ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
РАДА МОЛОДИХ УЧЕНИХ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА

ЗБІРНИК ТЕЗ

XXVII щорічна звітна наукова конференція науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів

УПРАВЛІНСЬКІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ЯК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

м. Хмельницький
10 березня 2023 року

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА

Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави

Збірник тез
XXVII щорічної звітної наукової конференції
науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів
(10 березня 2023 року)

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
2023

УДК 351.862.4-043.86 (477)+340.13
У 67

У 67 Збірник тез XXVII щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова : Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави (м. Хмельницький, 10 березня 2023 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. 214 с.

ISBN 978-617-7572-58-8

У збірнику представлені тези доповідей, які були подані на XXVII щорічну звітну наукову конференцію науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави», що відбулась у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова 10 березня 2023 року. Наукове видання розраховане на наукових та науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти та наукових установ, здобувачів вищої освіти, аспірантів та докторантів, практичних працівників і широкий читацький загал.

Організаційний комітет XXVII щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави» не завжди поділяє думку учасників конференції. Основний матеріал доповідей подано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їхні наукові керівники, рецензенти та структурні підрозділи університету, які рекомендували ці матеріали до друку.

УДК 351.862.4-043.86 (477)+340.13

© Колектив авторів, 2023
© Хмельницький університет управліннята права імені Леоніда Юзькова, 2023

Шановні науково-педагогічні працівники, аспіранти та докторанти Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова!

Щиро вітаю всіх з початком роботи XXVII щорічної звітної наукової конференції «Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави!

З моменту свого заснування та протягом цих років Університет займає лідируючі позиції з підготовки фахівців в галузі освіти та наукових досліджень. За рік, що минув від початку злочинного повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, Український народ вже продемонстрував світові приклади мужності, стійкості, сміливості, кмітливості та єдності перед жорстоким ворогом, що чисельно переважає. Сьогодні Україна продовжує ефективно стримувати російську збройну агресію докладаючи неабияких зусиль на різних фронтах: військовому, дипломатичному, інформаційному, культурному та науковому. Тож наше суспільство має й надалі залишатися консолідованим для перемоги над агресором і розбудови демократичної правової держави в сім'ї європейських народів.

У цій війні Україна захищає свій європейський вибір, свої ідентичність і цінності як частину європейських. Впевнений, що сьогоднішня конференція стане черговим науковим майданчиком, де у цікавій та плідній дискусії будуть напрацьовані нові підходи для пошуку механізмів подальшої взаємодії заради сталого розвитку територій, регіонів, розбудови нашої держави. Тож бажаю учасникам конференції життєвої енергії та натхнення до нових наукових звершень, взаємного збагачення новими знаннями та успішного втілення всіх задумів на благо нашої Батьківщини!

З повагою

ректор університету **Олег ОМЕЛЬЧУК**

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Місінкевич Леонід Леонідович,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ТЕРОРУ В УРСР ЯК ЗАСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ ВЛАДИ

За останні роки вітчизняні та іноземні дослідники спрямували серйозні зусилля на аналіз природи більшовицького режиму, виявили в архівах значні масиви документів з проблем державного терору. Розуміння влади як диктатури з необмеженим насильством було притаманне керівникам Комуністичної партії. До речі, вони ніколи цього не приховували ані перед захопленням влади в Петрограді у жовтні 1917 р., ані у ході багаторічних спроб реалізувати грандіозний соціальний проєкт – побудова комунізму. Оскільки реальне суспільство не бажало трансформуватися в утопічний за суттю «земний рай», його настирливо намагалися соціально «вичистити», створити економічні, соціальні, ідеологічні конструкції, які б дозволили державі на чолі з невеликою групою людей виховати відданого «будівника комунізму».

Вождь російських більшовиків В. Ленін неодноразово вказував, що держава є апаратом насильства, який, не вагаючись, потрібно використовувати. Так, 10 серпня 1918 р. він вимагав у членів Пензенського губвиконкому «… провести нещадний масовий терор проти куркулів, попів і білогвардійців. Сумнівних помістити в концентраційний табір поза містом» [1, с. 103]. Логічним продовженням цієї настанови була постанова РНК РРФСР від 5 вересня 1918 р. «Про червоний терор».

В планах більшовиків Україна відігравала важливу роль. Вони формально визнавали право українського народу на самовизначення, але фактично розглядали Україну як один з регіонів єдиної з Росією централізованої держави. Для керівництва Комуністичної партії серйозне значення мало геополітичне розташування України, що дозволяло оцінювати її як плацдарм для поширення світової комуністичної революції у Західній Європі.

Поділля було одним із західних регіонів України, що визначило особливість політичних репресій, здійснюваних комуністичним режимом у 1920–1930-х рр. на цій території. У березні 1919 р. Червона армія вперше захопила Поділля. Новостворений Подільський губернський ревком 20 березня 1919 р. сформував Подільську губернську надзвичайну комісію на чолі з Генріхом Біллером. У березні-квітні 1919 р. були створені повітові надзвичайні комісії у Кам'янці-Подільському, Могилеві-Подільському, Проскурові, Балті і Жмеринці. Вони були підзвітні губернській НК, а також підконтрольні місцевим Радам робітничих і селянських депутатів, які очолювали більшовики.

Більшовики, захопивши Поділля, відчували себе у «ворожому оточенні». У цій ситуації вони заборонили приватну торгівлю хлібом, запровадили продрозкладку: держава забирала у селян «по твердих цінах» увесь хліб і фураж, залишаючи лише «визначену норму для особистого споживання». Продовольство вивозили до Росії. До того ж, продрозкладка створювала безмежні можливості для зловживань і забезпечення власної корисливості, бо кожен з «радянських активістів» розумів «тверду ціну» і «норму для особистого споживання» за власним розсудом.

Не бажаючи миритися з відвертим грабунком, селяни стихійно формували загони і почали боротися з «продзагонами» та червоноармійськими підрозділами. Селянські виступи радянська історіографія назвала «політичним бандитизмом», хоча насправді це була закономірна реакція селян. Вони боролися за виживання, проти свавілля радянської

влади, диктату більшовицької партії, за відновлення Української народної республіки, яка не запроваджувала масштабних конфіскацій. За офіційними даними, тільки в 1920 р. на Поділлі було вбито 730 більшовиків.

Виступаючи на пленумі Подільського губкому КП(б)У 16-17 вересня 1922 р., секретар Летичівського повітового партійного комітету Подсуха зазначав, що «… бандитизм в повіті є привнесеним, його посиленню сприяло не тактовна поведінка червоноармійських частин. Була багато випадків побиття, насилля місцевого населення, що, безумовно, сприяло організації банд у повіті» [2, арк.69].

За цих обставин в окремих районах Поділля згідно з декретом ВЦВК і Ради Праці та Оборони РРФСР від 30 жовтня 1920 р. був оголошений військовий стан. Надзвичайні повноваження отримували позасудові органи – революційні трибунали та місцеві органи надзвичайної комісії, які діяли на правах військових трибуналів із правом безпосереднього виконання вироку до розстрілу включно. Місцеві позасудові органи отримали низку надзвичайних повноважень: заборона проживання на даній території «небажаних осіб», вислання контрреволюційних елементів (чиновників колишньої царської влади, уряду УНР, «куркулів», членів різних політичних партій, кримінальних злочинців), проведення реквізиції продовольства, цінностей тощо [3, арк. 155-156, с. 44-45]. Зауважимо, що названий декрет застосовувався на території формально незалежної держави УСРР, яка не входила до складу РРФСР, а перебувала у військово-політичному союзі.

«Ефективним методом» придушення повстанського руху стало широке використання системи заручництва. «Правовою» основою використання заручників у боротьбі із повстанським рухом став наказ Центральної комісії по боротьбі з дезертирством при Раднаркомі УСРР, підписаний 2 квітня 1921 р. головою РНК УСРР Х. Раковським та командуючим збройними силами України та Криму М. Фрунзе. У випадках прояву «бандитизму» у місцевості проживання заручників, їм загрожував розстріл [4, арк. 17-18].

Так, наказом № 2 начальник дільниці Кам'янець-Подільського повіту командир стрілецької бригади Ігнатьєв від 22 січня 1921 р. поклав відповідальність за збереження залізниці та зв'язку на населення сіл, які знаходяться у 15-верстній зоні від транспортних та телеграфних ліній. При виявленні зловмисного пошкодження, згідно списку комітету бідноти, бралися заручники. Зазначалося, що при повторному пошкоджені, вони будуть розстріляні, а майно конфісковане. Подібному покаранню підлягали особи, які переховували зловмисників, або мали інформацію про підготовку диверсії і не повідомили органи влади [5, арк. 12].

Поруч із заручництвом діяла і система відповідачів, яка передбачала відповідальність населення за «прояви бандитизму». У Подільській губернії «інститут відповідачів» був запроваджений 6 жовтня 1921 року. Інструкція «Про призначення відповідачів» мала сприяти і процедура неспішного готування жеребків під час розстрілів, аби «бити на психіку» відповідачів, змушуючи їх купувати власне життя ціною зради повстанців [6, арк. 4, 107–110, с. 128–129].

З 13 вересня 1922 р. розпочала роботу Подільська губернська надзвичайна трійка. Її завданням стало очищення від «контрреволюції» та «бандитизму» губернії, вилучення зброї у населення. Штаб «трійки» розташовувався в містечку Вовковинці, її відділення діяли практично по всіх повітах губернії.

Головна увага губернської «трійки» зосереджувалася на Літинському, Летичівському, Проскурівському, Кам'янець-Подільському, Ново-Ушицькому і Жмеринському повітах, як центрах повстанського руху. Постійна нарада по боротьбі з бандитизмом при РНК України оголосила у цих повітах надзвичайний стан. В кожному вищеназваному повіті з 16 вересня 1922 р. діяла «оперативна трійка» у складі представників ДПУ, військового командування та повітового партійного комітету.

Як бачимо, радянська влада в Подільській губернії на початковому етапі існування трималась на багнетах червоноармійських частин та терорі надзвичайних комісій. На нашу думку, масовий повстанський рух на Поділлі провокувала так звана політика «воєнного комунізму», насильницькі дії різних структур більшовицького режиму, масові вбивства громадян, зокрема тих, хто відстоював ідеали незалежної Української народної республіки. Про який «робітничо-селянський» характер радянської влади (як полюбляли її називати комуністичні вожді тих часів) може вестися мова, коли населення упокорювали «надзвичайними трійками», інститутами заручництва та відповідачів, арештами й розстрілами.

Література:

1. В.И. Ленин и ВЧК. Сборник документов (1917-1922 гг.). М.: Политиздат, 1975. С. 103.

2. Державний архів Вінницької області (Далі ДАВО). Ф. П-1, оп.1, спр.11. Арк. 69.

3. ДАВО. Ф. Р-925, оп.8, спр.5. Арк.155 – 156; Політичні репресії на Поділлі (20 – 30 – і рр. XX ст.). Вінниця, 1999. С. 44–45.

4. ДАВО. Ф. Р-925, оп. 8, спр. 56. Арк. 17, 18.

5. ДАВО. Ф. Р-925, оп. 8, спр. 56. Накази Кам'янецького повітового військового комісаріату. Кам'янець-Подільський, 1921. Арк. 12.

6. ДАВО. Ф. П-7, оп. 1, спр. 122. Арк.4; ф. Р-925, оп. 8, спр. 56. Арк. 107-110; Петренко В. Репресії більшовиків в Україні у 1921–1922 роках. Політичні репресії на Поділлі в XX столітті: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Вінниця, 2002. С. 128–129.

Стеньгач Надія Олександрівна,
кандидатка історичних наук, доцентка,
професорка кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

КОНЦЕПЦІЯ «МОСКВА – ТРЕТІЙ РИМ» ЯК ІДЕОЛОГІЧНА ОСНОВА МОСКОВСЬКОГО МЕСІАНІЗМУ

XIV-XVI ст. – час становлення московської централізованої держави із сильною монархічною владою на чолі. Окремі князівства об'єднуються під владою князя московського (пізніше царя). Ідейною опорою становлення і укріплення московської держави та імперських прагнень московських князів та царів стала концепція «москва – третій Рим», автором якої був псковський монах Філафей (1465–1542 рр.). Ця концепція була сформульована в посланнях Філофея великому князю московському Василю III і першому царю Івану IV. Вчення Філофея розвивало основні ідеї йосифлян (Й. Волоцького) про природу царської влади, її призначення, взаємовідносини з підданими і церквою [1, с. 228].

На думку Філофея, історія людства – це історія трьох світових царств, чия доля визначається волею Бога. Три царства – це три обраних Богом народи. Два царства – Римська імперія і «Другий Рим» (Рим новий) – Візантія впали. Рим старий (Римська імперія) впав, зрадивши православ'ю через єресі, а Рим Новий (Візантія) був покараний Богом за зрадництво православ'я через унію з католиками 1439 р. («предаша православную греческую веру в латинство») [2, с. 12]. З падіння столиці східної Римської

імперії – Константинополя під навалою турків у 1453 р. єдиним заступником і центром православної християнської віри, твердив Філофей, стала москва і московський цар. Загибель третього царства, москви як третього Риму означатиме кінець світу. Але цього не станеться, запевняв мислитель: «Два убо Рима падоша, а третий стоит, а четвертому не бить», Бог цього не допустить. Чому не допустить? А тому, що москва – це богообраний град, а московський монарх – єдиний християнський цар у світі, який дотримується православної віри, він гарант вічності третього Риму і перебуває під знаком Божого провидіння. Московський правитель несе тягар особливої відповідальності за долю всього православного світу і довіреної йому Богом держави, тому що доля «московського царства» відтепер міцно пов'язана з долею православної віри [3, с. 722].

Таким чином, сенс концепції «москва – тертій Рим» полягає у тім, що московський мислитель пов'язував торжество православ'я з москвою, визначеною волею Бога зберегти справжню віру. Головне ж в концепції Філофея полягало в тому, що на московського монарха покладалася велика відповідальність захищати і охороняти «правду» у всіх її проявах [4, с. 346].

В посланнях Філофея детально розроблено питання про значення царської влади для «землі руської». Мислитель возводить династичні родословні руських правителів до візантійських імператорів і вказує, що править ним слід за заповідями, початок яким було покладено великими прадідами, в переліку яких називаються «великий Костянтин, Блаженний святий Володимир, великий Богообраний Ярослав та інші» [1, с. 227].

Велику увагу Філофей приділяв і формам ідеологічного впливу на населення з боку державної влади, питанням внутрішньої свободи православного християнства в державі. Він виступав проти свободи думки, проти спроби наукового пізнання Всесвіту. Світ, який навколо нас, грішно вивчати. «Недосконалим (тобто людям) Апостол вище сили не дозволяв питати» – писав Філофей. Мислитель не визнавав ніяких земних авторитетів. Наука – те, що заборонено не тільки пересічній особі, але й царям, тому що це небезпечне і шкідливе знання. Всю дохристиянську культуру автор Послань заперечує і не сприймає. Єдиним джерелом усіх знань він рахує тільки «Слова Бога» [3, с. 723].

Концепція третього Риму стала дороговказом для експансіоністських прагнень, офіційною доктриною російської держави. Ця теорія обґрунтувала призначення росії до гегемонії в слов'янському світі. Міф про третій Рим увійшов у ментальність правлячої еліти російського народу, став його вірою в особливе, месіанське призначення росії в світі, духом, світоглядом, який творив її історію.

Література:

1. Штепа П. Московство. Дрогобич : Відродження», 1997. 337 с.

2. Оглоблин О. Московська теорія III Риму в XVI-XVII стол. Збірник праць членів Церковно-Археографічної Комісії Апостольського Візитатора для українців у Західній Европі. Під редакцією проф. д-ра І. Мірчука. Мюнхен : Церковно-Археографічна комісія Апостольського Візитатора для українців у Західній Европі, 1951. 55 с.

3. Мельник Л. М. Месіанська складова імперських концепцій Риму. Гілея. Політичні науки. Вип. 47. С. 720–725.

4. Острогорський Г. Історія Візантії. Київ : Критика, 2002. 608 с.

КОНСТИТУЦІЙНЕ, АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО

Бригінець Олександр Олексійович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

В України, як і у світі, кредит є одним з інструментів, за допомогою якого держава мобілізує та розподіляє тимчасово вільні кошти та контроль за правильним їх використанням, що сприяє підвищенню ефективності економіки, сприяє стимулюванню грошового обігу, та є важливим інструментом державного регулювання економіки. Кредитування здійснюється на договірних умовах та оформлюється у письмові формі кредитний договір. Відповідно до Цивільного кодексу України за цим договором одна сторона – банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов’язується повернути кредит у встановлений строк та сплатити відсотки [4]. Кредитний договір є договором консенсуальним, платним, двосторонньо зобов'язальним. Основними ознаками кредитного договору є: 1) надання кредиту забезпечується заставою, гарантією тощо; 2) однією із сторін в цьому договорі завжди буде виступати установа банку або фінансова установа, що має відповідну ліцензію НБУ; 3) предметом цього договору є гроші, а кредит надається банками завжди за плату.

Вимоги до форми і порядку укладення кредитного договору передбачено Цивільним кодексом України, Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг». Зокрема ст. 6 Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» зазначає, які відомості повинен містити кредитний договір [3]. Кредитний договір укладається між позичальником і кредитодавцем в письмовій формі і визначає взаємні зобов’язання стосовно суми кредиту, терміну його повернення, розміру та порядку сплати відсотків і не може змінюватися в односторонньому порядку. Якщо не була додержана вимога щодо письмової форми договору, то такий договір вважається нікчемним.

Із початком фінансових труднощів українські банки швидко почали шукати шляхи збереження власних ресурсів. Підвищення курсу долара, призвело до того, що позичальникам доведеться повертати у гривні більше, ніж було на момент отримання кредиту. Практично всі фінансові установи почали вимагати дострокового повернення кредитів або повідомляти про зміну відсоткових ставок по вже існуючих угодах.

Сьогодні чимало банків ідуть на хитрощі заздалегідь включаючи у кредитний договір умову, згідно з якою розмір відсоткових ставок збільшується за певних обставин, наприклад, підвищення облікової ставки НБУ. У такому випадку це не одностороння зміна, адже позичальник дав згоду при підписанні договору. Дії банків обумовлені значним зростанням ризику, що зумовлюється: кризовим станом економіки, який виражається не тільки спадом виробництва, фінансовою нестабільністю багатьох підприємств і організацій, а й руйнуванням ряду господарських зв’язків [2]. Ні для кого зараз не секрет, що банки, які надають кредити, діючи у виключно своїх інтересах можуть вдаватися до деяких хитрощів стосовно позичальника.

Кожен кредитор самостійно вирішує, який платіж буде обов’язковий, а який не вважатиметься обов’язковим. Тому, назвавши тіло кредиту обов’язковим платежем, банкіри акцентують на цьому платежі основну увагу позичальника. Після чого в розумінні кредитоотримувача закріплюється думка, що інша частина платежу (тобто відсотки і

супутні комісії), не є обов'язковими [5]. Проста банківська хитрість полягає в тому, що щомісячний платіж, який складається з декількох сум, повинен бути сплачений у повному обсязі – інакше штраф і пеня. Особливо чітко ця хитрість проглядається в СМС-повідомленнях багатьох банків, які нагадуючи клієнту про майбутній платіж, рекомендують суму до погашення в розмірі нарахованих відсотків, і не більше. Назвавши відсотки обов'язковим платежем, банк просить клієнта сплатити цю суму, а як тільки клієнт оплатить тільки частину платежу, так банк тут же його і штрафує за неповний щомісячний платіж (адже тіло кредиту залишилося непогашеним) [5].

Актуальною наразі є тема кредитних зобов'язань осіб, що проживають в зоні проведення бойових дій. У зв'язку з кризовим положенням цих територій багато платників не мають змоги сплачувати по своїм кредитним зобов'язанням і в підтримку цього є змістовна нормативна база. З одного боку, більшість діючих у даній сфері нормативно-правових актів лише призупиняють нарахування штрафів і права кредиторів на вилучення та реалізацію застав. З іншого боку, подібні заходи вбивають в боржниках зацікавленість в погашенні кредитів. Але все ж більшість людей, які проживають у зоні проведення бойових дій просто не мають змоги через складну економічну ситуацію в державі, належно продовжувати сплату за кредитом. Подальше вдосконалення правового регулювання даної проблематики надасть змогу уникати подібних спірних ситуацій.

Література:

1. Как банки решают проблемы с погашением кредитов. URL : http://forbes.net.ua/opinions/1400896-kak-banki-reshayut-problemy-s-pogasheniem-kreditov.

2. Малахова О. Кредитна угода як основа ефективної взаємодії банків з позичальниками : Українська наука: минуле сучасне, майбутнє. К. 2011 р. 256 с.

3. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III, поточна редакція від 01.01.2016. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 1. ст. 1.

4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV, поточна редакція від 01.04.2016. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, №№ 40–44, ст. 356.

5. Як банкіри нас обманюють. URL : http://pozuka.in.ua/yak-bankiri-nas-obmanyuyut.

Владовська Катерина Петрівна,

старша викладачка кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ІСТОРІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ПЕРІОД З X СТ. ПОЧАТКУ XX СТ.

Витоки інституту публічної служби можна простежити вже в період існування Київської князівської держави, Королівства Руського (Галицько-Волинського князівства) та в пізніший період – Великого князівства Литовського та Руського. Саме у цей період виникає і ускладнюється державний апарат: спочатку як «двір монарха», до якої входили княжі дружинники і бояри, шо був основним інститутом державної влади, що регулював економічні відносини, був осередком культурного, релігійного, духовного життя, стимулював усі процеси, що відбувались у державі; в подальшому – як князівські уряди (військовий апарат, канцелярія, двірські посади), сейм, судові установи на центральному

рівні, відповідні представницькі, виконавчі та судові органи на рівні воєводств (воєводи та їх уряди), повітів (старости та їх уряди) та міст (основи місцевого самоврядування визначалася нормами магдебурзького права) [1, с. 34-35]. Говорячи про нормативно-правовий аспект діяльності зазначених органів, то в період існування Київської князівської держави та Галицько-Волинського князівства відповідні нормативно-правові акти, якими врегульовувався адміністративно-правовий статус зазначених органів та відповідних посадових осіб невідомі; в пізніший – литовський період української державності, відомі князівські привілеї – 1492 та 1506 року, відповідно до яких створено сейм; Литовські статути підтвердили правове положення сейму як вищого органу Великого князівства Литовського. Відповідні процеси підвищення ролі сейму на загальнодержавному рівні та сеймиків – на повітовому простежуються і в Королівстві Польському, яке поглинуло Королівство Руське та Поділля (їх правовий статус визначався Нешавськими статутами 1454 року). В той же час, відповідні норми про органи законодавчої, виконавчої та судової влади Речі Посполитої, яка об'єднала Литву та Польщу 1569 року, були кодифіковані лише із прийняттям Конституції 1791 року.

Адміністративно-правовий статус органів публічної влади Української гетьманської держави був визначений як актами влади гетьмана та старшини, так і договорами, які укладалися із суміжними державами – московією (в подальшою російською імперією), Річчю Посполитою та Османською імперією, в яких визначалися основні повноваження гетьмана та старшини, а також держави-протектора. Загальною для всього складу генеральної старшини була прерогатива спільної разом з гетьманом участі в управлінні країною. Творці Конституції 1710 р. прагнули закріпити цю функцію як виняткову прерогативу генеральних старшин, яким належало й право законодавчої ініціативи. Після 1709 року одним із нормативно-правових джерел, які визначали правовий статус публічних службовців в Гетьманщини стають царські укази. Зокрема, царський указ 1721 р. узаконював положення, за яким гетьман спільно з генеральною старшиною та полковниками обирали лише двох претендентів на вакантні генеральні уряди, з яких російський уряд і здійснював призначення з відповідною грошовою оплатою їхньої діяльності. Інший документ – Табель про ранги, затверджений 1722 р., вперше чітко поділив держав ну службу на військову і цивільну, а останню, у свою чергу, – на статську і придворну. Цей документ став основним нормативно-правовим актом про публічну службу в Україні після ліквідації Гетьманщини. В подальшому на рівні Російської імперії, до якої увійшла переважна частина українських земель із кінця XVIII ст. прийняті Указ «Про канцелярських службовців цивільного відомства» 1827 р., «Положення про порядок надання чинів у цивільній службі» 1834 р., «Звід статутів про службу цивільну» 1832 р. (який поділявся на «Звід статуту про службу за визначенням від уряду», «Звід статуту про службу по виборах» і «Звід статуту про пенсії та одночасові допомоги»), Закон «Про терміни надання чинів по службі цивільній» 1856 р. Правовий статус публічних службовців місцевого рівня визначався «Установленням про губернії» 1775 р. та «Положенням про особливі переваги цивільної служби у віддалених місцевостях, а також у губерніях Західних та Царстві Польському» 1886 р. [2, с. 94–95, 97–98].

Говорячи про адміністративно-правове регулювання публічної служби в українських землях, що входили до складу Австро-Угорської імперії, слід зазначити на численних законах та розпорядженнях, якими встановлювалися несумісність посад і підробітків чи заборона близьким родичам бути підлеглими і керівниками, регулювали службове та приватне життя чиновників; важливими також були: введення рангового принципу (1786 р.), що забезпечував старшому за посадою службовцеві перевагу над молодшими, незважаючи на походження, та залежність кар'єри службовця від юридичної освіти (1800 р.), що зробило чиновництво більш професійним. Організаційну структуру і повноваження намісників коронних країв (якими були Галичина та Буковина)

унормовували закони 1852 і 1868 рр. і Конституція 1861 р., повітових службовців – розпорядження 1853 р. [2, с. 100–101].

В період існування українських національних держав протягом 1917–1921 років, в цілому зберігалося російське та австрійське законодавство, однак в Українській Державі крім того були прийняті закони «Про урочисту обітницю урядовців і суддів та присягу військових на вірність Українській Державі» від 30 травня 1918 р., «Про нормальний розпис утримання службовців в центральних урядових установах цивільного відомства» і «Тимчасовий нормальний розпис окладів утримання і класів посад службовців в центральних урядових установах цивільних відомств» від 26 червня 1918 р., «Про порядок призначення осіб на урядову службу» від 24 липня 1918 р., «Про встановлення тимчасового розпису посад і нових окладів службовцям губерніальних лікарських управлінь і міських та повітових лікарів і фельдшерів» від 28 вересня 1918 р. [3, с. 7-9]. В період Директорії одним із правових актів, що регламентував діяльність публічних службовців став Закон «Про службу в державних установ урядовців чужоземних підданців» [2, с. 107]. В Західноукраїнській народній республіці 16 листопада 1918 р. видано «Тимчасовий закон про адміністрацію Західноукраїнської Народної Республіки», відповідно до якого залишалося чинним колишнє, австрійське законодавство, якщо воно не суперечило інтересам і цілям держави; докладно регламентувалися порядок утворення, структура та функції місцевих органів влади і управління. Цього ж дня Державний секретаріат на виконання згаданого закону видав розпорядження «Про державну адміністрацію» [2, с. 108].

Література:

1. Боговіс Є. В. Історико-правовий аспект становлення інституту державної служби України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія Право. 2017. Випуск 43. Том 2. С. 33–37.

2. Державна служба : підручник : у 2 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; редкол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), О. Ю. Оболенський (заст. голови), С. М. Серьогін (заст. голови) [та ін.]. К. : Одеса : НАДУ, 2012. Т. 1. 372 с.

3. Малиновський В. Я. Публічна служба в Україні: підручник. К. : Кондор, 2018. 312 с.

Литвиненко Ірина Леонідівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРО ПРАКТИКУ ВИЗНАЧЕННЯ НАЛЕЖНОСТІ ОСОБИ ДО ПЕВНОЇ НАЦІОНАЛЬНОСТІ

Вітчизняне законодавство серед усього різноманіття особистих немайнових прав людини гарантує право кожного на індивідуальність, на збереження своєї національної, культурної, релігійної, мовної самобутності (ст. 300 ЦК України) [1]. Виявом індивідуальності є і визначення своєї національної ідентичності, тобто приналежності до певної нації, народу. незалежно від свого юридичного статусу громадянства.

Важливим моментом є те, що національність особи встановлюється не законом чи іншим чином регламентованим порядком, а є суб`єктивним, внутрішнім переконанням особи щодо своєї самоідентифікації, в тому числі національної. Закріплення в ст. 11 Закону України «Про національні меншини в Україні» норми про те, що громадяни

України мають право вільно обирати та відновлювати національність [2], трансформувалось у розуміння, що особа має право самостійно визначати свою національну приналежність. Що, в свою чергу, призвело до відмови від фіксації національності особи в офіційних документах.

Водночас на практиці можуть виникати життєві ситуації, коли людина зацікавлена в отриманні документального підтвердженої фіксації своєї національності. Переважно це пов'язано з тим, що за законодавством окремих країн може бути передбачено надання певних пільг чи привілеїв для осіб, які можуть підтвердити свою національну приналежність: отримання права на постійне місце проживання, спрощена процедура надання громадянства, певні фінансові виплати. В Україні найчастіше виникає потреба у підтвердженні польської, німецької, єврейської чи угорської національності. І якщо людина не має зафіксованого запису про свою національність (чи національність батьків) в певних документах, то одним з можливих шляхів підтвердження національності особа вбачає звернення до суду з метою встановлення факту, що має юридичне значення.

Судова ж практика в цьому випадку дуже неоднорідна. Оскільки на сьогодні у документах, які посвідчують особу та видаються державними органами, національність особи не вказується, то зацікавлені особи, як правило, в позові просять про доповнення відповідного актового запису про народження особи відомостями про національність.

І тривалий час поширеною була практика задоволення відповідних вимог, якщо таке прохання було обґрунтованим. Наприклад, в рішенні Київського окружного адміністративного суду від 20 вересня 2018 року, справа № 810/4230/18, суд, задовільнивши позов, зазначив, що хоча чинне законодавство не містить обов'язкових вимог щодо внесення до свідоцтва про народження відомостей про національність батьків народженого, це не повинно бути перешкодою для людини будь-якими законними засобами доводити свою національну самоідентифікацію [3].

Суд зазначив, що відсутність нормативно-правових актів, які встановлюють порядок визначення громадянами України своєї національності, не може бути підставою відмови в позові, оскільки саме держава повинна всебічно забезпечувати усі права людини, в тому числі на визначення своєї національності. Враховуючи, що особа має законні очікування в тому, щоб актовий запис про народження його дитини був доповнений відомостями щодо національності батьків дитини, суд дійшов висновку про обґрунтованість вимог позивача та відсутність обмежень для внесення таких змін у відповідному актовому записі [3].

Схожа позиція була викладена в рішенні Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 26 червня 2019 р. [4]. Позивач у цьому випадку просив про внесення змін до актових записів цивільного стану, які були датовані 1959 р. та 1990 р. (коли ще в свідоцтві про народження фіксувалась національність батьків дитини) і замінити національність матері з «українка» на «полька». Суд задовільнив позов, мотивуючи тим, що внесення змін в актові записи необхідно для правильного визначення національності за принципом кровних зв'язків та в подальшому для впорядкування документів, для реалізації особистих прав та отримання можливості користуватися окремими пільгами і гарантіями, що передбачені чинним законодавством Польщі для громадян польського походження [4].

Проте згодом судова практика діаметрально змінилась. Пов'язано це було з ухваленням ряду Постанов Великою Палатою Верховного Суду, зокрема від 29 травня 2019 року у справі № 398/4017/18 [5] та від 11 вересня 2019 року у справі № 810/2732/18 (К/9901/5276/19) [6], квінтесенцією яких стала теза про те, що факт належності особи до певної національності не може бути визначений у судовому порядку і відповідні спори не підлягають судовому розгляду.

Зокрема, Верховний Суд зазначив, що будь-яка заява про необхідність судового встановлення національної приналежності особи є необґрунтованою та задоволенню не

підлягає. Адже національна належність особи є актом її особистого самовизначення і жодним чином не впливає на публічно-правові відносини такої особи з державою. Послідовна відмова від фіксації національності в офіційних документах, що посвідчують особу та актових записах цивільного стану і відповідних свідоцтвах органів державної реєстрації актів цивільного стану відповідає статті 24 Конституції України, яка гарантує рівність громадян, зокрема незалежно від етнічного походження. Така фіксація лише створила б перешкоду вільному обранню чи відновленню національності та поставила б таке обрання чи відновлення у залежність від рішення державного органу [6].

Отже, належність особи до певної національності залежить від її вільного волевиявлення і для реалізації особою своїх прав у цій сфері не потребує встановлення цього факту судовим рішенням, а відсутність позначення в документах національності не перешкоджає відновленню та збереженню етнічне походження особи, не створює перепон у відвідуванні родичів за кордоном, чи у користуванні пільгами, які гарантуються особам відповідного національного походження [6].

Можливо не всі висловленні позиції Верховного Суду є безспірними, оскільки на практиці людина реально може стикатись з необхідністю документального підтвердження своєї національності. Проте, останнім часом суди переважно відмовляють в судовому розгляді відповідних справ з тих самих аргументів, які викладені у наведених постановах Великої Палати Верховного Суду.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. *Законодавство України*. URL : https://ips.ligazakon.net/document/T030435.

2. Про національні меншини в Україні: Закон України від 25.06.1992 р. *Законодавство України. Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. Ст. 529.

3. Рішення Київського окружного адміністративного суду від 20.09.2018 р., справа № 810/4230/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/77251569.

4. Рішення Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 26.06.2019 р. Справа № 346/1635/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/82658960.

5. Постанова Великої палати Верховного Суду від 29.05.2019 р. у справі № 398/4017/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/82188573.

6. Постанова Великої палати Верховного Суду від 11.09.2019 р. у справі №810/2732/18 (щодо неможливості встановлення в судовому порядку фактів щодо належності осіб до певної національності). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/84573534.

Сторожук Ірина Петрівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОНЯТТЯ ТА ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Інформація є невід'ємною складовою існування людини, адже людина, по суті, і є певною сукупністю інформації. Зародження життя є злиття двох генетичних інформацій. Зростання людини є накопичення, використання та обмін інформацією. Все життя людини

будучи частиною інформаційного соціуму неможливе поза інформаційним полем. Людина є джерелом інформації, споживачем інформації, а також носієм та передавачем інформації. Однак, не зважаючи на те, що інформація є невід'ємною частиною життя людини мало хто задумувався над тим, що таке сама інформація, яка її роль та значення.

У мирний час для людини «інформація» здебільшого асоціювалась з поняттям отримання певних відомостей, доступ до певних даних, а також розуміння того, що в них є певні «інформаційні права».

Гарантування права на інформацію лежить на державі і можливе лише в умовах демократичної правової держави, оскільки право на інформацію історично виникає з розвитком демократії, яке відроджене нею і може реально існувати та розвиватися тільки в демократичному суспільстві. Як правило, послаблення демократії завжди починається з обмежень права на інформацію, на свободу слова [1]. Цей тезис повністю можна підтвердити на прикладі сучасного російського суспільства.

Розуміння інформації її ролі та впливу не тільки на людину, а й на економіку, політику держави докорінно змінилось з появою глобальної мережі Інтернет.

Спеціальний доповідач ООН з питань прав на свободу переконань і їх вільне вираження Франк Ларю підкреслив, що «інтернет став необхідним інструментом для реалізації цілого спектра прав людини, боротьби з нерівністю і прискорення розвитку і людського прогресу, при цьому забезпечення загального доступу до інтернету має бути пріоритетом для всіх держав. Кожна держава, виходячи з цього, має розробляти конкретну й ефективну політику в консультаціях з людьми з усіх секторів суспільства, в тому числі і з приватним сектором і з відповідними державними установами, для того, щоб інтернет був широко доступний, відкритий і надавався за помірною вартістю для всіх груп населення... …Будучи каталізатором для людей в здійсненні їх прав на свободу слова і висловлення думки, інтернет дозволяє також реалізувати цілий спектр інших прав людини» [2].

Однак такий широкий доступ до будь якої інформації має і низку негативних виявів, таких як: протизаконний збір і використання інформації, несанкціонований доступ до інформаційних ресурсів, незаконне копіювання інформації в електронних системах, викрадення інформації з бібліотек, архівів, банків та баз даних, порушення технологій обробки інформації, запуск програм-вірусів, знищення та модифікація даних в інформаційних системах, перехоплення інформації в технічних каналах її витоку тощо. Крім того через інформації можна маніпулювати суспільною та індивідуальною свідомістю [8].

З початком повномасштабної війни держава максимально намагається контролювати інформаційне поле та часто обмежує інформаційні права громадян. Як приклад цих обмежень є формування єдиної інформаційної політики у сфері висвітлення якихось військових подій і всього того, що з цим пов'язано та висвітлення її через єдиний інформаційний марафон.

Тільки під час війни ми зрозуміли, що інформація стає реальною зброєю на полі бою та інформаційно-психологічною при формуванні громадської думки.

Література:

1. Красноступ Г. М. Сучасний стан та перспективи розвитку державної політики в сфері свободи слова та інформації. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2006. № 11. С. 152–156.

2. Франк Ларю. Доклад по вопросу о праве на свободу убеждений и их свободное выражение. URL : http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/17session/a.hrc.17.27_en.pdf.

3. Максименко Ю. Є. Нормативно-правове регулювання інформаційних відносин в Україні : стан та перспективи. URL : http://goal-int.org/normativno-pravove-regulyuvannya-informacijnix-vidnosin-v-ukraini-stan-ta-perspektivi/.

Чубатий Юрій Сергійович,
аспірант кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

РОЛЬ ОПЕРАТОРІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МОБІЛЬНИМ ЗВЯЗКОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У мирний час діяльність всіх операторів надавачів послуг мобільного зв'язку регулюється відповідно до Закону України від 16.12.2020 р. №1089-IX «Про електронні комунікації» [1], Закону України 16.12.2021 р. №1971-IX «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку» [2], наказом Міністерства транспорту та зв'язку України від 22.02.2010 р. № 91 «Про встановлення рівнів якості послуг фіксованого телефонного зв'язку» [3], Постановою Кабінету Міністрів України від 11.04.2012 р. № 295 «Про затвердження Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг» та затвердженим наказом Міністерства охорони здоров'я України від 01.08.1996 р. №239 «Державні санітарні норми і правила захисту населення від впливу електромагнітних випромінювань (ДСН 239-96) [4].

У зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України та введенням у дію Указу Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» діяльність компаній надавачів послуг мобільного зв'язку у воєнний стан регламентується Постановою Кабінету Міністрів України від 29.06.2004 №812 «Деякі питання оперативно-технічного управління телекомунікаційними мережами в умовах надзвичайних ситуацій, надзвичайного та воєнного стану» [5]. Такий порядок передбачає організацію та алгоритм дій під час воєнного стану та надзвичайних ситуацій, схему взаємодії з державними органами, підпорядкуванням тощо.

На початку бойових дій операторам мобільного зв'язку довелося зіштовхнулись з низкою дуже складних викликів для себе. У перші дні війни через велику кількість дзвінків мали місце перевантаження мережі мобільного зв'язку, інтернету у зв'язку з тим, що обладнання було просто не розраховане на таку кількість опрацювання запитів тому, що воно розраховувалось на роботу в мирний час відповідно до вимог чинного законодавства.

Гостро стала проблема кваліфікованого кадрового дефіциту, так як значна кількість працівників компаній виїхали за кордон де залежно від специфіки службових обов'язків довелося організовувати роботу у віддаленому режимі. Певна кількість ключових спеціалістів потрапила до окупації і теж не змогла виконувати свої посадові обов'язки. Окремим фактором стало питання мобілізації ключових спеціалістів до лав Збройних Сил України у відповідності до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» затвердженою Постановою Верховної Ради України від 19.10.1993 р. №3544-XII [6], так, як критично необхідні працівники не були забронювані при тому, що компанії подавали в установленому порядку необхідні переліки осіб. Однак наразі навіть після того, як набрала чинності Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.2023 р. № 76 «Деякі питання реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час» [7] питання вирішення бронювання критично необхідних працівників зіштовхується з різними критичними ситуаціями, що потребують негайного вирішення. Пошкодження

критичної інфраструктури в результаті ракетних обстрілів зокрема ліній електропередач, електростанцій призвело до перебоїв в електропостачанні обладнання забезпечення мобільного зв'язку, що напряму впливає на якості забезпечення споживачів послугами, а також до значних витрат на паливо для автономних генераторних установок.

До зазначених вище проблем додається велика кількість пошкодженого обладнання забезпечення мобільним зв'язком, яке зазвичай не підлягає відновленню, його просто міняють на нове, що теж несе великі витрати для компаній.

Суттєвого впливу до наявних проблем додає той фактор, що з України з початку військової агресії Росії виїхало більше 8 мільйонів громадян, що складає близько 20% від всього населення держави, які поступово переходять на обслуговування компаній операторів мобільного зв'язку інших країн, тобто українські оператори мобільного зв'язку поступово втрачають клієнтів. Враховуючи наявні проблеми оператори мобільного зв'язку зуміли успішно адаптуватись до роботи в нових реаліях і продовжуються незламно надавати свої послуги, про що свідчить, що громадяни України, які проживають, як на підконтрольних так і не підконтрольних територіях все ж таки можуть додзвонитися до своїх близьких, рідних тощо.

Очевидно, що після закінчення бойових дій на території України, надавачі послуг мобільного зв'язку зроблять відповідні висновки, та в подальшому у своїй діяльності будуть їх використовувати, як на рівні організаційних процесів так і на рівні будівництва, встановлення обладнання. Однак ключову роль в даній ситуації буде відігравати роль держави, яка полягатиме в розробці нових вимог та внесення змін до законодавчої бази, державних будівельних норм на всіх рівнях і відповідно до якої буде регламентуватися будівництво та встановлення обладнання мобільного зв'язку, щоб воно було адаптоване на випадок бойових дій, стихійних лих та змогло витримати певну кількість пошкоджень не вийшовши з ладу. Повинна бути передбачена автономність та надійність його електроживлення, система резервування. Окремо повинен бути передбачений чіткий алгоритм забезпечення операторів мобільного зв'язку кваліфікованими спеціалістами та фінансової підтримки операторів на випадок бойових дій, стихійних лих тощо.

Література:

1. Про електронні комунікації. Закон України від 16.12.2020 р. №1089-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text.

2. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку. Закон України від 16.12.2021 р. №1971-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1920.

3. Про встановлення рівнів якості послуг фіксованого телефонного зв'язку. Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 22.02.2010 р. № 91. URL : https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/z0220-10#Text.

4. Про затвердження Правил надання та отримання телекомунікаційних послуг. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.04.2012 р. №295. URL : https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/295-2012-%D0%BF#Text.

5. Державні санітарні норми і правила захисту населення від впливу електромагнітних випромінювань. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 01.08.1996 р. № 239. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0488-96#Text.

6. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закону України від 19.10.1993 р. № 3544-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text.

7. Деякі питання реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.2023 р. № 76. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2023-%D0%BF#Text.

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Бондаренко-Зелінська Надія Леонтіївна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРИМИРЕННЯ СТОРІН ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО СПОРУ В ІНТЕРНЕТІ

В умовах активної фази російсько-української війни, яка розпочалась у лютому 2022 року, широкі можливості поширення й обміну інформацією, що їх надає інтернет, стали для України надзвичайно важливим інструментом забезпечення життєдіяльності суспільства та ефективним способом захисту на інформаційному фронті. Це і недивно адже сама всесвітня інформаційна мережа, як стверджують дослідники, в свій була продуктом розвитку саме військових технологій, які пізніше було адаптовано для цивільних потреб [1]. У сучасних умовах «Всесвітня павутина» охопила майже в усі сфери суспільного життя, зокрема і правову. Швидке розширення інтернету спричинило багато позитивних явищ, таких як електронне урядування певних галузей права, але також підкреслило невідповідність правової бази новим реаліям [1]: глобальність інтернету, відсутність територіальних обмежень підкреслила, що багато положень права є нерелевантними.

Метою нашого дослідження є визначення перспектив використання інтернету та мережевої комунікації для потреб альтернативного врегулювання приватно-правових спорів (далі – АВС).

Сам інтернет – явище багатогранне, це і поштова система, і дошка оголошень, і ринок, він одночасно скрізь і ніде [2, с. 2]. Такі властивості цієї мережі створюють широке коло можливостей для її використання для потреб врегулювання спорів. Проте однією з перших сфер застосування потенціалу Інтернету, яку знайшли практики АВС, було використання мережі в якості інформаційного стенду або центру обміну інформацією для людей, які бажали вперше дізнатися про альтернативи судовому розгляду [2, с. 2].

Пізніше віртуальний простір почав використовуватися як майданчик для проведення примирних процедур [3; 4]. Сьогодні мова вже йде про глобальну цифровізацію різних сфер суспільного життя [5], а з нею і способів врегулювання конфліктів, що виникають в суспільстві.

В межах цієї доповіді ми зупинимося на одному з аспектів диджиталізації способів врегулювання/вирішення спорів – способах примирення сторін цивільно-правового спору в Інтернеті.

З одного онлайн-врегулювання спорів – це не особлива процедура, а своєрідний modus operandi класичних способів АВС та інформаційно-цифрових технологій, мережевої комунікації. Кожен з елементів цього модусу може існувати автономно та застосовуватися для потреб врегулювання конкретного спору як самостійний інструмент, але коли виникає потреба у врегулюванні спору дистанційно, зокрема онлайн, учасники конкретної примирної процедури можуть використовувати ту чи іншу примирну процедуру в поєднанні з тим набором віртуальних ресурсів, який потрібен або можливий в кожній конкретній ситуації.

З технічного погляду, незалежно від виду застосовуваної примирної процедури, алгоритм дій її учасників подібний: приєднання до світової мережі, налагодження мережевої комунікації з конкретним контрагентом/контрагентами, діалог/спілкування, завершення комунікації та збереження або ліквідація цифрової інформації. Технічна

сторона мережевої комунікації на даному етапі історичного розвитку правом майже не охоплюється[1]. Тому предметом уваги юристів є самі відносини, що виникають в процесі примирної процедури за участі учасників конфлікту між собою, а за наявності посередника чи арбітра – між сторонами та організатором примирної процедури. Утім слід визнати, що такі відносини мають специфіку, з огляду на віртуальну форму комунікації між їх суб'єктами.

Така специфіка виявляється в такому:

По перше, при мережевій комунікації ідентифікація особи потребує використання цифрових ресурсів (електронного кваліфікаційного підпису, електронних документів тощо). На практиці при проведенні примирних процедур в приватно-правових спорах в Україні, нажаль цей нюанс в більшості випадків ігнорується. Ідентифікація здійснюється, як правило «на око». І якщо має місце відеозв'язок з учасниками примирної процедури, то ще візуально можна більш менш достовірно ідентифікувати особу, натомість при письмовій комунікації все віддається на відкуп випадку. Очевидно, що така ситуація є неприйнятною та існує потреба в розробці чітких вимог до порядку онлайн-ідентифікації учасників мережевої комунікації та створення відповідних технічних інструментів для цього. Та очевидно, що в умовах війни, яка триває в Україні, це питання перспективи.

По-друге, за загальним правило АВС повинні мати високий ступінь конфіденційності і обов'язком учасників примирних процедур є непоширення відповідної інформації. Утім мережева комунікація по своїй суті не є приватною. Незалежно від волі учасників примирної процедури, доступ мережі (санкціонований або несанкціонований) можуть отримувати сторонні особи (наприклад, адміністратор соціальної мережі, хакери тощо). І такі ситуації можливі при застосуванні усіх без винятку способів АВС, в силу специфіки та технічних особливостей самої мережі «Інтернет».

Тому в цьому випадку, очевидно, що мова повинна йти або про створення більш безпечного віртуального середовища, здатного забезпечити конфіденційність примирних процедур (і це завдання технічне), або про переосмислення змісту принципів АВС, зокрема принципу конфіденційності (а це вже завдання юристів).

По-третє, будь яка мережа потребує додаткових ресурсів (світло, зв'язок, технічні гаджети тощо). Війна в Україні та систематичні чисельні руйнування об'єктів критичної інфраструктури оголила проблему систематичних перешкод в мережевій комунікації, що виникають з незалежних від учасників примирної процедури причин. Постає питання чи можуть такі перебої в функціонуванні мережі вважатися форс-мажорними обставинами, які унеможливлюють проведення конкретної процедури, а отже звільняють принаймні організатора АВС, від відповідальності? Якщо так, то відповідні положення потребують нормативного закріплення. Якщо ні, то виникає наступне запитання: які юридичні наслідки повинні спричиняти такі обставини?

Вбачається, що вищевказані та інші особливості взаємодії осіб в інтернеті потребують активізації наукової спільноти щодо дослідження специфіки суспільних відноси, які зазнають оцифрування та відповідних способів врегулювання спорів, що виникають у такому суспільстві. Це є необхідною передумовою створення якісного теоретичного підґрунтя для майбутніх ефективних змін у національному механізмі захисту прав особи.

Література:

1. Mania K. Online dispute resolution: The future of justice. *International Comparative Jurisprudence.* 2015. Vol. 1. Issue 1. P. 76–86. URL : https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2351667415000074.

[1] *Оскільки інтернет та мережева комунікації – явища відносно нові та виникли лише кілька десятиріч тому, ІТ-право тільки починає розвиватися в світі та в Україні.*

2. Richard Michael Victorio Internet Dispute Resolution (iDR): Bringing ADR into the 21st Century. *Pepperdine Dispute Resolution Law Journal*. 2001. Vol. 1 . Iss. 2. URL : https://digitalcommons.pepperdine.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1191&context=drlj.

3. The European Online Dispute Resolution. URL : https://ec.europa.eu/consumers/odr/main/?event=main.home2.show.

4. Communication from the commission to the european parliament, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions. Action plan on the Reinforcement of SOLVIT: Bringing the benefits of the Single Market to citizens and businesses. URL : http://ec.europa.eu/solvit/_docs/2017/com-2017-255_en.pdf.

5. Європейське цифрове десятиліття: Комісія встановлює курс на розвиток цифрової Європи до 2030 року. URL : https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_983.

Борсук Валерій Олексійович,
аспірант кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ ДЛЯ ОСОБИ, ПОЗБАВЛЕНОЇ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ

Відповідно до ст. 164 Сімейного кодексу України (далі – СК України), мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування; ухиляються від виконання своїх обов’язків щодо виховання дитини та/або забезпечення здобуття нею повної загальної середньої освіти; жорстоко поводяться з дитиною; є хронічними алкоголіками або наркоманами; вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва; засуджені за вчинення умисного кримінального правопорушення щодо дитини [1].

Правові наслідки позбавлення батьківських прав визначені у ст. 166 СК України: особа, позбавлена батьківських прав втрачає особисті немайнові права щодо дитини та звільняється від обов'язків щодо її виховання; перестає бути законним представником дитини; втрачає права на пільги та державну допомогу, що надаються сім'ям з дітьми; не може бути усиновлювачем, опікуном та піклувальником; не може одержати в майбутньому тих майнових прав, пов'язаних із батьківством, які вона могла б мати у разі своєї непрацездатності (право на утримання від дитини, право на пенсію та відшкодування шкоди у разі втрати годувальника, право на спадкування); втрачає інші права, засновані на спорідненості з дитиною [1], такі як право щодо визначення місця проживання дитини, дозволу або заборони на її виїзд за кордон, надання згоди на усиновлення дитини, на зміну нею прізвища чи імені тощо [2, с. 68–69], втрату інших прав, заснованих на спорідненості з дитиною тощо.

Як зазначає В. П. Мироненко, законодавець є дещо непослідовним, з одного боку, особам, позбавленим батьківських прав, надається можливість поновлення свого батьківського статусу, а з другого – батьки позбавлені такої можливості, якщо їхні діти уже усиновлені іншими особами. Виходячи із цього, науковець пропонує усунути таке протиріччя шляхом законодавчого визначення терміну, протягом якого не дозволяється усиновлення дітей, чиї батьки позбавлені батьківських прав (якщо батьки дитини позбавлені батьківських прав і протягом одного року не порушувалось клопотання про їх поновлення в батьківських правах [3].

Як зазначає М. В. Логвінова, є неточним твердження, що позбавлення батьківських прав тягне за собою припинення правовідносин між батьками та дитиною, оскільки правовий зв'язок батька з дитиною повністю не поривається. Застосування санкції ст.164 СК України не може бути підставою для позбавлення батьківства (розірвання біологічного зв'язку батька з дитиною). Позбавлення батьківських прав тільки змінює характер батьківського правовідношення, але не припиняє його. А зміна характеру батьківського правовідношення як засіб захисту прав та інтересів дітей полягає в заміні способів здійснення особистих і майнових прав та обов'язків, а також в позбавленні прав та обов'язків особистого немайнового характеру чи обмеження їх обсягу. Зокрема, суд може дозволити разові, періодичні побачення з дитиною, якщо це не завдасть шкоди її життю, здоров'ю та моральному вихованню, за умови присутності іншої особи. При цьому сімейне законодавство не конкретизує, в присутності якої особи повинні проводитися такі побачення: чи такою особою може бути представник органу опіки та піклування, чи другий з батьків, хто не позбавлений батьківських прав, чи піклувальник дитини. Ч. 2 ст.166 СК України передбачає, що особа, позбавлена батьківських прав, не звільняється від обов'язку щодо утримання дитини. Одночасно з позбавленням батьківських прав суд може на вимогу позивача або за власною ініціативою вирішити питання про стягнення аліментів на дитину [4, с. 285–286].

Відповідно до ст. 1183 Цивільного кодексу України, батьки зобов'язані відшкодувати шкоду, завдану дитиною, щодо якої вони були позбавлені батьківських прав, протягом трьох років після позбавлення їх батьківських прав, якщо вони не доведуть, що ця шкода не є наслідком невиконання ними своїх батьківських обов'язків [5, с. 184]. Частина 2 ст. 202 СК України проголошує: якщо мати, батько були позбавлені батьківських прав і ці права не були поновлені, обов'язок утримувати матір, батька у дочки, сина, щодо яких вони були позбавлені батьківських прав, не виникає [1]. Правові наслідки позбавлення батьківських прав визначено і в ч. 4 ст. 17 Закону України «Про охорону дитинства», яка передбачає, що суд у разі позбавлення батьків батьківських прав або відібрання дитини без позбавлення батьківських прав одночасно накладає заборону на відчуження майна та житла дітей, про що повідомляє нотаріусу за місцем знаходження майна та житла [5, с. 370].

В ч. 1 ст. 167 СК України зазначено, якщо дитина проживала з тим із батьків, хто позбавлений батьківських прав, суд вирішує питання про можливість їхнього подальшого проживання в одному житловому приміщенні. Суд може постановити рішення про виселення того з батьків, хто позбавлений батьківських прав, з житлового приміщення, у якому він проживає з дитиною, якщо буде встановлено, 6 що він має інше житло, у яке може поселитися, або постановити рішення про примусовий поділ житла чи його примусовий обмін (ч. 2 ст.167 СК України) [4, с. 286].

На підставі вище викладеного можна зробити висновок, що позбавлення батьківських прав тягне за собою втрату особою, позбавленою батьківських прав, особистих немайнових прав щодо дитини, звільнення такої особи від обов'язків щодо виховання дитини, втрату інших прав, заснованих на спорідненості з дитиною (за винятком права на побачення з дитиною, яке може бути надане за рішенням суду). Особа, позбавлена батьківських прав не звільняється від обов'язку щодо утримання дитини та щодо обов'язку відшкодувати шкоду, завдану дитиною, щодо якої вони були позбавлені батьківських прав (останній обов'язок зберігається за батьками протягом трьох років після позбавлення їх батьківських прав, якщо вони не доведуть, що ця шкода не є наслідком невиконання ними своїх батьківських обов'язків).

Література:

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. *Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-14.

2. Новосад А. С., Положай К. І. Процесуальний порядок позбавлення батьківських прав. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2017. № 6. Том 1. С. 67–69.

3. Мироненко В. П. Відповідальність батьків за неналежне виховання дітей за сімейним та цивільним законодавством України. Автореф. дис. … канд.юр.наук. спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. К., 2001. 24 с.

4. Логвінова М. В. Правові наслідки позбавлення батьківських прав. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні*: матеріали X регіональної науково-практичної конференції (5-6 лютого 2004 р.). Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2004. С. 285–288.

5. Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей. Дис. … докт.юр.наук. спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Вінниця, 2015. 496 с.

Вагіна Ірина Дмитрівна,
аспірантка кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ ДОГОВОРІВ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ ТА ПОРЯДКУ УЧАСТІ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ УМОВ ЖИТТЯ ДИТИНИ ТОГО З БАТЬКІВ, ХТО ПРОЖИВАТИМЕ ОКРЕМО

Відповідно до ст. 9 Сімейного кодексу України (далі – СК України) подружжя, батьки дитини, батьки та діти, інші члени сім'ї та родичі, відносини між якими регулює цей Кодекс, можуть врегулювати свої відносини за домовленістю (договором), якщо це не суперечить вимогам цього Кодексу, інших законів та моральним засадам суспільства [1]. Одним із таких договорів є договір щодо визначення місця проживання дітей при роздільному проживанні батьків (у разі розірвання шлюбу) та участі у забезпеченні умов життя дитини того з батьків, хто проживає окремо, можливість укладання якого передбачена ч. 1 ст. 109 СК України.

Ні сімейне, ні цивільне законодавство не визначають вимог для такого договору в аспекті істотних умов та змісту договору. З іншого боку, законодавчо визначено форму договору щодо визначення місця проживання дитини та порядку участі у забезпеченні умов життя дитини того з батьків, хто проживатиме окремо – просту письмову. Як зазначає О. В. Розгон, такий договір підлягає обов’язковому нотаріальному посвідченню [2, с. 179]. Дещо іншої думки притримуються С. Я. Фурса (яка говорить про доцільність, а не обов’язковість нотаріального посвідчення договору [3, с. 407]) та І. В. Жилінкова (яка зазначала на тому, що він може бути нотаріально посвідчений за бажанням батьків [4, с. 355]). Висновок про обов’язковість нотаріального посвідчення договору щодо визначення місця проживання дітей при роздільному проживанні батьків (у разі розірвання шлюбу) та участі у забезпеченні умов життя дитини того з батьків, хто проживає окремо випливає із положень ч. 4 ст. 157 СК України, відповідно до яких батьки мають право укласти договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини, що укладається у письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню [1]. Однак, вимога щодо нотаріального посвідчення такого договору була запроваджена 2009 року, тобто пізніше висновків, вказаних С. Я. Фурсою та І. В. Жилінковою.

Стороною договору щодо визначення місця проживання дітей при роздільному проживанні батьків (у разі розірвання шлюбу) та участі у забезпеченні умов життя дитини того з батьків, хто проживає окремо є батьки дитини незалежно від того, чи перебувають

вони у зареєстрованому шлюбі, чи знаходяться у фактичних шлюбних відносинах, чи взагалі кожен знаходяться у шлюбних відносинах із іншими особами. Як зазначає О. В. Розгон, стороною цього договору можуть бути й інші члени сім'ї дитини (наприклад, можливе визначення місця проживання дитини не у одного із її батьків, а у бабусі, за умови виконання батьками обов'язків щодо утримання дитини, її виховання та спілкування. В той же час, розмежування батьківських обов'язків між батьками дитини та іншим її родичем, вказаним у договорі, залежить від конкретних обставин, характеру взаємовідносин між ними та дитиною; в будь-якому випадку окреме проживання батьків або одного із них не звільняє їх від необхідності виконання батьківських обов'язків [2, с. 179; 5, с. 207].

Предметом договору щодо визначення місця проживання дітей при роздільному проживанні батьків (у разі розірвання шлюбу) та участі у забезпеченні умов життя дитини того з батьків, хто проживає окремо є: визначення місця проживання дитини; дії з виховання, навчання, догляду за дитиною (відповідні права та обов'язки батьків, в тому числі того з них, хто проживає окремо, складають зміст даного договору) [2, с. 180; 5, с. 208].

Істотними умовами договору щодо визначення місця проживання дітей при роздільному проживанні батьків (у разі розірвання шлюбу) та участі у забезпеченні умов життя дитини того з батьків, хто проживає окремо, є умови щодо місця проживання дитини, щодо участі у забезпеченні умов життя дитини (дітей) того з подружжя, хто буде проживати окремо, щодо порядку здійснення права на особисте виховання дитини (дітей) тим з батьків, хто буде проживати окремо від сім'ї [4, с. 354–355].

Автори «Великої української юридичної енциклопедії» виділяють два договори: щодо місця проживання дитини і щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з батьків, хто проживає окремо від дитини [6, с. 119, 121], тому що можливим є й укладення двох окремих договорів батьками дитини. У разі, якщо договір щодо визначення місця проживання дітей при роздільному проживанні батьків (у разі розірвання шлюбу) та участі у забезпеченні умов життя дитини того з батьків, хто проживає окремо, містить тільки умову про місце проживанні і не містить інших умов, він може бути укладений у простій письмовій формі. Договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з батьків, хто проживає окремо від дитини містить наступні істотні умови: періодичність і тривалість побачень дитини і того з батьків, хто проживає окремо; місця, у яких можуть відбуватися такі побачення, в тому числі можливість відвідування дитиною місця проживання того з батьків, хто проживає окремо; умова щодо обов'язковості присутності іншого з батьків на таких побаченнях; можливість та тривалість спільного відпочинку дитини та того з батьків, хто проживає окремо тощо [6, с. 120].

Виходячи із вище викладеного, можемо зазначити, що договір щодо визначення місця проживання дітей при роздільному проживанні батьків (у разі розірвання шлюбу) та участі у забезпеченні умов життя дитини того з батьків, хто проживає окремо укладається у письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню. Істотними умовами цього договору є умови щодо місця проживання дитини, щодо участі у забезпеченні умов життя дитини (дітей) того з подружжя, хто буде проживати окремо, щодо порядку здійснення права на особисте виховання дитини (дітей) тим з батьків, хто буде проживати окремо від сім'ї. Сторонами договору є батьки, але можуть бути й інші члени сім'ї або родичі, за умови, що дитина відповідно до договору проживатиме з ними.

Література:

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text.

2. Розгон О. В. Договори у сімейному праві України: монографія. К.: Ін Юре, 2018. 301 с.

3. Сімейний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. С. Я. Фурси. К. : Видавець Фурса С. Я.; КНТ, 2008. 1248 с.

4. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. І. В. Жилінкової. Х.: Ксилон, 2008. 855 с.

5. Розгон О. Проблемні питання визначення місця проживання дитини до та після розірвання шлюбу її батьків. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2016. № 5 (89). С. 204–214.

6. Велика українська юридична енциклопедія. У 20 т.т. Т. 12: Сімейне право. Редкол. В. І. Борисова (голова) та ін.; Національна академія правових наук України; Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Х. : Право, 2021. 480 с.

Ватрас Володимир Антонович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

МІСЦЕ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРЕЦЕДЕНТУ В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ СІМЕЙНОГО ПРАВА

Проблема віднесення до числа джерел права, в тому числі і сімейного, адміністративного прецеденту до цього часу не отримала свого спеціального комплексного дослідження, хоча вчені згадують його в переліку джерел права, дають різноманітні визначення даного виду прецеденту, виділяють окремі його ознаки.

Як зазначає В. І. Курило, через наявність значної кількості правових колізій та прогалин у праві, державні органи в особі їх посадових осіб досить часто змушені вирішувати конкретні адміністративні справи, керуючись загальновизнаними правовими принципами, створюючи тим самим адміністративні прецеденти [1, с. 32]. Адміністративні прецеденти компенсують відставання діючого законодавства від розвитку суспільних відносин, гарантують оперативне вирішення виникаючих правових спорів в умовах відсутності або невизначеності їх нормативної регламентації. Таке своєчасне вирішення соціальних протиріч допомагає не допустити гострих правових конфліктів, забезпечити стабільність правопорядку [2, с. 58].

Адміністративний прецедент – це така поведінка державного органу виконавчої влади або уповноваженої посадової особи, яка мала місце хоч б один раз і може слугувати зразком за аналогічних обставин. Адміністративний прецедент в Україні на сьогодні не є офіційно визнаним джерелом права, проте в юридичній дійсності нашої країни можна знайти приклади, коли в практичній діяльності державних органів створюються правила поведінки, які реально діють поряд з писаним правом, конкретизують, доповнюють, а інколи і відміняють останнє.

Як зазначає А. А. Пархета, умовою створення адміністративного прецеденту є певний процес переосмислення та узагальнення органом виконавчої влади сукупності норм та приписів стосовно регулювання конкретної ситуації, що уособлюється в формі певного адміністративного праворозуміння (правового положення), яким забезпечується індивідуальне правове регулювання суспільних відносин під час відсутності конкретних законодавчих норм або при їхній недосконалості. При цьому правомірність адміністративного прецеденту передбачає високий професіоналізм органу виконавчої влади, що наділений повноваженнями правозастосування окремого масиву норм; всебічний аналіз обставин справи; вибір найбільш доцільного в конкретних умовах варіанту вирішення справи в рамках закону [3, с. 520].

Як прийнятний спосіб легітимації адміністративних прецедентів виступає санкціонування судами значимих для подальшої практики рішень, прийнятих у сфері державного управління з певної проблеми (у випадку судового оскарження таких рішень) та визнання їх найбільш прийнятними зразками вирішення подібних проблемних ситуацій у позасудовому (адміністративному) порядку надалі. Таке визнання адміністративних рішень з боку судової влади не перетворює їх у судовий прецедент, тому що вони не створюються змістовно, а лише оцінюється «правильність» і значимість відповідного виконавчого акту [3, с. 521].

Водночас в аспекті правового регулювання саме сімейних відносин навряд чи можливо розглядати адміністративну практику (прецеденти) як джерела сімейного права.

Певне їх застосування у сімейних відносинах можемо побачити лише у нотаріальній діяльності, оскільки відповідно до пп. 69 п. 4 Положення про Міністерство юстиції України, що затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 року № 228, Міністерство юстиції України узагальнює та регулює нотаріальну практику, готує для нотаріусів та уповноважених осіб роз'яснення з питань, що належать до компетенції Міністерства. Узагальнення мають на меті виявлення характерних помилок та недоліків при вчиненні нотаріусами нотаріальних дій, їх ґрунтовний аналіз, визначення шляхів для їх усунення та недопущення в подальшому, дають змогу виявити неврегульовані законодавством або спірні питання, колізії норм права при застосуванні їх в нотаріальній практиці. Як правило, об'єктом узагальнення є практика вчинення окремих видів нотаріальних дій. Водночас можливим є одночасне узагальнення нотаріальної практики стосовно декількох видів нотаріальних дій, але з точки зору вирішення одного питання. Такі узагальнення, звичайно, не є обов'язковими для застосування у нотаріальній діяльності, але вони мають значення, подібне до значення узагальнення судової практики, допомагаючи нотаріусам правильно застосовувати норми законодавства, в тому числі і щодо посвідчення сімейно-правових договорів. Як приклад, можна навести Узагальнення нотаріальної практики щодо посвідчення нотаріусами Харківської області договорів поділу майна подружжя, проведене з метою вивчення стану дотриманням вимог чинного законодавства нотаріусами Харківської області; забезпечення єдиної нотаріальної практики при посвідченні договорів, що припиняють спільну сумісну власність подружжя на майно, придбане в шлюбі за спільні кошти, виявлення та запровадження позитивного досвіду роботи окремих нотаріусів та державних нотаріальних контор, визначення рівня професійної підготовки нотаріусів, розгляду спірних питань та надання нотаріусам Харківської області необхідної практичної допомоги [4].

Центрально-Західним міжрегіональним управлінням юстиції (м. Хмельницький) підготовлено Узагальнення нотаріальної практики щодо посвідчення нотаріусами Хмельницької області договорів про поділ нерухомого майна та договорів про виділення в натурі частки з нерухомого майна, яке містить в тому числі узагальнення законодавства, яке визначає питання, чи можна посвідчувати договір поділу будинку, якщо земельна ділянка не належить сторонам на праві спільної власності, а також чи можна посвідчувати договір поділу будинку, якщо земельна ділянка вже поділена між співвласниками будинку, які можуть бути застосовані до правочинів про поділ нерухомого майна подружжя [5].

Література:

1. Курило В. І. Про систему джерел адміністративного права України. *Юридичний вісник*. 2009. № 2 (11). С. 31–33.

2. Пильгун Н. В. Місце і роль правового прецеденту в правовій системі України. *Юридичний вісник*. 2021. № 2 (59). С. 55–61.

3. Пархета А. А. Теоретичні проблеми визначення сутності адміністративного прецеденту як джерела права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Випуск 65. С. 517–523.

4. Узагальнення нотаріальної практики щодо посвідчення нотаріусами Харківської області договорів поділу майна подружжя. URL : http://yurradnik.com.ua/wp-content/uploads/2017/05/Uzagalnennya_1.pdf.

5. Узагальнення нотаріальної практики щодо посвідчення нотаріусами Хмельницької області договорів про поділ нерухомого майна та договорів про виділ у натурі частки з нерухомого майна. URL : https://justice-km.gov.ua/files/Uzahal%20030919(1).docx.

Гаврік Роман Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ СІМЕЙНИХ ПРАВ ПРИ ВИРІШЕННІ СПРАВ ПРО ВИЗНАННЯ ШЛЮБУ НЕДІЙСНИМ

Суд, визнаючи шлюб недійсним, застосовує такий спосіб захисту сімейних прав та інтересів, як анулювання сімейного правовідношення, що фактично передбачає виправлення допущеної помилки при створенні сімейних правовідносин шляхом їх реєстрації, визнання права [1, с. 69]. На жаль, аналіз судової практики у справах про визнання шлюбу недійсним, дозволяє вказати, що суди нечасто зазначають на захист яких саме сімейних прав та інтересів спрямоване визнання шлюбу недійсним. Частіше всього вказується на причинах укладення недійсних шлюбів (особливо у разі укладання фіктивного шлюбу) [2; 3; 4], однак із причин укладання недійсного шлюбу не завжди можна було вивести в чому саме полягало порушення сімейного права та інтересу і якого саме права чи інтересу. Трапляються й рішення, коли недійсний шлюб укладався тоді, коли про його недійсність знали обидва із сторін [5], тому в цьому випадку взагалі проблемно говорити про порушення тих чи тих сімейних прав та інтересів цих осіб (скоріше про порушення прав чи інтересів інших осіб або держави, що, однак, не належить до сімейного права).

Якщо звернутися до правових позицій Верховного Суду, слід згадати передусім положення п. 13 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 року за № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя», в якій вказано, що, вирішуючи справу, судам слід брати до уваги те, наскільки цим шлюбом порушено права та інтереси особи, тривалість спільного проживання подружжя, характер їх взаємин, а також інші обставини, що мають істотне значення [6]. Таким чином, встановлення які саме сімейні права та інтереси подружжя або інших осіб (зокрема дітей) були порушені є обов'язком суду при визначенні можливості визнання шлюбу таким, що не зумовлює правові наслідки як недійсний шлюб. Наприклад, в рішенні Коломийського районного суду Івано-Франківської області від 27 червня 2019 року у справі № 346/2479/19 зазначено, що відповідач свої обов`язки, як чоловік не виконував, спільного господарства вони не вели, від спілкування з нею він уникав, свої обіцянки щодо допомоги по оплаті за навчання дітей не виконував, в оселі не проживав посилаючись на свою зайнятість по роботі та постійні відрядження, спільного сумісного нажитого майна в них немає та спільних дітей не мають просить визнати укладений шлюб недійсним [7]. Цим самим можемо говорити про порушення в цьому випадку права щодо розподілу обов'язків та спільного вирішення питань життя сім'ї (зважаючи на невиконання відповідачем обов'язку турбуватися про свою сім'ю, що визначений ст. 55

СК України, а також обов'язку матеріально підтримувати один одного, визначеного ст. 75 СК України). Франківський районний суд міста Львова у своєму рішенні від 2 квітня 2019 року у справі № 465/11/19, визнав шлюб недійсним із мотивів, що наявність актового запису про недійсний шлюб між подружжям, реєстрація недійсного шлюбу в Реєстрі порушують особисті немайнові права позивача, на свободу (ст. 288 Цивільного кодексу України), перешкоджає укладанню іншого шлюбу – порушує право на шлюб (ст. 291 Цивільного кодексу України) [8]. У рішенні Артемівського районного суду Донецької області від 18 січня 2021 року у справі № 219/9610/20 зазначено, що під загрозою можуть опинитися майнові права відповідачки, що подала зустрічний позов про визнання шлюбу недійсним (з причин укладання його між батьком та рідною донькою) у справі про розірвання шлюбу [9].

Таким чином, визнання шлюбу недійсним може передусім спрямовуватися: на захист права на шлюб, що порушене у разі, якщо він зареєстрований з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі, і права на укладання шлюбу за вільною згодою, що випливають із відповідних особистих немайнових прав особи на свободу та на шлюб, передбачених цивільним законодавством; на анулювання існуючих сімейних прав та обов'язків подружжя, крім окремих прав добросовісної особи у недійсному шлюбі, як реакція на порушення з боку недобросовісної особи у недійсному шлюбі прав та невиконання обов'язків подружжя; на захист прав добросовісної особи у недійсному шлюбі, в тому числі: на поділ майна, набутого в недійсному шлюбі, як спільної сумісної власності подружжя; на проживання у житловому приміщенні, в яке вона поселилася у зв'язку з недійсним шлюбом; на окремі види аліментів; на прізвище, яке вона обрала при реєстрації шлюбу.

Література:

1. Гузь Л. Є. Судово-практичний коментар до Сімейного кодексу України / Л. Є. Гузь, А. В. Гузь. Х. : Фактор, 2011. 576 с.

2. Рішення Бородянського районного суду Київської області від 6 квітня 2020 року у справі № 939/452/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/88621074.

3. Рішення Бабушкінського районного суду міста Дніпропетровська від 2 липня 2021 року у справі № 206/2257/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/98812997.

4. Рішення Ренійського районного суду Одеської області від 28 січня 2021 року у справі № 510/1663/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/94467637.

5. Рішення Сумського районного суду Сумської області від 25 січня 2021 року у справі № 587/57/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/94473600.

6. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 року за № 11. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07#top.

7. Рішення Коломийського районного суду Івано-Франківської області від 27 червня 2019 року у справі № 346/2479/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/82687590.

8. Рішення Франківського районного суду міста Львова від 2 квітня 2019 року у справі № 465/11/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/81826687.

9. Рішення Артемівського районного суду Донецької області від 18 січня 2021 року у справі № 219/9610/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/94239334.

Гринько Світлана Дмитрівна,
докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ВІЙСЬКОВЕ ПРАВО ЯК КОМПЛЕКСНА ГАЛУЗЬ ПРАВА

Суспільні відносини у сфері будівництва та діяльності Збройних сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Державної Прикордонної служби України, військ Цивільної оборони України, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Служби зовнішньої розвідки України та й інших військових формувань, створених відповідно до законодавства України, та життя та діяльності військовослужбовців регулюються нормами військового права.

До характерних ознак військового права слід віднести такі:

1) це комплексна галузь права;

2) джерелами військового права є правові акти, спрямовані на правове регулювання відносин у сфері діяльності військових формувань, життя та діяльності військовослужбовців;

3) норми військового права містять правила поведінки, які дуже детально, ніж це має місце в інших сферах життя та діяльності державних службовців, регулюють відносини за участю військовослужбовців (наприклад, Статут внутрішньої служби Збройних сил України визначає загальні права та обов'язки військовослужбовців Збройних Сил України і їх взаємовідносини, обов'язки основних посадових осіб бригади (полку, корабля 1 і 2 рангу, окремого батальйону) та її підрозділів, правила внутрішнього порядку у військовій частині та її підрозділу [1]);

4) норми військового права містять вимоги щодо правосуб'єктності військовослужбовців, зокрема встановлюють спеціальні вимоги щодо визнання та порядку здійснення ними конституційних прав та свобод, а також межі їх здійснення (наприклад, право на свободу особистості, місця проживання, пересування, а також заборони володіння окремими правами та свободами (наприклад, заборона щодо членства у політичних партіях); військовослужбовці наділені спеціальним правовим статусом, який їх означає як спеціальних суб'єктів права;

5) норми військового права закріплюють низку спеціальних обов'язків для військовослужбовців (наприклад, застосування заходів необхідної оборони для всіх громадян є правом, а для військовослужбовців становить обов'язок).

Досліджуючи поняття, сутність та ознаки комплексних галузей права, В. П. Хряпченко зазначає, що комплексні галузі права містять правові норми, які регулюють відносини в якій-небудь певній сфері діяльності та відносяться до різних галузей права [2, с. 316–317]. Військове право є комплексною галуззю права, оскільки низка норм, що регулюють військові правовідносини є складовою частиною різних традиційних галузей права. Так, відносини у сфері військового управління регулюються нормами адміністративного права, у сфері фінансової діяльності військових частин – фінансовим правом, а спрямовані на задоволення житлових потреб військовослужбовців – житловим правом. Крім того військовослужбовці мають право на охорону здоров'я, що забезпечується правом на соціальний захист, оскільки вони можуть звернутися до медичних закладів охорони здоров'я, розташованих поза розташуванням військової частини.

Правоохоронну функцію у системі військових правовідносин виконують норми кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого права.Наприклад,

до структури Кримінального кодексу України включено розділ 19 «Військові злочини», де у ст. 401 закріплено поняття військового кримінального правопорушення, як «правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів» [3]. Главою 14 Кримінально-виконавчого кодексу України здійснюється правове регулювання виконання покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців [4]. У ст. 536 Кримінального процесуального кодексу України закріплено підстави для відстрочення виконання вироку про тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців [5].

Відносини майнового характеру та особисті немайнові відносини, в які вступають військові частини та військовослужбовці, як юридично рівні суб'єкти, становлять предмет цивільного права.

Водночас військові відносини регламентуються спеціальними правовими нормами, що не становлять предмет правового регулювання традиційних галузей права.

Формування власне військово-правової бази розпочалося після проголошення 24 серпня 1991 року незалежності України і в основному мало місце в період 1991 – 1993 роках. Так, 11 жовтня 1991 року Верховна Рада затвердила Концепцію оборони та будівництва Збройних сил України. Потім, на основі концепції приймається, ще вагомий пакет законів, зокрема «Про державний кордон України», «Про Прикордонні війська України», «Про Національну гвардію України», «Про оборону України», «Про Збройні сили України», «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», «Про альтернативну (невійськову) службу», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та інші. Саме вищенаведений пакет законодавчих актів щодо Збройних сил та оборони України став правовою базою для створення власних Збройних сил та інших військових формувань.

Незважаючи на те, що правову базу для будівництва Збройних сил України та інших військових формувань було переважно розроблено, багато важливих питань військової сфери ще й досі чекають свого розв'язання. І саме тому, що напрацьовані вони з розрахунку на нормативно-функціонуючу економіку, політичну стабільність у нашій країні, сприятливий зовнішньополітичний клімат у нашому регіоні.

Найважливіші норми, що є підґрунтям військового законодавства, закріплені в Конституції України, зокрема закріплено: «Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом» (ст. 17); «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону» (ст. 65).

Джерелами військового права є міжнародні акти з військових питань, ратифіковані вищими органами влади України, положення яких, згідно з Конституцією, є джерелами (нормами) права в Україні поряд з нормами національного законодавства. Наприклад: Гаагська конвенція 1954 року про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту; Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, з складу збройних сил на морі, Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року; Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних та інших подібних газів та бактеріологічних засобів 1925 року тощо.

Значне місце серед джерел військового права відведено статутам, постановам, інструкціям, керівництвам, правовим нормативним наказам та директивам Міністерства оборони України та інших вищестоящих органів військового управління в межах їх компетенції. Їх особливість полягає в тому, що вони спрямовані на детальне правове регулювання військових відносин з метою забезпечення точних знань кожним військовослужбовцем своїх прав і обов'язків, а також юридичної відповідальності. Наприклад, умови відбування покарання військовослужбовцями, засудженими до тримання в дисциплінарному батальйоні закріплено у спеціальному Порядку, затвердженому Наказом Міністерства оборони України 04 червня 2021 року № 155.

Таким чином, правові норми, спрямовані на врегулювання власне військових відносин, а також окремі норми традиційних галузей права, становлять в сукупності військове право, оскільки в них спільний предмет правового регулювання – суспільні відносини у сфері будівництва та діяльності Збройних сил України та інших військових формувань, а також життя та діяльності військовослужбовців.

Література:

1. Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, затв. Законом України від 24.03.1999 р. № 548-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22–23. Ст.194. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/548-14/page.

2. Хряпченко В.П. Від критеріїв поділу системи права на галузі до комплексних галузей права. *Актуальні проблеми політики.* 2015. Вип. 55. С. 307–317.

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. С. 131.

4. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 3–4. С. 21.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. С. 8.

Грицишина Лариса Валеріївна,
докторка філософії з права,
заступниця декана юридичного факультету-керівниця навчального відділу,
асистентка кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

МЕДІАЦІЯ КОНФЛІКТІВ ПОДРУЖЖЯ НА ЕТАПІ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБУ

Конфлікти у шлюбі, особливо на етапі його припинення, є досить поширеним явищем. Пошук та використання дієвих механізмів їх вирішення, а також мінімізації їх негативних наслідків для суб'єктів сімейних правовідносин є завданням правників та психологів. Одним із таких механізмів, який позитивно зарекомендував себе в багатьох країнах, є сімейна медіація.

Терміном «медіація» (лат. – mediare – посередництво) прийнято називати переговори між сторонами, що сперечаються, за участю і під контролем нейтральної третьої особи – медіатора (посередника). Цьому терміну в багатьох нормативних актах тотожні поняття «посередництво», «примирні процедури», «погоджувальні процедури» тощо [1].

Слід зазначити, що сімейна медіація є одним із перших та найпоширеніших видів медіації за кордоном. Досвід успішного застосування медіації в сімейно-правових відносинах в багатьох країнах випливає із порівняльного дослідження, проведеного А. Д. Дмитрієвим та А. О. Шепелем. Наприклад, в Ірландії, (при Департаменті сім'ї та соціальних питань існує Служба сімейної медіації); в Австралії (створено мережу Центрів сімейних відносин (Family Relationship Centers (FMCs), звернення до яких є обов'язковим в процесі розірвання шлюбу); в Англії та Уельсі (соліситори в обов'язковому порядку направляють клієнтів, які звернулися за юридичною допомогою з сімейної суперечки до медіатора, який має державну акредитацію, для проведення інформаційної сесії); в Німеччині сімейна медіація стала одним із перших затребуваних видів примирних процедур; в Фінляндії (відповідно до ч.1 ст. 20 Закону про шлюб, пріоритетним способом вирішення конфліктів, у тому числі правового характеру, є переговори між членами сім'ї та укладання угоди) [2, с. 84].

В Україні медіація набуває особливого значення на тлі рішення про надання Україні статусу країни-кандидата в члени ЄС, оскільки Європейська Рада ще 15 листопада 1999 р. закликала держави-члени ЄС сформувати альтернативні судовим процедури розгляду та вирішення справ. Початком правового регулювання сімейної медіації в Україні можна вважати прийняття довгоочікуваного Закону України «Про медіацію» №1875-IX від 16.11.2021 р. [3], стаття 3 якого закріпила положення, відповідно до якого дія цього Закону поширюється на врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі цивільних та сімейних.

Донедавна сімейна медіація під час процедури розірвання шлюбу розглядалася виключно як примирна процедура, метою якої було помирити сторони та запобігти розлученню. Така функція медіації висвітлювалася низкою вітчизняних вчених-правовиків, а саме О. Г. Бортнік , А. Б. Болховітіновою , З. В. Ромовською та іншими.

Проте, в практиці застосування медіації при розірванні шлюбу дедалі чіткіше почала проявлятися й інша її функція, а саме: допомога учасникам сімейного конфлікту – подружжю, що розлучається – у поліпшенні взаємодії один з одним і можливості приймати оптимальні для обох сторін, усвідомлені рішення з деяких або з усіх питань, пов'язаних із розлученням, дітьми, а також з фінансових та майнових питань, у випадках, коли сторони мають твердий намір розірвати шлюб. Це дає можливість розглядати сімейну медіацію як один із етапів розірвання шлюбу.

Факторами, які впливають на те, що подружжя беруть добровільну участь у сімейній медіації, є: необхідність допомоги третьої неупередженої особи за неможливості самостійного врегулювання сімейного конфлікту; бажання вирішити суперечку в позасудовому порядку; бажання знайти рішення, від якого найменше постраждають їхні діти; бажання розлучитися мирно та зберегти нормальні відносини один з одним; бажання досягти згоди спільно, а не через адвокатів.

Медіатором має бути спеціально підготовлений, нейтральний фахівець, який повинен пройти належну спеціалізовану підготовку за відповідним напрямом в Україні або за її межами та мати сертифікат, що підтверджує проходження відповідної підготовки. Його завдання полягає в тому, щоб не переконати чи вмовити одну із сторін погодитися на варіант, який медіатор вважає найкращим, а застосовуючи свої професійні навички, допомогти сторонам виявити свої справжні інтереси та напрацювати рішення, які влаштують їх обох. Саме професійність медіатора та його репутація мають велике значення для встановлення довіри, проведення екологічної та результативної медіації.

Для застосування в Україні найбільш слушною видається модель сімейної медіації, в межах якої всі процедури проводяться двома медіаторами (комедіація), один з яких є фахівцем у галузі психології (психолог, психотерапевт або особа, яка має відповідну освіту в галузі сімейних конфліктів), а другий – у галузі юриспруденції (юрист, адвокат,

нотаріус). Такий підхід є виправданим, оскільки медіація з сімейних суперечок включає одночасно правові, соціальні, психологічні і специфічні особистісні аспекти.

Застосування медіації у справах про розірвання шлюбу виступає сучасним елементом альтернативного судовому шляху примирення подружжя або способом мінімізації негативних емоційних наслідків його припинення в ситуації, коли подружжя впевнено вирішило припинити свій шлюб.

Завдяки процедурі сімейної медіації інтереси кожного з подружжя будуть задоволені, оскільки всі рішення подружжя прийматимуть добровільно і з дотриманням власних законних прав та інтересів, а також їхніх дітей. Закон не визначає, які саме заходи можуть застосовуватися судом для примирення подружжя, і це невипадково, оскільки такі питання можуть вирішуватися лише в процесі розгляду конкретної справи.

На сьогодні, процедура сімейної медіації в чинному Сімейному Кодексу України (далі – СК України) не закріплена. Можливість примирення подружжя на етапі розірвання шлюбу в рамках чинного СК України відображена тільки в якості дискреційних повноважень суду щодо застосування «заходів щодо примирення подружжя».

Таким чином, інститут сімейної медіації подружжя є актуальною процедурою на етапі розірвання шлюбу, тому, на наш погляд, потребує закріплення в чинному СК України, шляхом внесення відповідних змін і доповнень в ст.111 СК України як факультативний елемент процесу розлучення подружжя.

Література:

1. Директива № 2008/52/ ЄС Європейського парламенту та Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) у цивільних та комерційних справах від 21 травня 2008 року. База «Законодавство України». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a95#Text.

2. Дмитрієв А. Д., Шепель А. О. Порівняльне правознавство / відп. ред. В. Н. Денисов К. : Юстініан, 2003. С. 184.

3. Про медіацію: Закон України Верховна Рада України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. База «Законодавство України». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text.

Павлова Анна Сергіївна,
аспірантка кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗПОДІЛУ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ

Відповідно до ст. 69 Сімейного кодексу України (далі – СК України) дружина і чоловік мають право на поділ майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, незалежно від розірвання шлюбу. Дружина і чоловік мають право розділити майно за взаємною згодою. У разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором. В основу поділу покладається презумпція рівності часток подружжя, яка може бути спростована домовленістю подружжя або судовим рішенням [1].

Сімейне законодавство передбачає можливість як добровільного, так і примусового розподілу спільного майна подружжя. Добровільний розділ проводиться за взаємною згодою подружжя (відповідно до положень укладеного ними договору), а примусовий – відповідно до рішення суду у справі за позовом, поданим одним із подружжя, якщо між

подружжям виникає спір щодо розміру належних їм часток, порядку або способу поділу спільного майна.

Добровільний порядок застосовується, якщо подружжя домовилося стосовно/ відносно визначення часток кожного з них у праві на майно, а також дійшло згоди щодо конкретного поділу майна відповідно до цих часток. Як зазначає І. В. Апопій, слово «домовитися» свідчить про добровільний, позасудовий шлях вирішення питань життя сім'ї щодо користування їх спільним майном або його поділу [2, с. 67]. На думку С. Я. Фурси така домовленість може бути усною, якщо вона стосується рухомих речей, які не мають значної цінності [3, с. 206]. З іншого боку, якщо предметом домовленості виступає нерухоме майно, необхідним є укладання договору про розподіл такого майна саме у письмовій формі. В такому випадку, відповідно до ч. 2 ст. 69 СК України договір про поділ жилого будинку, квартири, іншого нерухомого майна має бути нотаріально посвідчений [1].

Як зазначає О. В. Розгон, подружжя може вирішити питання про розподіл майна, належного йому на праві спільної сумісної власності, у шлюбному договорі, у договорі про поділ майна подружжя або у договорі про виділ частки одного з подружжя зі складу усього майна подружжя. Слід зазначити, що договір про поділ майна подружжя може бути укладений тільки щодо майна, яке вже належить подружжю (те ж саме стосується договору про виділ майна), в той час як шлюбний договір укладається також щодо майна, права на яке виникнуть у майбутньому [4, с. 94–95; 5, с. 113]. З іншого боку, усі ці договори можуть стосуватися як випадків розподілу майна подружжя в момент їх знаходження у шлюбі, так і в момент його розірвання.

С. Я. Фурса вказує про можливість укладання ще одного договору, відповідно до якого подружжя вправі здійснити розподіл свого майна – мирової угоди, що укладається подружжям, як спосіб вирішення сімейного спору, який вже розглядається судом (коли сторони йдуть на взаємні поступки, що стосуються їх прав та обов'язків щодо спільного майна). Така угода затверджується судом і підлягає добровільному виконанню сторонами, однак у разі її невиконання можливе звернення до примусового виконання угоди (відповідно до ст. 208 Цивільного процесуального кодексу України ухвала суду про затвердження мирової угоди є виконавчим документом) [3, с. 217; 6].

Визначення поняття договору про поділ майна у законодавстві відсутнє. У доктрині сімейного права такі визначення наводяться, проте вони розкривають різні аспекти зазначеного договору. Наприклад, Т. Ариванюк визначає договір про поділ майна подружжя як самостійний цивільно-правовий договір, за яким кожна із сторін (подружжя) зобов'язується надати одна одній певну частку майна з належної їм спільної власності, на який повинні поширюватися норми сімейного та цивільного законодавства. І. В. Жилінкова вказує, що договір про поділ спільного майна є договором, спрямованим на припинення режиму спільності подружнього майна і встановлення права приватної власності кожного з подружжя щодо визначених договором речей [7, с. 81–82].

Сімейне законодавство не містить вимог щодо змісту, форми та істотних умов договорів, відповідно до яких здійснюється розподіл майна подружжя (крім шлюбного договору, вимоги щодо змісту та форми якого визначаються у ст. 93 та ст. 94 СК України, а також договорів щодо нерухомого майна, про письмову та нотаріально посвідчену форму яких вже говорилося).

Предметом договору про поділ спільного майна подружжя (колишнього подружжя) може бути як все майно (майнові права), що були набуті подружжям за час шлюбу, так і його частина. При цьому майно (майнові права), які не увійшли до предмету договору, залишаються у спільній сумісній власності подружжя (колишнього подружжя). Договір про поділ майна подружжя (колишнього подружжя) може бути укладений з умовою виплати грошової компенсації у разі нерівноцінності поділу, або без неї. Що стосується договорів про виділ майна зі складу спільного майна подружжя, то суть виділу

нерухомого майна полягає в тому, що за результатами укладення відповідного правочину один із об'єктів з загального складу майна, які віднесені до спільного сумісного, переходить у особисту власність чоловіка або дружини. Решта майна залишається у спільній сумісній власності. При можливому подальшому поділі майна подружжя ці обставини мають бути враховані. Зокрема, частка того, хто набув майно в особисту власність з урахуванням укладеного раніше договору про виділ майна зі спільного сумісного майна, може бути відповідно зменшена [8, с. 36].

Література:

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. *Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text.

2. Апопій І. В. Сімейне право України: навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2011. 360 с.

3. Сімейний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. С. Я. Фурси. К. : Видавець Фурса С. Я.; КНТ, 2008. 1248 с.

4. Розгон О. В. Договори у сімейному праві України: монографія. К.: Ін Юре, 2018. 301 с.

5. Сімейне право України: підручник / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. К. : Юрінком Інтер, 2011. 611 с.

6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text.

7. Великанова М. М., Горбуля Г. А. Договір про поділ майна подружжя, що є об'єктом права спільної сумісної власності. *Юридичний вісник*. 2012. № 3 (24). С. 80-83.

8. Узагальнення нотаріальної практики щодо посвідчення нотаріусами Харківської області договорів поділу майна подружжя. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2017. № 2 (92). С. 33–38. URL : http://yurradnik.com.ua/wp-content/uploads/2017Uzagalnennya_ 1.pdf.

Сердечна Ірина Леонідівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДИТИНА ЯК УЧАСНИК СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

Дослідженню питання учасників сімейних правовідносин присвячено чимало уваги в теорії сімейного права. Науковці зосереджують увагу на характеристиці суб'єктів шляхом розкриття їх основних прав та обов'язків залежно від видів сімейних правовідносин учасниками яких вони виступають [1; 4].

Подружжя, батьки, діти, дід, баба, прадід, прабаба, внуки, правнуки, брати, сестри, мачуха, вітрим, пасинок, падчерка, усиновителі, прийомні батьки, батьки-вихователі – це ті учасники сімейних відносин між яким сімейним законодавством врегульовані права та обов'язки [3].

Виникає запитання, чи виступає дитина самостійним учасником сімейних правовідносин. Так, виступає, оскільки Сімейний кодекс України (далі – СК України) наділяє дитину цілою низкою особистих немайнових та майнових прав та обов'язків.

Дитина як самостійний учасник правовідносин взаємодіє з іншими учасниками та виступає окремим суб'єктом правовідносин.

Конвенцією про права дитини 1989 року [2] визначено, що: «Дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше». У ст. 6 СК України [3] не запропоновано поняття дитина, однак законодавець вказує, що нею є особа до досягнення повноліття.

Якщо розглянути структуру СК України, то сімейні правовідносин викладені у логічній послідовності, де спочатку врегульовані відносини між подружжям та між особами, які спільно проживають без реєстрації шлюбу, далі врегульовані відносини між батьками та дітьми, зокрема питання щодо визначення походження дитини від батьків та їх особисті немайнові та майнові права та обов'язки, в межах окремо розділу врегульовані відносини, що виникають при влаштуванні дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також визначені права та обов'язки інших членів сім'ї та родичів. При цьому на відміну від інших учасників сімейних правовідносин дитина виступає суб'єктом у більшості сімейно-правових відносин.

Особливістю визначення прав та обов'язків дитини як учасника сімейних правовідносин є те, що в СК України відсутній окремий розділ, який би містив в собі основні права та обов'язки дитини, натомість усі ці права та обов'язки пронизують значну частину статей в СК України або випливають зі змісту тих чи інших норм.

Дитина як учасник правовідносин між подружжям. У розділі 2 «Шлюб. Права та обов'язки подружжя» врегульовано питання щодо реєстрації та припинення шлюбу, визнання його недійсним, питання щодо особистих немайнових та майнових прав та обов'язків подружжя та осіб, що спільно проживають без реєстрації шлюбу. При цьому дитина як суб'єкт впливає на майнові правовідносини між подружжям, оскільки в ст.ст. 84,86 СК України передбачено, що у разі спільного проживання чоловіка або дружини з дитиною визначено додатковий обов'язок щодо утримання одного із подружжя на період, що залежить від віку дитини (до досягнення дитиною трирічного або шестирічного віку), а у разі проживання дружини/чоловіка з дитиною з інвалідністю, яка не може обходитися без постійного стороннього догляду, таке утримання триває протягом всього часу проживання з дитиною з інвалідністю та опікування нею (ст. 88 СК України).

Дитина як учасник батьківських правовідносин. Розділ третій СК України «Права та обов'язки матері, батька і дитини» найбільш повно розкривають права дитини закріплені в межах сімейного законодавства, однак в більшості випадків ці права походять із батьківських прав, наприклад право дитини на ім'я [5] розкрито в контексті особистого немайнового обов'язку батьків зареєструвати народження дитини в органі державної реєстрації актів цивільного стану (ст. 144 СК України); право дитини на виховання визначено через обов'язок батьків виховувати та займатись розвитком дитини (ст. 150 СК України); право дитини на місце проживання [5] розкрите через право батьків на визначення місця проживання дитини (ст. 160 СК України). Тобто в розділі, де врегульовані відносини безпосередньо щодо дитини як учасника сімейних правовідносин, не виділено окремо прав дитини як самостійного учасника відносин.

Дитина як учасник правовідносин щодо влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Положення розділу 4 «Влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» спрямовані на забезпечення найкращих інтересів дітей, зокрема, дітей-сиріт та дітей, позбавлених піклування. В межах розділу детально проаналізовано положення щодо порядку влаштування дітей у сімейні форми влаштування, при цьому окремо не розкриваються особисті немайнові чи майнові права дитини.

Дитина як учасник правовідносин між іншими членами сім'ї та родичами. Змістом досліджуваних відносин виступають права та обов'язки діда, баби щодо внуків, прадіда, прабаби щодо правнуків, братів, сестри, мачухи, вітчима щодо пасинка, падчерки. Тому в

розділі 5 СК України «Права та обов'язки інших членів сім'ї та родичів» визначено права та обов’язки саме цих суб’єктів щодо дітей.

Отже, в результаті аналізу основних сімейних правовідносин, ми дійшли висновку, що дитина виступає безпосереднім та самостійним учасником цих правовідносин. З дослідження норм Сімейного кодексу України прослідковуємо тенденцію, щодо особисті немайнові та майнові права та обов’язки дитини розриваються через призму прав та обов’язків інших учасників сімейних правовідносин визначених в ст. 2 СК України.

Література:

1. Ватрас В. А. Батьки та діти як суб'єкти сімейних правовідносин. *Університетські наукові записки.* 2008. № 4. С. 145–150.

2. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. *Відомості Верховної Ради України.* 2002. № 21–22. Ст. 135.

4. Сердечна І.Л. Дитина як учасник зобов’язальних правовідносин. Університетські наукові записки. № 1 (79). 2021. С. 64–72.

5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Офіційний вісник України.* 2003. № 11. Ст. 261.

Чорна Жанна Леонтіївна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДО ПИТАННЯ ПРО ПІДСТАВИ, ПОРЯДОК ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВИЗНАННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ НЕДІЄЗДАТНОЮ

Відповідно до ч.1 ст. 39 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1] фізична особа може бути визнана судом недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними.

У ст. 1 Закону України «Про психіатричну допомогу» [2] визначається поняття тяжкого психічного розладу як розладу психічної діяльності (затьмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам’яті), який позбавляє особу здатності адекватно усвідомлювати оточуючу дійсність, свій психічний стан і поведінку.

Т. В. Водоп’ян звертає увагу на те, що як правило, недієздатність характеризують за трьома основними критеріями: медичним – наявністю психічного розладу як такого патологічного стану, при якому звужуються, зникають чи спотворюються критерії психічного здоров’я; психологічним – нездатністю чи зменшеною здатністю, внаслідок психічного розладу розуміти значення своїх дій і керувати ними; юридичним – нездатністю особи своїми діями, в повному об’ємі породжувати цивільно-правові наслідки, передбачені законом [3, с. 5]. Але встановлення діагнозу психічної хвороби ще не означає, що особа є недієздатною. Головним у даному випадку є глибина психічної неповноцінності та визнання її недієздатною судом [4, с.143].

Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 39 ЦК України порядок визнання фізичної особи недієздатною встановлюється Цивільним процесуальним кодексом України. Відповідно ж до ст. 298 Цивільного процесуального кодексу України [5] суд за наявності достатніх

даних про психічний розлад здоров'я фізичної особи призначає для встановлення її психічного стану судово-психіатричну експертизу.

З. В. Ромовська прийшла до висновку, що недієздатність – це особливий цивільний стан особи та акт цивільного стану в широкому розумінні, який слід включити в перелік актів цивільного стану, які вносяться до Державного реєстру актів цивільного стану [6, с. 258].

Відповідно до ч. 2 та 3 ст. 41 ЦК України недієздатна фізична особа не має права вчиняти будь-якого правочину. Правочини від імені недієздатної фізичної особи та в її інтересах вчиняє її опікун. З цього приводу М. С. Малеін зазначав, що представники повністю недієздатних осіб діють згідно зі своєю свідомістю і виражають власну волю. І хоча вони вчиняють дії в інтересах недієздатних, в ім'я їх благ, це не означає, що представник виражає волю недієздатного [7, с. 116].

Якщо прослідкувати різницю між дієздатністю малолітніх і недієздатних осіб, то малолітні особи наділені частковою цивільною дієздатністю і мають право самостійно вчиняти дрібні побутові правочини (ч.1 ст. 31 ЦК України). Правочин же, вчинений недієздатною особою, незалежно від того, чи він є дрібним побутовим, є нікчемним (ст. 226 ЦК України).

В.А. Ойгензіхт звертає увагу на те, що, психічно хвора людина може знати все, що потрібно робити, але вона не в змозі виявити зусилля, щоб вчинити дію. На думку автора, існують також інші випадки хворобливого вольового розладу: нав'язливі дії, бажання; надмірна схильність до чужого впливу тощо [8, с. 98].

Відповідно до ч.1 ст. 226 ЦК України опікун може схвалити дрібний побутовий правочин, вчинений недієздатною фізичною особою, у порядку, встановленому ст. 221 цього Кодексу. У разі відсутності такого схвалення цей правочин та інші правочини, які вчинені недієздатною фізичною особою, є нікчемними.

Разом з тим, С. М. Братусь вважає необхідним за недієздатними особами в цивільному законодавстві закріпити право самостійно вчиняти дрібні побутові правочини на зразок такої можливості малолітніх та неповнолітніх осіб [9, с. 73].

Загалом, слід зазначити, що віднесення дрібних побутових та інших правочинів, вчинених недієздатними фізичними особами до нікчемних, крім випадків, передбачених законом, має на меті охорону майнових прав та інтересів цих осіб.

Література:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 40. Ст. 356.

2. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22.02. 2000р. № 1489-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2000 р. № 19. Ст.143.

3. Водоп'ян Т. В. Правові наслідки визнання фізичної особи – сторони договірного зобов'язання недієздатною. *Молодий вчений*. 2017. № 5.1 (45.1). С. 5–9.

4. Хатнюк Н. С. Юридична природа нікчемних правочинів. С.134–145. URL: https:// ua/ bitstream/handle /2010/1934 /Hatnyuk.pdf? sequence= 1&isAllowed=y

5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03. 2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40, № 40–42. Ст. 492.

6. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Загальна частина. Академічний курс : підручник. 2-ге вид., доп. Київ : КНТ, 2009. 594 с.

7. Малеин Н. С. О понятии, ограничении и защите правосубъектности граждан. *Теоретические вопросы гражданского права*: сб. науч. ст. М. : Изд-во ИГиП АН СССР, 1980. С. 115–123.

8. Ойгензихт В.А. Воля и волеизъявление. Душанбе: Дониш, 1983. 256 с.

9. Братусь С.Н. Субъекты гражданского права. М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1950. 337 с.

Ivanov Pavlo Volodymyrovych,
postgraduate student of Leonid Yuzkov Khmelnytskyi
University of Management and Law

LEGAL REGULATION OF LOGO

The legal regulation of logos depends on the jurisdiction and the purpose of the logo. In general, logos can be protected by various forms of intellectual property law, including trademark law, copyright law, and design patent law.

Trademarks are the most common form of legal protection for logos. A trademark is a type of intellectual property that protects a brand's identity, including its name, logo, and other distinctive features that distinguish it from other brands. Trademark law can prevent others from using a similar logo or creating confusion in the marketplace.

Copyright law can also protect logos as creative works of authorship. However, copyright protection is generally more limited than trademark protection because it only protects the specific creative expression of the logo, not its functional or commercial aspects.

Design patents can protect the ornamental design of a logo, including its shape, color, and other visual elements. Design patents are a form of intellectual property protection that is used to prevent others from making, using, or selling a similar design [1].

In some cases, logos may also be subject to specific regulations or restrictions. For example, logos used in certain industries, such as healthcare or finance, may be subject to additional regulatory requirements to ensure that they do not mislead consumers or create confusion. Additionally, some countries may have restrictions on the use of certain symbols or images in logos, such as religious or political symbols.

The legal regulation of logos can vary depending on the jurisdiction and the purpose of the logo. Different countries have different laws and regulations governing the protection and use of logos.

For example, in the United States, logos can be protected by various forms of intellectual property law, including trademark law, copyright law, and design patent law. Trademarks are the most common form of legal protection for logos and are used to prevent others from using a similar logo or creating confusion in the marketplace.

In the European Union, logos can also be protected by trademark law, but the rules and requirements for trademark protection can differ from those in the United States. The EU also has specific regulations governing the use of logos in certain industries, such as food and beverages, which require certain information or symbols to be included in the logo.

The purpose of the logo can also affect its legal regulation. For example, logos used in advertising or marketing campaigns may be subject to additional regulations to ensure that they are not deceptive or misleading to consumers. Logos used in healthcare or finance industries may be subject to additional regulations to ensure that they do not create confusion or mislead consumers about the products or services being offered [2].

Overall, the legal regulation of logos can be complex and can vary depending on the jurisdiction and the purpose of the logo. It is important for individuals and businesses to be aware of the applicable laws and regulations in their jurisdiction and to take appropriate steps to protect and use their logos in compliance with these laws.

Trademarks are the most common form of legal protection for logos. A trademark is a type of intellectual property that protects a brand's identity, including its name, logo, and other distinctive features that distinguish it from other brands.

To obtain trademark protection for a logo, the logo must be distinctive and non-functional. In other words, the logo must be unique and not merely functional or descriptive of

the product or service being offered. Additionally, the logo must be used in commerce to identify and distinguish the source of the product or service [3].

Once a logo is registered as a trademark, the trademark owner has the exclusive right to use the logo in connection with the products or services covered by the trademark registration. The trademark owner can also prevent others from using a similar logo or creating confusion in the marketplace [4].

Trademark protection for logos can be enforced through legal action, such as a trademark infringement lawsuit. If a trademark owner believes that another party is infringing on their trademark rights, they can seek legal remedies, such as an injunction to prevent further use of the infringing logo and damages for any harm caused by the infringement.

In summary, trademark law provides a powerful tool for protecting logos and other aspects of a brand's identity. It is important for businesses to consider trademark protection for their logos to ensure that they have exclusive rights to use the logo and to prevent others from using a similar logo or causing confusion in the marketplace.

Reference:

1. Buckeye Powder Co. v. E. L du Pont de Nemours Powder Co., D. C. N. J., February 25, 1914, affirmed Buckeye Powder Co. v. E. L du Pont de Nemours Powder Co., 223 Fed. 881.

2. Cong. Rec. vol. 51, p. 12933. Citing Lewis: Sutherland on Statutory Construction, 2d Edition, vol. 2, par. 398; The Abbotsford, 98 U. S.440, McDonald v. Hovey, 11o U. S.619; United States v. Trans-Missouri FreightAssociation,166U.S.290,328; inreGreene,52 Fed.l04, and other cases.

3. Appellate Body, United States–Section 211 Omnibus Appropriations Act of 1998. WTO-Doc. WT/DS176/AB/R, January 2, 2002. For a thorough analysis see C. Wadlow, The Law of Passing-Off: Unfair Competition by Misrepresentation, 2011, 2-066–2-072.

4. LAW AGAINST UNFAIR COMPETITION (Official Gazette 80/99). URL : https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/mkd_e/wtaccmkd6_leg_2.pdf.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Балов Павло Олександрович,
аспірант кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

УГОДА ПРО ПРОЦЕСУАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Інститут кримінального провадження на підставі угод із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) 2012 року став абсолютною новелою вітчизняного кримінального процесуального законодавства, однак за останнє десятиліття він набув достатнього розповсюдження у правозастосовній практиці. Цей інструмент диспозитивної комунікації та компромісу практично одразу було взято на «озброєння» органами досудового розслідування в Україні. Поява у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві інституту кримінального провадження на підставі угод про примирення і про визнання винуватості, очевидно, було обумовлено бажанням наслідування найкращих іноземних зразків процесуальних проваджень заснованих на елементах диспозитивної взаємодії суб'єктів процесуальної діяльності.

Інститут угод у цілому позитивно оцінюється як практиками, так і науковцями та активно застосовується під час кримінального провадження, що підтверджується даними судової статистики. Він сприяє процесуальній економії, що гарантує реалізацію засади розумних строків, забезпечує відшкодування шкоди, завданої потерпілому, та дозволяє отримати фактичні дані для встановлення обставин кримінального правопорушення, що належать до предмета доказування. Зростає практика використання угод про примирення з потерпілим та, особливо, угод про визнання винуватості. Так, у 2019 році з 79564 вироків судами було затверджено 9727 угод про визнання винуватості та 7872 угод про примирення [1], у 2020 році з 74980 вироків затверджено 8947 угод про визнання винуватості та, відповідно, 5983 угод про примирення [2], у 2021 році з 80267 вироків затверджено судами 8366 угод про визнання винуватості та 3946 угод про примирення [3].

На сьогодні кримінальне процесуальне законодавство передбачає два види угод: угоду про примирення між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) та угоду про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним (обвинуваченим). Водночас, у правозастосовній практиці допускаються й інші види угод між органами досудового розслідування та зацікавленими особами.

Однією з угод, яка має перспективи для поширеного застосування у правозастосовній практиці, є досудова угода про процесуальне співробітництво (співпрацю). Питання про правову природу досудової угоди про співпрацю є одним із дискусійних у науковій літературі. У сучасній доктрині кримінального процесу досудова угода про співпрацю розглядається одними вченими як варіант діяльного каяття, іншими – як погоджувальна процедура, спрямована на досягнення компромісу між сторонами захисту та обвинувачення у вирішенні кримінально-правового конфлікту. За допомогою проведення порівняльного аналізу інститутів діяльного каяття і досудової угоди про співробітництво можна зробити висновок про договірну природу досудової угоди про співробітництво та її дуалістичний характер, що сприяє більш ефективному розслідуванню групових злочинів за рахунок адресованого підозрюваного (підтримуваного), який погоджується на співпрацю.

Інститут досудової угоди про співпрацю значною мірою насичений принципом публічності, який виявляється у зацікавленості правоохоронних органів у співпраці з підозрюваним (обвинуваченим). Право підозрюваного на співпрацю буде реалізовано тільки в тому випадку, якщо стороні обвинувачення воно буде необхідним, і лише тоді, коли підозрюваний (обвинувачений) має в своєму розпорядженні достатню значущу інформацію. Тому слід говорити про можливість застосування цієї процедури у кримінальному судочинстві скоріше як про виключення, а не загальне правило.

Кримінальне процесуальне законодавство передбачає можливість участі підозрюваного (обвинуваченого) у вирішенні завдань, що стоять перед правоохоронними органами. Причому така можливість носить не імперативний, а диспозитивний характер: підозрюваний (обвинувачений) самостійно на власний розсуд розпоряджається своїми можливостями (за власним волевиявленням) щодо сприяння органам досудового розслідування.

У цілому, виходячи з правової природи досудової угоди про співробітництво, можна зробити висновок про те, що предметом досудової угоди про співпрацю є обсяг дій, що визначають дотримання умов цієї угоди, які передбачені кримінальним процесуальним законом та спрямовані на встановлення істотних обставин у конкретному кримінальному провадженні.

Чинний КПК України містить у своїх нормах опис певних ознак угоди про співробітництво, які використовуються законодавцем для формулювання окремих умов укладення угоди про визнання винуватості. Так, наприклад, угода про визнання винуватості може бути укладена між прокурором та підозрюваним у провадженні щодо особливо тяжких злочинів (п.п. 2, 3 ч. 4 ст. 469 КПК України):

- які віднесені до підслідності НАБУ за умови викриття підозрюваним іншої особи у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності НАБУ, якщо інформація щодо вчинення такою особою злочину буде підтверджена доказами;

- які вчинені за попередньою змовою групою осіб, організованою групою чи злочинною організацією або терористичною групою за умови викриття підозрюваним, який не є організатором такої групи або організації, злочинних дій інших учасників групи чи інших, вчинених групою або організацією злочинів, якщо повідомлена інформація буде підтверджена доказами [4].

З урахуванням зазначеного можемо стверджувати, що угода про процесуальне співробітництво (співпрацю) є домовленість органу досудового розслідування, прокурора та підозрюваного про взаємовигідну співпрацю, в якій останній бере на себе зобов'язання вчиняти певні дії, спрямовані на сприяння органу досудового розслідування у розкритті та розслідуванні злочинів, викритті інших осіб у їх вчиненні, розшуку майна, вилученого внаслідок вчинення кримінального правопорушення, в обмін на більш лояльний підхід сторони обвинувачення щодо формулювання обвинувачення та пропозиції про застосування заходів кримінально-правового характеру.

Література:

1. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2019 рік. Форма № 1-к. URL : https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2019.

2. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2020 рік. Форма № 1-к. URL : https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2020.

3. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2021 рік. Форма № 1-к. URL : https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n3191.

Барабанова Діана Анатоліївна,
аспірантка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Однією з основних засад кримінального провадження є забезпечення права на захист (п. 13 ч. 1 ст. 7, ст. 20 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України)), що кореспондує положенням Конституції України (ст.ст. 59, 63, 129), а також Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (п. 3 (b), (c) ст. 6 та ін.). На сьогодні чинний кримінальний процесуальний закон передбачає низку положень, які дають можливість підозрюваному, обвинуваченому прямо чи опосередковано реалізувати надане йому право на захист. З цього приводу слушною є думка Т. В. Волошанівської, яка наголошує на комплексному характері права на захист, яке включає: 1) права, спрямовані на захист від кримінального переслідування, що здійснюються особисто особою, яка йому піддається; 2) права, пов'язані із захистом, що здійснюються за допомогою обраного особою чи призначеного їй захисника; 3) права вимоги до суб'єктів владних повноважень щодо забезпечення ними права на захист [1, с. 10].

Зміст права на захист у практиці ЄСПЛ є значно ширшим, ніж воно текстуально сформульоване у ст. 6 Конвенції. Наприклад, у рішенні по справі «Нечипорук і Йонкало проти України» Суд робить акцент на необхідності забезпечення «ефективного» захисту, наданого захисником, що є однією з основних ознак справедливого судового розгляду. При цьому ЄСПЛ доходить до висновку, що право на захист в принципі буде непоправно порушено, якщо викривальні показання, отримані під час допиту особи без доступу до захисника, будуть використовуватись з метою її засудження [2].

У контексті ефективності захисту варто згадати і рішення у справі «Яременко проти України», в якому ЄСПЛ підкреслив, що сам по собі факт того, що до провадження було залучено двох інших адвокатів, які представляли заявника, однак бачили його лише один раз під час допиту і жодного разу до того, як допит відбувся, вказує на умовний характер їхніх послуг [3] і не може свідчити про ефективність захисту підозрюваного. У рішенні по справі «Камасінскі проти Австрії» також було вказано на те, що саме по собі призначення особі захисника, який надає правову допомогу, не обов'язково гарантує ефективну правову допомогу та відповідає вимогам ст. 6 § 3 (c) Конвенції [4].

У своїх рішеннях ЄСПЛ неодноразово наголошував на тому, що підозрюваний повинен мати право скористатися допомогою захисника на максимально ранніх стадіях провадження. Наприклад, у рішенні по справі «Лучанінова проти України» зазначено, що для здійснення обвинуваченим свого права на захист йому, зазвичай, повинно бути забезпечено можливість отримати ефективну допомогу захисника із самого початку провадження [5]. Свого часу Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ в узагальненні судової практики акцентував увагу на необхідності забезпечення права на захист на усіх стадіях кримінального провадження, а також на тому, що призначення захисника лише в судовому провадженні не може саме по собі відновити порушене право на захист під час досудового розслідування [6].

Така вимога стосується й наступних стадій кримінального провадження, у тому числі й необов'язкових. Так, у рішенні по справі «Максименко проти України» ЄСПЛ визнав порушенням ст. 6 § 3 (c) Конвенції обмеження права заявника на захист внаслідок несправедливої відмови у наданні юридичної допомоги під час касаційного провадження,

що сталася через відсутність будь-якої процедури призначення захисника для надання безоплатної юридичної допомоги на цій стадії провадження, коли відповідно до КПК України (1960 р.) така юридична допомога вже більше не була обов'язковою [7].

КПК України у ст. 52 встановлює низку випадків обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні, зокрема, у провадженні щодо особливо тяжких злочинів (тобто особі відповідно до ч. 6 ст. 12 Кримінальний кодекс України загрожує основне покарання у виді штрафу в розмірі понад 25 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі). Однак ЄСПЛ у своїх рішеннях неодноразово наголошував на тому, що у випадках, коли йдеться про позбавлення свободи, інтереси правосуддя вимагають забезпечення юридичного представництва (наприклад, рішення по справі «Шабельник проти України» [8]).

Важливі аспекти права на правову допомогу у справах про кримінальне обвинувачення сформульовані ЄСПЛ у справі «Пакеллі проти Німеччини». Зазначена справа стосувалася випадку, коли німецьке кримінально-процесуальне законодавство встановлювало можливість представляти свої інтереси особисто або користуватися допомогою захисника. Ці можливості визнавалися взаємовиключними, тобто особистий захист особою унеможливлював додатковий її захист адвокатом [9]. ЄСПЛ обґрунтовано констатував порушення Конвенції, адже обвинувачений може реалізовувати право на захист одночасно в обох цих формах.

Література:

1. Волошанівська Т. В. Засада забезпечення права на захист у кримінальному провадженні в контексті європейських стандартів справедливого судового розгляду. Автореф. дис. … к.ю.н.: 12.00.09. Одеса, 2019. 21 с.

2. Case of Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine (Application № 42310/04): Judgment of 21 April 2011. European Court of Human Rights. URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104613.

3. Case of Yaremenko v. Ukraine (Application № 32092/02): Judgment of 12 June 2008. *European Court of Human Rights*. URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-86885.

4. Case of Kamasinski v. Austria (Application № 9783/82): Judgment of 19 December 1989. *European Court of Human Rights*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57614.

5. Case of Luchaninova v. Ukraine (Application № 16347/02): Judgment of 09 June 2011. *European Court of Human Rights*. URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104913.

6. Узагальнення судової практики про забезпечення права на захист у кримінальному провадженні від 25 вересня 2015 року: лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. URL : https://protocol.ua/ua/vssu_uzagalnennya_sudovoi_praktiki_pro_zabezpechennya_prava_na_zahist_u_kriminalnomu_provadgenni_(vityag).

7. Case of Maksimenko v. Ukraine (Application № 39488/07): Judgment of 20 December 2011. *European Court of Human Rights*. URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108239.

8. Case of Shabelnik v. Ukraine (Application № 16404/03): Judgment of 19 February 2009. *European Court of Human Rights*. URL : https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91401.

9. Case of Pakelli v. Germany (Application № 8398/78): Judgment of 25 April 1983. *European Court of Human Rights*. URL : http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57554.

Виговський Дмитро Леонідович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДО ПИТАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ НАУКОВОЇ ДИСКУСІЇ ПРО МОЖЛИВІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ СМЕРТНОЇ КАРИ В УКРАЇНІ

Напевне, ні одна з проблем як кримінального права, так і кримінології не викликає стільки бурхливих обговорень серед людей, які не є правниками, як питання доцільності/недоцільності покарання у виді позбавлення життя людини (смертної кари). На цю тему регулярно проводять дискусії у різних ток-шоу, громадські слухання, виходить чимала кількість публіцистичних статей, їй присвячують свої публікації відомі блоґери. Наприклад, відома міжнародна правозахисна організація Amnesty International виступає проти смертної кари у всіх випадках без винятку, незалежно від характеру та обставин злочину [1]. Нагадаємо, що на сьогодні Amnesty International нараховує більше 8 млн. дійсних членів і осіб, які приймають активну діяльність в реалізації стратегії організації.

Така популярність теми, яка, перш за все мала б цікавити фахівців з кримінального, кримінально-виконавчого, конституційного права, кримінології, психології та психіатрії серед пересічних громадян навряд чи може бути пояснена виключно свідомою громадською позицією і бажанням брати активну участь в суспільному житті. Очевидно, що питання доцільності чи недоцільності застосування покарання у виді смертної кари в системі кримінальних покарань видається пересічному громадянину достатньо простим, таким, що не вимагає більш-менш глибокого аналізу. Більше того, навіть в аргументації професійних журналістів нерідко головною стає емоційна складова, а не закони логіки.

Тим часом, питання «чи може держава у якості покарання за злочин позбавити життя людину?» є надзвичайно складним і багатоаспектним. Враховуючи великий інтерес до теми смертної кари в суспільстві, наведено велику кількість аргументів pro et contra. Зокрема, особи, які вважають, що смертній карі не місце в системі покарань цивілізованої держави, вказують, що вона порушує одне з основоположних прав людини – право на життя. Так, Кузьменко Я.П. зауважує, що «…життя людини являє собою найважливіше основне соціальне благо, невіддільне від особистості, яке охороняється правом на життя, а всі інші блага мають співвідноситися й підпорядковуватися основоположному благу: фізіологічному життю, формалізованому в праві на життя» [2, с. 15]. Разом з тим слід пам’ятати, що існує чимало випадків, коли позбавлення життя людини прямо санкціонується державою, як виключний, але припустимий крок, спрямований на відвернення ще більш тяжких наслідків. Мова йде про законне застосування правоохоронцями чи військовими зброї на ураження, позбавлення іншої людини життя в межах необхідної оборони та ряд інших випадків.

Втім, прихильники оголошення смертної кари «поза законом» у якості контраргументу, зазвичай, отримують більш емоційно забарвлені заперечення. Зокрема, можна навести чималий перелік випадків, коли злочинці, що уникнули страти, в подальшому знову неодноразово вчиняли вбивства, як в установах позбавлення волі, так і за межами них (зокрема, після втечі). Також відомі факти, коли, після скасування смертної кари в СРСР (з 1947 р. до 1950 р.) [3, с. 497] професійні злочинці («блатні»), які мали максимальний строк позбавлення волі і не могли розраховувати на амністію, аби уникнути етапування до табору, де на них чекала розправа з боку представників ворожого угруповання інших «блатних», на пересильному пункті вчиняли вбивство випадкових людей – зазвичай, так званих «політичних» або «побутових». Це тягло за собою нове

розслідування, новий суд – і він залишався декілька місяців на пересильному пункті, усвідомлюючи, що більше максимального строку, який він вже був отримав раніше (25 років позбавлення волі) йому не призначать, а тим часом – підшуковував нову жертву вбивства, аби отримати нову відстрочку від етапування до табору.

Звісно, навести розгорнутий перелік аргументів за і проти застосування смертної кари тут не видається можливим через обсяг доповіді, крім того, така мета нами й не ставилась. Основною ідеєю нашої доповіді було наступне питання: «Доцільно чи недоцільно використовувати смертну кару в сучасній або майбутній Україні?». Це, і тільки це має стати мірилом в процесі побудови ефективної системи кримінальних покарань. Будь-які міркування політичного, економічного, релігійного чи морально-етичного характеру повинні, спершу, витримати своєрідний «екзамен» на доцільність. Не стаючи в цій гіпотетичній науковій дискусії на одну із сторін, хотілось би наголосити: лише холодний, позбавлений надмірної емоційності, без скочування в патетику, аналіз, заснований на оцінці логічно обґрунтованих аргументів обох сторін, здатен наблизити нас до максимально вірного рішення проблеми побудови системи кримінальних покарань в частині можливості введення до цієї системи покарання у виді смертної кари.

Література:

1. Злочин або покарання? Смертна кара у світі і чи можлива в Україні. URL : https://fakty.com.ua/ua/svit/20190726-zlochyn-abo-pokarannya-smertna-kara-u-sviti-i-chy-mozhlyva-v-ukrayini/ (дата звернення: 15.02.2023).

2. Кузьменко Я. П. Право на життя як природне право людини: теоретико-правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. № 46. С. 15–18.

3. Черінько І. Скасування смертної кари в контексті інтеграції України до європейського політико-правового простору. *Наукові записки Інституту політичних і етносоціальних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України.* 2008. № 40. С. 496–504.

Вітушинська Олександра Олександрівна,
аспірантка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗАПЕРЕЧЕННЯ НА УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ, ЯКІ НЕ ПІДЛЯГАЮТЬ ОСКАРЖЕННЮ

Кримінальне процесуальне законодавство України містить прогалин у правовому регулюванні відносин, які виникають під час здійснення кримінального провадження. Однією із таких прогалин є засновані на нормі ч. 3 ст. 309 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) відносини. Так, у КПК України законодавець передбачив право учасників подавати під час підготовчого провадження заперечення на інші ухвали слідчого судді, які оскарженню не підлягають, адже вони не визначені у переліку ч.ч.1-2 ст. 309 КПК України як такі, що підлягають оскарженню. Надалі, правове регулювання відносин щодо таких заперечень (їх мети, механізму реалізації прав осіб на підставі таких заперечень учасниками та судом, результати таких заперечень) відсутнє.

Указане вище зумовлює потребу в дослідженні усіх аспектів цієї проблеми, але першочергово нам необхідно звернути увагу на аналіз заперечень на ухвали слідчого судді, які оскарженню не підлягають, як підстави (юридичного факту) для початку правовідносин по таким запереченням.

Ні норми положень КПК України, які регулюють підготовче провадження, ні ст. 309 КПК України, яка регулює оскарження в апеляційному порядку ухвал слідчого судді під час досудового розслідування, не розкривають форму та зміст таких заперечень, а також у який спосіб та на якому етапі під час підготовчого провадження їх подавати.

Отже, щодо форми та змісту заперечення ми пропонуємо застосовувати положення ч. 6 ст. 9 КПК України у якому йдеться про можливість застосування аналогії права у кримінальному процесі. Хоча щодо цього питання цілком можливо застосувати аналогію закону (наприклад, щодо форм та змісту скарг із врахуванням відмінностей між скаргою та запереченням), але вона не передбачена кримінальним процесуальним законодавством.

Якщо використовувати норму ч. 6 ст. 9 КПК України, у якій визначено, що у випадках, коли положення цього Кодексу не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені ч.1 ст.7 цього Кодексу [1], то необхідно визначити перелік таких засад, які застосовні до цих відносин. Вважаємо, що окрім засади верховенства права, законності, рівності перед законом і судом, поваги до людської гідності тощо, найбільшу роль відіграють доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень, змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, диспозитивність.

Засновуючись на аналізі положень КПК України, у яких окреслені ці засади, можна сформувати узагальнені рекомендації до форми та змісту таких заперечень:

1. Заперечення подається у письмовій формі із додатками (за наявності).
2. Зміст заперечень має містити наступну структуру:

1) найменування суду до якого подається заперечення;

2) процесуальний статус особи, прізвище, ім'я та по батькові, місце проживання (перебування) особи, яка подає заперечення, у випадку подання її захисником чи представником потерпілого зазначаються данні документів на підставі яких здійснюється представництво або захист, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти (за наявності);

3) ухвала слідчого судді, на яку подається заперечення, і назва суду, який її постановив, дата ухвалення такого рішення;

4) обґрунтування із зазначенням того, у чому полягає незаконність чи необґрунтованість ухвали слідчого судді, а також вказівка на наслідки до яких така незаконність призвела чи може призвести;

5) перелік матеріалів, які додаються.

У контексті тезисного аналізу, найбільш проблемним питанням є те, який результат може бути наслідком подання такого заперечення, адже, як нами зазначалось раніше, КПК України це питання не врегульовує. Для розкриття цього необхідно його проаналізувати з точки зору того, що уповноважений зробити суд за результатами отримання такого заперечення.

Так, згідно з ч. 3 ст. 26 КПК України слідчий суддя, суд у кримінальному провадженні вирішують лише ті питання, що винесені на їх розгляд сторонами та віднесені до їх повноважень цим Кодексом [1].

Як нами зазначалось вище, у нормах КПК України відсутнє пряме посилання на повноваження суду щодо вирішення таких заперечень по суті, але, на нашу думку, у КПК України є норми, які опосередковано розкривають можливості для врахування таких заперечень. Так, відповідно до ч. 2 ст. 89 КПК України, у разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате [1]. Подання такого заперечення, в подальшому, може бути враховано для встановлення доказу

очевидно недопустимим, а також може бути використане при вирішенні питання допустимості доказів під час перебування суду в нарадчій кімнаті.

Враховуючи зазначене вище, можна констатувати наявність прогалини у правовому регулюванні відносин щодо подання заперечення на ухвали слідчого судді, які оскарженню не підлягають, а шляхом для її вирішення може бути внесення змін до норм КПК України у яких необхідно розробити як положення щодо форми та змісту таких заперечень, а також щодо повноваження суду з розгляду таких заперечень.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2735.

Данькова Світлана Олександрівна,
аспірантка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ НА СТАДІЇ ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Відповідно до п. 24 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) кримінальне провадження у суді першої інстанції включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення [1]. Урегульовуючи порядок судового провадження у першій інстанції (розділ IV КПК України), вітчизняний законодавець, окремо зазначає складові елементи – підготовче провадження (глава 27 КПК України), судовий розгляд (глава 28 КПК України) і судові рішення (глава 29 КПК України). Використовуючи щодо першої складової термін «провадження», законодавець, очевидно, хотів підкреслити певну її самостійність. Однак такий підхід викликав критику серед науковців [2, с. 288].

У доктрині кримінального процесу наразі відсутнє єдине бачення щодо сутності підготовчого провадження в суді першої інстанції. Окремі науковці розглядають підготовче судове провадження в суді першої інстанції як перший етап судового провадження [3, с. 4]. Інші вчені дотримуються позиції, відповідно до якої підготовче судове засідання в судовому провадженні у першій інстанції є обов'язковою і самостійною стадією кримінального провадження, в якій суд визначає можливість на законних підставах призначати кримінальне провадження (справу) до судового розгляду [4, с. 667]. Окремі дослідники щодо підготовчого судового провадження вживають як термін «первісний етап судового провадження», так і «стадія судового провадження» і «стадія кримінального процесу» [5, с. 138–139].

Схиляючись до думки, що підготовче провадження в суді першої інстанції є самостійною стадією кримінального провадження, відзначимо, що цій стадії на даний момент притаманні не лише контрольна і підготовчо-організаційна функції, а й функція правосуддя [6, с. 522]. Остання має місце, зокрема, у разі звернення прокурора до суду з обвинувальним актом та підписаною сторонами угодою (ч. 1 ст. 474 КПК України). Наведене обумовлює специфіку кримінального процесуального доказування у цій стадії.

Передусім, діяльність суду та учасників судового процесу під час підготовчого провадження спрямована на перевірку обвинувального акта чи клопотання, з яким звертається прокурор, на предмет його відповідності вимогам КПК України, а також з'ясування можливості призначення судового розгляду. Тому доказова діяльність учасників провадження у цій частині зводиться до висловлення своєї позиції щодо

можливості призначення судового розгляду, прийняття інших рішень (про закриття провадження, повернення обвинувального акта чи клопотання прокурору, направлення його для визначення підсудності) та її аргументації.

У разі, якщо перешкод для призначення судового розгляду не буде встановлено, в ході підготовки до судового розгляду учасники провадження можуть заявити клопотання про здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту, про витребування певних речей чи документів (п. 4 ч. 2 ст. 315 КПК України), таким чином створюючи передумови для активної участі у доказуванні під час судового розгляду. Слід погодитися з висловленою думкою, що під час підготовчого судового засідання сторони та інші учасники кримінального провадження повинні мати право також подати суду матеріали досудового розслідування, речі і документи, які мають значення для обґрунтування рішень, передбачених ч. 3 ст. 314 КПК України [7, с. 184], адже без таких доказів неможливо належним чином обґрунтувати відповідні рішення. Однак на сьогодні перешкодою для цього є положення ч. 4 ст. 291 КПК України, яке забороняє надання суду інших, крім обвинувального акта та додатків до нього чи відповідного клопотання, матеріалів до початку судового розгляду.

Як уже зазначалося, у стадії підготовчого провадження може бути вирішена по суті справа на підставі угоди про примирення або визнання винуватості. Кримінальне провадження на підставі угод за своєю природою є спрощеним, зокрема, не передбачає «класичного» процесу доказування в судовому засіданні. Суд не здійснює дослідження доказів, а спрямовує свої зусилля на встановлення інших обставин: добровільності укладення сторонами угоди, розуміння обвинуваченим своїх прав та наслідків укладення угоди, відповідність угоди вимогам матеріального і процесуального закону (ч. 4-7 ст. 474 КПК України). При цьому для з'ясування добровільності укладення угоди у разі необхідності суд має право витребовувати документи, викликати в судове засідання осіб та опитувати їх. Учасники провадження теж мають можливість висловити свою позицію щодо можливості затвердження угоди та аргументувати її. Таким чином процес доказування у даному випадку має атиповий характер і не пов'язаний із безпосереднім дослідженням доказів в судовому засіданні.

Аналізуючи рішення, які можуть бути прийняті судом в стадії підготовчого провадження, доходимо до висновку, що для обґрунтування більшості з них потрібні докази. А тому варто погодитись, що подання доказових матеріалів сторонами та іншими учасниками кримінального провадження в стадії підготовчого провадження є не тільки можливим, а й інколи – необхідним [8, с. 116].

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text#Text.

2. Єні О. В., Матієк Л. Г. Підготовче провадження як елемент судового провадження в суді першої інстанції. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 286–289.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 2 / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий, Ю. М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х.: Право, 2012. 664 с.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1224 с.

5. Трофименко В. М. Особливості порядку підготовчого провадження за КПК України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2014. Випуск 27. Том 3. С. 138–142.

6. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред.: В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.

7. Крушинський С. А. Подання доказів у кримінальному судочинстві України: монографія. Хмельницький: ХУУП, 2017. 247 с.

8. Крушинський С. А. Проблеми подання доказів у стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції. *Слово національної школи суддів*. 2015. № 2. С. 110–118.

Дзюбак Олександр Васильович,
аспірант кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДО ПИТАННЯ РОЗСУДУ СЛІДЧОГО СУДДІ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СКАРГИ НА БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО, ЯКА ПОЛЯГАЄ У НЕВНЕСЕННІ ДО ЄДИНОГО РЕЄСТРУ ДОСУДОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ ВІДОМОСТЕЙ ПРО КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Статтею 214 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) унормована процедура ініціювання кримінального провадження, згідно з яким до Єдиного реєстру досудових розслідувань уповноваженими на те особами, якими є слідчий, дізнавач чи прокурор, вносяться відомості про кримінальне правопорушення [1].

Внесення до ЄРДР відомостей, з чим кримінальний процесуальний закон у зазначеній нормі пов’язує початок здійснення досудового розслідування, є обов’язком слідчого, прокурора.

Перелік відомостей, які, які підлягають внесенню до ЄРДР та їх перелік визначені у ч. 5 ст. 214 КПК України, згідно з якою серед іншого має бути коротко мають бути викладені обставини, з яких може стати зрозуміло, що кримінальне правопорушення учинене. Такі обставини зазначаються у заяві (повідомленні) про вчинення кримінального правопорушення (злочину або кримінального проступку) особою, яка вважає кримінально каране діяння учинене відносно неї (потерпілим), особою якій відомі факти, які закон про кримінальну відповідальність визначає як злочинні (заявником) чи виявлені з інших джерел.

Аналогічні за змістом норми містяться у п.2 Розділу ІІ Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення (далі – Положення), затвердженого наказом Генерального прокурора України № 298 від 30.06.2020 [2], у якому стверджено про те, що зазначені у заяві чи повідомленні або виявлені з іншого джерела відомості про кримінальне правопорушення повинні відповідати вимогам п. 4 ч. 5 ст. 214 КПК України, зокрема стосовно коротко викладених обставин, які, можливо, свідчать про вчинення кримінального правопорушення.

До Реєстру підлягають внесенню відомості, які характеризують кримінальне правопорушення (п. 2.7 розділу ІІ Положення).

При внесенні до Реєстру відомостей стосовно короткого викладу обставин кримінального правопорушення (фабули кримінального правопорушення), в обов`язковому порядку відображаються ознаки об’єктивної сторони кримінально караного діяння:дати і часу його можливого учинення, адреси, де відбулася подія, її місця, способу учинення, знарядь, які використовувалися для цього.

Інформацією про кримінальне правопорушення є обставини та конкретні факти, викладені у заяві особи про вчинення кримінального правопорушення, які містять ознаки його складу та можуть бути перевірені у кримінально-процесуальному порядку.

Відповідно до ст. 60 КПК України особа, яка повідомила (заявила) про кримінальне правопорушення, має право на отримання витягу з Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Із цього документа заявник, який не має доступу до матеріалів кримінального провадження, може дізнатися стосовно яких фактів, викладених у заяві про кримінальне правопорушення внесені відомості та у якому обсязі та за якою правовою кваліфікацією злочину чи кримінального проступку здійснюється досудове розслідування.

У подальшому висновків про те, відносно яких протиправних дій (бездіяльності) здійснюється розслідування у кримінальному провадженні, можливо дійти із аналізу проведених у його межах слідчих дій, визначення правової кваліфікації злочину (проступку), викладених у ЄРДР слідчим, у тому числі у зв'язку із винесенням процесуального документа про зміну (перекваліфікацію) кримінального правопорушення.

Однак указане не свідчить про те, що після внесення відомостей до ЄРДР та попередньої правової кваліфікації фактів, які стали підставою для ініціювання кримінального провадження, за ознаками певного складу кримінального правопорушення, досудове розслідування повинно здійснюватися лише за такими (визначеними слідчим на початковій стадії досудового розслідування) ознаками та складом кримінального правопорушення.

Здійснюючи повноваження на кваліфікацію кримінального правопорушення, яка є предметом досудового розслідування, слідчий повинен на підставі зібраних у його межах фактичних даних та проведених слідчих дій проаналізувати, чи підтвердилися ознаки кримінального правопорушення стосовно усіх обставин, викладених особою чи виявлених ним самостійно чи з іншого джерела, чи слід спрямовувати досудове розслідування лише щодо розслідування певної обставини, яка має ознаки кримінального правопорушення.

Такі висновки та позиція слідчого/дізнавача повинні бути зафіксовані у процесуальних документах та бути вмотивованими.

Зазначеним вище Положенням затверджений Додаток 6(пункт 1 глави 4 розділу І), у якому відображений формуляр витягу з ЄРДР.

Із цього формуляра (затвердженої форми) витягу з ЄРДР слідує, що він містить розділ «Короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення».

Заповнення у формулярі реєстратором кримінального провадження у відповідному розділі та зазначення короткого викладу обставин учиненого кримінального правопорушення, які не відповідають тим обставинам, які особа виклала у заяві про вчинення кримінального правопорушення, потребують дослідження у контексті розсуду слідчого судді за наслідками розгляду скарги особи відповідно до ст.303 КПК України.

Встановлення ознак складу злочину, його попередня та/або подальша кваліфікація є виключною прерогативою уповноваженої особи органу досудового розслідування.

Разом із цим, гостро постає проблема ототожнення особою, уповноваженою на здійснення досудового розслідування своїх повноважень на здійснення кваліфікації кримінального правопорушення (встановлення відповідності викладених особою у заяві про вчинення кримінального правопорушення обставин визначеним нормами кримінального закону ознакам складів правопорушень, за які настає кримінальна відповідальність) із обсягом внесення відомостей до ЄРДР та необхідністю проведення за цими фактами досудового розслідування із наданням їм оцінки.

У силу ч. 3. ст. 26 КПК України слідчий суддя, суд у кримінальному провадженні уповноважені на вирішення лише тих питань, що на їх розгляд винесли сторони відповідно до наділених повноважень цим Кодексом.

У слідчого судді при здійсненні у порядку, передбаченому КПК України, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні

прямо не передбачені повноваження на кваліфікацію кримінальних правопорушень за конкретними складами злочинів, які внесені до ЄРДР.

Здійснюючи повноваження із судового контролю щодо розгляду скарг на бездіяльність слідчого чи прокурора щодо невнесення відомостей до ЄРДР за заявою про вчинення кримінального правопорушення, слідчий суддя, у межах процедури оскарження бездіяльності слідчого щодо невнесення відомостей до ЄРДР, зокрема вирішує питання про наявність або відсутність правових підстав для зобов'язання слідчого або прокурора внести інформацію про кримінальне правопорушення до ЄРДР.

Отже, потребує дослідження та наукового обґрунтування питання формування розсуду слідчого судді у контексті його повноважень на здійснення судового контролю за дотриманням прав особи під час проведення досудового розслідування у кримінальному провадженні, зокрема під час розгляду скарги на бездіяльність щодо невнесення відомостей до ЄРДР у ситуації, коли за заявою особи кримінальне провадження уже ініційоване, однак досліджені матеріали свідчать про неповноту обсягу внесених відомостей та/або неправильну їхню юридичну кваліфікацію.

За наслідками розгляду скарги слідчий суддя відповідно до ст. 307 КПК України має право постановити ухвалу, зокрема про зобов'язання вчинити певну дію, яка кореспондується із оскаржуваною бездіяльністю слідчого та/або прокурора щодо невнесення відомостей до ЄРДР.

На нашу думку, слідчий суддя у такому випадку має перевірити, чи дійсно в заяві про особи про вчинення діяння, яке може бути кримінально караним є ті чи інші об`єктивні дані, що свідчать про його ознаки, які слідчий не вніс до ЄРДР та за якими в уже ініційованому кримінальному провадженні досудове розслідування не здійснюється.

У разі підтвердження указаних обставин, на думку автора, слідчий суддя має право постановити ухвалу, якою зобов'язати внести відомості до ЄРДР із зазначенням тих обставин, стосовно яких кримінальне провадження не здійснюється.

Отже, викладене вище висвітлює окремі проблемні питання розсуду слідчого судді у контексті визначених приписами кримінального процесуального закону повноважень під час здійснення судового контролю на стадії досудового розслідування у кримінальному провадженні та є підґрунтям для глибшого дослідження цієї теми.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

2. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: наказ Генерального прокурора від 30.06.2020 № 298 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#n790.

Когут Іван Анатолійович,
аспірант кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДО ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ПРОКУРОРОМ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ОСОБИСТО

Слідчі (розшукові) дії є одним із передбачених чинним Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) [1] заходами, які спрямовані на проведення ефективного досудового розслідування та виконання завдань кримінального провадження в цілому. За загальним правилом, слідчі (розшукові) дії проводяться в рамках досудового розслідування такими уповноваженими на це суб'єктами, як слідчий та

дізнавач. Водночас п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України передбачає, що в необхідних випадках прокурор уповноважений особисто проводити слідчі (розшукові) дії в порядку, визначеному цим Кодексом [1]. Аналізуючи викладену законодавчу норму, варто відзначити, що принципово важливим в ній є встановлення критеріїв необхідності та доцільності особистого проведення слідчих (розшукових) дій прокурором, оскільки це має вкрай важливе значення для належної організації проведення досудового розслідування та забезпечення процесуальної самостійності слідчого та дізнавача.

Щодо підходів науковців, які досліджували проблематику проведення прокурором слідчих (розшукових) дій особисто необхідно зазначити наступне. О. О. Цисаренко, наголошує на тому, що повноваження на особисте проведення прокурором слідчих (розшукових) дій є притаманним функції розслідування кримінальних правопорушень, ніж нагляду за додержанням законів [2, с. 480]. Крім того, О. О. Торбас зазначає, що відсутність чіткого визначення коли прокурор повинен особисто проводити слідчі (розшукові) дії породжує чималу кількість проблем в правозастосуванні, зокрема, при реалізації прокурором розсуду у процесі санкціонування та проведення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій [3, с. 168].

В контексті розгляду правового регулювання закріплення досліджуваних повноважень прокурора, необхідно відзначити, що чинний КПК України містить певні неузгодженості, оскільки ст. 223 КПК України, яка регламентує вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій не містить положення щодо кола осіб, які можуть їх проводити. На противагу цьому, ч. 6 ст. 246 КПК України встановлює, що проводити негласні слідчі (розшукові) дії, які є одним із різновидів слідчих (розшукових) дій має право слідчий, який здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення, або за його дорученням відповідні уповноважені оперативні підрозділи [1].

Для того, щоб визначити чи є дійсно проведення прокурором слідчих (розшукових) дій особисто досить поширеним явищем на практиці, варто взяти до уваги результати отримані в рамках дисертаційного дослідження Р. Н. Гасановим. Так, науковцем здійснено анкетування працівників органів досудового розслідування та виявлено, що особисте проведення слідчих (розшукових) дій прокурором як процесуальним керівником не є поширеним на практиці. Зокрема, 176 з 234 респондентів (75,2 %) вважають, що частка кримінальних проваджень у яких прокурор особисто проводить вищезазначені заходи становить менше як 10 % від загальної кількості. Крім того, 15,8 % (37) опитуваних зазначає, що ця частка близько 10-20 % [4, с. 79].

Вище ми вже зазначили, що законодавець уповноважуючи прокурора на проведення слідчих (розшукових) дій застосовує формулювання «необхідні випадки». При цьому наказом Офісу Генерального прокурора був затверджений «Стандарт діяльності прокурорів у сфері захисту інвестицій під час досудового розслідування», де визначено, що за загальним правилом до завдань органів прокуратури не відноситься здійснення досудового розслідування, разом з тим, не допускається повторення завдань, які виконують органи досудового розслідування При визначенні конкретних випадків береться до уваги сукупність чинників, зокрема неналежне виконання слідчим/або дізнавачем обов'язків, передбачених чинним кримінальним процесуальним законодавством, що впливає на швидке, повне і неупереджене досудове розслідування, інші обставини [5]. Законодавець наділяючи прокурора повноваженнями не ставить за мету зобов’язати прокурора проводити слідчі (розшукові) дії, якщо їх не проводить слідчий/дізнавач. Так, зазначене повноваження прокурора є субсидіарними щодо відповідних повноважень слідчих органів досудового розслідування [6].

Підсумовуючи вищенаведене, необхідно зазначити, що безумовно тематика проведення прокурором слідчих (розшукових) дій особисто буде актуальною по той момент, поки чинне кримінально-процесуальне законодавство міститиме положення, яке уповноважує прокурора на проведення відповідних заходів. Щодо перспектив внесення

змін в частині унормування критеріїв необхідності, то такий процес повинен враховувати ряд інших факторів, зокрема, як саме це вплине на ефективність досудового розслідування, як зміниться навантаження на прокурорів, оскільки навіть незважаючи, що самостійне проведення прокурором слідчих (розшукових) дій не набуло поширення на практиці, в той же час в окремих випадках їх проведення може зіграти вирішальну роль під час досудового розслідування.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 11.02.2023).

2. Цисаренко О. О. Актуальні питання проведення прокурором слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій під час здійснення досудового розслідування у формі дізнання. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття»:* матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса. 2022. С. 479–483.

3. Торбас О. О. Застосування розсуду прокурором у процесі санкціонування та проведення слідчих (розшукових) дій. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2020. С. 168–170.

4. Гасанов Р. Н. Здійснення повноважень прокурором в частині проведення слідчих (розшукових) дій. Дис. ... канд. юри. наук: 12.00.09. Одеса, 2017. 251 с.

5. Про затвердження Стандарту діяльності прокурорів у сфері захисту інвестицій під час досудового розслідування. Наказ Офісу Генерального прокурора від 26.01.2022 № 10. *Верховна Рада України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010905-22 (дата звернення: 13.02.2023).

6. Про закриття дисциплінарного провадження стосовно прокурора – рішення № 120дп-22. *Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів.* 2022. URL : https://kdkp.gov.ua/decision/2022/08/24/2672.

Кравчук Олег Вікторович,
доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
Копанчук Володимир Олександрович,
доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
Остапчук Марія Олександрівна,
головний судовий експерт відділу криміналістичних видів досліджень Хмельницького НДЕКЦ МВС України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДИНАМІКИ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ПЕРІОД ВОЄННОГО ЧАСУ

Рівень злочинності у період воєнного стану в Україні безпосередньо впливає на складові частини діяльності з розслідування злочинів, зокрема і кількість експертиз, що виконуються підрозділами експертного забезпечення. Нові реалії суттєво вплинули на структуру експертиз, що призначаються різними суб'єктами: актуальність деяких видів експертиз значною мірою зросла, інших – майже зникла [1, с. 48].

Загалом, аналізуючи динаміку призначених судових експертиз до експертних установ МВС України, то у 2022 році за даними Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, кількість призначених судових експертиз зменшилася, порівняно з попереднім роком на 9% і становила трохи більше 242 тисяч.

Аналізуючи структуру призначених експертиз, по майже усіх областях у 2022 році (порівняно з попереднім) має місце тенденція до значного скорочення кількості дактилоскопічних експертиз. Не враховуючи тимчасово окупованих областей, найбільше зниження (майже 58%) мало місце у Одеській області. Така ж динаміка надходження трасологічних експертиз (найбільше зниження по надходженню було у Хмельницькому НДЕКЦ МВС – 63%).

Майже у всіх областях (крім Хмельницької, де відбулося збільшення експертних проваджень на 50%) знизилися показники призначення досліджень звуко- та відеозапису. Найсуттєвіше – у ДНДЕКЦ МВС (на 64 %). Та ж тенденція притаманна дослідженням обставин і механізму дорожньо-транспортних пригод, дослідженням технічного стану транспортних засобів, транспортно-трасологічним дослідженням. Майже у всіх областях відбулося незначне зниження показників кількості призначених експертних проваджень.

Значно скоротилася практично в усіх областях кількість призначених досліджень обставин виникнення та розвитку пожеж і дотримання вимог пожежної безпеки за останній рік (за винятком ДНДЕКЦ МВС, Харківського та Одеського НДЕКЦ МВС). У Київській області, яка була лідером за кількістю таких досліджень у 2022 році призначення останніх скоротилося на 61% і становило 79 експертних проваджень. По решті областей мали місце і більші відсоткові скорочення.

Суттєво знизилися надходження експертних проваджень по економічних дослідженнях. Найбільше – у Запорізькій області (на 65%). Така ж динаміка характерна товарознавчим дослідженням: зниження експертних проваджень по даному виду досліджень скоротилося практично по усіх областях.

Протилежною є тенденція призначення транспортно-товарознавчих досліджень: до 2320 експертних проваджень у Полтавській області (у 14 разів більше, ніж у 2021 році). Суттєве збільшення у Дніпропетровському НДЕКЦ МВС (у 5 разів), Одеському НДЕКЦ МВС (у 5 разів), Житомирському НДЕКЦ МВС (у 3,5 разів) тощо. Зростає також кількість призначених будівельних досліджень: до 615 експертних проваджень у 2022 році у Сумській області – лідера за чисельністю цього виду досліджень (більше, ніж втричі). Від трьох до чотирьох разів зросла кількість експертних проваджень у Чернігівській, Полтавській, Дніпропетровській областях.

За останній рік спостерігається тенденція до зростання майже у всіх областях кількості надходження експертних проваджень по балістичних дослідженнях. Найбільше збільшення (більше, ніж у тричі) у Сумському НДЕКЦ МВС. Суттєва динаміка має місце також у Київській області (+85%), Житомирській області (+81%), Полтавській області (+66%), Дніпропетровські області (+57%). При цьому найбільші обсяги призначених досліджень з цього напрямку у Дніпропетровському та Київському НДЕКЦ МВС (2267 та 2138 відповідно).

Динаміка кількості надходжень експертних проваджень по вибухово-технічних дослідженнях свідчить про суттєве зростання останніх. У ДНДЕКЦ МВС минулого року надійшло 149 матеріалів, що у 11 разів більше значення попереднього року. Найбільша кількість призначених вибухово-технічних експертиз у Дніпропетровському НДЕКЦ МВС – 820 (майже у 2,5 рази більше, ніж у 2021 році). Значні темпи зростання і у решти областей.

Що стосується мистецтвознавчих досліджень, які виконуються експертними установами лише у 15 областях (включно з ДНДЕКЦ МВС України), то чисельність призначених проваджень по них найбільше зросла саме у ДНДЕКЦ МВС України (утричі)

і становила 195 призначених досліджень. Протягом останнього року збільшилося призначення мистецтвознавчих досліджень і у Хмельницькій (+90%), Львівській (+87%), Вінницькій (+57%) та Черкаській (+55%) областях. По решті відбулося не таке значне зростання, або, навпаки, мало місце зниження.

Стійка тенденція до зростання характерна надходженню експертних проваджень по молекулярно-генетичним дослідженням. Лідером по темпах зростання проведених досліджень цього виду є Полтавська область – за останній рік ріст майже у 19 разів (до 639 експертних проваджень). По загальних обсягах лідирує ДНДЕКЦ МВС, до якого у 2022 році було призначено 6876 досліджень (більш як утричі більше попереднього року). Удвічі зросло призначення молекулярно-генетичних досліджень у Вінницькій, Волинській, Львівській, Запорізькій областях. Зазначений вид досліджень є новим, у 2022 році вперше такі дослідження почали проводитися у Дніпропетровській, Закарпатській, Кіровоградській, Одеській, Рівненській та Черкаській областях.

Не мають особливостей за останній рік (в одних областях кількість експертиз зросла, в інших – знизилася): технічна експертиза документів; почеркознавчі дослідження; криміналістичні дослідження транспортних засобів і реєстраційних документів, що їх супроводжують; дослідження холодної зброї; портретні дослідження, фототехнічні дослідження; психологічні дослідження; дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів; імунологічні, цитологічні дослідження, дослідження об’єктів рослинного походження та дослідження волосся; дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; фізико-хімічні дослідження

Таким чином, проведений аналіз свідчить про існування впливу воєнного стану на кількість призначених судових експертиз різних видів. Так, кількість експертних проваджень, призначення яких напряму залежить від поширення майнових злочинів – знизилася. Можливо, цьому сприяло те, що п. 11 ч. 1 ст. 67 Кримінального кодексу України закріплено, що вчинення злочину з використанням умов воєнного стану є обставиною, яка обтяжує покарання [2], тобто вид і розмір призначеного покарання має бути наближеним до максимальної межі, передбаченої КК України. До того ж, для кваліфікації злочину проти власності за ч. 4 ст. 185 ККУ не є обов'язковою умовою скоєння правопорушення саме у місцевості, що піддалася руйнуванню внаслідок бойових дій. Має значення саме чинність воєнного стану, який зараз введений на всій території України. Кількість експертних проваджень, які стосуються руйнування майна внаслідок бойових дій, виявлення вибухових пристроїв та речовин, зброї, навпаки – збільшилися в рази.

Література:

1. Долинський С. М., Пасічнюк Р. В., Подулько О. В. Особливості проведення судових експертиз в умовах воєнного часу. матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. «*Актуальні питання судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану та повоєнний період»* : (Одеса–Львів, 28 вересня 2022 року), 2022. С. 48–51.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI (зі змінами). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20140302#Text (дата звернення: 15.02.2023).

Крушинський Сергій Антонович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

НЕЗАКОННА ДЕПОРТАЦІЯ ТА ПЕРЕМІЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ЯК РІЗНОВИД ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Війна в Україні актуалізувала питання кримінальної відповідальності за воєнні злочини, які масово вчиняються російськими загарбниками як щодо українських військових, так і щодо цивільного населення. Зокрема, агресор вдається до системної незаконної депортації або переміщення цивільного населення окупованих територій. Ще станом на вересень 2022 року за деякими оцінками окупанти депортували на територію росії 1,6 млн цивільних українців, яких примушували проходити «фільтрацію», що включала інвазивні перевірки, допити, розділення членів однієї родини, затримання тощо [1]. У звіті, підготовленому лабораторією гуманітарних досліджень Єльського університету за програмою Conflict Observatory, відзначається, що уряд росії після повномасштабного вторгнення на територію України керує системною мережею таборів та інших закладів, які спрямовані на перевиховання та усиновлення дітей з України. Ці заклади на території росії та окупованого Криму утримували щонайменше 6000 дітей з України [2]. При цьому Уповноважена Верховної Ради України з прав людини Л. Денісова повідомляла, що окупанти примусово вивезли вже 121000 українських дітей, частину з яких уже усиновили в рф [3].

Конвенція про захист цивільного населення під час війни (ст. 147) до серйозних порушень відносить, зокрема, нелегальну депортацію чи переведення (переміщення) особи, яка перебуває під захистом [4]. Додатковий протокол № 1 до Женевських Конвенцій (п. 4 (а) ст. 85) серйозним (грубим) порушенням визначає переміщення окупуючою державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію або депортація чи переміщення всього або частини населення окупованої території у межах цієї території чи за її межі на порушення, коли вони вчиняються умисно і в порушення Конвенції і Додаткового протоколу [5]. При цьому Додатковий протокол № 1 у п. 5 ст. 85 окремо наголошує, що серйозні порушення (grave breaches) розглядаються як воєнні злочини. Римський статут Міжнародного кримінального суду у п. а (vii, viii) ч. 2 ст. 8 також зазначені грубі порушення Женевських Конвенцій відносить до воєнних злочинів [6].

Постає питання, яким чином склад вказаного злочину урегульований національним кримінальним законодавством. На сьогодні окремої статті Кримінальний кодекс України, яка б містила опис складу депортації або примусового переміщення населення, немає. Наразі такі дії можна кваліфікувати за ч. 1 ст. 438 Кримінального кодексу України як «інше порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховної Ради України» [7].

Поняття «депортації» та «примусового переміщення» населення не є тотожними і потребують розмежування. Депортацію розглядають як насильницьке переміщення цивільних осіб чи інших захищених осіб за міжнародним гуманітарним правом з території їхнього проживання на територію держави, що окуповує, чи іншої держави. Натомість, примусове переміщення має місце у випадку насильницького переміщення таких осіб з території їхнього проживання на іншу територію у межах держави їхнього громадянства [8]. Тобто основна відмінність між ними полягає у місці, на яке здійснюється насильницьке переміщення осіб. У контексті сьогоднішніх подій в Україні з боку окупантів вчиняються діяння, які можна кваліфікувати і як депортацію (наприклад, насильницьке вивезення дітей Маріуполя на територію рф), і як примусове переміщення

(наприклад, вивезення жителів Херсону на окуповану лівобережну частину Херсонської області).

Варто відзначити, що зазначене вище розуміння сутності «депортації» та «примусового переміщення» населення сприйняте на законопроектному рівні. Так, Кабінетом Міністрів України до парламенту було внесено проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України», відповідно до якого ст. 438 Кримінального Кодексу України запропоновано назвати «Воєнні злочини проти особи» та виокремлено розширений перелік дій, що охоплюються складами таких злочинів, зокрема:

- умисне вчинення у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом прямого або непрямого переміщення частини цивільного населення держави-окупанта на окуповану територію, а так само непрямого переміщення всього чи частини населення окупованої території у межах цієї території або за її межі (п. 1 ч. 1 ст. 438);

- умисне вчинення (заподіяння) у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом чи збройним конфліктом неміжнародного характеру стосовно особи, яка перебуває під захистом міжнародного гуманітарного права, депортації населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) однієї чи кількох осіб з місцевості, на території якої вони законно перебували, на територію іншої держави (п. 1 ч. 2 ст. 438) [9].

Варто зауважити, що переміщення цивільного населення під час збройного конфлікту не завжди утворює склад воєнного злочину, оскільки міжнародне гуманітарне право в окремих випадках передбачає можливість його законного переміщення, зокрема, якщо це необхідно для забезпечення безпеки населення або зумовлено особливо вагомими причинами військового характеру (ст. 49 Женевської Конвенції) [4]. Зважаючи на загрози та небезпеки, що спричиняє збройний конфлікт для цивільного населення, законне переміщення (евакуація) допускається за таких умов:

- може проводитись у межах чітко визначених територій;

- передбачаються чіткі умови її проведення;

- зумовлена забезпеченням безпеки цивільного населення та чітко визначеними військовими вимогами;

- має бути тимчасовою, доки ситуацію в регіоні не буде стабілізовано;

- цивільні особи повинні мати можливість вільно повернутись, як тільки можливим буде безпечне повернення [8].

Крім того, якщо евакуацію проводить окупуюча держава, на неї покладається низка обов'язків, щодо інформування про проведення евакуації, забезпечення належних умов її проведення, забезпечення належних умов проживання (забезпечення житлом) евакуйованих осіб тощо.

З огляду на зазначене, про наявність складу воєнного злочину можна вести мову лише, якщо незаконна депортація та переміщення мають місце з порушенням вимог ст. 49 Женевської Конвенції. При цьому варто звернути увагу, що порушення міжнародного гуманітарного права буде мати місце за наявності таких умов:

- якщо воно вчинене в умовах збройного конфлікту міжнародного характеру та пов'язане з ним; незаконне переміщення населення може мати місце і в умовах збройного конфлікту неміжнародного характеру;

- жертвою злочину є особа, захищена згідно з міжнародним гуманітарним правом;

- виконавець усвідомлював, що жертва має статус захищеної особи;

- для правової кваліфікації не має значення кількість жертв – може бути одна або більше осіб;

- переміщення відбулося на територію іншої держави чи в інше місце [8].

Література:

1. Окупанти депортували до Росії 1,6 млн українців – оцінка США. URL : https://lb.ua/society/2022/09/08/528733_okupanti_deportuvali_rosii_16_mln.html.
2. Russia's systematic program for the re-education & adoption of Ukraine's children. A Conflict Observatory report. *Yale School of Public Health*. URL: https://hub.conflictobservatory.org/portal/sharing/rest/content/items/97f919ccfe524d31a241b53ca44076b8/data.
3. Росіяни примусово вивезли вже 121 000 українських дітей – Денісова. URL : https://lb.ua/society/2022/04/08/512746_rosiyani_primusovo_vivezli_vzhe_121_000.html.
4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.
6. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
7. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2491.
8. Воєнні злочини. Депортація і примусове переміщення населення: довідка, підготовлена Тренінговим центром прокурорів України. URL: https://drive.google.com/file/d/1mLf_Xo64c4PEcHfk9mkthn8IYA2Nn-Ll/view.
9. Проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України» від 14 квітня 2022 року. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1271913.

Налуцишин Віктор Володимирович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
Налуцишин Володимир Вікторович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА МАЙНОВІ ЗЛОЧИННІ ПОСЯГАННЯ, ЯКІ ҐРУНТУЮТЬСЯ НА ОБМАНІ ТА ЗЛОВЖИВАННІ ДОВІРОЮ, ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ФРАНЦІЇ, НІМЕЧЧИНИ ТА ІСПАНІЇ

Однією з головних завдань будь-якої держави є поліпшення економічного добробуту та досягнення стабільності та стійкості ринкових відносин. Сучасний світ характеризується посиленими інтеграційними процесами в багатьох сферах державного та суспільного життя, в тому числі у правовому. Теоретичне та законодавче осмислення кримінально-правової охорони економічних відносин в Україні неможливе без звернення до вивчення систем кримінального законодавства зарубіжних держав, які встановлюють кримінальну відповідальність за скоєння економічних посягань. В зв'язку з цим варто звернутися до аналізу кримінального законодавства окремих держав романо-германської правової сім'ї (Франції, Німеччини, Іспанії), де закріплено склади економічних правопорушень.

Відзначаємо, що для більшості зарубіжних держав характерним є те, що в економічній діяльності найчастіше переважають майнові злочинні посягання, які ґрунтуються на обмані та зловживанні довірою (крадіжка, вимагання, шахрайство). Дана

обставина сприяла тому, що в деяких кримінальних кодексах, які діють у ряді зазначених держав, законодавець закріпив окремі глави, положення яких присвячені кримінальним діянням, що ґрунтуються на обмані. Так, у Кримінальному кодексі (далі – КК) Франції є ціла Книга (третя) «Про майнові злочини та правопорушення». Під крадіжкою розуміється обманне вилучення речі іншої особи (ст. 311-1), тоді як предметом вимагання (ст. 312.1), шахрайства (ст. 313-1), зловживання довірою (ст. 314-1) може бути будь-яке майно (зокрема, кошти, цінні папери, матеріальні цінності чи «будь-яке інше майно»). При цьому слід зазначити, що до цієї книги включено самостійну главу «Про посягання на системи автоматизованої обробки даних». Це свідчить про те, що предмет майнових злочинів в КК Франції дуже широкий, оскільки включає також і комп'ютерну інформацію. У порівнянні з вітчизняним кримінальним законодавством КК Франції щодо відповідальності за крадіжку має низку особливостей, а саме: 1) передбачає предметом крадіжки енергію; 2) у диспозиції статті про крадіжку в КК Франції немає вказівки на таємність як на спосіб вилучення; 3) викрадення, вчинене із застосуванням насильства, віднесено до крадіжки; 4) прямі родичі особи, яка вчинила крадіжку, а також подружжя не можуть бути визнані судом потерпілими.

Французький законодавець на сьогоднішній день виділяє шість типів шахрайства, яке вчинюється в економічній сфері: шахрайство, яке вчинюється з боку найманих працівників юридичної особи чи підприємства; шахрайство, яке вчинюється з боку керівників, і навіть з боку менеджерів юридичної особи чи підприємства; афери, що проводяться з інвестиціями; шахрайство, яке вчинюється з боку постачальників; шахрайство, яке вчинюється із боку замовника, і навіть із боку клієнта; шахрайство, яке за своїми сутнісними ознаками має змішаний тип. До останнього виду шахрайства належить фальсифікація відміток, а також фальсифікація дат народження, фальсифікація дипломів про освіту та інші діяння [1].

Згідно з КК Іспанії розділ про злочини проти власності та соціально-економічної діяльності починається з глави про крадіжку. Вона включає три статті, а саме, 234, 235 і 236. У статті 234 КК Іспанії визначено поняття крадіжки, як: «заволодіння з метою вилучення прибутку предметами, речами, меблями без згоди власника, якщо сума викраденого перевищує 400 євро». За вказану крадіжку (понад 400 євро) може бути передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 6 до 18 місяців. Статтею 235 КК Іспанії передбачена відповідальність за кваліфікований склад крадіжки, який містить такі ознаки: 1) вчинення крадіжки речі, яка являє собою історичну, культурну, художню або наукову цінність; 2) викрадення речі першої необхідності, коли було завдано значної шкоди; 3) якщо вчинений злочин поставив потерпілого та його сім'ю у скрутну життєву ситуацію і ситуацію або здійснювалося зі зловживанням особистими обставинами потерпілого; 4) якщо викрадена річ володіла особливою значущістю і відносилася до великої шкоди; 5) якщо в якості співучасника було притягнуто неповнолітню особу до 14 років. При цьому розглянута стаття не закріпила звичні для нас кваліфікуючі ознаки крадіжки: за попередньою змовою, крадіжка з приміщення або іншого сховища, крадіжка з житлового приміщення тощо. За ст. 237 КК Іспанії винною у грабежі визнається особа, яка з метою наживи заволодіє чужим рухомим майном, застосувавши силу (злом) для проникнення в місце зберігання такого майна, або застосувавши насильство або залякування осіб. У свою чергу, здійснюють шахрайство ті особи, які з метою наживи, використовуючи обман, достатній для виникнення омани в іншої особи, спонукають її вчинити дії щодо розпорядження її майном на шкоду собі або іншим особам (ст. 248 КК Іспанії) [2].

Кримінальне законодавство ФРН під крадіжкою розуміє заволодіння чужою рухомою річчю з наміром її незаконного присвоєння або звернення на користь третьої особи (§ 242 КК) – карається позбавленням волі на строк до 5 років або грошовим штрафом [3]. Подібними ознаками розкрадання КК ФРН наділяє такі види злочинів:

крадіжка, шахрайство, обман, зловживання довірою, заподіяння майнових збитків. В ряді норм німецького кримінального законодавства передбачено та встановлено відповідальність за шахрайство. Ці статті містяться в розділі 22 КК ФРН «Шахрайство та злочинне зловживання довірою» і включають: комп'ютерне шахрайство (§ 263 «a»), отримання субсидії шляхом шахрайства (§ 264), шахрайство при капіталовкладенні (§ 264 «a»), обман з метою одержання завищеної суми страховки (§ 265), одержання вигоди шляхом обману (§ 265 «a»), шахрайство, пов'язане з отриманням кредиту (§ 265 «b»). Основний склад шахрайства у § 263 КК ФРН визначається як «заподіяння шкоди чужому майну з метою отримання майнової вигоди шляхом обману»[3].

Досвід вищевказаних зарубіжних держав може бути використаний для подальшого вдосконалення кримінально-правової охорони економічних відносин в Україні.

Література:

1. Code pénal. URL : https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719? etatTexte=VIGUEUR (дата звернення: 23.02.2023 року).

2. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія. URL : https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal_Code_2016.pdf (дата звернення: 23.02.2023 року).

3. Головненков П В. Уголовное уложение Федеративной Республики Германия – Strafgesetzbuch (StGB). Научно-практический комментарий и перевод текста закона. URL: https://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/ls-hellmann/Forschungsstelle_Russisches_ Recht /Neuauflage_der_kommentierten_StGB-%C3%9Cbersetzung_von_Pavel_Golovnenkov.pdf. (дата звернення: 23.02.2023 року).

Нікіфорова Тетяна Іванівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ЗА НЕНАЛЕЖНЕ ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ МЕДИЧНИМ ПРАЦІВНИКОМ: АНАЛІЗ СУДОВИХ ПОМИЛОК

Аналіз практики застосування заходів кримінально-правового характеру за неналежне виконання професійних обов'язків медичним працівником (ст. 140 Кримінального кодексу України (далі – КК)) дозволив виявити як законодавчі недоліки конструювання санкцій, так і практичні проблеми застосування кримінального закону суддями. Зокрема, було виявлено ряд помилок застосування суддями норм КК, які не є системними, але які свідчать про неправильність застосування кримінального закону та необхідність скасування цих вироків.

Так, вироком Ніжинського міськрайонного суду Чернігівської області від 13 серпня 2020 року (Справа № 740/3841/17 Провадження № 1-кп/740/12/20) лікаря-гінеколога було засуджено за ч. 2 ст. 140 КК до обмеження волі на два роки з позбавленням права займатися лікарською діяльністю на 1 рік. У мотивувальній та результативній частині вироку суд вказав, що «на підставі ст.75 КК України звільнити ОСОБА_2 від відбування призначеного судом основного та додаткового покарання з випробуванням, встановивши йому іспитовий строк тривалістю 1 (один) рік, якщо він протягом іспитового строку не вчинить нового кримінального правопорушення і виконає покладені на нього обов`язки» [1]. Проте це повністю суперечить змісту звільнення від відбування покарання з

випробуванням, адже в ст. 75 КК можливість звільнення пов'язується з призначенням основного покарання (ч.1 ст. 75 КК містить вичерпний перелік основних покарань, при призначенні яких можливе звільнення з випробуванням). Крім того ст. 77 КК має назву: «Застосування додаткових покарань у разі звільнення від відбування основного покарання з випробуванням». Отже, звільнення від відбування покарання з випробуванням можливе виключно від основного покарання, а призначене додаткове повинно реально відбуватися. При цьому слід зазначити, що в більшості проаналізованих вироків суди при застосуванні ст.. 75 КК прямо вказували, що особа звільняється від відбування основного покарання [2, 3, 4]

Вироком Миколаївського районного суду Львівської області від 12 травня 2022 року (Провадження №1-кп/447/22/22Справа №443/284/19) ОСОБА_1 визнана винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 140 КК України, та їй призначено покарання у виді 2 (двох) років позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України, звільнено ОСОБА_1 від відбування покарання у виді позбавлення волі з випробуванням з іспитовим строком 1 (один) рік [5]. Проте особі не призначено додаткове покарання у виді заборони займатися лікарською діяльністю. Однак позбавлення права обіймати певні посади або займатися лікарською діяльністю в санкції ч. 2 ст. 140 КК передбачено як обов'язкове додаткове покарання і завжди повинно призначатися при засудженні особи за цей злочин. Як необов'язкове додаткове цей вид покарання має місце тоді, коли в санкції статті вказано «…. або без такого». Тому в цьому вироку є явне порушення норм кримінального закону.

Наступну критичну оцінку вироку не можна віднести до порушення норм кримінального закону, що тягне скасування вироку, проте відповідне формулювання не передбачено КК. Так, у мотивувальній частині вироку Білопільського районного суду Сумської області від 1 жовтня 2021 року (Справа № 573/1021/19 Провадження №1-кп/573/9/21) зазначається, що обставин, що пом`якшують покарання згідно із ст. 66 КК України, судом не встановлено. Далі суд вказує, що враховує особу обвинуваченої та наводить ряд обставин, що позитивно характеризують особу, і після цього зазначає: «Таким чином, враховуючи сукупність зазначених вище обставини, що пом`якшують відповідальність ОСОБА_1, з урахуванням особи винної …..» [2]. Проте терміну «обставини, що пом`якшують відповідальність» в КК немає. Що суд має на увазі під ним, адже вище вказано, що обставин, які пом'якшують покарання не встановлено, а усі наведені обставини характеризують особу винного? Таке формулювання не відповідає ст.. 65 КК. І при цьому призначене покарання та звільнення від відбування покарання з випробуванням у цьому вироку слід визнати ретельно мотивованим.

Невідповідність формулювання зазначеного судом законодавчим положенням має місце також в ухвалі апеляційного суду Кіровоградської області від 3 грудня 2014 року, якою особу було звільнено від призначеного судом першої інстанції покарання у виді 1 року 6 місяців позбавлення волі за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 140 КК на підставі п. «г» ст. 1 Закону України «Про амністію у 2014 році» від 08.04.2014 року, із змінами від 06.05.2014 року [6]. В ухвалі зазначається, що обвинувачений є людиною похилого віку і тому підпадає під дію п. «г» відповідного закону. Проте п. «г» стосується осіб, які мають інвалідність або певну хворобу, а п. «ґ» - осіб, які на день набрання чинності цим Законом досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». В даному випадку суд неправильно вказав пункт, а також формулювання підстави звільнення, що є підставою скасування відповідного рішення. Очевидно, що обвинувачений є особою, яка досягла пенсійного віку, проте така непрофесійність суддів апеляційної інстанції може привести до скасування по-суті законного рішення, або принаймні його оскарження.

Притягнення лікарів до кримінальної відповідальності в Україні відбувається нечасто, адже доведення вини лікаря у тому, що тяжкі наслідки для пацієнта настали саме через невиконання або неналежне виконання ним професійних обов'язків є надзвичайно

складною справою. Однак, коли вину все ж доведено, дуже важливим є професійне застосування суддями заходів кримінально-правового характеру. Наведені вище помилки суддів, що можуть призводити до скасування вироків і призначення нових судових розглядів лише затягують і без того довгі процеси, що зашкоджує як інтересам обвинувачених, так і потерпілих. А головне це зашкоджує репутації судів.

Література:

1. Вирок Ніжинського міськрайонного суду Чернігівської області від 13 серпня 2020 року (Справа № 740/3841/17, Провадження № 1-кп/740/12/20). URL : https://you control.com.ua/catalog/court-document/91006671/.

2. Вирок Білопільського районного суду Сумської області від 1 жовтня 2021 року (Справа № 573/1021/19, Провадження №1-кп/573/9/21). URL : https://reyestr.court.gov.ua.

3. Вирок Рожнятівського районного суду Івано-Франківської області від 17 вересня 2021 року (Справа № 350/1980/20, Провадження № 1-кп/350/83/2021). URL : https://reyestr. court.gov.ua.

4. Вирок Кіцманського районного суду Чернівецької області від 5 березня 2021 року (Справа №718/933/20, Провадження №1-кп/718/67/20). URL : https://reyestr.court. gov.ua.

5. Вирок Миколаївського районного суду Львівської області від 12 травня 2022 року (Справа №443/284/19, Провадження №1-кп/447/22/22). URL : https://reyestr.court. gov.ua.

6. Ухвала апеляційного суду Кіровоградської області від 3 грудня 2014 року (Провадження 11-кп/781/754/14). URL : https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/ 42108172.

Підопригора Вадим Іванович,
аспірант кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕКА ТА ПОШИРЕНІСТЬ ВЧИНЕННЯ УМИСНОГО ВБИВСТВА, ПОЄДНАНОГО ІЗ ЗҐВАЛТУВАННЯМ АБО СЕКСУАЛЬНИМ НАСИЛЬСТВОМ

У частині охорони особи, її прав та свобод суттєве значення має кримінальне законодавство, яке покликане попереджувати вчинення найбільш суспільно небезпечні посягання на особу. Одним із таких посягань є вбивство, котре віднесене законодавством до категорії особливо тяжких злочинів. У ст. 3 Конституції України зазначено, що людина, її життя і здоров'я визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. І тому згідно цієї статті кожна людина має невід'ємне право на життя [1].

Кваліфікація вбивств нерідко викликає труднощі на практиці і суперечки серед теоретиків кримінального права. Охорона життя людини є завданням кримінального права (ст. 2 Кримінального кодексу України (далі – КК України)). Кримінально-правові норми, що охороняють життя людини, є, мабуть, найбільш значущими, в порівнянні з тими, які охороняють інші конституційні права і свободи, що ще раз підтверджує, що охорона життя людини є найвищою цінністю суспільства.

Умисне вбивство, поєднане зґвалтуванням або сексуальним насильством, є діянням, яке становить загрозу для громадської безпеки та порушує права і свободи людини. Це злочин, який викликає страх та жах серед громадськості, оскільки він є грубим ігноруванням права на життя та гідність людини. Такі умисні вбивства спрямовані

на позбавлення найбільш цінного, що є в кожної людини – її життя, стають трагедією для рідних і близьких, наслідки є безповоротними.

Серед видів убивств при обтяжуючих обставинах, вбивство поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством, передбачене пунктом 10 частини другої статті 115 КК України [2] є одним із найбільш жорстоких вбивств, яке є насамперед аморальним. Насильство проти жінок та дівчат є особливою проблемою, і такі злочини мають велику поширеність в країнах з низьким рівнем гендерної рівності та низькою свідомістю про проблему насильства проти жінок.

Для кримінального закону не має значення вік потерпілої особи, її стать, соціальний статус, громадянство, наявність захворювання, осудність чи неосудність. Кримінальний закон однаково захищає пенсіонерів, дітей, інвалідів, психічно хворих та ін.

Поширеність таких злочинів може бути важкою оцінити, оскільки багато випадків можуть залишатися неповідомленими. Однак, згідно зі статистикою, національні органи правопорядку отримують тисячі повідомлень про сексуальне насильство та зґвалтування щорічно. В цьому році не було зафіксовано випадків відповідно до ст. 115 п.10. В 2022 році таких випадків було зафіксовано шість.

Важливо відзначити, що суб'єктом таких злочинів можуть бути особи незалежно від статі, віку чи соціального становища. Однак, деякі люди можуть бути більш нахильними до вчинення таких злочинів через певні фактори, такі як агресивність, наявність попередніх злочинів, вживання наркотиків або алкоголю та відсутність емпатії.

Поширеність умисних вбивств, поєднаних зґвалтуванням або сексуальним насильством, залежить від різних факторів, таких як культурні та соціальні норми, економічні умови, освіта та свідомість громадян, наявність системи правосуддя та поліції, наявність психологічної допомоги для потенційних жертв та злочинців.

Для боротьби з цим явищем необхідно забезпечити належну роботу правоохоронних органів, виявлення та покарання винних осіб, а також проведення профілактичної роботи з громадою та психологічної допомоги жертвам та їх родинам. Необхідно також забезпечити належну освіту та свідомість громадськості щодо цього питання, а також дотримання громадських норм та цінностей, які відкидають будь-яке насильство та поважають права та свободи кожної людини. Цей вид злочину може бути спричинений різними чинниками, такими як психічні порушення, насильство в сім'ї, насильство від інших осіб, алкогольна та наркотична залежність, а також низький рівень освіти та соціальної свідомості.

Запобіганню вчиненням умисних вбивств, поєднаних з ґвалтуванням або сексуальним насильством, потрібна комплексна стратегія, яка включає попередження таких злочинів, розслідування та карання злочинців та підтримку жертв. Важливо також підтримувати освіту та свідомість щодо питань гендерної рівності та насильства.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 254к/96-вр.

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

3. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2. URL: http:// http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03.

Плисюк Наталія Миколаївна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ЗА АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОЮ ПРАВОВОЮ СІМ'ЄЮ

В усіх державах світу, незалежно від того до якої правової сім'ї вони не відносились, життя людини вважається найвищою соціальною цінністю, адже шкода, яка заподіюється об'єкту посягання при вбивстві є невідворотною та не може бути відшкодована і сам об'єкт не може бути відновленим. Саме в цьому проявляється суспільна небезпечність злочинів проти життя.

Кримінальне законодавство у державах англо-американської правової сім'ї насамперед спрямоване на забезпечення охорони суспільної безпеки та загальну превенцію. Варто зазначити, що держав англо-американської правової сім'ї відносяться Австралія, Англія, Канада, країни Британської Співдружності, Нова Зеландія, Північна Ірландія, Сполучені штати Америки, Уельс та ін.

В усіх державах закріплено абсолютний захист права людини на життя. Цей принцип закріплений у Конституціях держав а також він відображений у кримінальному законодавстві згаданих держав, в яких закріплено, що кожен має право на життя та тілесну недоторканність. Оскільки життя людини виступає об'єктом кримінально-правової охорони, злочинні діяння, які посягають на даний об'єкт, закріплені в системі Особливої частини кримінальних кодексів у окремих розділах та утворюють собою певну систему.

Виняток у цьому випадку становить лише кримінальне законодавство Англії, котре не кодифіковане. Тому для норм кримінального законодавства держав, які відносяться до англо-американської правової сім'ї, характерною є відсутність належної систематизації [1].

За загальним правом Англії передбачено основні склади позбавлення людини життя (murder і manslaughter). За Законом «Про вбивство» (Homicide Act) розмежовуються три види вбивств: 1) умисне вбивство із явно вираженим винним наміром; 2) свідоме неумисне заподіяння смерті з винним наміром; 3) неумисне і непередбачене позбавлення життя з винним наміром, який конструюється, тобто як наслідок іншого кримінально караного діяння [2].

Заподіяння смерті (manslaughter) може бути визнане як умисне вбивство тільки в тому випадку якщо виконавець вчинив таке діяння внаслідок серйозної провокації. В іншому разі поняттям «manslaughter» охоплюються лише необережні вбивства. Прикладом таких діянь може бути заподіяння смерті особі при порушенні правил безпеки дорожнього руху.

У кримінальному законодавстві США багато кримінально-правових норм були запозичені із кримінального законодавства Англії. Але все таки розбіжності є, та й у США кримінальне законодавство є кодифікованим.

В якості особливої ознаки законодавства країн, що належать до англо-американської правової сім'ї, можна виділити те, що охорона життя людини розпочинається ще до її народження, тобто до початку фізіологічних пологів. Наприклад,у США це є 24-тижневий строк вагітності.

Система злочинів проти життя включає в себе просте вбивство та тяжке, тобто вбивство при обтяжуючих обставинах. В Англії ще розрізняють їх за спрямованістю злочинного наміру [2], а в штаті Нью-Йорк США за ступенем злочинного наміру [3].

Також варто відзначити, що до 1996 року в Англії діяло правило, що якщо особі було заподіяно тяжке тілесне ушкодження обличчя і після цього вона помре на протязі одного року і дня, то суб'єкт вважався винним у вчиненні вбивства. На теперішній час така доктрина продовжує діяти в окремих штатах та в Кувейті [4].

До системи злочинів проти життя в англо-американській сім'ї відносяться тяжке вбивство, як основний склад, та просте вбивство, яким є будь яке протиправне позбавлення життя іншої людини, але за умови, що воно не є тяжким вбивством.

За кримінальним законодавством Англії до системи злочинів проти життя відноситься і дітовбивство. Згідно до Закону «Про дітовбивство», у ст.1 закріплено, що жінка, яка навмисне діє або не діє, завдаючи смерть своїй дитині до 12 місяців в стані психічного розладу, несе відповідальність не за тяжке, а за просте вбивство. Покарання за таке вбивство передбачено у вигляді тюремного ув'язнення (довічне дуже рідко).

Як покарання за злочини проти життя передбачено від штрафу або арешту на строк кілька місяців до довічного позбавлення волі. Також особа визнається винною у вчиненні простого умисного вбивства за умови, що вона вчиняє його з прямим умислом. Як пом'якшуючі обставини можуть бути враховані: обмежена осудність, провокація злочину та вчинення вбивства на виконання домовленості про спільне самогубство.

Отже, можна зробити висновок, що норми, в яких закріплено відповідальність за злочини проти життя особи у законодавстві держав англо-американської правової сім'ї, є складовою забезпечення суспільної безпеки в умовах ліберальної доктрини прав людини.

Література:

1. Davyd R., Joffre-Spinoza K. Basic legal systems of modernity. URL : https://www. amazon.com/Grands-syst%C3%A8mes-droit-contemporains/dp/2247028489.
2. Crime Law Act of England. URL : https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1977/45.
3. New York State Criminal Code. URL: https://ypdcrime.com/penal.law/.
4. Criminal Code of Kuwait. URL : https://www.equalitynow.org/discriminatory_law/ kuwait_-_law_no_16_of_1960_promulgating_the_penal_code/.

Присяжна Анна Василівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ПРОКУРОРА У ДОСУДОВОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Без дослідження історії становлення та розвитку кримінального процесу є неможливою побудова розвиненої, демократичної сучасної системи кримінального провадження. Звичайно, вивчення генезису кримінального процесу зобов'язує дослідити становлення та розвиток процесуальних повноважень прокурора на стадії досудового розслідування у кримінальному провадженні, адже таке комплексне наукове дослідження дасть можливість встановити проблемні питання та надати обґрунтовані пропозиції з удосконалення чинного законодавства.

Вважаємо, що початок розвитку процесуальних повноважень прокурора на стадії досудового розслідування у кримінальному провадженні розпочинається з моменту появи інституту прокуратури, як органу, що здійснював функцію публічного переслідування.

Так, якщо звернутися до історії розвитку офіційного обвинувачення у Древній Греції, де були як приватні, так і публічні обвинувачі, то лише останні мали право

здійснювати кримінальне переслідування у злочинах, які посягали на інтереси держави. У той час окремі злочинні дії набувають статусу публічних і кримінальне переслідування у них могли здійснювати лише представники держави. Особливістю державних обвинувачів було те, що вони, на відміну від приватних, не мали права припинити кримінальне переслідування у справі у зв'язку з примиренням із особою, яка вважалася винною у вчиненні кримінального правопорушення. В той час спостерігалося поступове збільшення справ, в яких кримінальне переслідування вправі були проводити лише публічні обвинувачі. Але слід згадати й про судовий процес проти Сократа, де обвинувачами одночасно були і приватний, і публічний. Можна стверджувати, що це був перший документально зафіксований випадок здійснення субсидіарного (додаткового) обвинувачення, коли відбувалося одночасне здійснення обвинувачення приватним і публічним обвинувачами [1, с. 40].

На відміну від історії обвинувачення у Стародавній Греції у Римі домінує приватне обвинувачення, а публічне (державне) лише починає зароджуватися. Але вже в період імперії в Стародавньому Римі приватна система обвинувачення не завжди справлялася з існуючими реаліями процесу, що викликало необхідність запровадження слідчо-розшукового процесу. Такими повноваженнями в Римі наділялися префекти міста (praefectus urbi) та поліцейські (vigilum). Такі зміни вказують на значне підвищення ролі держави у сфері вирішення кримінальних конфліктів.

Також значний вплив на розвиток інституту прокуратури як органу обвинувачення здійснила історія Франції. Проаналізувавши, вважаємо, що у період з XVI ст. до XVIII ст. інститут прокуратури досяг високого рівня розвитку та значно збільшився вплив державного обвинувачення на реалізацію функції кримінального переслідування. У свою чергу, потерпіла сторона могла лише ініціювати процес кримінального переслідування, а далі повноваження із підтримання обвинувачення переймала на себе сторона державного обвинувачення [1, с. 65].

Наприкінці XVIII ст. у Франції точилися дискусії стосовно рівня важливості приватних чи публічних обвинувачів. Зокрема, Шарль Луї Монтеск'є принципово ставав на сторону прокуратури та наголошував на тому, що лише прокуратура вправі слідкувати за дотриманням законності, а не пересічні громадяни [1, с. 72]. Внаслідок суперечок, що виникли серед суспільних та державних діячів Франції, інститут прокуратури зазнав суттєвих змін. Основною і позитивною зміною було те, що прокуратура вже не була так званим знаряддям для політичних репресій, а спрямовувала свою діяльність на відстоювання інтересів громадян у судах, здійснюючи тим самим кримінальне переслідування. Через певний період прокуратура в Франції стає так би мовити монополістом у реалізації функції обвинувачення у суді. Проте і в цій ситуації не обійшлося без проблем та помилок, в результаті державні обвинувачі отримували від потерпілих та інших осіб низку скарг, предметом яких були факти порушення процедури кримінального переслідування.

Що стосується розвитку публічного обвинувачення на території України, то він здійснювався за загальноєвропейським зразком. У першому кодифікованому збірнику «Руська Правда» будь-яке кримінальне правопорушення визначалось як «образа». Варто зауважити, що в цей час не існувало визначення держави та її інтересів у сучасному розумінні.

Кінець XIV – перша половина XVII ст. характеризувався значними змінами у системі джерел права, що було пов'язано з тим, що значна частина України увійшла до складу Польського королівства й Великого князівства Литовського. Статути Великого князівства Литовського не проводили чітке розмежування між кримінальним та цивільним процесами, але все ж передбачали обвинувальний процес за якого потерпіла сторона зобов'язана була збирати докази та подавати їх до суду. Але при вчиненні злочинів проти інтересів держави і церкви обвинувачення переходило у публічний слідчий процес [2, с.

15–16]. Із прийняттям у 1566 р. Другого литовського статуту виникають елементи слідчого (інквізиційного) процесу. Зазначеним документом запроваджувалась посада возного, який і був публічним обвинувачем.

У XVI ст., з появою Запорізької Січі, на території України судочинство здійснювалось на основі звичаєвого права. Вже починаючи з XVII і на початку XVIII ст. з'являються різні систематизовані законодавчі акти (судебники), але повністю порвати із звичаєвим правом вони не змогли [3, с. 18]. Але, наприклад, у справах про тяжкі злочини слідство і суд були обов'язковими незалежно від наявності чи відсутності заяви потерпілого, що свідчить про появу слідчого процесу.

На території України інститут прокуратури зароджується XVIII ст. Так, у 1711 р. впроваджується інститут фіскалату, який поступово було видозмінено в інститут прокуратури [4, с. 247].

Значний вплив на становлення кримінального процесу України здійснила Судова реформа 1864 р. Так, за результатами реформаційних процесів вперше на лівобережній Україні кримінальний процес було виокремлено в самостійну галузь. Відповідно до Статуту кримінального судочинства кримінальне обвинувачення поділялося на приватне, приватно-публічне та публічне. Доречі, прокурору у приватне обвинувачення втручатися не дозволялося. Так, на прокуратуру покладалися наглядові повноваження у кримінальному процесі. Можна стверджувати, що прокурор за Статутом кримінального судочинства був органом кримінального переслідування, який виконував функції обвинувачення та нагляду. Ці норми діяли на території України до 1917 р. У 1917–1920 рр. почали закладатись основи нового кримінально-процесуального права. У цей часовий проміжок першим нормативним актом, що стосувався процедури судочинства була «Інструкція військовому революційному суду», прийнята Центральною Радою 5 березня 1918 р., яка скасувала попереднє слідство. Було прийнято ще низку законів про суди.

І лише з проголошенням УРСР основні засади кримінального процесу закріплювалися на рівні Положенням «Про народні суди» від 26.10.1920 [5, с. 37], яким передбачалася вже необхідність проведення у справах про тяжкі злочини попереднього слідства.

Уже з прийняттям першого в УРСР КПК 1922 р. прокурор наділявся низкою повноважень на попередньому слідстві, але був виключно стороною провадження. Варто зауважити такий момент, що більшість повноважень прокурора, закріплених у чинному КПК України, на той час покладались на суд.

У КПК УРСР 1927 р. було здійснено розширення повноважень прокурора у досудовому провадженні порівняно з попереднім кодексом.

Третій КПК УРСР 1960 р., який діяв в Україні аж до 2012 р., характеризував прокурора на стадіях порушення кримінальної справи та досудового розслідування як суб'єкта здійснення кримінального переслідування, він здійснював дії, безпосередньо пов'язані із розкриттям та розслідуванням злочину, встановленням особи, яка його вчинила.

Правовий статус прокурора як учасника досудового розслідування суттєво змінився із прийняттям КПК України 2012 р., його можна вже назвати процесуальним керівником досудового розслідування (ч. 2 ст. 36). Важливим положенням чинного КПК України є те, що прокурор є стороною обвинувачення на всіх стадіях кримінального провадження, що говорить про реальну реалізацію на стадії досудового провадження засад змагальності та диспозитивності. Прокурор безпосередньо керує діями органу досудового розслідування, бере активну участь у проведенні певних процесуальних, у т.ч. слідчих, дій, уповноважений самостійно їх здійснювати.

Ще одним етапом у розвитку та регулюванні діяльності прокуратури у досудовому кримінальному провадженні відіграв прийнятий 14 жовтня 2014 р. Закон України «Про

прокуратуру», яким встановлено загальні риси нагляду прокурора за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, досудове слідство.

Проте на сьогодні є ряд проблемних питань, що стосуються організації діяльності та повноважень прокурора на етапі досудового розслідування, які потребують нагального дослідження та вирішення.

Література:

1. Муравьев Н. В. Прокурорский надзор в его устройстве и деятельности. М. : Университетская типография Страст. Булл. 1889. 552 с.

2. Немировська О. В. Принцип змагальності сторін та його реалізація в судовій практиці. Дис. … канд. юрид. Наук : 12.00.03. К., 1999. С. 15–16.

3. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС): моногр. О. Ю. Татаров. Донецьк : ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ». 2012. 640 с.

4. Музиченко П. П. Історія держави і права України: навч. посіб. 6-те вид., перероб. і допов. К. : Знання. 2007. 471 с.

5. Стецюк Б. Р. Особливості процесуального права Великого князівства Литовського на українських землях (друга половина XIV – друга половина XVI століть). Право і безпека. 2012. № 3 (45). С. 74–78.

Римшин Тетяна Анатоліївна,
аспірантка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВА ОСОБИ НА БЕЗКОШТОВНУ МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ

Сучасне українське законодавство оперує безліччю понять та термінів, пов'язаних з наданням медичної допомоги. Це зокрема: «охорона здоров'я», «медичне обслуговування», «медична допомога», «послуга з медичного обслуговування (медична послуга)», «реабілітаційна допомога», «реабілітаційна послуга», «реабілітація», «лікувальна діяльність» тощо. Спробуємо з'ясувати межі кримінально-правової охорони права особи на безоплатну медичну допомогу та зміст цього поняття з точки зору кримінального права.

Підґрунтям для встановлення кримінальної відповідальності вважаємо ст. 49 Конституції України, відповідно до якої «у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» [1]. Ч. 1 ст. 184 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [2] передбачає кримінальну відповідальність за «незаконну вимогу оплати за надання медичної допомоги в державних чи комунальних закладах охорони здоров'я». Однак, у зв'язку із запровадженням реформи в сфері охорони здоров'я та значними змінами в галузевому медичному законодавстві, існує багато проблем під час правозастосування даної норми.

Поняття медичної допомоги сьогодні визначено в Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. як «діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику та лікування у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами» [3]. Останні зміни щодо поняття медичної допомоги були внесені Законом України № 1053-IX від 03.12.2020 р. «Про реабілітацію у сфері охорони здоров’я» [4] (набув чинності 03.06.2021 р.), яким зі змісту поняття «медична допомога» виключено реабілітацію, а реабілітаційну допомогу виділено як окремий вид

допомоги. Не обговорюючи доцільності такого розмежування (що є питанням дискусійним), варто зазначити, що у зв'язку із внесеними змінами в галузеве законодавством та не приведенням у відповідність норм Кримінального кодексу, кримінальна відповідальність за порушення права особи на безоплатну реабілітаційну допомогу, гарантовану державою, не передбачена.

Щодо обсягу безоплатної медичної допомоги, то до 2018 року всі державні та комунальні заклади охорони здоров'я функціонували як державні/комунальні установи та фінансувалися за рахунок коштів державного/місцевого бюджетів у вигляді медичної субвенції, а тому весь обсяг медичної допомоги надавався безкоштовно. За плату пацієнтам могли надаватися медичні послуги, передбачені постановою КМУ № 1138 від 17.09.1996 р., [5] у разі затвердження тарифів на них у встановленому порядку. 06.04.2017 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань діяльності закладів охорони здоров'я» [6], а 19.10.2017 р. – Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» (набув чинності 01.01.2018 р.) [7], якими запроваджено ряд принципових змін в регулюванні питання безоплатної медичної допомоги:

- заклади державної та комунальної власності за організаційно-правовою формою можуть утворюватися та функціонувати як державні (комунальні) некомерційні підприємства;
- вводиться поняття програми медичних гарантій - перелік та обсяг медичних послуг, медичних виробів та лікарських засобів, повну оплату надання яких пацієнтам держава гарантує за рахунок коштів Державного бюджету України;
- на перший план виводиться поняття «медичної послуги», оскільки саме за надання конкретних медичних послуг їх надавачі (заклади охорони здоров’я незалежно від форми власності чи фізичні особи-підприємці, які в установленому законом порядку одержали ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики, та відповідають вимогам до надавача медичних послуг) отримують відповідну оплату за договорами про медичне обслуговування населення, які укладаються з уповноваженим органом – Національною службою здоров'я України (далі – НСЗУ). З 2018 року НСЗУ почала укладати з закладами охорони здоров'я такі договори.

Таким чином, сьогодні поняття «безоплатної медичної допомоги» не є абсолютним, як це було до медичної реформи. Безоплатно особа може отримати лише ті медичні послуги, які передбачені програмою медичних гарантій та договором про медичне обслуговування населення і лише в тих закладах охорони здоров'я, які уклали договір з головним розпорядником бюджетних коштів - Національною службою здоров'я України за відповідним пакетом медичних послуг.

Відповідно до ст. 18 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [3], медична допомога надається безоплатно за рахунок бюджетних коштів у закладах охорони здоров’я та фізичними особами-підприємцями, які зареєстровані та одержали в установленому законом порядку ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики, з якими головними розпорядниками бюджетних коштів укладені договори про медичне обслуговування населення. Проте, послуги з медичного обслуговування, які не покриваються програмою медичних гарантій з медичного обслуговування населення, а також в інших випадках, перелік яких затверджується Кабінетом Міністрів України, державні та комунальні заклади охорони здоров'я можуть надавати за плату від юридичних і фізичних осіб. Плата за такі послуги з медичного обслуговування встановлюється закладами охорони здоров’я самостійно. Тобто, за ті медичні послуги, які не включені до програми медичних гарантій надавач може вимагати оплату, яка не вважатиметься незаконною.

Водночас заключати договори про медичне обслуговування населення сьогодні мають можливість не лише державні та комунальні заклади охорони здоров'я, а й

приватні, а також фізичні-особи підприємці, які отримали у встановленому законом порядку ліцензію на медичну практику та відповідають вимог до надавача медичних послуг. Так, відповідно до даних Національної служби здоров'я України, станом на сьогодні є 1219 чинних договорів, укладених між НСЗУ та закладами охорони здоров'я приватної форми власності та фізичними-особами підприємцями на загальну суму 3 345 346 635, 49 грн. за 29 пакетами медичних послуг (первинна медична допомога, медична допомога дорослим та дітям в амбулаторних умовах, стаціонарна медична допомога, медична реабілітації, паліативна медична допомога, ведення вагітності, гемодіаліз тощо) [8]. У таких надавачів медичних послуг пацієнт має право на одержання їх безкоштовно, а вимога оплати послуг, які вже профінансовані державою в рамках оплати за договором про медичне обслуговування населення буде незаконною та повинна мати наслідком настання кримінальної відповідальності, за аналогією з державними та комунальними закладами охорони здоров'я.

Таким чином, зважаючи на зміни в галузевому медичному законодавстві, у зв'язку зі зміною підходу до фінансування медичної допомоги та з метою належної кримінально-правової охорони права особи на безкоштовну медичну допомогу, доцільно ч. 1 ст. 184 Кримінального кодексу України викласти в такій редакції: «незаконна вимога оплати за надання медичної послуги».

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

3. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/ed20211201#Text.

4. Про внесення змін до Основ законодавства України про охорону здоров'я щодо удосконалення надання медичної допомоги: Закон України від 07 липня 2011 р. № 3611-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3611-17/ed20120101#Text.

5. Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних і комунальних закладах охорони здоров'я та вищих медичних навчальних закладах : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.09.1996 р. № 1138. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1138-96-%D0%BF#Text.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань діяльності закладів охорони здоров'я : Закон України від 06.04.2017 р. № 2002-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-19#n27.

7. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення : Закон України від 19.10.2017 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text.

8. Аналітичні панелі Національної служби здоров'я України : Укладені договори про медичне обслуговування населення за програмою медичних гарантій. URL : https://edata.e-health.gov.ua/e-data/dashboard/pmg%20contracts?fbclid=IwAR3bKd8Mv7k0MxJ8RoUumbn4lBQohqGR-uJ0CGQHDwWfhAmkL3Q_kxT_Uk0.

Семенюк-Прибатень Анна Вікторівна,
кандидатка юридичних наук,
в.о. доцентки кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОКРЕМІ ПИТАННЯ МЕХАНІЗМУ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ЗНИЩЕННЯМ ТА ПОШКОДЖЕННЯМ МАЙНА У ВОЄННИЙ ЧАС

З початку військової агресії росії проти України зруйновано 16,8 тис. багатоповерхівок та 126,7 тис. будинків у приватному секторі. 52,5 мільярда доларів США через втрати житла по всій країні. Ці цифри ростуть з кожним днем.

Після перемоги України росії виплачуватиме репарації за відновлення пошкодженої інфраструктури, тому всі випадки руйнувань потрібно фіксувати, де це можливо [2]. Отже, важливо розуміти те, що якщо не удалося запобігти загрозі, то відповідальність за заподіяні збитки настає за наявності чотирьох позицій (рис. 1)

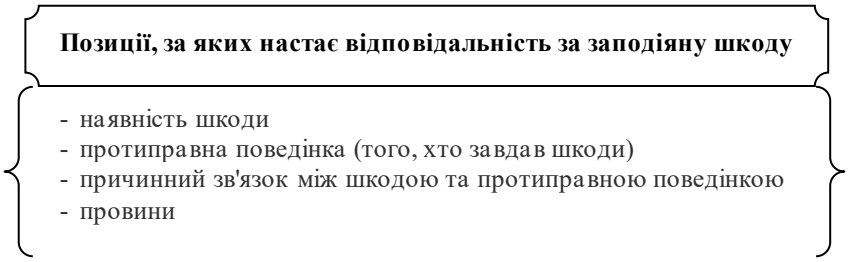

Рис. 1. Позиції щодо відповідальності за заподіяну шкоду

У Фонді держмайна сформовано алгоритм дій щодо документів, які можуть підтверджувати факти знищення чи пошкодження майна внаслідок збройної агресії країни-терориста – росії [1].

Україна розробили механізм відшкодування збитків, що завдані житлу та транспорту громадян і пропонує фіксувати інформацію про пошкоджене чи знищене майно через додаток «Дія» [3].

В першу чергу, перевіряється наявність документів щодо право власності на пошкоджені або зруйновані об’єкти (квартиру, будинок, споруду). Також варто підготувати техпаспорт на житло.

Другим етапом є збір доказів для подальших позовів щодо відшкодування збитків (рис. 2).

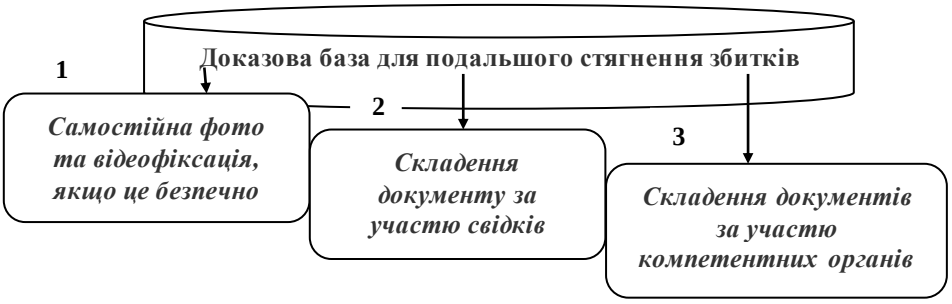

Рис. 2. Необхідна доказова база для відшкодування шкоди, яку завдала росія житлу громадян України та їхнім транспортним засобам

1. Треба активувати відеозапис на власному гаджеті та зрозуміло назвати власне прізвище, ім'я, по батькові; паспортні дані (за можливості); час та дату зйомки, а також точне місце руйнувань будівель. Провести фіксацію їх знищення або повне пошкодження, описуючи словами суть всієї ситуації, інформацією щодо якої володіє власник [4]. Крім відеозйомки бажано зробити детальне фото пошкоджень чи руйнувань. Цей запис може бути зроблений як власником майна, так і будь-якою іншою особою, яка згодом стане свідком і зможе особисто підтвердити обставини пошкодження чи знищення майна.

2. Акт про пошкодження майна складається у вільній формі, але обов'язковою умовою є те, щоб він містив інформацію про місце, дату і час його складання, паспортні дані, місце проживання та контактні дані осіб, що підписуватимуть вищезазначений документ [2]. Окрім того, свідки можуть письмово висловитися щодо відомих їм обставин пошкодження чи знищення зазначеного майна.

3. Рекомендується, по можливості, звернутися до представників відповідних органів місцевого самоврядування чи райдержадміністрації, для складання акту про знищення чи пошкодження майна. У випадку виникнення аварії чи пожежі на місце, зазвичай, виїжджають представники ДСНС, які також можуть скласти акт про пожежу із зазначенням причини (бомбардування, обстріл). Це, зокрема, інформація про місце, дату, час виникнення пожежі, опис пошкоджених та знищених об'єктів, пряму та непряму шкоду, завдану пожежею, причини виникнення пожежі тощо [1]. А забезпечити отримання копії такого файлу. Він також зобов'язаний звернутися до правоохоронних органів із також варто до правоохоронних органів подати заяву про злочин та отримати відповідний витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Заяву найкраще подавати через ЦНАП, нотаріуса або на порталі Дія [2].

Адміністратор Центру надання адміністративних послуг або нотаріус у день звернення особи з метою подання інформації:

- встановлює особу чи повноваження її представника (якщо інформаційне повідомлення від представника);
- заповнює інформаційне повідомлення, яке створюється через портал Дія [4].

Таким чином, у випадку відшкодування майна, пошкодженого чи знищеного внаслідок воєнних дій, передбачається декілька варіантів розвитку подій. Проте, який би вектор вирішення не був обраний, одне залишається незмінним – обов'язково повинні бути докази. Тобто законно отримані фактичні дані, на підставі яких можна встановити наявність чи відсутність фактів і обставин, які мають значення для кримінального провадження, суду чи міжнародних органів, бо саме вони підтвердять обґрунтованість збитку, його розмір, а також ляжуть в основу доказової бази.

Література:

1. Офіційний вебсайт Івано-Франківської обласної державної адміністрації. Які документи підтверджують знищення або пошкодження орендованого майна через воєнну агресію рф. 17.07.2022 р. URL : https://www.if.gov.ua/news/yaki-dokumenty-pidtverdzhuiut-znyshchennia-abo-poshkodzhennia-orendovanoho-maina-cherez-voiennu-ahresiiu-rf?v=62d14ee3e84cb.

2. Чирочка Н. Актуальні питання в умовах воєнного стану 09.05.2022 р. URL : https://vk.kr.ua/actual/9642-questions.html.

3. Шипоша К. Пошкодження майна підприємства внаслідок воєнних дій: чи варто розраховувати на відшкодування та як підтвердити втрати? 31.03.2022 р. URL : https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/210310_poshkodzhennya-mayna-pdprimstva-vnasldok-vonnikh-dy-chi-varto-rozrakhovuvati-na-vdshkoduvannya-ta-yak-pdtverditi-vtrati.

4. Шульга В. Пошкодження майна підприємства внаслідок військових дій: як підтвердити втрати? 25.04.2022 р. URL : https://biz.ligazakon.net/analitycs/210768_poshkodzhennya-mayna-pdprimstva-vnasldok-vyskovikh-dy-yak-pdtverditi-vtrati.

Урода Олександр В'ячеславович,
аспірант кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

РЕАЛІЗАЦІЯ ГАРАНТІЙ АДВОКАТА НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), яка має ознаки прецедентної, проте переважно характеризується як усталена судова практика, що наближена до прецеденту континентальної правової системи, є важливим ресурсом та джерелом для рецепції стандартів, гарантії та принципів, які містяться у положенні Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) і Протоколах до неї у національне законодавство України. Саме вказаний міжнародно-правовий засіб є еталонним прикладом для будь-якої правової держави, яка проголошує верховенство права як основоположний принцип у якому визначено обсяг та зміст забезпечення прав та свобод індивіда.

Не є винятком і стандарти щодо забезпечення гарантій адвоката-захисника на стадії досудового розслідування кримінального провадження як невід'ємного елементу права на справедливий суд, який закріплений у ст. 6 Конвенції. Варто зазначити, що вітчизняне кримінальне процесуальне законодавством, у порівнянні з іншими галузями національного законодавства, максимально наближене до вказаних стандартів та гарантій, водночас довершеності не має межі та, відповідно, на досудовому розслідуванні є непоодинокі випадки коли вказані цінності нівелюються, зокрема це можна побачити у практиці ЄСПЛ.

Згідно з нею, адвокату на стадії досудового розслідування надається ряд гарантій, які забезпечують його ефективну участь у цьому процесі. Деякі з них включають: право на доступ до клієнта: адвокат має право на невідкладний та необмежений доступ до свого клієнта на стадії досудового розслідування; право на участь у допитах: адвокат має право брати участь у допитах свого клієнта, за винятком випадків, коли це може завадити дослідженню; право на надання юридичної допомоги: адвокат має право надавати своєму клієнту юридичну допомогу на стадії досудового розслідування; право на ознайомлення з матеріалами справи: адвокат має право на ознайомлення з матеріалами справи та іншими доказами, які зібрані протягом досудового розслідування; право на висловлювання своєї думки: адвокат має право висловлювати свою думку з приводу будь-якого доказу чи свідчення, яке було зібрано на стадії досудового розслідування [1].

Ці гарантії визнані практикою ЄСПЛ як необхідні для того, щоб забезпечити ефективний захист прав підозрюваних або обвинувачених осіб на стадії досудового розслідування.

Відповідно до рішення ЄСПЛ по справі «Dayanan та інші проти Туреччини» заявник скаржився на те, що йому не було надано юридичної допомоги в той час, коли він утримувався в поліції. Відповідно до загальновизнаних норм міжнародного права, які ухвалив ЄСПЛ, і які лягли в основу його практики, обвинувачений має право на допомогу адвоката з моменту взяття під варту, і не лише у зв'язку з допитом. Справедливість розгляду щодо обвинуваченого, який перебуває під вартою, вимагає, щоб він міг отримати весь обсяг послуг, які зазвичай пов'язані з наданням юридичної допомоги. Адвокат повинен мати можливість безперешкодно забезпечувати основні аспекти захисту особи: обговорення справи, організацію захисту, збирання доказів на користь обвинуваченого, підготовку допиту, надання підтримки обвинуваченому, який перебуває у стані стресу, а також перевірку умов тримання під вартою. У цій справі не заперечувалося те, що

заявнику не було надано юридичної допомоги під час тримання під вартою в поліції, оскільки це не допускалося чинним на той час законодавством. Таке системне обмеження, засноване на відповідних положеннях закону, було само по собі достатньо для встановлення порушення статті 6, навіть незважаючи на те, що заявник зберігав мовчання під час допиту, перебуваючи під вартою в поліції [2].

Згідно із рішенням ЄСПЛ по справі «Brusco проти Франції» було констатовано порушення ст. 6 Конвенції, адже заявника не забезпечили адвокатом під час його затримання та подальшого допиту, як того вимагав вказаний заявник. Крім того, заявник, не був повідомлений на початку допиту про те, що він має право зберігати мовчання, не відповідати на запитання або лише відповідати на запитання щодо свого вибору. Заявнику було дозволено використовувати допомогу адвоката тільки після 20 годин перебування в поліцейському ізоляторі, як наслідок, його захисник не міг роз'яснити його права або сприяти йому при допиті, як того вимагає стаття 6 Конвенції. Відповідно, мало місце порушення його права зберігати мовчання та не давати свідчення проти себе [3].

Ці рішення визначають загальні принципи та стандарти захисту прав адвоката на стадії досудового розслідування, які мають бути застосовані в кожному конкретному випадку відповідно до обставин та фактів справи.

ЄСПЛ неодноразово у своїй діяльності також вказував на важливість стадії досудового розслідування, а саме на початковий її етап, оскільки саме на цій стадії визначаються межі, в яких обвинувачення у вчиненні злочину буде розглядатися в судовому розгляді. Треба відзначити, що забезпечення явки захисника на ранніх етапах досудового розслідування виступає процесуальною гарантією права не свідчити проти себе та основною гарантією недопущення поганого поводження, у тих випадках коли підозрюваний потрапляє у стресову ситуацію і вирішення якої передбачає вміння застосування положень кримінального законодавства. Будь-який виняток з реалізації цього права має бути чітко визначений, а його дія має бути суворо обмежена в часі. ЄСПЛ вказує важливість запобігання свідченням проти себе та необхідні гарантії від жорстокого поводження [4]

Отже, реалізація гарантій адвоката на стадії досудового розслідування є важливим та обов'язковим елементом забезпечення права на справедливий суд у практиці ЄСПЛ, що фактично убезпечує особу підозрюваного та обвинуваченого від безпідставних та необґрунтованих підозр або обвинувачень у вчиненні кримінального правопорушення, а без реального забезпечення можливостей для адвоката щодо реалізації таких гарантій усі докази, які зібрані на стадії досудового розслідування, можуть бути визнані недопустимими.

Література:

1. Посібник із статті 6 Європейської конвенції з прав людини Право на справедливий суд (кримінально-процесуальний аспект). URL: https://www.echr. coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf (дата звернення: 18.02.2023).

2. Case of Dayanan v. Turkey (Application no. 7377/03). HUDOC. URL: https://hudoc. echr.coe.int/ukr?i=001-95015 (дата звернення: 18.02.2023).

3. CASE OF BRUSCO v. FRANCE (Application №. 1466/07). HUDOC. URL: https://hudoc. echr.coe.int/ukr?i=001-101148 (дата звернення: 18.02.2023).

4. Справа «Шабельник проти України» (Заява №16404/03). URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/974_457?lang=ru (дата звернення: 18.02.2023).

Хмелевська Наталя Володимирівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
адвокатка

ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОГО ПІДХОДУ УЧАСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ У ПРАВОСУДДІ ДРУЖНЬОМУ ДО ДІТЕЙ

У травні 2018 року майже 1000 осіб зі 102 країн світу зібралися в Парижі на Всесвітній конгрес з питань правосуддя для дітей. Серед присутніх були діти і молодь, урядовці і учасники системи правосуддя, громадські організації, представники ООН та інші експерти. Наприкінці Конгресу учасники колективно підписали Паризьку декларацію, яка закликала до термінових дій щодо переліку пріоритетів для забезпечення справедливості для дітей і зміцнення системи дитячого правосуддя. Один із таких пріоритетів наголошував на важливості слухати дітей, наполягаючи на тому, що їх думка повинна бути основою для будь-яких рішень. За 3 дні Конгресу було проведено 26 семінарів. Понад 150 спікерів обговорили основні тенденції та проблеми, пов'язані з дітьми, які контактують із системою правосуддя, а також отримані практичні навики та корисну практику в цій сфері [1].

В Україні активно впроваджують дружнє до дітей правосуддя. Світові тенденції розвитку цієї сфери необхідно враховувати у нашій державі. Існує нагальна необхідність зміцнення та вдосконалення системи правосуддя для дітей, включаючи прийняття законодавства та політики, які захищають дітей від насильства, жорстокого поводження, зневаги та експлуатації. З усіма неповнолітніми в системі правосуддя слід поводитися як з дітьми, навіть якщо їх підозрюють, обвинувачують або засуджують за кримінальні правопорушення. Думка дітей має бути належним чином почута на всіх рівнях системи правосуддя.

Під час Конгресу було вирішено, що потрібні більші інвестиції в програми профілактики злочинності неповнолітніх та ресоціалізації, а також в онлайн-платформи. Заходи, не пов'язані з позбавленням волі, мають бути основним, якщо не єдиним, засобом покарання дітей, які перебувають у конфлікті з законом [2]. Ці положення необхідно врахувати під час розбудови ювенальної юстиції в Україні. По суті, Паризька декларація закликає уряди та відповідні зацікавлені сторони забезпечити участь дітей у розробці політики та системних реформах, особливо у сфері правосуддя. Діти, які були присутні на Всесвітньому конгресі, стверджували, що дитяча участь більше не може бути порожньою концепцією, а має бути впроваджена в повсякденну практику [3]. Це положення стосується можливості для дітей, які перебувають у конфлікті із законом, висловлюватись у розробці індивідуальних підходів реабілітації. Для дітей, позбавлених волі, участь дитини може розглядатися як подання скарг і запитів до відповідних органів, наприклад, вимагати відповідальності через жорстоке поводження, яке відбувається в установі виконання покарання або для запиту дозволу на участь у програмах професійного навчання. Вважається, що забезпечення права дитини бути почутою таким чином є попередником правосуддя, дружнього до дитини, яке привернуло велику увагу політиків, практиків, активістів та науковців, оскільки воно є предметом багатьох досліджень за останні кілька десятиліть [4].

Фактична практика участі дітей у цьому контексті все ще далека від досконалості, особливо щодо дітей, позбавлених волі, і загальний прогрес розвитку є повільним, але велика кількість відповідних міжнародних, регіональних і національних інструментів, стандартів, розроблені процедури, запобіжні заходи та механізми підтримки, які враховують інтереси дітей, щоб гарантувати, що думки дітей будуть почуті. Однак не так

багато уваги було приділено участі дітей у впливі на зміни на системному та структурному рівнях правосуддя. Паризька декларація наполягає на тому, щоб «думки дітей були належним чином почуті на всіх рівнях системи правосуддя від профілактики злочинності до арешту, судового розгляду, винесення вироку та ресоціалізації» [1].

Правосуддя, дружнє до дітей, визначено в Керівних принципах Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей. Так, «правосуддя, дружнє до дітей» відноситься до систем правосуддя, які гарантують повагу та ефективне здійснення прав усіх дітей на найвищому рівні, беручи до уваги принципи і з належним урахуванням рівня зрілості та розуміння дитини, а також обставин справи. Це, зокрема, правосуддя, яке доступне, відповідає віку, швидке, добре виконане, адаптоване та націлене на задоволення потреб і прав дитини, яке поважає права дитини, в тому числі права на справедливий судовий розгляд, на участь та розуміння судового розгляду, на повагу до приватного та сімейного життя, честі та гідності [5].

Європа використовує загальноприйняте поняття ефективної участі в доступі до правосуддя та права бути почутим у процесі, але визначення правосуддя, дружнього до дитини, можна тлумачити як охоплення системної участі дитини в правосудді.

Конвенція про права дитини визначає у статті 12 право дитини бути почутою, накладаючи на держави-учасниці конкретне зобов'язання, щоб діти мали змогу вільно висловлювати свої погляди з усіх питань, що стосуються дитини, і щоб цим поглядам надавалась належна оцінка відповідно до віку та зрілості дитини, а також додатково вимагається, щоб дітям надавалася можливість бути заслуханими в будь-якому судовому та адміністративному розгляді, що стосується дитини [6].

На системному рівні участь дитини може відігравати важливу роль. Діти з досвідом роботи в системі правосуддя часто наочно демонструють коло правопорушень серед молоді, арештів, судів, ув'язнень, звільнення та рецидивів, що означає, що вони можуть надати суттєвий зворотний зв'язок, необхідний для здійснення позитивної реформи правосуддя, що призведе до більш ефективного та стійкого прийняття рішень і потужних результатів для законів, політики та програм, розроблених для дітей [7].

Таким чином, думки неповнолітніх, які з будь-якої причини контактують чи конфліктують із законом, мають бути почутими цілісно, щоб захистити їхні права, запобігти позбавленню волі та забезпечити правосуддя, дружнє до дитини для всіх. Враховуючи очевидні переваги забезпечення ефективної та значущої системної участі дітей у правосудді вкрай важливо, щоб застосувати цілісний підхід до системної участі дітей як основного елемента для реалізації правосуддя, дружнього до дітей.

Література:

1. World Congress on Justice for Children 2018 – Final Declaration. URL: https://childhub.org/en/child-protection-online-library/world-congress-justice-children-2018-final-declaration.

2. Juvenile Justice in Europe. Past, Present and Future. *Edited ByBarry Goldson*.Edition 1st Edition. First Published. 2018.

3. PARIS DECLARATION Done in Paris on 30 May 2018. URL: https://childhub.org/en/child-protection-online-library/world-congress-justice-children-2018-final-declaration.

4. Daly A., & Rap S. Children's participation in youth justice and civil court proceedings. In U. Kilkelly & T. Liefaard (Eds.), *International human rights of children*. Springer. 2018.

5. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей. URL: https://rm.coe.int/16804c2188.

6. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

7. Lansdown, G. (2011). Every child's right to be heard: A resource guide on the UN Committee on the Rights of the Child general comment no. 12 (pp. 5–9, 18, 69, 128–131, 145). Save the Children and UNICEF.

Циганюк Юлія Володимирівна,
докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

УЧАСНИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЯКИХ ДЕТАЛЬНО НЕ ВРЕГУЛЬОВАНО АБО ВІДСУТНЄ ЇХНЄ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ У НОРМАХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Кримінально-процесуальні правовідносини не можуть реалізовуватись без суб'єктів цих відносин як елементу їх складу. У нормах Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) такі суб'єкти правовідносин нормативно урегульовані як учасники кримінального провадження або ж як учасники судового провадження, а їх перелік визначений у п. 25 та п. 26 ч. 1 ст. 3 КПК України. У більшості випадків процесуальний статус таких осіб детально врегульований нормами КПК України, але окремі норми КПК України та правозастосовна практика підтверджують можливість залучення у кримінальну процесуальну діяльність також і осіб, права та обов'язки яких детально не врегульовано або відсутнє правове регулювання взагалі.

До таких осіб, які визначені у п.п. 25-26 ч. 1 ст. 3 КПК України, належать: 1) адвокат свідка; 2) інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування; 3) особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю; 4) особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування; 5) понятий; 6) заставодавець; 7) інші особи, за клопотанням або скаргою яких у випадках, передбачених КПК України, здійснюється судове провадження; 8) особа, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого.

Окрім переліку цих учасників кримінального провадження у нормах КПК України існують й інші особи, які залучаються у кримінальне провадження та мають окремі права та обов'язки. Серед них: 1. Президент України (ч. 3 ст. 154 КПК України). 2. Державна судова адміністрація (абз. 4 ч. 1 ст. 35 КПК України). 3. Адвокати (не захисники та не представники як учасники кримінального провадження, а як адвокати, статус яких урегульований Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»), нотаріуси, приватні виконавці, арбітражні керуючі, судові експерти (правовий статус судового експерта врегульовано у ст.ст. 69-70 КПК України, але визначений обов'язок не залежить від того чи залучена особа як експерт у кримінальне провадження, чи ні), державні органи, органи місцевого самоврядування та суб'єкти господарювання державного та комунального секторів економіки мають реєструвати офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі в обов'язковому порядку (абз. 2 ч. 1 ст. 35 КПК України). 4. Інші особи, які реєструють офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі в добровільному порядку (абз. 2 ч. 1 ст. 35 КПК України). 5. Дипломатичне (консульське) представництво (ч. 7 ст. 135 КПК

України) 6. Керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України або визначена ним службова особа (глава 41 КПК України). 6. Вища рада правосуддя (ст. 155-1 КПК України, ст. 482 КПК України). 7. Посадова особа, на яку покладено виконання функцій державного експерта з питань таємниць відповідно до закону у сфері державної таємниці (ч. 1 ст. 518 КПК України). 8. Капітан судна України (глава 41 КПК України). 9. Представники служби у справах дітей та уповноваженого підрозділу органів Національної поліції (ч. 2 ст. 496 КПК України, ч. 1 ст. 500 КПК України) 10. Уповноважений підрозділ органів Національної поліції (ч. 3 ст. 501 КПК України).11. Рада спеціальної навчально-виховної установи, в якій перебуває неповнолітній (ч. 2 ст. 502 КПК України). 12. Представника закладу з надання психіатричної допомоги (лікар-психіатр) (ч. 3 ст. 514 КПК України) 13. Особи, до якої застосовуються примусові заходи медичного характеру (ч. 3 ст. 514 КПК України) 14. Фізична або юридична особа у частині, що стосується її інтересів під час вирішення питання про долю речових доказів, документів, які були надані суду (п. 9-2 ч. 1 ст. 393 КПК України). 15. Третя особа у частині, що стосується її інтересів під час вирішення питання про спеціальну конфіскацію; (п. 9-2 ч. 1 ст. 393 КПК України). 16. Священнослужителі (п. 5 ч. 2 ст. 65 КПК України, ч. 2 ст. 275 КПК України). 17. Журналісти (п. 6 ч. 2 ст. 65 КПК України, ч. 2 ст. 275 КПК України). 18. Особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні (п. 8 ч. 2 ст. 65 КПК України). 19. Особи, до яких застосовані заходи безпеки (п. 9 ч. 2 ст. 65 КПК України). 20. Особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки (п. 10 ч. 2 ст. 65 КПК України). 21. Працівники дипломатичних представництв (ч. 4 ст. 65 КПК України). 22. Особи, які залучаються до конфіденційного співробітництва, або інші особи, які залучаються до проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 1 ст. 275 КПК України). 23. Медичні працівники (ч. 2 ст. 275 КПК України, п. 4 ч. 2 ст. 65 КПК України).

Із зазначеного вище зрозуміло, що у кримінальне провадження можуть бути залучені різні особи, процесуальний статус яких урегульований ситуативно і згідно норм КПК України не всі вони є учасниками кримінального провадження. В той же час ці особи не лише беруть участь у кримінальному судочинстві, але й можуть здійснювати вплив на його перебіг. Вирішенням проблеми визначення їх як учасників кримінального провадження є внесення змін до п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України шляхом збільшення переліку таких учасників.

Також на початку тез ми зазначили і про правозастосовну практику, яка не відображена у нормах КПК України стосовно процесуального статусу учасника кримінального провадження який часто залучається до слідчого експерименту. Ведемо мову про статиста. Про нього жодного разу не згадувалось у КПК 1960 року й у чинному КПК України правове регулювання відсутнє.

Особистий досвід автора цих тез як захисника у кримінальних провадженнях підтверджує залучення статистів для проведення слідчих (розшукових) дій. А також інформацію про них знаходимо і у постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 листопада 2021 року де визначено, що «чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить вимог до особи статиста, оскільки його функція зводиться до заміни певного учасника слідчого експерименту під час проведення такої слідчої дії, й підбір статиста здійснює особа, яка проводить відповідну слідчу дію» [2]. Вище викладене підтверджує те, що регулювання процесуального статусу статиста у КПК України відсутнє.

Підсумовуючи вище зазначене, сформулюємо висновок про те, що чинне кримінально-процесуальне законодавство врегульовує процесуальні статуси осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні повно, або субсидіарно (завдання

процесуального статусу таких осіб другорядні до їх основного статусу), або відсутнє правове регулювання їх статусу.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2444 (дата звернення : 20.02.2023 р.).

2. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 листопада 2021 року. Справа № 466/7895/19. Провадження № 51-4323ск21. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/101584506 (дата звернення : 20.02.2023 р.).

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО, АГРАРНЕ ПРАВО ТА ТРУДОВЕ ПРАВО

Костяшкін Іван Олександрович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЛІ ЯК ОСНОВНОГО НАЦІОНАЛЬНОГО БАГАТСТВА

Одним із ключових конституційних принципів, що визначає правовий режим власності на землю, є положення, за яким земля є основним національним багатством (ст. 14 Конституції) [1]. Така норма є базовою конституційною нормою-принципом, що лежить в основі соціальної функції права власності на землю, оскільки обумовлює зобов'язальний характер права власності на об'єкт, що є загальнонаціональним надбанням, а відтак його використання повинно забезпечувати приватні та суспільні інтереси за умови збереження такого об'єкта та його властивостей для наступних поколінь. Вказаний принцип знаходить своє формальне закріплення і в ст. 1 Земельного кодексу України [2], однак потребує визначення відповідного правового механізму, що обумовлює актуальність запропонованого дослідження.

Правовий режим землі як основного національного багатства має відображати пріоритетність відповідного об'єкта перед іншими природними ресурсами чи об'єктами нерухомості, які утворюють національне багатство, що визначає особливий охоронний режим землі та зобов'язальний характер права власності на неї. Будучи основним національним надбанням, земля виступає джерелом та місцем життєдіяльності людини, виконуючи найрізноманітніші функції, які є унікальними і незамінними, що зумовлює принцип поєднання особливостей використання землі як територіального базису, природного ресурсу й основного засобу виробництва. Цікавим є той факт, що використання земель поєднує вказані характеристики в унікальний інтегрований об'єкт правового регулювання, який досить часто використовується і як природний ресурс, і як територіальний базис, і як засіб виробництва одночасно, що робить його незамінною основою життєдіяльності людини.

Як зазначає В. І. Андрейцев, цінність землі як національного багатства полягає в її багатофункціональному призначенні [3, с.13]. Вчений, крім того, виділяє насамперед державно-територіальне значення землі у межах кордонів України як матеріальної основи територіальної цілісності, суверенітету та національної безпеки держави; особливістю для визначення земель також є виділення окремих її частин для задоволення загального публічного, соціального інтересу і встановлення режиму права загального і спеціального землекористування [4, с. 198].

Наведені функціональні особливості землі зумовлюють формування особливого правового режиму, що визначатиме статус землі як основного національного багатства і передбачає наявність спеціальних умов передачі землі у власність та користування, її використання з урахуванням законодавчих обмежень аж до вільного доступу до земельної ділянки третіх осіб, спеціальні заходи відповідальності до осіб, які порушують умови використання земель, максимального забезпечення поліфункціонального призначення землі, пріоритету правового режиму земель перед іншими природними ресурсами чи об'єктами нерухомості.

Означений конституційний принцип тісно поєднується та має розглядатись лише у комплексі з нормами-принципами: земля знаходиться під особливою охороною держави та зобов'язального змісту власності (ст. 13, 14 Конституції України), адже, виступаючи основним національним багатством, земля має бути захищена від неправомірних

посягань, зумовлених не лише знищенням земельної ділянки чи її самовільним захопленням, але і погіршенням її властивостей. Відповідно має бути визначено спеціальний порядок використання, а в окремих випадках – і припинення прав на таку земельну ділянку. Дотримання цього принципу передбачає необхідність чіткої фіксації стандартів та нормативів, які передбачені спеціальним законодавством з метою збереження властивостей земель.

Відповідно зобов'язальний зміст права власності на землю зумовлює особливий порядок використання земель, який не обмежується лише дотриманням заходів екологічної безпеки, але має гарантувати продовольчу та економічну безпеку держави. Зобов'язальний характер земельної власності чітко окреслює її суспільне значення, соціальну функцію, що передбачає особливий характер реалізації повноважень власника, на якого водночас покладається унікальна місія щодо відновлення, збереження та покращення властивостей земельних ресурсів.

Трактування землі як основного національного багатства, що перебуває під особливою охороною держави, та зобов'язальний зміст власності на землю обумовлюють, у свою чергу, формулювання таких принципів земельного права, як забезпечення раціонального використання та охорони земель, сталого використання земель та пріоритету вимог екологічної безпеки. Усі три названі принципи земельного права спрямовані на збереження природних властивостей земель та недопущення шкідливого впливу як на саму земельну ділянку, так і навколишнє природне середовище. Ці принципи мають зобов'язальний характер, оскільки визначають певні пріоритети та обмеження, які застосовуються під час використання земель з метою їх збереження та відновлення, що водночас сприяє отриманню стабільно високих результатів сільськогосподарського виробництва, а відтак задовольняє як суспільні, так і приватні інтереси від використання національного багатства.

В основі землі як основного національного багатства безперечно перебувають землі сільськогосподарського призначення які займають близько 70 відсотків території держави. Використання вказаних земель як засобу виробництва виступає не лише запорукою формування валового внутрішнього продукту та забезпечує левову частку надходжень валютної виручки але й забезпечує зайнятість в державі. Відтак досить суперечливими є положення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель», від 19 жовтня 2022 року № 2698-IX[5], щодо внесення змін до Земельного кодексу України спрямованих на відмову від відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва. Адже за таких умов безумовно спрощується порядок зміни цільового призначення сільськогосподарських земель а також втрачається додатковий ресурс для вжиття заходів щодо їх охорони та відновлення.

За таких умов є необхідність подальшого наукового пошуку з метою розробки дієвих правових механізмів спрямованих на забезпечення реалізації заходів щодо особливої охорони та збереження стану, якості земель сільськогосподарського призначення, які становлять основу національного багатства нашої держави.

Література:

1. Конституція України. *Голос України*.1996. 13.07.96.

2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. *Урядовий кур'єр*. 2001. №211-212, 15.11.2001.

3. Земельний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. В. І. Семчика. К. : ІнЮре, 2003. 676 с.

4. Андрейцев В. І. Екологічне право: Особлива частина: підруч. для студ. юрид. вузів / За ред. акад. АПрН В.І. Андрейцева. К.: Істина, 2001. 544 с.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель: Закону України, від 19 жовтня 2022 року № 2698-IX. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : www.rada.gov.ua.

Місінкевич Анна Леонідівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

У процесі євроінтеграції перед Україною постало багато викликів, а особливо це стосується аграрних правовідносин. Починаючи з 2020 року, наша держава почала активно впроваджувати та здійснювати імплементацію Європейського зеленого курсу, який передбачає екологічно чисту продукцію та спрощену процедуру торгівлі для її членів. З цього приводу уряд почав здійснювати активне реформування аграрної галузі України. Слід зазначити, що у цьому напрямку рибне господарство стало однією із перших аграрних сфер, яке потребує інноваційних змін. Так, восени 2022 року стартувала реформа рибної галузі, яка була також спричинена війною РФ проти України. Через військові дії наша держава зазнала шалених втрат у рибному господарстві, а саме в розмірі 47 млн доларів збитків [1]. Необхідно зазначити, що за даними Мінагрополітики, у 2022 році промисловий вилов риби у водоймах країни у зв'язку зі збройною агресією рф Варто зазначити, що занепад рибного господарства в Україні також ще спричинений таким факторами як: незаконний вилов риби, забруднення водойм через критичне екологічне становище водного середовища, незаконний продаж риби, непрозорий механізм доступу до водних об’єктів та величезний відсоток імпорту рибної продукції на ринку нашої держави. Це все спричинюється тим, що аграрне та екологічне законодавство у сфері рибного господарства є застарілим з низкою юридичних прогалин й колізій та вимагає свого оновлення до стандартів ЄС, що забезпечить у подальшому усунення корупційної складової з даної галузі правовідносин.

Одним з перших заходів на наше переконання потрібно запровадити незалежні електронні торги на прикладі платформи «Прозоро» для проведення аукціонів з продажу дозволів на вилов риби та продаж самої рибної продукції на національні та закордоні ринки. Також ми вважаємо необхідним запровадити ліміти на вилов риби та рибної продукції. В цьому ключі варто запровадити електрону систему відстеження вилову риби безпосередньо на рибоприймальних пунктах. Це забезпечить прозорість у надані дозволів, зменшить коло охочих здійснювати незаконний вилов риби та мінімізує браконьєрство у рибному господарстві.

Окрім цього, ми вважаємо, що необхідно залучити іноземних інвесторів та закордонних й національних науковців для розроблення і прийняття «Загальнонаціональної програми щодо відтворення та охорони водних ресурсів України». Означений документ повинен розроблятися відповідно до вимог: Директиви Ради 91/676/ЄЕС про захист вод від забруднення, спричиненого нітратами з сільськогосподарських джерел, Директиви Ради 91/271/ЄЕС про очистку міських стічних

вод, Директива 2007/60/ЄС про оцінку та управління ризиками затоплення, Директиви 2008/56/ЄС про встановлення рамок діяльності Співтовариства у сфері екологічної політики щодо морського середовища, Регламента (ЄС) N 782/2003 Європейського Парламенту та Ради про заборону оловоорганічних сполук на суднах [2]. Така програма дасть можливість відновити забруднені водойми на території нашої держави, які постраждали внаслідок війни та забезпечити подальшу їх охорону на рівні міжнародних стандартів. Екологічно чисті водойми дадуть можливість вдвічі збільшити експорт рибної продукції на закордоні ринки й підняти аграрний потенціал держави.

Для ефективного впровадження та розроблення «Загальнонаціональної програми охорони та відтворення водних ресурсів України» потрібно також провести реформування у державному управлінні водного та рибного господарства. На наше переконання потрібно створити загальний електронний реєстр контролю щодо використання водного середовища й видів вилову риби, моніторингу та ведення державного водного кадастру в Україні. Таке зобов'язання покласти на Державне водне агентство України та на Державне агентство меліорації та рибного господарства України.

Ми також підтримуємо ідею залучення іноземних інвесторів у розбудову галузі рибного господарства у нашій державі і у Верховній Раді України вже є розроблений з цього приводу законопроект № 8119 «Про залучення інвестицій у розвиток галузі рибного господарства» [3]. Цей документ детально прописує правовий механізм входження інвесторів на ринок аквакультури України. У законі виписані процедурні моменти укладення інвестиційних договорів у рибній галузі та договорів оренди земельних ділянок та водних об'єктів у цій галузі правовідносин.

Отже, незважаючи на бойові дії, які проходять у нашій країні необхідно проводити реформи у різних галузях економіки. Однією з перших є реформа аграрної галузі у рибному господарстві, яка вимагає прийняття низки нормативно-правових актів, які б відповідали вимогам ЄС та допомагали розбудовувати аграрний потенціал України у сфері аквакультури та залучати іноземних інвесторів.

Література:

1. Реформування галузі рибного господарства та меліорації. Укрінформ. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3647705-reformuvanna-galuzi-ribnogo-gospodarstva-ta-melioracii.html.

2. Міжнародні зобов'язання у сфері охорони вод, що випливають із членства України в міжнародних організаціях. Екологія право людини. URL : http://epl.org.ua/announces/mizhnarodni-zobov-yazannya-u-sferi-ohorony-vod-shho-vyplyvayut-iz-chlenstva-ukrayiny-v-mizhnarodnyh-organizatsiyah/.

3. Про залучення інвестицій у розвиток галузі рибного господарства. Проект закону від 10.10.2022 р. №8119. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40577.

Навроцький Володимир Анатолійович,
аспірант кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЮРИДИЧНА КАТЕГОРІЯ «ГАРАНТІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ»: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Важливим чинником здійснення права власності на земельну ділянку в Україні можна вважати об'єктивно зумовлені та законодавчо закріпленні гарантії їх забезпечення.

Багатозначність терміну «гарантії» обумовлює наявність різних підходів до визначення його поняття у юридичній літературі. На думку Ю. С. Шемшученка, правові гарантії – це сукупність спеціальних правових засобів і способів, які забезпечують реалізацію, охорону та захист суб'єктивного права громадянина на сприятливе навколишнє природне середовище [1, с. 29]. Під гарантіями прав, як зазначає М. В. Краснова, можна розглядати створення умов і надання таких юридичних засобів державою, за яких особа вільно та безперешкодно мала б можливість реалізовувати закріплене за нею право [2, с. 99].

Загалом, гарантії екологічних прав громадян, що базуються на діяльності держави, органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, окремих громадян щодо забезпечення охорони навколишнього природного середовища, відповідно до ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», забезпечуються через проведення широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища; участь громадських організацій та громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища; здійснення державного й громадського контролю за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища; компенсацію в установленому порядку шкоди, заподіяної здоров'ю та майну громадян внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища; невідворотність відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Дослідження гарантій здійснення права власності на земельну ділянку в доктринах земельного, аграрного, екологічного та природоресурсного права знайшло відображення у наукових працях таких вчених, як В. І. Андрейцев, О. А. Вівчаренко, І. І. Каракаш, І. О. Костяшкін, М. В. Краснова, Л. В. Лейба, В. В. Носік, О. М. Пащенко, Д. В. Федчишин, М. К. Черкашина, М. В. Шульга тощо.

Зокрема, О. М. Пащенко та А. І. Ріпенко зазначають, що гарантії прав на землю – це сукупність норм права, спрямованих на забезпечення права на землю. У свою чергу, суб'єктивне право повинно бути реальним (забезпеченим не лише правовими засобами). Автори виділяють загальні та спеціальні гарантії. Перші – це гарантії самої «законності» (правові та неправові). Спеціальні – це конституційні гарантії (ст.ст. 13, 14 Конституції України), а також гарантії, встановлені нормами земельного законодавства. У Розділі V Земельного Кодексу України («Гарантії прав на землю») мова йде про гарантії прав на землю у вузькому сенсі, тобто про конкретні засоби, забезпечені державою. Поняття гарантій прав на землю в широкому сенсі можна сформулювати, як умови й засоби, якими забезпечується реалізація прав громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави на землю [4, с. 47].

Юридичні гарантії прав на землю спираються на відповідні положення конституційних норм. Такою нормою є ст. 13 Конституції України, за якою, зокрема, кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права

власності та господарювання. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом. Згідно зі ст. 14 Основного Закону країни, право власності на землю гарантується.

Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону. Важливим є положення ст. 55 Конституції України, за якою кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Наведені юридичні гарантії прав на землю, що безпосередньо передбачені чи випливають зі змісту конституційних норм, слід розглядати як загальні юридичні гарантії, що забезпечують набуття і реалізацію усієї системи прав на землю та усіма суб'єктами права. Так, закріплення права власності на землю та права землекористування, умов і порядку передачі чи набуття земельних ділянок або
підстав припинення прав на землю можна розглядати в якості загальних законодавчих гарантій прав на землю. Більш того вони розповсюджуються на всю сферу земельних відносин, охоплюючи надані земельні права та покладені юридичні обов'язки стосовно землі як природного об'єкта та конкретної земельної ділянки [5, с. 232].

Юридична сутність гарантій прав на землю, як наголошує О. М. Туєва, визначається як система нормативних приписів і правових способів, передбачених земельним законодавством (матеріальним і процесуальним), які забезпечують нормальну юридичну можливість відповідних суб’єктів набути суб’єктивне право, реалізувати його в процесі практичної діяльності, а в разі порушення цього права забезпечити йому належний захист [6, с. 233]. Дослідниця також виділяє гарантії прав на землю, серед яких: а) законодавчо встановлені рівні умови захисту права власності; б) недоторканість меж і розмірів земельних ділянок; в) самостійний захист права цільового використання землі; г) відшкодування збитків; ґ) непорушність права власності; д) судовий захист [8, с. 135–140].

О. А. Вівчаренко під гарантіями права власності на землю в Україні розуміє сукупність правових заходів, які є невід'ємним елементом системи правового регулювання земельних відносин в Україні, що спрямовані на раціональне використання та охорону землі, забезпечення вільної реалізації права власності на землю всіма суб'єктами, зазначеними в Конституції та законах України [7, с. 8].

У юридичній літературі виділяють гарантії у широкому та вузькому значенні. Під гарантіями у широкому сенсі розуміються гарантії, які охоплюють всю сферу дії наданих прав та покладених обов’язків відносно використання землі як природного об’єкта та володіння конкретною земельною ділянкою. До таких гарантій відносяться, зокрема, закріплення права власності на землю і права землекористування, умов і порядку передачі чи набуття земельних ділянок, підстави припинення прав на землю шляхом викупу чи примусового відчуження. А гарантії у «вузькому значенні закріплені у розділі V ЗК України та охоплюють лише сферу захисту суб’єктивних прав на землю та прав, що випливають з них» [8, с.119].

Проведене дослідження доктринальних підходів до визначення поняття та сутності гарантій здійснення права власності на землю дає змогу зробити висновок, що їх встановлення має на меті забезпечити власникам землі, іншим суб’єктам прав на землі реальне здійснення їхніх повноважень щодо володіння, користування та розпорядження земельними ділянками. Подальші наукові дослідження потребують аналізу та вдосконалення дієвих правових механізмів, що мають забезпечити ефективну реалізацію права власності на землю в Україні.

Література:

1. Шемшученко Ю. С. Правовые проблемы экологии. Киев. Наукова думка, 1889. 232 с.

2. Краснова М. В. Правові аспекти гарантій прав на землю. *Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Юридичні науки.*2004. Вип 58. С. 99–107.

3. Ріпенко А. І., Пащенко О. М. Земельне право України: загальна частина : навч. посібн. Одеса, 2013. 80 с.

4. Земельне право України : навч. посіб. / за ред. І. І. Каракаша і Т. Є. Харитонової. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Одеса : Юридична література, 2017. 588 с.

5. Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення : монографія / за ред. А. П. Гетьмана та В. Ю. Уркевича. Харків : Право, 2012. 448 с.

6. Туєва О. М. Актуальні проблеми гарантій прав на землі сільськогосподарського призначення громадян України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування.* Вип. 165. Ч. 1. К : НУБІПУ, 2011. С.134–142.

7. Вівчаренко О. А. Гарантії права власності на землю в Україні. Автореф. … дис... канд. юрид. наук: спец. : 12.00.06. Київ, 2005. 21 с.

8. Каракаш И. И. Право собственности на землю и право землепользования в Украине. Научно-практ. пособие. Киев : Истина, 2004. 216 с.

Тараненко Людмила Станіславівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОКРЕМІ ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

На сьогодні є актуальним питання щодо вирішення фінансово-економічних, соціальних та інших питань і залежить від ініціативи, підприємливості, вміння вірно оцінити ситуацію, ту чи іншу стратегію функціонування в кожній галузі економіки України. Тому, для вирішення таких проблем необхідна організація та ефективне ведення юридичного супроводу суб'єкта господарювання.

В умовах адміністративно-командного стилю керівництва СРСР і УРСР вважалося, що юридичним супроводом займається лише юридична служба державних, кооперативних та інших організацій, яка забезпечує укладання і виконання договорів, вживає правових заходів щодо захисту порушених прав та інтересів [1, с. 16]**.** Проте, не зважаючи на таке обмеження компетенції і сфери роботи юридичної служби, основним моментом стало введення в дію такого потрібного правового інституту.

Діюче на той час Положення про юридичну службу від 22.06.1972 р. багато в чому застаріло і не відповідало усім реаліям життя. Постало питання і про прийняття відповідного Закону «Про юридичну службу». Але був прийнятий підзаконний акт 03.02.1989 р. Радою Міністрів УРСР «Про заходи щодо підвищення ефективності використання правових засобів у забезпеченні перебудови народного господарства Української РСР» [2].

Отже, зародження юридичної служби і вчинені кроки з питань організації і формування юридичного обслуговування підприємств, установ, організацій сприяло належній організації правової роботи в народному господарстві України. Його правове регулювання розпочалися на початку XX століття і продовжилося в радянський період історії України. По його завершенню, система права отримала конкретні результати у правовому регулюванні юридичних служб, які стали поштовхом до їх узагальнення, вдосконалення та адаптації до вимог нового часу.

На теренах незалежної України було створено нові умови функціонування юридичного обслуговування підприємств та їх нормативне закріплення. Новим еволюційним кроком в розбудові юридичного обслуговування українського підприємства було прийняття Кабінетом Міністрів України постанови від 27.08.1995 р. за № 690, якою затверджено «Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, державного підприємства, установи, організації», яке діяло понад 13 років [3].

Згодом ця постанова втратила чинність у зв'язку з затвердженням іншої редакції «Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації» (надалі – Загальне положення про юридичну службу за 2008 рік), яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26.11.2008 р., №1040. Це положення регулює діяльність юридичних служб (юрисконсультів) органів виконавчої влади, у тому числі міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та їх територіальних органів, місцевих державних адміністрацій, а також державних підприємств, установ, організацій і господарських об'єднань [4]. Проте необхідно відзначити, що зазначені урядові документи не врегулювали питання діяльності юридичних служб суб'єктів господарського права інших форм власності, ніж державна.

Чинним Загальним положенням про юридичну службу за 2008 рік передбачено, що юридична служба міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства утворюється як самостійний структурний підрозділ, вид якого залежить від обсягу, характеру та складності правової роботи (департамент, управління, відділ, сектор). На державному підприємстві функції юридичної служби може виконувати юрисконсульт відповідної категорії.

Загальним положенням про юридичну службу за 2008 рік передбачено, що орган влади чи підприємство, зобов'язані забезпечити юридичну службу не лише окремим приміщенням, телефонним зв'язком, транспортом, сучасною оргтехнікою, нормативними актами й довідковими матеріалами (як було визначено попереднім Положенням), але ще додатково – електронним зв'язком, сучасними комп'ютерами, електронною системою інформаційно-правового забезпечення, а також доступом до інформаційних баз.

З метою подальшого і належного забезпечення законності у діяльності міністерств, інших органів виконавчої влади, запобігання порушенню прав і законних інтересів громадян, підприємств, установ, організацій, залучення висококваліфікованих фахівців до роботи в юридичних службах, активізації та вдосконалення правової роботи, посилення контролю за цією роботою, уряд України прийняв наступну Постанову від 14 грудня 2001 року, № 1693 «Про вдосконалення організації правової роботи в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади» [6]. Цією постановою Кабінет Міністрів України зобов'язав міністерства, інші центральні органи виконавчої влади держави забезпечити належний рівень правової роботи у відповідних сферах державного управління. Постановою звернута увага на здійснення якісного методичного керівництва правовою роботою на підприємствах, в установах, організаціях, що належать до сфери управління цих органів, вжиття заходів до впровадження ефективних форм і методів діяльності юридичної служби та належної реалізації рекомендацій органів юстиції з вищезгаданих питань. З метою попередження видання актів в порушення законодавства звернуто увагу на обов'язкове узгодження з юридичною службою проектів нормативно-правових актів, вжиття заходів до підвищення ефективності юридичних служб та укомплектування їх висококваліфікованими фахівцями, забезпечення співробітництва юридичних служб з навчальними закладами, а також практикування проходження стажування студентами зазначених закладів в юридичних службах та формування резерву кадрів юристів на заміщення вакансій у них. Цим підзаконним актом уряд зобов'язав керівників різних суб'єктів господарювання створити відповідні умови для працівників юридичних служб,

забезпечити їх необхідним обладнанням, нормативними актами та іншою правовою інформацією.

Всі вище перелічені нормативно-правові акти є безперечно позитивним досвідом законодавчого регулювання юридичного обслуговування в Україні. Отже, питанням юридичного обслуговування підприємств велику увагу приділяють Конституція України, відповідні закони України, укази Президента України, постанови уряду та органів центральної виконавчої влади, локальні акти підприємств. Проте юридична служба підприємства (установи, організації) недержавної форми власності залишається обмеженою в правовому регулюванні. Іншими словами, вона дискримінується законодавцем.

В системі ринкової економіки України, де приватна сфера за своїм обсягом витискає державну, така поведінка є недопустимою. Тому є актуальна необхідність прийняття спеціального закону про юридичну службу. Оцінюючи ситуацію, що склалась сьогодні, вказує на те, що вона повинна бути вирішена в найближчому майбутньому шляхом прийняття спеціального Закону про правове регулювання діяльності юридичних служб підприємств, установ, організацій та об'єднань недержавної форми власності з відповідною назвою, а саме «Про юридичну службу в підприємствах, установах та організаціях недержавної форми власності» [6].

Іншим варіантом можливої побудови такого спеціального закону вважаємо за можливе наповнення його змісту положеннями, що регулюватимуть організацію і діяльність юридичної служби на підприємствах усіх форм власності, кожну з яких відокремивши розділами. З огляду на історію формування правової основи інституту юридичної служби в Україні, цей процес дуже необхідний молодій державі, і хоча й проходить повільно, проте утвердився, потребує вдосконалення, наукового обґрунтування та супроводу.

Література:

1. Домбровський С. Ф. Організація правової роботи в господарських суб'єктах. навч. посіб. Хмельницький: ХУУП, 1999. 348 с.

2. Про заходи щодо підвищення ефективності використання правових засобів у забезпеченні перебудови народного господарства Української РСР: постанова Ради Міністрів УРСР від 03.02.1989 р. ВП УРСР. 1989. № 2. Ст.7.

3. Про затвердження Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації: постанова Кабінету Міністрів України від 27.08.1995 р., № 690. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/690-95-%D0%BF.

4. Про затвердження Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2008 р., № 1040. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93, с. 13, Ст. 3068.

5. Про вдосконалення організації правової роботи в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади: Постанова КМУ від 14.12.2001 р., № 1. *Офіційний вісник України*. 2001. № 51, с. 417, Ст. 2298.

6. Домбровський С. Ф. Тараненко Л. С. До питання правового регулювання діяльності юридичних служб державних підприємств, установ, організацій та господарських об'єднань. *Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права*. 2009. № 2. 120 с.

МІЖНАРОДНЕ ТА ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО

Іваницький Андрій Миронович,
доктор філософії з права, доцент кафедри міжнародного та європейського права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ГЕНЕЗА ЗОВНІШНІХ ЗНОСИН ЯК БАЗИС МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

У науці міжнародному праві значну роль відіграє стійка та самостійна група норм права, що спрямовані на регулювання діяльності суб'єктів міжнародного права у сфері зовнішніх зносин. Вказана сукупність правових норм відзначаються однорідністю предмету їх регулювання та специфікою, що надає можливість розмежувати їх серед інших галузей міжнародного права. Водночас видається необхідним визначити генезу зовнішніх зносин як базису міжнародного права, адже саме зовнішні зносини по змісту динамічно розвивають міжнародне право та міжнародні відносини загалом, адже під час таких правовідносин суб'єкти міжнародного права формують та розвивають зовнішні зв'язки.

Термін «право зовнішніх зносин» з'явився порівняно недавно і його використання, в значній мірі, виражає процес розширення застосування виражає його норм у відповідній сфері міжнародних відносин. Зазвичай, під «правом зовнішніх зносин» розуміють галузь міжнародного права, принципи і норми якої регулюють офіційні відносини, учасником яких є держави і міжнародні організації. Безумовно, що дипломатичне і консульське право, як структурні підрозділи права зовнішніх зносин, відносяться до найдавніших галузей сучасного міжнародного права, основи яких були закладені ще на початку цивілізації людства. Так, дві сфери міжнародного права, які достатньо чітко виділились в міжнародних відносинах другої половини I тисячоліття до н.е., охоплювали посольське право і право війни [1, с. 13-14].

Стародавні греки не знали інституту постійного дипломатичного представництва. А тому, посольства мали разовий і нетривалий характер та виконували конкретні завдання, які були поставлені перед ними. Найчастіше це було укладення або підтвердження договорів про союз або мирні договори, а також прийняття і принесення присяги.

В Римі вважали, що реалізація зовнішніх зносин повинна належати особам та державним органам, котрі наділені вищою владою. Спочатку ними були царі, потім Сенат і Народні збори, а в подальшому диктатори (починаючи з Сулли). Поряд з цим, ціла низка міжнародно-правових функцій було покладено на колегію феціалів. В період республіки Сенат приймав послів, розглядав питання оголошення війни і укладення миру, проводив з ними переговори, однак остаточне рішення приймали Народні збори. До початку III століття до н.е. процедура прийому посла була досить докладно розроблена і в подальшому вона лише ускладнювалася. Посли направлялися Римом у складі колегії із 2-3 або навіть 5 осіб. При укладенні мирних договорів склад колегії збільшувався до 10 осіб. Нормативний принцип jus cogens, як основа міжнародно-правового регулювання, був перенесений із античної епохи у ранньосередньовічне міжнародне право. Це знайшло свій вплив на принцип недоторканності по слів і закріплення у Салічній правді, Саксонському зерцалі, Ломбардському зводі тощо [2, с. 341–361].

Римляни визнавали і неухильно дотримувались принципу дипломатичної недоторканності. На їх переконання посли знаходились під охороною богів, хоча при цьому мали місце випадки порушення їх імунітету.

Перше постійне посольство було засноване і офіційно акредитоване герцогом Мілану у Флоренції у 1450 р. при дворі Козімо ден Медичі (1389–1464 рр.). Наприкінці

15 століття виникає звичай утримувати постійні місії між західноєвропейськими державами, який утверджується у відносинах між сусідніми державами, котрі були пов'язані політичними інтересами. Це перш за все відносини між Францією і Англією, Іспанією та Францією тощо. Одночасно відбувається систематизація функцій дипломатичних представників, що в подальшому стане основою для класичного дипломатичного права. Послам дають настанови «чути все, що стосується нас та пропонувати все, що може нас стосуватися та інформувати про все, що варте уваги» [3, с. 95].

В епоху середньовіччя в дипломатичному праві з'являється і видозмінюється ціла низка інститутів. Серед них необхідно виділити інститут представників Папи Римського, змінюється церемоніал прийому і проводів послів, зароджується інститут надання письмової грамоти-довіри та розширюються інститут послів і рангів дипломатичних представників.

Після укладення Вестфальського миру, який закріпив систему європейської політичної рівноваги, інститут постійних дипломатичних представництв на рівні посольств остаточно утверджується. Паралельно формується поняття про «дипломатичний корпус» як про єдине ціле, що включає в себе сукупність глав дипломатичних представництв різних держав, що знаходяться при дворі монарха, куди вони були направлені. Разом з тим, аналізуючи даний період, необхідно відзначити особливості існуючих дипломатичних відносин з цивілізованими і нецивілізованими народами. Європейським державам з великими труднощами вдалося запроваджувати постійні дипломатичні місії у східних державах, котрі не лише не усвідомлювали потребу в них, але досить часто небезпідставно побоювалися внутрішніх безпорядків від присутності іноземних дипломатичних агентів.

У другій половині XIX і першій половині XX ст. Інститут міжнародного права, а також відомі вчені-міжнародники ініціювали роботу щодо упорядкування і вироблення проектів, необхідних для проведення кодифікації. І лише в 1928 р. на конференції в Гавані була прийнята Конвенція про дипломатичних агентів. Це була перша спроба комплексної кодифікації дипломатичного права, в якій поряд з положення ми про класи і ранги вона регулювала також питання легалізації привілеїв та імунітетів, в певній мірі про статус спеціальних місій, а також дипломатії ad hoc. Незважаючи на те, що вказана Конвенція мала регіональний характер і її ратифікувало лише 15 держав, переважна більшість її положень знайшли своє підтвердження в Конвенції 1961 р. Після Другої світової війни, особливо у зв'язку із розвитком міжнародних організацій, на порядку денному були поставлені питання опрацювання для них та функціонерів цих організацій, а також представників держав, що акредитовані при них, відповідної системи привілеїв та імунітетів. Для цього в рамках ООН було прийнято дві загальні конвенції: про привілеї та імунітети ООН від 18 лютого 1946 р., а також про привілеї та імунітети спеціалізованих організацій від 21 листопада 1947 р. Важливим етапом у розвитку права зовнішніх зносин слід виділити прийняття Конвенції про попередження і покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів від 14 грудня 1973 р.[4, с. 124].

Отже, на підставі вищенаведеного, можливо сформувати висновок, що зовнішні зносини є невід'ємним елементом сучасної діяльність держав, міжнародних організацій та інших суб'єктів міжнародного права, що знаходиться у причинному зв'язку із генезою вказаного об'єкта дослідження, адже передумови та причини виникнення, розвитку зовнішніх зносин визначались саме як ефективний та належний інструментарій зародження, існування та розвитку зовнішніх відносин між такими суб'єктами, з метою здобуття останніми спільних зовнішньополітичних цілей мирними засобами, передбаченими міжнародними звичаями та правом, що є проявом реалізації такими суб'єктами своїх прав у межах міжнародних правовідносин.

Література:

1. Войціховський А. В. Міжнародне право : підручник. Харків, 2020. 544 с.
2. Kaplan B. I. Diplomacy and Domestic Devotion: Embassy Dissent in Early Modern Europa. *Journal of Early Modern History*. 2004. № 4. Vol. 6. P. 341–361.
3. Queller D. The office of ambassador in the Middle Ages. Princeton University Press. 1967. P. 95.
4. Репецький В. М. Дипломатичне і консульське право. Підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. К : Знання, 2006. 372 с.

Кірик Алла Юріївна,
докторка філософії з права,
старша викладачка кафедри міжнародного та європейського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗАХИСТ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Під час збройних конфліктів ворогуючі сторони часто знищують або викрадають цінні культурні об’єкти. Оскільки культурна спадщина кожної країни є спільним надбанням усього людства, міжнародне гуманітарне право передбачає особливий захист культурної спадщини з метою запобігання знищенню культурних та історичних цінностей.

Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права культурні цінності охороняються міжнародними актами, які передбачають конкретну систему захисту таких цінностей. Наріжний камінь цієї системи захисту, безсумнівно, сформульований у Гаазькій конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року (далі – Гаазька конвенція) [1], а також у двох додаткових протоколах до неї [2; 3]. Перший протокол стосується запобігання вивезенню рухомих культурних цінностей з окупованих територій та реституції. Другий протокол, прийнятий більш ніж через сорок років після конвенції, суттєво посилює систему захисту, усуваючи деякі з її важливих недоліків.

Відповідно до Гаазької конвенції, охоронювані культурні цінності визначаються як рухоме або нерухоме майно, яке має велике значення для культурної спадщини кожного народу.

Слід наголосити, що два Додаткові протоколи 1977 року до чотирьох Женевських конвенцій також містять конкретні положення щодо захисту культурних цінностей [4; 5]. Хоча самі Женевські конвенції не згадують про захист культурних цінностей, Додаткові протоколи I і II додали відповідні положення в 1977 році.

Додатковий протокол I до Женевської конвенції 1977 року фактично переглянув правила охорони культурних цінностей. Стаття 53 Додаткового протоколу I, що застосовується до міжнародних збройних конфліктів, передбачає заборону вчиняти ворожі дії проти історичних пам’яток, творів мистецтва або місць культу, що становлять культурну або духовну спадщину народів; використовувати такі об’єкти для підтримки військових зусиль та робити такі об’єкти об’єктом розправи [4]. Стаття 16 Додаткового протоколу II дослівно повторює це формулювання, проте застосовується до неміжнародних збройних конфліктів [5].

Перша відмінність між цими правилами та правилами 1954 року полягає в переліку об’єктів. У Додаткових протоколах згадуються місця культу, категорія, як така не охоплена Гаазькою конвенцією 1954 року, а також культурні цінності та місця культу, які представляють культурну або духовну спадщину народів.

Таким чином, ст.ст. 53 і 16 Додаткових протоколів I і II до Женевських конвенцій, по суті, стосуються культурних цінностей, які мають значення для кожної нації, і в цьому сенсі збігаються зі сферою дії Гаазької конвенції. Відмінності між двома додатковими протоколами та Гаазькою конвенцією полягають у відповідних режимах охорони.

Так ст. 53 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій повністю забороняє використання культурних об'єктів і місць культу військовими [4], тоді як ч. 2 ст. 4 Гаазької конвенції дозволяє використовувати культурні цінності та їх оточення у військових цілях у разі виключної необхідності [1].

Основним зобов'язанням держав, що випливає з Гаазької конвенції, є захист і повага культурних цінностей під час збройних конфліктів.

Відповідно до ст. 3 Гаазької конвенції, захист культурних цінностей включає ряд заходів мирного часу, спрямованих на захист цінностей від передбачуваних наслідків збройного конфлікту [1].

Приклади таких дій не надані, але ці дії включають проведення інвентаризації або прийняття планів дій у надзвичайних ситуаціях для захисту від пожежі чи руйнування конструкції; підготовка до вивезення рухомих культурних цінностей або забезпечення належного захисту такого майна на місцевому рівні. Метою цих превентивних заходів є забезпечення готовності органів влади, відповідальних за охорону цінностей, до дій у разі збройного конфлікту.

Заходи, передбачені Гаазькою конвенцією, включають: необхідність позначення охоронюваних культурних цінностей відмітною емблемою «Блакитний щит», прийняття військових директив відповідно до Конвенції та створення військової служби або персоналу, що спеціалізується на захисті культурних пам'яток.

Відповідно до ст. 4 Гаазької конвенції, повага до культурних цінностей передбачає невикористання цих цінностей для цілей, які можуть призвести до їх пошкодження або знищення у разі конфлікту, за винятком випадків нагальної військової необхідності, а також передбачає безумовний обов'язок охороняти культурні цінності від крадіжок, пограбувань, розкрадань і вандалізму [1]. Поняття повага в контексті охорони культурних цінностей вимагає утримання не тільки від конфіскації рухомих культурних цінностей, що знаходяться на території іншої держави, але й від здійснення репресивних дій щодо культурних цінностей, що охороняються. Іншими словами, зобов'язання охорони культурних цінностей згідно з Гаазькою конвенцією базується на двох взаємодоповнюючих підходах де учасники договору зобов'язуються захищати і поважати культурні цінності як у мирний час, так і під час збройних конфліктів.

У результаті аналізу міжнародних актів варто зазначити, що визначено три основні зобов'язання держав щодо захисту культурних цінностей. Першим обов'язком є позначення на культурних цінностях характерних символів, таких як блакитний щит чи інші нормативно визначені символи. Другим обов'язком усіх договірних сторін є запобігання пошкодженню культурних цінностей наскільки це можливо. Третій обов'язок полягає в тому, щоб вживати всіх можливих запобіжних заходів, щоб уникнути використання культурних цінностей у військових цілях і тримати військові об'єкти подалі від культурних цінностей.

Література:

1. Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. The Hague, 14 May 1954. URL: https://en.unesco.org/sites/default/files/1954_Convention_EN_2020.pdf.

2. Протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_722.

3. Другий Протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99.

4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : https://zakon.rada.gov. ua/ laws/show/995_199.

5. Додатковий протокол Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/995_200.

Ivanova Roksolana Yuriivna,
Ph.D., Associate Professor, Associate Professor
Department of Internal and European Law of
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

TYPES OF INTERGOVERNMENTAL ORGANIZATIONS OF SPECIAL COMPETENCE IN ECONOMIC DIRECTION

Today, there are a large number of international intergovernmental organizations with special competence, we can mention both specialized UN agencies and the International Seabed Authority. But the peculiarity of the special competence is that it will be characteristic for such institutions to establish cooperation in a specific field.

International Monetary Fund ((IMF) International Monetary Fund (IMF)) is a specialized agency of the United Nations, the headquarters of which is located in Washington (USA), and was created in 1944 to regulate monetary and financial relations between countries, support exchange rates and providing credit assistance in equalizing payment balances [1]. The IMF operates as a joint-stock company, and the capital consists of contributions from member states according to their quotas, which are also taken into account during voting. This fund provides short- and medium-term loans by official state bodies in order to cover the deficit of the balance of payments and to support the economic and structural restructuring of the economic mechanism of the member countries. Financing is carried out on a piecemeal basis, that is, in tranches, the receipt of each of which is associated with the fulfillment of the obligations assumed by the borrowing state.

The International Bank of Reconstruction and Development (IBRD) is a bank that is an interstate monetary, financial and credit organization and a specialized agency of the United Nations. The headquarters of the IBRD is located in Washington, the capital of the USA. It was established in 1944 as a joint-stock company and began operations in 1946. Provides medium and long-term loans to member states. Today, there are about 180 countries in the world as members, and the Bank's members can be directly countries that belong to the International Monetary Fund [4]. This Bank, as well as three related organizations – the International Development Association (IDA), the International Finance Corporation (IFC) and the Multilateral Investment Guarantee Agency (MIAG) – form the so-called World Bank, and the concept of «International Bank of Reconstruction and Development» and «World Bank» are usually used as synonyms. The World Bank implements a flexible credit policy and provides long-term bank lending for investment projects in the private sector of former socialist countries and developing countries.

The European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) is an institution that is a regional intergovernmental bank whose functions are to provide long-term loans to the countries of Central, Eastern Europe and the CIS. The bank was founded in 1990 and began operations in 1991 with headquarters located in London [3]. Members of the EBRD at the end of the 20th century. there are about 60 countries of the world, and the European Investment Bank and the European Communities participate in its activities. The purpose of the EBRD's activities is to provide financial assistance to these regions during the transition from a command-administrative system to a market economy [2].

The European Investment Bank (EIB) is a bank that is a financial and credit organization of member states of the European Union. It was created in 1958 in accordance with the Treaty establishing the European Economic Community. Its purpose is to implement long-term investment projects by providing non-profit medium and long-term loans [3]. These loans finance development projects for backward regions, modernization of transport, environmental protection, small and medium-sized enterprises, telecommunications and energy. The Bank's activities are managed by the Management Committee, the Board of Directors, which is appointed according to the agreed quotas, and the Board of Directors, which consists of ministers appointed by the member states. The EIB does not receive financial subsidies from the budget of the European Union, but directly accumulates credit resources on the global capital market with the help of loans on its own behalf and under its own responsibility. The bank is guided in its activities by the principle of the greatest rationality, clearly adheres to the economic and financial policy of the European Union and. It also has a 3% share in the capital of the EBRD.

Reference:

1. Офіційний вебсайт Міжнародного валютного фонду. URL : http://www.imf. org.25.

2. Угода про заснування Європейського банку реконструкції та розвитку від 14.07.92 № 379. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_062#Text.

3. Співробітництво України з міжнародними фінансовими інституціями. URL : .https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/spivrobitnictvo-ukrayini-z-mizhnarodnimi-finansovi m i-instituciyami.

4. International Labour Organization. URL : https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/ lang--en/index.htm.

ФІНАНСОВО-УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Арзянцева Дар'я Андріївна,
кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету правління та права імені Леоніда Юзькова

РОЛЬ ЗЕЛЕНОГО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ У ФОРМУВАННІ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ОРГАНІЗАЦІЇ

В економіці, заснованій на знаннях, інтелектуальний капітал стає все більш важливим, ніж матеріальні ресурси, і є новим підходом до формування конкурентних переваг. В контексті реалізації Цілей сталого розвитку актуалізується значення інтелектуального капіталу для забезпечення сталості бізнесу - комплексного підходу до управління організаціями, який орієнтований на створення та максимізацію довгострокової економічної, соціальної та екологічної цінності. Саме тому, відповіддю на виклики сучасного світу, з якими стикаються організації з державного та приватного секторів, може стати розвиток «зеленого» інтелектуального капіталу. Зазначений термін був введений в обіг Ю. Ченом, який визначив «зелений» інтелектуальний капітал як суму матеріальних ресурсів або знань, пов'язаних із охороною навколишнього середовища чи інноваціями [1]. Лопес-Гамеро [3] запропонував визначати «зелений» інтелектуальний капітал як «сукупність усіх знань, які організація здатна використати в процесі ведення екологічного менеджменту для отримання конкурентних переваг». Відомо, що компонентна структура інтелектуального капіталу складається з людського капіталу, організаційного капіталу, капіталу відносин (реляційний капітал) та емоційного капіталу. Відповідна така структура притаманна і «зеленому» інтелектуальному капіталу. Екологічні знання як складова зеленого людського капіталу відіграє важливу роль для організацій, особливо в розвитку зелених інновацій та зеленого менеджменту з метою протистояння зовнішньому тиску навколишнього середовища. Екологічні знання визначають розвиток інтерактивних відносин суб'єкта господарювання із стейкхоледрами (клієнти, постачальники, члени мережі та партнери) щодо екологічного менеджменту та спільних економічних інтересів, що в сукупності становить зелений реляційний капітал. Зелений структурний капітал з'являється тоді, коли наявні екологічні знання кодифіковані в відповідні нормативи, стандарти правила та процедури діяльності, що декларує відповідні знання та перетворює їх на організаційні інструменти, якими можна впливати на забезпечення сталого розвитку (система винагород, системи інформаційних технологій, бази даних, бізнес-процеси, управлінські філософія, організаційна культура, корпоративний імідж, патенти, авторські права та торгові марки). Все це забезпечує формування зеленого емоційного капіталу – соціальній згуртованості, особистісному та професійному розвитку, організаційному розвитку, соціальному та економічному успіху за рахунок позитивної оцінки як з боку зовнішніх стейкхоледрів (перш за все, споживачів), так і персоналу організації. Більше того, взаємний обмін інформацією та досвідом може допомогти організації дізнатися від своїх стейкхоледрів про її слабкі сторони та можливості щодо розвитку сталості, шляхи подолання проблем.

Оскільки поняття «зеленого» інтелектуального капіталу є малодослідженим у вітчизняній літературі, існує необхідність в опрацювання методичних підходів до вимірювання ступеню розвитку (сформованості) його відповідних складових, що допоможе організації визначити напрями посилення з метою формування конкурентних переваг. Таку оцінку в зарубіжній літературі пропонується здійснювати за допомогою самоаналізу підприємства в розрізі наступних елементів [1; 2]:

- екологічна свідомість вимірюється за допомогою чотирьох пунктів: організації

мають чітку та конкретну екологічну політику; менеджери організації відповідають за екологічну політику; працівники організації розуміють екологічну політику та правила; організація здійснює регулярні екологічні аудити.

- зелений людський капітал вимірюється за допомогою п’яти пунктів: співробітники організації сприяють здійсненню заходів охорони навколишнього середовища; співробітники організації мають відповідні компетенції з питань охорони навколишнього середовища; працівники організації надають якісні послуги та продукти, пов'язані з охороною навколишнього середовища; робоча група в організації забезпечує належну співпрацю (взаємодію) щодо питань охорони навколишнього середовища; менеджери цієї організації повністю підтримують працівників у проведенні екологічних заходів та виконанні відповідних обов'язків в цій сфері;
- зелений реляційний капітал використовує такі показники: організація розробляє свої продукти або послуги відповідно до екологічних вимог своїх клієнтів; клієнти задоволені охороною навколишнього середовища організації; стабільні взаємовідносини організації з постачальниками щодо питань охорони навколишнього середовища; стабільні взаємовідносини організації з клієнтами; організація має стабільні та сприятливі відносини співпраці щодо довкілля з його стратегічними партнерами.
- зелений структурний капітал вимірюється за допомогою восьми пунктів: організація має якісну систему управління охороною навколишнього середовища; організація створила команду для вирішення питань охорони навколишнього середовища; організація встановила детальні правила та норми охорони навколишнього середовища; організація здійснює адекватні інвестиції в природоохоронні об'єкти; питома вага працівників, які займаються екологічним менеджментом, до загальної чисельності співробітників організації, є значною; виконується весь операційний процес щодо охорони навколишнього середовища в організації; система управління знаннями організації підтримує накопичення та обмін знаннями, пов’язаними з екологічним менеджментом; організація встановила систему винагород за виконання екологічних завдань.

Відповідно екологічна конкурентна перевага вимірюється за допомогою десяти пунктів. У порівнянні зі своїми основними конкурентами, організація [1; 2]: має конкурентну перевагу за низькими витратами щодо захисту навколишнього середовища або зелені інновації; пропонує вищу якість екологічно чистих продуктів або послуг; має більше можливостей займатися науково-дослідними роботами у сфері захисту навколишнього середовища або зелених інновацій; має кращі навички екологічного управління; має вищу прибутковість; демонструє більший приріст виробництва екологічно чистих продуктів або послуг; є лідером у кількох важливих сферах екологічно чистих продуктів або послугів і займає кілька важливих позицій; має кращий екологічний імідж; має головного конкурента, який не може легко відтворити його екологічно чисті продукти чи послуги та/або екологічні ідеї; має основних конкурентів, які не можуть легко замінити його ключову позицію в галузі екологічного менеджменту або зелених інновацій.

На основі запропонованих показників формується опитувальник самоаналізу, для вимірювання елементів анкети може використовуватися п’ятибальна шкала від 1 (абсолютно не згоден) до 5 (повністю згоден). Опитування дозволяє проводити оцінку як у динаміці для визначення прогресу щодо розвитку зеленого інтелектуального капіталу, так і порівнянні із ключовими конкурентами для визначення порівняльних конкурентних переваг. Таким чином, зелені конкурентні переваги є важливим фактором для організацій, що спрямовують її на забезпечення сталого розвитку. Напрямами подальших досліджень є опрацювання методичних підходів до вимірювання ступеню впливу екологічної свідомості та складових «зеленого» інтелектуального капіталу на конкурентні переваги організації.

Література:

1. Chen Y. S. The Positive Effect of Green Intellectual Capital on Competitive Advantages of Firms. *Journal of Business Ethics*. 2008. №77(1). P. 271–286. URL : https://doi.org/10.1007/ s10551-006-9349-1.
2. Huang C.-L. & Kung, F.-H. Environmental consciousness and intellectual management. Evidence from Taiwan's manufacturing industry. *Management Decision*. 2011. № 49(9). P. 1405–1425.
3. López-Gamero M. D., Zaragoza-Sáez P., Claver-Cortés E., & Molina-Azorín J. F. Sustainable development and intangibles: Building sustainable intellectual capital. *Business Strategy and the Environment.* 2011. № 20 (1). P. 18–37.

Булат Галина Володимирівна,
кандидатка економічних наук,
доцентка кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ВИКОРИСТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ЛОГІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

У світовій практиці широко використовується методологія логістичного аудиту, розроблена американською компанією Logistics Field

Audit (LFA), Inc., а саме логістичний аудит за технологією Logistics Field Audit (LFA) є найбільш ефективний управлінський інструмент, що забезпечує істотне скорочення термінів між одержанням об'єктивної оцінки логістичної функції компаній та розробкою рекомендацій і впровадженням інновацій щодо її удосконалення [1].

Аудит за технологією LFA передбачає проведення дослідження в розрізі семи розділів (рис.1).

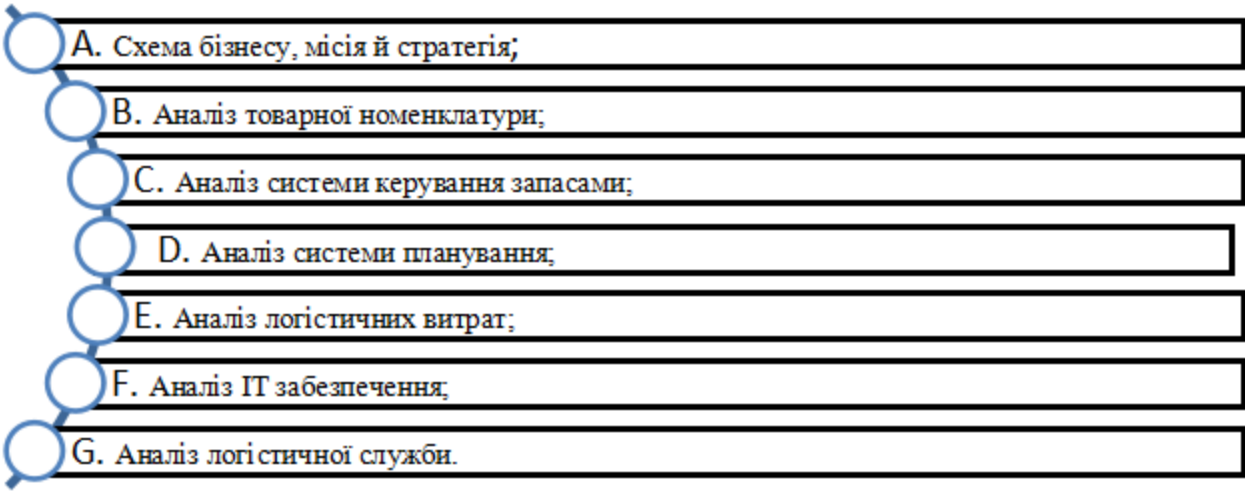

Рис. 1.Розділи аудиту за технологією LFA
Примітка. Джерело: [1].

Саме проведення аудиту за технологією LFA дозволить здійснювати моніторинг та грунтовний аналіз логістичних витрат і визначати потенційні зони удосконалення

логістичної системи. Тому в практику управління логістичною діяльністю закладів охорони здоров'я ми пропонуємо використовувати методику проведення та нейтралізації ризиків розвитку логістичної системи Logistics Field Audit, яка складається з наступних етапів:

1. Визначення ймовірних ризиків які впливають на функціонування логістичної системи.

2. Оцінка імовірності реалізації ризиків у логістичній системі а також їх впливу, який виражений у частці від прибутку, проведення структуризації логістичних ризиків за масштабом їх реалізації.

3. Розрахунок ймовірних збитків, які може одержати установа в залежності від реалізації того чи іншого ризику.

4. Розробка конкретних рекомендацій щодо забезпечення мінімізації виявлених ризиків [2].

Вирізняють декілька методик оцінювання логістичних ризиків, які враховують специфіку діяльності підприємства, цілі оцінювання та інформаційну базу. Проведемо оцінку ризиків логістичної системи КП «ХМПЦ» за представленою методикою Logistics Field Audit.

Результат проведеної оцінки представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Вплив ризиків на логістичну систему КП «ХМПЦ» за методикою Logistics Field Audit

Логістичні потоки	Фактори ризику	Імовірність реалізації, балів	Вплив балів
Вхідні потоки	Збої в постачанні	1,93	2,5
	Проблеми з якістю лікарських засобів	1,18	2,1
	Підвищення цін на лікарські засоби	3,04	3,8
	Зрив транспортування	1,2	2,4
Внутрішні потоки	Поломка обладнання	1,2	2,0
	Неполадки в IT-системі	2,56	3,2
Вихідні потоки	Непередбачувані обставини	1,68	2,8
	Неочікувані коливання попиту	1,11	2,2
	Нестача при інвентаризації	2,17	3,1

Примітка: складено автором за результатами експертного опитування

У табл. 2 міститься оцінка логістичних ризиків для КП «ХМПЦ»в грошовому вираженні, отримана множенням коефіцієнтів імовірності реалізації ризиків та коефіцієнтів впливу на результати господарської діяльності медичної установи.

Таблиця 2

Оцінка ризиків що впливають на функціонування логістичної системи КП «ХМПЦ», тис.грн.

Логістичні потоки	Фактори ризику	Вплив, залежно від масштабу реалізації ризику, частка від прибутку			
		Норма-льний (10 %)	Припу-стимий (50 %)	Крити-чний (75 %)	Катаст-рофіч-ний (100 %)
Вхідні потоки	Збої в постачанні	2,1	10,32	15,48	20,64
	Проблеми з якістю лікарських засобів	1,7	8,67	13,0	17,34
	Підвищення цін на лікарські засоби	3,1	15,69	23,54	31,38
Внутрішні потоки	Зрив транспортування	1,9	9,91	14,27	19,82
	Поломка обладнання	1,7	8,3	12,38	16,51
	Неполадки в ІТ-системі	2,5	5,28	19,82	26,42
Вихідні потоки	Непередбачувані обставини	2,3	11,56	17,34	23,12
	Неочікувані коливання попиту	1,8	9,09	13,63	18,17
	Нестача при інвентаризації	2,6	12,8	19,20	25,60

Примітка: складено автором за результатами експертного опитування

Як можна побачити за даними таблиці 2, найбільша загроза впливу на ефективність логістичної системи КП «ХМПЦ» є настання ризиків які пов'язані: з виникненням збоїв у постачанні, з виявленням нестачі при інвентаризації, з підвищенням цін на лікарські засоби а також з виникненням проблем та неполадок в ІТ-системі. Дані ризики потребують значної уваги та розробки заходів з їх мінімізації в КП «ХМПЦ».

Отже, ефективне логістичне управління для КП «ХМПЦ» повинно бути перспективним джерелом для отримання та зміцнення медичною установою її конкурентних переваг.

Література:

1. Benchmarking The Hospital Logistics Process. URL: https://logisticsmanagementandsupplychainmanagement.wordpress.com/category /healthcare-logistics/.

2. Михальчук В. М., Коломоєць А. В. Логістичні підходи в управлінні мережею обласних медичних установ в умовах реформи. Conceptual options for the development of medical science and education: Collective monograph. Riga: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2020. PP. 457–473.

Варгатий Ілля Юрійович,
аспірант кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСУВАННЯ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ СФЕРИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Фінансування підготовки кадрів для публічного управління може здійснюватися різними способами, залежно від контексту і конкретних потреб. Одним зі способів фінансування може бути державне фінансування програм підготовки кадрів для публічного управління. Держава може виділяти кошти на підготовку кадрів вищим навчальним закладам, державним інститутам або програмам, що забезпечують навчання та тренінги для державних службовців та інших осіб, які працюють у публічному секторі. Іншим способом може бути фінансування з боку міжнародних організацій, таких як Європейський Союз, Світовий банк або Організація Об'єднаних Націй. Ці організації можуть виділяти кошти на підготовку кадрів в рамках різних програм та проектів, спрямованих на підвищення кваліфікації державних службовців. Також, підприємства та бізнес-структури можуть фінансувати підготовку кадрів для публічного сектору, зокрема шляхом установлення спеціальних грантів та стипендій для студентів та молодих професіоналів. Сьогодні в умовах бюджетної обмеженості пошук альтернативних джерел фінансування окрім державних набуває особливої актуальності. Тому доцільним є аналіз досвіду розвинених країн світу щодо пошуку джерел фінансування підготовки публічних управлінців.

Зарубіжний досвід фінансування підготовки публічних управлінців досить різноманітний і може відрізнятись в залежності від країни та конкретної сфери публічного управління [1]. Однак деякі загальні підходи та ініціативи, що застосовуються в розвинених країнах, варто відзначити. Зокрема, основні джерела виділення коштів на підготовку кадрів для публічного сектору можна розподілити на такі групи:

Фінансування з державного бюджету. У багатьох країнах підготовка публічних управлінців фінансується з державного бюджету. Університети та інші вищі навчальні заклади можуть отримувати державні кошти для забезпечення відповідного рівня підготовки фахівців для державної служби. Деякі країни, такі як Франція та Німеччина, також мають спеціальні навчальні заклади, що фінансуються за рахунок бюджетних коштів та спрямовані на підготовку кадрів для публічного управління.

Фінансування з міжнародних організацій. У деяких країнах фінансування підготовки публічних управлінців може здійснюватись за рахунок міжнародних організацій, таких як Європейський Союз, Світовий банк, Організація Об'єднаних Націй та ін. Ці організації можуть забезпечувати фінансування різноманітних програм з підготовки публічних управлінців, зокрема, надавати стипендії для навчання, організовувати стажування та інші форми навчання.

Охарактеризуємо більш детально найбільш вдалі практики організації фінансування підготовки публічних управлінців.

У США існує програма «Фулбрайт» – це програма обміну, яка надає стипендії для навчання за кордоном. Ця програма спрямована на підготовку фахівців у галузі публічного управління, науки та культури. У рамках цієї програми стипендіати отримують фінансування для навчання в університетах, проведення досліджень, стажувань та інших активностей [2].

У Канаді держава фінансує навчання на рівні бакалавра, магістра та доктора наук в галузі публічного управління. Університети також пропонують спеціалізовані програми, які забезпечують підготовку фахівців у різних галузях публічного управління. Крім того, держава фінансує стажування та інші види практичного навчання для студентів.

Так, у Німеччині існує система дуальної освіти, яка охоплює як підготовку до професійних занять в промисловості, так і у публічному управлінні. Ця система забезпечує фінансування навчання, що відбувається як у навчальних закладах, так і на робочому місці під керівництвом досвідчених фахівців. Держава співфінансує цю освіту, а також надає стипендії студентам. Європейські країни мають багатий досвід фінансування підготовки публічних управлінців. Деякі з найбільш поширених програм та ініціатив включають:

Великобританія має багатий досвід підготовки та розвитку публічних управлінців, включаючи різні програми навчання та курси для публічних службовців та управлінців на різних рівнях уряду. У Великобританії фінансування підготовки публічних управлінців здійснюється за допомогою різноманітних програм і ініціатив на рівні держави, регіонів та округів. Найвідомішою програмою є National School of Government, яка була створена в 2005 році з метою забезпечення найвищої якості підготовки та навчання для службовців громадської служби. National School of Government надає курси підготовки, семінари та тренінги для працівників управління, а також розробляє нові підходи до навчання та розвитку персоналу у громадській службі. Крім того, у Великобританії існує також Civil Service Learning, який є центром з навчання та розвитку персоналу громадської служби. Цей центр пропонує онлайн-курси та інші форми навчання для службовців на різних рівнях. Також відомо про те, що уряд Великобританії забезпечує фінансування підготовки публічних управлінців через гранти, стипендії та інші форми підтримки для працівників громадської служби, які прагнуть отримати вищу освіту в галузі публічного управління.

Erasmus+. Це програма європейської співпраці в галузі освіти, навчання, молоді та спорту, яка забезпечує фінансування мобільності та співпраці між різними освітніми і науковими установами. Erasmus+ надає можливості для навчання, стажування, викладацьких програм, міжнародних партнерств та інших проектів, спрямованих на підготовку публічних управлінців [3].

Jean Monnet. Ця програма європейської співпраці підтримує академічні курси, дослідження, конференції та інші проекти з європейських студій. Програма надає фінансування для підготовки публічних управлінців у галузі європейської інтеграції, законодавства та політики [4].

Horizon 2020. Це програма європейської співпраці в галузі наукових досліджень та інновацій, яка надає фінансування для проектів, пов'язаних з підготовкою публічних управлінців. Horizon 2020 фінансує проекти з різних галузей, таких як енергетика, клімат, транспорт, здоров'я та інші, і надає можливості для підготовки фахівців у цих галузях [5].

EuropeAid. Це програма Європейського Союзу, яка забезпечує фінансування проектів у галузі розвитку та гуманітарної допомоги [6]. EuropeAid є програмою Європейського Союзу, яка надає фінансову підтримку проектам з підготовки публічних управлінців в країнах, які отримують допомогу від ЄС. Ця програма була започаткована з метою зміцнення інституційної спроможності та підвищення ефективності публічного управління в країнах-партнерах ЄС. EuropeAid надає фінансування для проектів з підготовки публічних управлінців, які охоплюють різні аспекти, такі як зміцнення управління бюджетом, розвиток адміністративної культури та підвищення ефективності публічної служби. Проекти, які отримують фінансування в рамках програми EuropeAid, можуть охоплювати навчальні курси, тренінги, стажування, розробку навчальних програм, підготовку методичних матеріалів та інші заходи, спрямовані на підвищення кваліфікації та розвиток публічних управлінців. Крім того, EuropeAid сприяє розвитку партнерства між країнами та організаціями, які працюють у галузі публічного управління. Це дозволяє обмінюватися досвідом та кращими практиками у сфері публічного управління та зміцнювати співпрацю між країнами.

Підсумовуючи вище вказане ми хочемо звернути увагу на наступне. Кошти державного бюджету не є основним джерелом підготовки кадрів для сфери публічного

управління, у цьому процесі задіяні кошти міжнародних організацій, національних фондів, грантові кошти. Крім цього, у Європейському Союзі існують також різноманітні ініціативи та програми, спрямовані на розвиток конкретних сфер публічного управління, такі як програма Horizon 2020, Європейський фонд регіонального розвитку та інші.

Література:

1. Горпинченко О. В. Система підготовки кадрів: світовий досвід та тенденції розвитку в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2016. № 8. С. 45–48.
2. Fulbright Program. URL: https://us.fulbrightonline.org/about/fulbright-us-student-program.
3. Erasmus+. URL : https://erasmusplus.org.ua/.
4. Jean Monnet. URL : https://jean-monnet.ch/en/fondation/jean-monnet/.
5. Horizon 2020. URL : https://h2020.ukma.edu.ua/.
6. EuropeAid. URL : https://www.eurada.org/projects/europeaid.

Граматович Юлія Василівна,
старша викладачка кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПРОФЕСІЙНОЮ КАР'ЄРОЮ ПРАЦІВНИКІВ ПІДПРИЄМСТВА

В умовах інноваційного розвитку та загострення ринкової конкуренції працівники виступають основним чинником підвищення ефективності функціонування та конкурентоспроможності підприємства, що потребує використання ними нових підходів до управління. Особливе місце в забезпеченні соціально-економічної ефективного управління персоналом підприємства належить управлінню його професійною кар'єрою, що досліджувалося в працях таких вчених, як О. Єськова, О. Дубовик, В. Літинська, А. Кібанова, М. Новікова, О. Небилиця, В. Савєльєва та ін.

Так, на думку В. Савельєвої та О. Єськової, управління професійною кар'єрою – це цілеспрямована діяльність кадрової служби з розвитку професійних здібностей людини, накопичення професійного досвіду та його раціонального використання на користь як працівника, так і підприємства [1, с. 98].

Управління кар'єрою О. Дубовик розуміє як сукупність заходів, що здійснюються кадровою службою підприємств для планування, організації, мотивації та контролю розвитку кар'єри працівника, виходячи з цілей, потреб, можливостей, здібностей працівника, а також можливостей підприємства [2, с. 46].

Ю. Воржакова під управлінням професійною кар'єрою розуміє системний, планомірно організований вплив на процеси формування, розподілу, перерозподілу та використання людського капіталу з метою забезпечення його відповідності обсягу та структурі основного капіталу для найкращого задоволення ринкового попиту на товари та послуги [3, с.109].

На думку О. Небилиці, управління кар'єрою – це «організація та реалізація організаційних процесів, за допомогою яких планується та управляється кар'єрою окремих працівників таким чином, щоб це дозволяло, з одного боку, задовольнити комерційні інтереси організації, а з іншого боку, віддати належне здібностям окремого працівника». Він описує такі системи управління кар'єрою: індивідуальні процеси

планування кар'єри, процеси спільного планування кар'єри та організаційні процеси. У свою чергу, процеси індивідуального планування кар'єри включають професійне консультування, робочі групи з планування кар'єри, плани саморозвитку співробітників, центри розвитку кар'єри. Організаційні процеси включають процеси призначення, систему кар'єрних зв'язків, планування наступності, безперервність кар'єри, рекламу, планування попиту на робочу силу, спеціальні схеми швидкого відстеження для перспективних працівників [4, с. 124].

Основним завданням управління персоналом загалом і професійної кар'єри зокрема є досягнення економічних і соціальних цілей управління персоналом.

Таким чином, до основних завдань управління професійною кар'єрою відносяться:

- дослідження проблем, пов'язаних з виявленням потреб в управлінських кадрах, їх розвитком і просуванням по службі;
- прогнозування вакансій за ключовими напрямками;
- планування підвищення кваліфікації (навчання, стажування тощо), процедури оцінки та просування (ротація) персоналу;
- організація процесів навчання, оцінювання, адаптації та професійної орієнтації, проведення конкурсів на заміщення вакантних посад;
- активізація кар'єрного розвитку персоналу, створення сприятливих умов для самоуправління кар'єрою: самомаркетингу (самопрезентація, самопросування), самоменеджменту;
- регулювання процесів кар'єри, попередження криз, відхилень від норми, у тому числі виникнення кар'єризму;
- координація та узгодження дій різних ланок системи управління кар'єрою;
- контроль за виконанням функцій, оцінка ефективності управління кар'єрою персоналу.

Ефективність впровадження системи управління кар'єрою персоналу може бути досягнута шляхом їх інтеграції та поєднання в різноманітні технології, у тому числі такі універсальні кадрові технології, як управління продуктивністю, навчанням, управління адаптацією, професійна орієнтація, слід використовувати специфічні кар'єрні методики, такі як робота з вікном просування, індивідуальне психологічне консультування щодо кар'єри, моделювання кар'єри.

Слід зазначити, що управління професійною кар'єрою буде найбільш ефективним, коли програми, що входять до системи:

- проводяться регулярно;
- відкриті для всіх співробітників;
- змінюються, якщо їх оцінка показує, що необхідні коригування.

Таким чином, узагальнюючи існуючі в літературі визначення категорії «управління професійною кар'єрою», пропонується розуміти як послідовність заходів (дій), спрямованих на процеси формування, перерозподілу підрозділів і використання потенціалу працівників з метою підвищення їх здібностей, реалізації своїх прагнень та можливий розвиток підприємства, за допомогою інформаційної взаємодії багатьох елементів та виявлення прямих і зворотних зв'язків між ними.

Управління професійною кар'єрою – це комплекс заходів, що здійснюються кадровою службою, з планування, організації, мотивації і контролю службового зростання персоналу, виходячи з його цілей, потреб, можливостей, здібностей та схильностей, а також виходячи із цілей, потреб, можливостей і соціально-економічних умов підприємства, що, починаючи з моменту прийняття працівника на роботу, і, закінчуючи передбачуваним його звільненням з роботи, необхідно організувати планомірне горизонтальне і вертикальне просування по системі посад або робочих місць.

Література:

1. Савельєва В. С. Управління діловою кар’єрою: навч. посібн. К.: Центр учбової літератури, 2007. 176 с.
2. Дубовик О. В. Планування та управління кар'єрою: навч. посібн. К. : Ун-т банківської справи, 2008. 348 с.
3. Воржакова Ю. П. Шляхи управління кар'єрою та професійним зростанням на підприємстві. *Актуальні проблеми економіки та управління*. 2019. № 13. С. 108–111.
4. Небилиця О. А. Кар’єрне зростання як функція управління персоналом. *Економіка розвитку*. 2011. № 2 (58). С. 122–126.

Гришнюк Олександр Михайлович,
аспірант кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ АГРОСТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Агрострахування – це спеціалізована галузь страхування, яка охоплює ризики, пов'язані зі землеробством та сільським господарством. В нашій аграрній країні агрострахування є важливим елементом страхового ринку та галузі сільського господарства. Однак, існують деякі проблеми, які ускладнюють розвиток агрострахування в Україні, зокрема найбільш відчутні з них:

– Недостатня популярність страхування: багато сільськогосподарських підприємств не прагнуть страхувати свої культури через те, що вони не бачать в цьому необхідності. Часто це пояснюється недовірою до страхових компаній та відсутністю адекватної інформації про переваги страхування.

– Невисокий рівень фінансової грамотності більшості фермерів, що ускладнює процес вибору та підписання договорів страхування. Часто такі фермери не можуть визначити реальний ризик, який становлять різні небезпеки для їх культур.

– Висока вартість страхування: страхові внески для сільськогосподарських культур досить високі, що не завжди є доцільним для фермерів, особливо для тих, хто веде невеликий бізнес. Більшість сільськогосподарських підприємств не мають можливості сплачувати високі страхові внески, що веде до того, що вони залишаються незахищеними від ризиків. Це обумовлено також низьким рівнем доходів сільськогосподарських виробників та недостатнім розвитком системи кредитування в аграрному секторі.

– Відсутність належної державної підтримки: Українська держава не забезпечує достатньої підтримки для розвитку агрострахування в країні. Відсутність сприятливого податкового режиму та інших заохочень для фермерів також ускладнює ситуацію.

– Сезонність підприємницької діяльності: для багатьох страхових компаній робить страхування менш вигідним.

– Агрострахування є важливим інструментом захисту аграрних підприємств від ризиків, пов'язаних з погодними умовами, захворюваннями тварин та рослин, а також іншими факторами, які можуть негативно вплинути на врожайність та якість продукції. Однак, український ринок агрострахування є недорозвиненим, що створює проблеми для розвитку аграрного сектору в цілому.

Однією з основних проблем українського агрострахування є відсутність відповідної законодавчої бази, яка б регулювала діяльність страхових компаній у цій сфері. На сьогоднішній день в Україні немає чіткої системи страхування врожаю, що змушує

аграріїв самостійно нести ризик втрат від небажаних кліматичних умов або епідемій у тваринництві. Крім того, більшість українських аграріїв є малими та середніми підприємцями, які не мають достатньої фінансової стійкості для того, щоб самостійно страхувати свої врожаї. Необхідність сплачувати велику суму за страхування стає перешкодою для їх участі у програмах агрострахування. Існує проблема недостатньої конкуренції на ринку агрострахування в Україні, що змушує аграріїв використовувати послуги невеликої кількості страхових компаній, які можуть застосовувати недостатньо прозорі умови та високі тарифи.

На нашу думку, не менш важливою проблемою є недостатній рівень свідомості іноземних та вітчизняних інвесторів про переваги агрострахування та його можливості в Україні. Багато підприємців не враховують можливі ризики в галузі сільського господарства і не забезпечують себе адекватним страхуванням. Це може призвести до значних втрат, особливо під час негоди, захворювання тварин або інших непередбачуваних подій.

Також в Україні відсутній значний досвід роботи з агрострахуванням. Більшість страхових компаній недостатньо знайомі з особливостями цього ринку і не можуть запропонувати ефективні продукти. У зв'язку з цим, багато фермерів вважають, що страхова компанія не зможе виконати свої зобов'язання у разі настання страхового випадку. Недостатньо розвинена інфраструктура агрострахування поглиблює диспропорції ринку. В Україні відсутні центри підтримки фермерів та дослідницьких установ, які допомогли б фермерам управляти ризиками, пов'язаними з галуззю агрострахування, яке є важливою складовою сталого розвитку аграрної галузі в Україні.

Відсутність ефективної системи страхування від природних катастроф, таких як засухи, повені та градобої. У багатьох випадках, коли виникає збиток, сільськогосподарські виробники не мають можливості відшкодувати його, що призводить до значних втрат та скорочення виробництва.

Для розв'язання цих проблем в Україні потрібно проводити політику державної підтримки аграрного сектору та розвивати систему страхування від ризиків в аграрній галузі. Потрібно підвищувати обізнаність сільськогосподарських виробників щодо можливостей та переваг агрострахування та сприяти розвитку конкурентного ринку агрострахування в Україні. Також важливо розглядати можливість залучення до дослідження в галузі агрострахування європейських компаній, організацій та установ, таких як: Swiss Re – компанія зі штаб-квартирою в Цюриху та є провідною в світі в галузі перестрахування аграрних ризиків; Munich Re – займається агрострахуванням та перестрахуванням ризиків у землеробстві; Lloyd's of London – англійська страхова компанія, що спеціалізується на страхуванні надзвичайних ризиків, включаючи ризики, пов'язані зі землеробством; Асоціація аграрного страхування (ААС) – українська організація, яка займається питаннями агрострахування та захисту ризиків у землеробстві; Інститут аграрного страхування та розвитку (IAIRD) – міжнародна організація, що займається дослідженням та розвитком агрострахування.

Таким чином використовуючи провідний світовий досвід та спрямовуючи зусилля на подолання окреслених проблем, можна розвивати національний ринок агрострахування і виводити його на принципово новий рівень.

Література:

1. Гречанюк Л. М. Страхування як метод ризик-менеджменту в агросфері. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України.* 2016. Вип. 244. С. 200–209.

2. Писаренко Н. В. Удосконалення організаційно-економічного механізму страхування сільськогосподарських культур. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».* 2018. № 11. С. 96–101.

3. Мамчур Р. М. Страхування ризиків виробництва сільськогосподарської продукції в Україні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2016. Вип. 247. С. 206–217.

Захаркевич Наталія Петрівна,
кандидатка економічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ТИПОЛОГІЯ ДАУНШИФТИНГУ ЯК ФОРМИ СПОЖИВЧОГО РЕТРЕТИЗМУ

В останні два-три десятиліття значного поширення набули форми повсякденного життєвого стилю, що характеризуються різним ступенем «відмови» від суспільства споживання. У літературі цей термін позначається як споживчий ретретизм (від англ. *retreat* – відступ, відхід). Споживчий ретретизм слід розглядати з двох точок зору. З одного боку, це процес зміни повсякденного життєвого стилю, мотивований небажанням відповідати нормам та реалізовувати життєві стратегії, які вважаються «нормальними» у суспільстві споживання. З іншого боку, це стиль повсякденного життя, альтернативний або девіантний для споживчого суспільства, «добровільна простота» та «дауншифтинг».

Термін «дауншифтинг» був вперше використаний американською журналісткою Сарою Бен Бреатна, яка намагалася описати ним тренд свідомої відмови від поточного професійного статусу та рівня споживання, який почав набирати обертів в американському суспільстві, в обмін на збільшення кількості вільного часу, підвищення ступеня свободи у своїх діях та зниження рівня стресу [1].

Однак сутність даного соціального явища, а також соціальні, економічні та політичні фактори, що сприяють його розвитку, були раніше розглянуті у працях, присвячених «добровільному спрощенню життя» [2; 3], а з середини 80-х років XX ст. ще й активно популяризовані прихильниками нових соціальних рухів, пов'язаних із уповільненням життя, відмовою від нав’язаної суспільством споживання гонкою за статусом, матеріальними благами. Ці різноманітні ідеології пізніше оформилися в напрям соціальних рухів за альтернативні стилі життя під загальною назвою Slow Movement. На початковому етапі вивчення дауншифтинг розглядався фахівцями як менш радикальна форма «добровільної простоти», коли люди «…внесли довгострокові добровільні зміни у спосіб життя, крім запланованої пенсії, які призвели до зниження доходу чи зниження споживання…» [4]. Так, у своїх роботах А. Етціоні намагався відокремити дауншфітерів від радикальніших послідовників споживчого рестрикціонізму (прихильників радикального спрощення способу життя та учасників «руху простого життя»), вказуючи на відмінності причин відмови від апшифтингу [5].

Вже в перших теоретичних роботах, присвячених інституціоналізації дауншифтингу, було виявлено багатовимірність даного соціального явища, зазначено, що форми та способи пошуку балансу життя та роботи, набуття «повноти» життя дуже варіативні. Через три десятиліття з початку досліджень дауншифтингу, необхідно визнати, що сьогодні стратегії дауншифтингу змінюються ще швидшими темпами, комбінуються, гібридизуються відповідно до нових можливостей (технологічних, соціальних тощо).

Ідеологія дауншифтингу торкається особистісного аспекту протистояння людини соціуму, є індивідуальним протестом проти суспільства з його хибними цінностями нескінченного руху вгору – до багатства, щастя, успіху. Відмова від існуючої апшифтингової ідеології змушує людину шукати нову траєкторію професійної та

особистісної реалізації, знаходити відповіді на фундаментальні питання щодо призначення людини, виробляти нові критерії для розуміння щастя. Фундаментальна риса дауншифтингу – це зміна особистих цінностей людей, у яких фінансовий, кар'єрний та матеріальний успіх більше не є домінуючою цінністю [6]. Подібна заміна ціннісних установок може бути викликана цілою низкою факторів. Дослідження, проведені К. Гамільтоном та К. Брейкспіром, дозволили виділити чотири основні причини, які змушують людей до дауншифтингу: 1) бажання мати більш збалансоване життя; 2) суперечності між особистими цінностями та цінностями робочих місць; 3) прагнення до особистої реалізації та 4) проблеми зі здоров'ям. Більшість опитаних ними респондентів наголошували, що їхнє рішення було зумовлене поєднанням цих причин [7]. При цьому вирішальну роль у прийнятті рішення про зміну життя відігравало суб'єктивне відчуття втрати контролю за своїм життям.

Відхід від цінностей суспільства споживання у бік самореалізації внутрішнього потенціалу та управління власним життям приводять людину до нового способу життя, що приносить відчуття щастя та повноти життя. Виникає розуміння простої істини, що найдорожче дається нам безкоштовно. Чисте повітря, спілкування з природою та близькими людьми, кохання, дружба, мистецтво, хобі – все, на що раніше не вистачало часу, стає головним пріоритетом та змістом існування. Бути щасливим тут і зараз, а не в далекому майбутньому, відповідно до власного розуміння мети та сенсу життя, такі ідеологічні принципи характерні для дауншифтерів.

Оскільки спільноту дауншифтерів не можна назвати однорідною, важливо дати характеристику основним напрямам усередині соціального співтовариства та виділити типи дауншифтингу. Так, за рівнем активності можна виокремити активний і пасивний дауншифтинг.

Пасивний дауншифтінг. В основі ідеології цього типу поведінки лежить орієнтація на внутрішні, індивідуальні потреби, бажання відмовитися від суспільних цінностей. Акції протесту, гучні заклики, показова асоціальна поведінка – всі ці риси не характерні пасивному дауншифтеру, цінністю є лише внутрішні вітовідчуття та гармонія. В рамках даного типу можна виділити 2 форми цього явища: «легкий» дауншифтинг та «глибокий» дауншифтинг.

«Легкий» дауншифтинг проявляється у зменшенні робочих годин, переведенні на вільний, гнучкий графік (freelance), зниженні рівня споживання і, як наслідок, скороченні рівня витрат, переході на більш «економічний» варіант життя. Так, працівники, які займали раніше позиції топ-менеджерів, починають виділяти більше часу на дозвілля, сім'ю, розвиток внутрішнього світогляду, змінюють дорогі автомобілі на велосипеди, жителі мегаполісів мігрують у села та країни третього світу, переходять на екологічно чисте харчування і тяжіють так званого стилю «simple living» (просте життя). Зазначимо, що вперше термін «simple living» з'явився в 1981 р. у книзі Дюейна Елгіна «Voluntary Simplicity» (Добровільна простота), що є конспектом переконань і методик, що випливають з ідей контркультури 1960-х рр. Ця книга породила однойменний рух, який є навмисною спробою відсторонитися від циклу «робота-витрати-борги», що характеризує сучасне життя людини. Цей рух не виступає за бідність і примітивізм, а закликає лише користуватися благами цивілізації для повнішого насиченішого існування. Послідовників цього руху можна охарактеризувати, як людей, які намагаються менше і розумніше споживати, замислюючись про навколишнє середовище, енергоресурси, своє внутрішнє, психологічне здоров'я. Даний тип особливо розвинений у США та Великій Британії [8].

У рамках «пасивного» типу дауншифтингу слід виділити «глибокий» дауншифтинг, що становить особливий інтерес. Це своєрідна форма висловлювання ретретизму, коли індивід кардинально змінює своє життя і максимально знижує свій соціальний статус. Прихильники даного способу уникнення суспільства переселяються з мегаполісів у глухі села, відкидають будь-які блага цивілізації, свідомо опускаються на

останній щабель соціальних сходів. У крайніх випадках індивіди відмовляються від використання коштів (так званий рух «money free»), споживають їжу зі сміттєвих бачків тощо. Така поведінка проявляється у повній ізоляції від суспільства. Необхідно відзначити, що деякі з послідовників такого способу життя, «пізнавши себе», знову повертаються до нормального життя в суспільстві за загальноприйнятими нормами та порядками.

Активний дауншифтінг зустрічається рідше, але останнім часом набирає популярності. Активний дауншифтинг є типом повної відмови від цінностей суспільства, з різким зниженням соціального статусу. Прихильники даного способу прояву ретретизму схильні до кардинальної зміни місця роботи і посади: від позиції топ-менеджера до поштаря або прибиральника (гроші сприймаються не як показник статусу, а як засіб для виживання). В рамках даного типу дауншифтер кидає виклик суспільству своєю асоціальною поведінкою, висловлює протест закликами до зменшення рівня споживання, боротьби з міжнародними корпораціями та повернення людства до справжніх цінностей. У деяких роботах західних вчених «активні» дауншифтери розглядаються як послідовники ідеології хіпі та панків.

Безумовно, дауншифтинг, як відносно нове явище у житті сучасного суспільства, вимагає подальшого вивчення і прогнозування як способу прояву соціального ретретизму. Підсумовуючи, можемо стверджувати, що дауншифтинг – це концепція, яка передбачає зниження матеріальних стандартів і звільнення часу, щоб зосередитися на більш важливих речах в житті, таких як родина, друзі, самовдосконалення та інші цінності. Дауншифтинг може бути розглянутий як нова філософія життя, яка визначає головним завданням зниження споживацької культури та зменшення впливу людей на навколишнє середовище. Це може бути досягнуто шляхом зменшення кількості ресурсів, які споживаються, відмовою від зайвих речей та звичок, які додають стресу та тривоги, а також зосередженням на більш важливих речах у житті. Однак дауншифтинг не означає повної відмови від споживацької культури та перетворення на монахів-аскетів. Це підхід, який заохочує до розумного та відповідального використання ресурсів та пошуку балансу між матеріальним та духовним аспектами життя. У цілому, дауншифтинг може бути корисним для більш здорового, збалансованого та щасливого життя, де люди можуть зосередитися на тому, що дійсно важливе, замість того, щоб працювати на те, щоб купити більше речей, які їм насправді не потрібні.

Література:

1. Breathnach S. Ban trends; Living in a lower gear: downshifting. *Redefining success in the ‘90s. Washington Post.* 1990.31.12. URL: http://2012god.ru/wp-content/uploads/LtNemo/ downshift.jpg.

2. Gregg R.V. The value of voluntary simplicity. *Visva-Bharati Quarterly.* 1976. URL: http://www.duaneelgin.com/wp-content/uploads/2010/the_value_of_voluntary_sim-plicity. pdf

3. Elgin D., Mitchell A. Voluntary simplicity. Parts I & II. *The Co-Evolution Quarterly.* 1977. Summer. Vol. 14. P. 4–19. URL: http://www.duaneelgin.com/wp-content/uploads/2010/ 11/voluntary_simplicity.pdf

4. Hamilton C., Mail E. Downshifting in Australia: a sea-change in the pursuit of happiness. *Discussion paper.* 2003. № 50. P. 7–8.

5. Etzioni A. The post affluent society. *Review of Social Economy.* 2004. Sept. Vol. LXII. № 3. P. 408–420.

6. Kennedy E., Krahn H., Krogman N. Downshifting: an exploration of motivations, quality of life, and environmental practices. *Sociological Forum*. 2013. Vol. 28 (4). P. 764–783.

7. Hamilton C., Breakspear C. Getting a life: understanding the downshifting phenomenon in Australia. *Discussion Paper.* 2004. № 62.

8. Hamilton C. Downshifting in Britain: a seachange in the pursuit of happiness. *Discussion papers. Cambridge,* 2003. P. 25.

Іжевський Павло Григорович,
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДЕТЕРМІНАНТИ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ

Сучасні умови ведення бізнесу, що сформувалися під впливом економіки знань, суттєво впливають на загострення конкуренції між підприємствами. Відповідно, ключовою силою зростання виробничого підприємства мають стати інновації, які будуть відрізняти його від конкурентів на тлі інших факторів виробництва. Інноваційна спроможність підприємства залежатиме від інноваційної результативності, сформованої за допомогою факторів впливу на обсяг вихідної інноваційної продукції.

Оприлюднення даних досліджень інноваційного індексу (GII) 2020 свідчить, що наразі провідні національні економіки світу трансформуються з інвестиційно-орієнтованих на інноваційні, формуючи тенденцію проникнення високого рівня технологій в усі матеріальні галузі виробництва [1].

Технологічні інновації можуть істотно підвищити ефективність виробництва та суттєво впливають на випуск інноваційної продукції, що слугує індикатором комплексної оцінки ефективності й результативності технологічної діяльності підприємства та досягається суб'єктом інновацій за допомогою інноваційних процесів і винахідницької діяльності. В даному контексті можна виділити ключові фактори, які можуть вплинути на інноваційну ефективність підприємства:

– фактор ключових ресурсів у розпорядженні підприємства. Ресурсний підхід дає можливість розглядати підприємство як пул різних типів ресурсів, а його інноваційна поведінка буде залежати від ресурсних можливостей виконувати науково-дослідні роботи. Ключові ресурсні фактори – капітал і робоча сила надзвичайно важливі для виробничих підприємств та здійснюють прямий вплив на їх інноваційну діяльність. Можливості капіталовкладень в радикальні технологічні розробки не тільки впливають на науково-дослідну діяльність, але й визначають вибір підприємством її стратегії здійснення [2]. З іншого боку, фактор висококваліфікованої робочої сили впливає на стадії дослідження, розробки та трансформації знання в інновацію;

– поєднання кооперативних та конкурентних відносини взаємодії між підприємствами. Незважаючи на зростання рівня конкуренції серед підприємств у наукомістких галузях економіки, вони змушені співіснувати у відкритому та інклюзивному просторі, формувати тісні виробничі та коопераційні зв'язки з іншими суб'єктами господарювання. Формуються тенденції зростання частки конкуруючих підприємств, які здійснюють спільну інноваційну діяльність та організують кооперативні альянси використовуючи стратегію розвитку, що базується на кооперації та побудові коопераційних мереж [3]. Конкурентно-кооперативні відносини між підприємствами мають суттєвий вплив на інноваційну ефективність підприємства, як і бізнес-середовище, що базується на політичній, інфраструктурній та правовій складових [4].

Виходячи із попереднього аналізу, рівень інноваційної ефективності підприємства, яке володіє обмеженими ресурсами та змушене співпрацювати за конкурентно-кооперативним принципом з іншими суб'єктами господарювання, можна підвищити за допомогою врахування відповідних аспектів співпраці:

– підприємство має визначити свою позицію в коопераційній підприємницькій мережі та капіталізувати позиційні переваги під час співпраці та конкуренції, в обмін на

ресурси та інформацію, які дозволяють реалізувати інноваційні можливості. Оптимізація позиції підприємства в мережі, створеної на основі патентної кооперації, може розширити його можливості співпраці з більшою кількістю підприємств для спільного використання ресурсів і технологій, а також отримати додаткові переваги для просування на ринок інноваційної продукції. Водночас, висока рейтингова позиція в мережі, що базується на кооперації капіталів приводить до зростання обсягів інвестицій та фінансування можливостей. Поєднання фінансових ресурсів підприємств-учасників мережі мінімізує ризики, з якими вони стикаються, а також усуває перешкоди впровадження інновацій; інвестиції дозволяють впроваджувати та передавати знання, технології та інші ресурси, а також надають підприємству комплекс знань та нововведень, які необхідні йому для здійснення інноваційного прориву. Додатково підприємство може оптимізувати свою конкурентну позицію відносно товарів та послуг задля зменшення негативного впливу ринкової конкуренції;

– потрібно визначити кореляційний зв'язок між інвестиціями спрямованими на дослідження та потребами інноваційного фонду підприємства. З одного боку, збільшення капіталовкладень може сформувати спроможність підприємств отримати сучасне обладнання та ресурси, що сприяє одноосібному випуску інноваційної продукції. З іншого боку, потрібно сформувати мотиваційну політику підприємства в частині стимулювання дослідників та підвищення привабливості підприємства з точки зору проведення науково-дослідних робіт та ефективності досліджень. Наприклад, для підприємств з низьким рівнем ключових ресурсів та слабкою інноваційністю технологій, науково-дослідні роботи не тільки будуть потребувати відповідних капіталовкладень, але й висококваліфікованих працівників, які наділені ключовими компетенціями щодо покращення інноваційної здатності інноватора;

– вплив факторів природного середовища функціонування підприємства, зокрема, екологічних, які визначатимуть можливість впровадження інновацій. Екологічний фактор матиме більш суттєвий вплив для інноваційної ефективності підприємств з впровадженням інновацій на основі «низьких» технологій.

Подальшими напрямами наукових досліджень в фокусі інноваційної ефективності має стати вивчення взаємозв’язків між результатами інновацій та факторами впливу на підприємства різних галузей промисловості, що надасть можливості сформувати розгорнуті та конкретні пропозиції щодо покращення результату інноваційного потенціалу підприємств за диференційованим підходом.

Література:

1. WIPO. The Global Innovation Index 2020: Who Will Finance Innovation; WIPO Economics & Statistics Series; WIPO: Geneva, Switzerland, 2020. URL : https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020.pdf.

2. Shi, L.; Gao, S.; Xu, A.; Zheng, K.; Ji, Y.; Dong, X.; Xing, L. Influence of Enterprise’s Factor Inputs and Co-Opetition Relationships to Its Innovation Output. Sustainability 2023, 15. URL : https://doi.org/10.3390/su15010838.

3. Chi, R.; Zhang, J.; Deng, G. How cooperative innovation could be more effective in China: A relationship perspective.. URL : http://surl.li/fapee.

4. Ravensburg, N. G. Economic and other benefits of the entrepreneurs’ cooperative as a specific form of enterprise cluster URL : https://www.copac.coop/economic-and-other-benefits-of-the-entrepreneurs-cooperative-as-a-specific-form-of-enterprise-cluster.

Кашуба Леонід Вікторович,
аспірант кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙ НА УМОВАХ КРАУДФАНДІНГУ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах та в період післявоєнного відновлення економіки України застосування інноваційних інструментів, в тому числі стартапів, набуває актуальності. При цьому, постає гостра потреба в новітніх методах акумуляції капіталу для їх реалізації. В заданому контексті заслуговує на увагу прогресивний метод акумуляції ресурсів – краудфандинг, який набув неабиякого поширення в розвинених країнах.

Термін «краудфандинг» має іншомовне походження та складається з двох слів «crowd» і «funding», що в перекладі з англійської означає «фінансування громадою». У загальному розумінні «краудфандинг» – це спосіб залучення коштів осіб, які добровільно надають свої гроші або інші ресурси, як правило, через Інтернет-платформи, щоб фінансово підтримати працю та зусилля інших людей, а саме реалізацію проєктів, стартапів, впровадження інновацій [4].

Краудфандингова платформа – це спеціально розроблена платформа у мережі Інтернет, яка дає можливість збирати, обробляти, зберігати та передавати значні обсяги даних, грошових коштів, які надходять від інвесторів. Такі платформи відіграють роль посередника в укладанні договорів між інвесторами та розробниками проєктів. Функціонування таких платформ, відповідно до законодавства в кожній країні, має свої особливості та може здійснюватися по-різному. Деякі платформи передбачають аналіз проєктів перед подачею їх на конкурс та усувають сумнівні з них, інші – лише налагоджують зв'язок між компанією та інвесторами. Існують варіанти, коли платформи, навпаки, виступають єдиними власниками частки інвесторів в профінансованому підприємстві або висувають певні вимоги до своїх учасників, наприклад, громадянство або юридичний статус [2].

У процесі функціонування платформи краудфандингу для збору коштів задіяно три сторони: Інтернет-платформа, розробники та інвестори. Ключовою особливістю краудфандингу як джерела фінансування виступає власне Інтернет-платформа, яка надає можливість задовольнити та спростити процес потреби взаємодії розробників проекту.

Інтернет-платформи краудфандингу надають послуги, що забезпечують можливість створювати повний опис проекту. Перед початком збору коштів обов'язково має бути задекларована мета та визначена вартість її досягнення. Розрахунок усіх витрат і процес збору коштів мають бути представлені у вільному доступі для всіх користувачів. На платформах, зазвичай, можна розміщувати вкладення у вигляді фотографій, посилань на відео, документи, бізнес-план. Важливо також зазначити необхідну суму для фінансування та термін, на який залучаються грошові ресурси, бажаний відсоток доходу потенційного інвестора.

Перевагами інвестування коштів за допомогою інструментів краудфандингу є:

– більш прозорий і доступний метод акумуляції ресурсів;

– змога інвестувати невеликі суми у будь-який проєкт;

– доступ до інноваційного продукту ще до його появи на ринку;

– можливість участі в співпраці груп осіб, що дає можливість відчути себе частиною проєкту, а також обмінюватися ідеями, поглядами, досвідом;

– підтримка проєктів, стартапів, креативних ідей [1].

Культура краудфандингу в Україні розпочалася з діяльності громадської організації «GarageGang», яка перша в державі заснувала всеукраїнську цифрову платформу з колективного фінансування «Спільнокошт» ще у 2012 році. З 2016 року

почали активно створюватись локальні та тематичні краудфандингові платформи, такі як «Моє Місто» та «GO Fund». Вітчизняні краудплатформи, в основному, орієнтовані на місцевий ринок. Вони популяризуються і застосовуються в різних громадських сферах: від суто комерційних структур, до культурних, творчих, соціальних та інноваційних, які націлені на розвиток суспільства.

Від початку повномасштабної війни в Україні використання краудфандингових платформ набуває все більшої актуальності, оскільки за їх допомогою відбувається збір коштів на фінансування таких проектів, як: на Спільнокошті – «FluRArium – прихисток для біженців», «Etis.help – доставка гуманітарної допомоги», «Школа естетичного виховання дітей вимушених переселенців». На платформі «dobro.ua» створено Скарбничку «dobro.ua – Україна понад усе!» для збору благодійних внесків спрямованих на подолання наслідків військових дій в Україні.

Попри наявність багатьох переваг краудфандингу та його стрімкий розвиток в розвинених країнах є певні чинники, які обмежують розвиток такого типу фінансування стартапів в Україні, зокрема:

– відсутність законодавчої бази для врегулювання та функціонування краудфандингових платформ;

– загальні обсяги коштів, які залучені українськими краудфандинговими платформами є незначними порівняно з міжнародними;

– фінансування формується в переважній більшості лише у проєкти у галузях освіти, охорони здоров'я, культури;

– низький рівень доходів населення обмежує попит на фінансування проєктів;

– недовіра до такого способу фінансування серед населення;

– низький рівень знань про використання краудфандингових платформ [3].

В Україні кожна краудфандингова платформа має своєрідні правила та принципи, що одночасно зумовлює низку переваг та труднощів реалізації для кожного окремо взятого проєкту. Для того, щоб кожна команда розробників мала можливість вибрати умови залучення інвестицій, максимально близькі до тих, котрі є для них бажаними, в Україні було створено значну кількість відмінних між собою платформ. Для отримання максимального ефекту розробникам варто розміщувати проєкт не на тій платформі, котра є найбільш популярною, а на тій, яка концентрує в собі найбільшу кількість інвесторів, кому потенційно буде цікавий цей проєкт [1].

Таким чином, у підсумку, можна сказати, що фінансування інноваційних проєктів в Україні на умовах краудфандингу є прогресивним явищем. Завдяки розвитку такого напряму фінансування не лише окремі інвестори, а й спільноти в цілому мають можливість об'єднати зусилля для вирішення питань подальшого розвитку певних проєктів. Краудфандинг значно спрощує реалізацію та подальший розвиток перспективних інноваційних проектів. Реалізовані проєкти матимуть позитивний вплив на розвиток малого бізнесу та покращать економічний стан України в умовах війни та післявоєнного відновлення економіки. Проте, для підвищення ефективності процесу збору коштів за допомогою краудфандингу в Україні необхідне обґрунтування переваг та можливостей функціонуючих платформ, донесення інформації до населення, створення законодавчої бази, вивчення територіальних особливостей, дослідження особливостей, потреб та рівня культурного й освітнього розвитку інвесторів.

Література:

1. Версаль Н., Шолохова Г. Переваги та недоліки зовнішніх джерел фінансування малих і середніх підприємств в Україні. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2020. С. 182–194.

2. Ковальчук К. Ф. Мережеві методи фінансування діяльності інноваційних підприємств. *Економічний вісник*. 2017. С. 142–153.

3. Краудфандинг: сутність, стан та особливості діяльності в Україні. URL: https://www.businesslaw.org.ua/craundfunding-v-ukraini-t/.

4. Тягунова З.О., Бондаренко В.М. Краудфандинг: світовий досвід та практика. *Інноваційна економіка*, 2019. № 3(58). С. 25–32.

Корба Валерій Юрійович,
аспірант кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ВИДИ ТА ФАКТОРИ РИЗИКІВ ПРИ ІПОТЕЧНОМУ СТРАХУВАННІ

Іпотечне страхування як особливий вид страхування кредитів покликане захистити кредиторів від ризику зазнати збитків у зв'язку з невиконанням позичальником його зобов'язань та неможливістю повного відшкодування його заборгованості за рахунок продажу заставленого майна. Предметом іпотечного страхування є особливий вид кредитного ризику, що відрізняється надзвичайно довгим періодом дії. Крім захисту від «звичайного» ризику невиконання позичальниками своїх боргових зобов'язань, іпотечне страхування також виконує роль економічного амортизатора, що забезпечує необхідну фінансову стійкість у періоди значного економічного спаду або навіть кризи.

Знижуючи кредитні ризики іпотечних кредитів, іпотечне страхування спонукає їх до розширення кількості потенційних позичальників іпотечних кредитів. Найчастіше наявність іпотечного страхування дозволяє збільшити суму кредиту, що видається на купівлю житла за рахунок зниження суми первісного внеску, яку клієнт, який купує житло, повинен внести готівкою як передоплату. Будучи, по суті, своєрідним «забезпеченням» власних коштів позичальника, іпотечне страхування дозволяє великій кількості громадян швидше стати власниками житла.

Учасники ринку іпотечного житлового кредитування схильні до різних видів ризиків. Ці ризики прийнято ділити на систематичні та несистематичні. Систематичні (диверсифіковані) ризики зумовлені дією макроекономічних та макросоціальних факторів. Вони впливають на всю систему іпотечного кредитування. До них можна віднести ризики недосконалості законодавчої бази, зміни податкового законодавства, зростання рівня безробіття та зростання відсоткових ставок, валютного курсу тощо. Несистематичні (диверсифіковані) ризики пов'язані з конкретним позичальником, об'єктом нерухомості, інструментом іпотечного кредитування, із внутрішніми витратами організації тощо.

Виділяють такі основні ризики на іпотечному ринку: процентний, валютний, кредитний ризик, ризик реінвестування (альтернативного вибору), ризик ліквідності [2-3]. Крім того, не можна виключати з розгляду такі ризики як адміністративний, зміни умов мобілізації фондів, зміни доходу на акціонерний капітал. До вказаних видів ризику схильний, передусім, кредитор. Кредитний ризик – це ризик втрат, спричинених несприятливою зміною платоспроможності позичальників (ризик несплати основного боргу та (або) відсотків по ньому), зменшенням вартості застави через падіння цін на житло, втратою чи псуванням застави. Неповернення кредиту з суб'єктивних причин можна мінімізувати за допомогою оцінки ймовірності погашення кредиту – андеррайтингу. Відсотковий ризик – це ризик втрат, спричинених фінансуванням за незбалансованої періодичності перегляду ставок відсотка за виданими кредитами та за залученими позиковими коштами (тобто якщо ставка відсотка за кредитом коригується менш часто, ніж ставки відсотків за залученими коштами в умовах зростання відсоткових ставок). Наприклад, якщо ставка за кредитом коригується щорічно, а ставка відсотка за

залученими коштами, за допомогою яких фінансується цей кредит, переглядається щомісяця, то в умовах більшого зростання відсоткової ставки ставка відсотків за кредитом може більшу частину часу бути нижчою від ставки за борговими зобов'язаннями. Відсотковий ризик – це ризик зниження прибутку кредитора внаслідок негативного впливу непередбаченої зміни відсоткових ставок. Валютний ризик – це ризик втрат через несприятливу зміну валютного курсу. Для банківських структур, які видають іпотечні кредити в іноземній валюті, падіння курсу гривні веде до збільшення банківських резервів. Одночасно при різкому падінні курсу гривні доходи позичальника знижуються у валютному еквіваленті, що зменшує його платоспроможність. Адміністративний ризик – це ризик зменшення прибутку банку через збільшення граничних витрат на мобілізацію коштів, видачу кредитів, обслуговування цих кредитів, управління ризиками тощо. Ризик альтернативного вибору – це ризик втрат при реінвестуванні коштів, спричинених достроковим погашенням іпотечного кредиту з фіксованою ставкою відсотка (ризик дострокового погашення), та втрат при фінансуванні кредитів, пов'язаних із визначенням ставки відсотка після закінчення кредитного періоду. Ризик ліквідності – це ризик втрат, викликаних продажем цінних паперів, отриманням готівки задля підтримки необхідного рівня ліквідності. Управління ризиком ліквідності вимагає проведення низки фінансових операцій: по-перше, детальний розрахунок потоку готівки визначення можливої потреби банку готівці; по-друге, розробка стратегії мобілізації готівки з визначенням джерел та витрат.

Гарантійне страхування іпотечної застави не є формою покриття страхування життя, що забезпечує погашення позики у разі смерті позичальника. Також іпотечне страхування не є страхуванням з виплати кредиту чи кредитної ставки, що забезпечує дохід у випадках втрати позичальником роботи внаслідок звільнення чи втрати працездатності. Крім того, іпотечне страхування не є страхуванням правового титулу, тобто не передбачає покриття збитків у разі виникнення у позичальника проблем із правом власності на закладене майно. Також іпотечне страхування не покриває втрати у разі дефолту позичальника через ризики, застраховані на підставі договорів майнового страхування або страхування нерухомості.

Іпотечне страхування зазвичай покриває збитки у разі дефолту позичальника, спричинені неможливістю та (або) небажанням позичальника виконувати зобов'язання щодо погашення іпотечного кредиту. Крім того, воно покриває ризик втрати ринкової вартості житла. Коли позичальник має можливість виплачувати кредит, але він не робить цього, тобто не виконує своїх зобов'язань, тому що вартість житла впала нижче суми іпотечного балансу. Таким чином, іпотечне страхування зазвичай покриває ризик вартості нерухомості у майбутньому, оскільки зниження вартості житла може призвести до невиконання позичальником своїх зобов'язань щодо погашення іпотечного кредиту. До інших причин ризиків дефолту позичальників, які зазвичай покриває іпотечне страхування, належать місцевий спад економіки, ризики за іпотечними інструментами та деякі види економічних катастроф, що призводять до дефолтів позичальників.

Таким чином, договір страхування іпотечних ризиків дозволяє банку-кредитору повністю або частково страхувати ці підвищені кредитні ризики, будучи додатковим забезпеченням повернення кредитних коштів у разі настання дефолту позичальника, і неможливості реалізації застави за ціною, достатньої покриття суми збитків.

Література:

1. Дубина М. В., Разгуліна Н. О., Маруга О. М. Особливості розвитку системи банківського іпотечного кредитування фізичних осіб в Україні. *Фінансові дослідження.* 2018. № 2 (5). URL: https://fr.stu.cn.ua/tmppdf/124.pdf.

2. Охрименко І. Б., Степура А. Т. Реалії та ризики кредитування житла банками в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2015. Вип. 10.

С. 255–258.

3. Панченко О. І. Типологізація фінансових ризиків як основа організації їх страхового захисту. *Бізнес Інформ.* 2019. № 3. С. 350–357.

4. Програми страхування життя позичальників (по іпотечному кредиту та автокредиту). URL : http://vseprogroshi.com.ua/programi-straxuvannya-zhittya-pozichalnikiv-po-ipotechnomukreditu-ta-po-kreditu-na-avtomobil.html.

5. Ризики іпотечного кредитування. URL : https://stud.com.ua/44616/ekonomika/riziki_ipotechnogo_krediturannya.

Корюгін Андрій Валерійович,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ТЕОРЕТИЧНА СУТНІСТЬ ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ОРГАНІЗАЦІЇ

Внутрішнє середовище – це одна із функціональних частин загального середовища організації. Воно є предметом обов'язкового аналізу для організації та складається з багатьох взаємопов'язаних складових, які безпосередньо впливають на її діяльність. Ці складові є основою розробки стратегії організації, впровадження планів та управлінських рішення, проведення оцінки ефективності діяльності організації в цілому та її працівників, виявлення можливих перспектив розвитку.

На думку М. М. Буднік внутрішнє середовище організації показує відносини осіб між собою, щодо результатів діяльності організації [1, с. 10].

С. Л. Демиденко вважає, внутрішнє середовище організації – це сполучення факторів, які здійснюють вплив на функціонування компанії та є безпосередньо результатом управлінських рішень. Також, внутрішнє середовище організації є частиною загального середовища організації [2].

В. В. Лук'янова зазначає у своїх роботах, що внутрішнє середовище організації – це об'єднання певних умов та процесів, що необхідні для забезпечення ефективної діяльності організації [4, с. 57].

Г. Л. Монастирський зазначає, що внутрішнє середовище організації – це комплекс елементів, що знаходяться всередині організації, складається з матеріально-технологічної, фінансово-економічної та соціально-психологічної підсистем [5, с. 142].

Узагальнивши ці підходи, можна сказати, що внутрішнє середовище організації – це всеохоплююча система організації, що складається з взаємопов'язаних складових, чинників, факторів та елементів, що безпосередньо впливають на діяльність організації.

Дослідження та аналіз сутності внутрішнього середовища дозволяє також виокремити основні його характеристики (рис. 1).

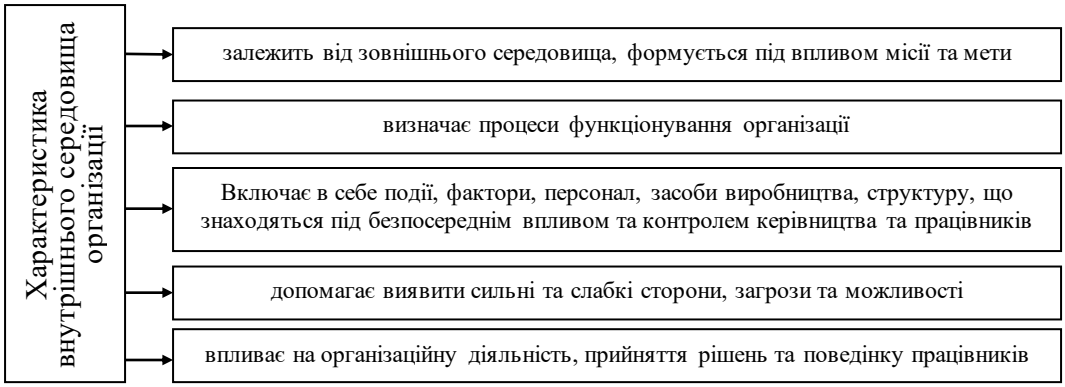

Рис. 1. Характеристика внутрішнього середовища організації
Примітка: складено автором на основі джерела [3, с. 62].

На підстав аналізу наукових підходів та характеристики можна зробити висновок, що до основних елементів внутрішнього середовища організації відносять: мету, структуру, завдання, систему технологій, персонал.

Мета – це певний очікуваний результат від діяльності організації, або ж те, для чого створюється організація. Для забезпечення досягнення поставлених цілей необхідно правильно координувати діяльність усіх елементів організації, а саме її персоналу, підрозділів [3, с. 63]. Зважаючи на зазначену мету, організація розробляє свою функціональну структуру.

Структура організації – це взаємозв'язок різних рівнів управління та підрозділів, побудована у формі, яка допомагає досягати цілей якомога ефективніше. Структура містить горизонтальний та вертикальних розподіл праці, відповідно до того, як визначаються завдання для виконавців процесу.

Завдання – це встановлений перелік роботи, який повинен бути виконаний встановленою особою в обумовлені терміни. На основі рішення керівників про структуру, кожна посада передбачає ряд завдань, які мають виконуватися за певною технологією.

Технологія – містить у собі сукупність навичок, знань, обладнання, ресурсів, інструментів, що необхідні для виконання певних завдань та досягнення бажаних позитивних змін у діяльності організації. Це своєрідний засіб перетворення вхідних елементів, такі як матеріали, сировина, персонал у вихідні – продукти, вироби, послуги [24, с. 63].

Найважливішою та найбільш складною складовою внутрішнього середовища виступають люди (персонал). Кожна особа характеризується певним рівнем навичок, знань, здібностей, має свої цінності та вподобання, по різному ставиться до виконання завдань, до керівництва та оточуючого середовища. Персонал – це основа кожної організації, без якої не можливе провадження будь якої діяльності фірми.

Також слід зазначити, що організація є складною системою, що складається з окремих підсистем: виробництво, маркетинг, фінанси, робота з персоналом тощо. Кожна з підсистем представлена певними структурними підрозділами. У свою чергу, структурні особливості організації визначають певні підходи до аналізу внутрішнього середовища. Найбільш часто пропонується проводити аналіз таких чотирьох функціональних складових діяльності страхової компанії: виробництво, фінанси, маркетинг, персонал.

Отже, підсумувавши можна зазначити, що внутрішнє середовище організації це багатокомпонентна система, що включає в себе ряд складових та елементів, які безпосередньо впливають на діяльність організації та потребують детального дослідження. Виходячи з цього, аналізувати необхідно як кожен окремий елемент, так і всі складові у сукупності.

Література:

1. Буднік М. М. Адаптація промислових підприємств до ринкових умов господарювання. Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01. Харків : Харківський державний економічний університет, 2002. 19 с.

2. Демиденко С. Л. Особливості стратегічного аналізу середовища підприємства. *Ефективна економіка*. 2015. № 9.

3. Козлова І. М., Костіна О. М. Чинники внутрішнього середовища стратегічного розвитку підприємства. *Національна економіка. Інтелект*. 2019. № 3. С. 60–66.

4. Лук'янова В. В. Сучасний стан теоретичних основ діагностики діяльності підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету.* 2009. № 3. С. 52–58.

5. Монастирський Г. Л. Теорія організації: підручник. 2-е видання, доповнене й перероблене. Тернопіль: «Крок», 2019. 368 с.

Кравець Ірина Михайлівна,
кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

СУЧАСНІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Трудова сфера є складним багатоаспектним явищем, яке забезпечує розвиток держави, її регіонів, окремого підприємства, людини, відтак трудова діяльність повинна бути регульованою з урахуванням наявних умов, чинників, внутрішніх та зовнішніх загроз та викликів. Складність і специфіка праці визначається складністю соціально-трудових, що формуються між учасниками трудового процесу в певний період часу і які впливають на результати трудової діяльності.

Соціально-трудові відносини є наріжним каменем усієї системи відносин у суспільстві [1, с.11]. Соціально-трудові відносини не повинні перебувати поза увагою соціальної політики держави і вимагають пошуку нових інструментів та застосування адекватних сучасних підходів до їх регулювання з метою активізації людського фактору. Особлива необхідність у цьому проявляється зараз, в умовах воєнного стану, коли спостерігається руйнування сформованого укладу економіки, коли вона зазнає колосальних збитків від російської збройної агресії. Поки важко оцінити масштаби втрат, однак підтримка економіки є запорукою перемоги у війні.

Відповідно до сьогоднішніх реалій відбуваються зміни трудового законодавства, які запроваджені Законом від 1 липня 2022 р. № 2352-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» [2].

Зокрема, у Кодексі законів про працю України тепер передбачено, що роботодавець зобов'язаний надавати інформацію працівникам, з якими у нього укладений строковий договір, про вакансії, що відповідають їх кваліфікації з можливістю укладення безстрокового трудового договору, а також забезпечити рівні можливості таких працівників для його укладення.

Відповідно до змін до початку роботи роботодавець зобов'язаний надати інформацію працівнику про місце роботи, яку трудову функцію він виконуватиме, перелік його прав та посадових обов'язків; умови праці, розмір оплати праці тощо. Крім того, обов'язковим (під підпис) є інформування працівника щодо наявності на робочому місці небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, та можливі наслідки їх впливу на здоров'я, а також про право на пільги і компенсації за роботу в таких умовах відповідно до законодавства і колективного договору тощо.

Працівник може ознайомитись з наказами (розпорядженнями), повідомленнями, іншими документами роботодавця щодо їхніх прав та обов'язків шляхом використання визначених у трудовому договорі засобів електронних комунікаційних мереж з накладенням удосконаленого електронного підпису або кваліфікованого електронного підпису.

В трудовому законодавстві оновлено порядок припинення трудового договору з визначенням переліку причин. Про наступне вивільнення працівників роботодавець зобов'язаний персонально попередити працівника не пізніше ніж за 10 календарних днів. Одним із нововведень у Кодексі законів про працю є норма, відповідно до якої у випадку смерті працівника, у якого були не використані ним дні щорічних відпусток, а також додаткова відпустка як працівнику, який має дітей або повнолітню дитину - особу з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи, що не була одержана за життя, грошова компенсація виплачується членам сім'ї такого працівника, а у разі їх відсутності – буде складовою спадщини [2].

В оновленому законодавстві прописані строки звернення до суду за вирішенням трудових спорів, визначені правила відшкодування працівникам та роботодавцям пов'язаних із трудовими відносинами грошових сум, втрачених внаслідок збройної агресії проти України. Також викладені особливості державного нагляду (контролю) за додержанням законодавства про працю у період дії воєнного стану.

Продовжує адаптуватися до нових викликів у бік підвищення ефективності активних програм та доступності надаваних послуг сфера зайнятості. Значним кроком на цьому шляху стало ухвалення 21.09.2022 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування служби зайнятості, соціального страхування на випадок безробіття, сприяння продуктивній зайнятості населення, у тому числі молоді, та впровадження нових активних програм на ринку праці» № 2622-IX. [3].

Відповідно до внесених змін, передбачається розширення обсягу програм сприяння зайнятості та їх адресатів. Запроваджено відмову від квот на працевлаштування окремих категорій осіб. При цьому роботодавці можуть користуватися матеріальними стимулами у разі прийому на роботу осіб, що є вразливими на ринку праці. Відбулась зміна підходів до стимулювання зайнятості найбільш вразливих осіб, в результаті якої роботодавцю, який за направленням центру зайнятості працевлаштовує строком не менше ніж на один рік осіб, яким до настання права на пенсію за віком залишилося не більше 5 років, осіб з інвалідністю до настання пенсійного віку, учасників бойових дій та осіб, які перебувають у статусі зареєстрованого безробітного понад 1 місяць – компенсуються 50% фактичних витрат на оплату праці, але не більше розміру мінімальної зарплати.

В Законі представлено нові інструменти сприяння зайнятості молоді, згідно з якими роботодавцям компенсується 50% мінімальної заробітної плати в місяць за працевлаштування зареєстрованого безробітного із числа осіб віком до 25 років, які сумарно мають страховий стаж не більше 12 місяців; віком до 35 років – на перше робоче місце; звільнених із строкової військової або альтернативної (невійськової) служби – на перше робоче місце після такого звільнення.

Визначено додаткові заходи з подолання тривалого безробіття, встановлено залежність підтримки безробітних від тривалості трудової діяльності, осучаснено підходи щодо визначення підходящої роботи, відкрито нові можливості з підвищення конкурентоздатності безробітних, розширено коло осіб, які можуть отримувати послуги як безробітні, а також уточнено особливості обслуговування безробітних у період воєнного стану.

Таким чином, реалізація нововведень сприятиме регулюванню соціально-трудових відносин відповідно до умов, що склалися в Україні, та повнішому використанню накопиченого трудового потенціалу, підтримці та розвитку економіки.

Література:

1. Колот А. М. Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку : монографія / А. М. Колот. Київ: КНЕУ, 2010. 251 с.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: Закон України URL : .https://ips.ligazakon.net/document/view/t222352?an=4

3. Державна служба зайнятості. URL : https://www.dcz.gov.ua/novyna/osnovni-novaciyi-zakonu-shchodo-reformuvannya-sluzhby-zaynyatosti-no-2622-ix.

Крушинська Алла Вікторівна,
кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Система пенсійного страхування визначає рівень добробуту населення похилого віку, інвалідів та інших осіб, які потребують соціального захисту. Україна увійшла до числа 30 держав з найгіршими системами пенсійного забезпечення, займаючи лише 73 місце з 96, та межує з Індією, Індонезією, Монголією [1]. Солідарна пенсійна система не відповідає запитам сучасності, оскільки дефіцит пенсійного фонду тільки зростатиме у перспективі 10–40 років. За розрахунками Інституту демографії імені Птухи, у 2050 році ЄСВ сплачуватимуть 9,7 млн працюючих, які утримуватимуть 11,7 млн пенсіонерів [3]. Спричинені військовою агресією міграційні процеси тільки посилюють демографічні диспропорції. Показники пенсійного забезпечення свідчать, що пенсійне страхування в Україні ще не пройшло всі етапи свого реформування. Згідно з останнім проектом пенсійної реформи накопичувальний рівень, із закріпленням права власності на пенсійні накопичення, мав запрацювати у 2023 році, а з 2026 року страхувальники ІІ рівня самостійно змогли обирати суб'єктів управління пенсійними заощадженнями. Але поки відкриття персоніфікованих пенсійних рахунків не можливе, а повноцінне впровадження реформи через дефіцитність ПФУ може відтермінуватись на невизначений період. Проте, населення не займає активної позиції і щодо ІІІ рівня – накопичувального пенсійного страхування як фінансового інвестиційного інструменту, який має вберегти заощадження від інфляції та генерувати додатковий прибуток. Це б стало шляхом вирішення проблеми недостатнього страхового стажу та неможливості спадкування пенсійних заощаджень.

Недержавне пенсійне страхування як вид страхування, в якому фізична особа самостійно вносить внески до пенсійного фонду або до страхової компанії має кілька переваг порівняно з державним:

– більший контроль над своїми пенсійними вкладеннями за рахунок того, що учасники НПС можуть самі вибирати куди вони будуть вносити свої кошти й розуміти як вони інвестуються; наявність перестраховиків та систематичний фінансовий моніторинг НБУ;

– більш гнучка система пенсійного забезпечення, що дозволяє страхувальникам збільшувати або зменшувати свої внески залежно від їх фінансової ситуації;

– ширший вибір інвестиційних можливостей за рахунок великого спектру інструментів, що дозволяє зменшити ризик та збільшити дохід;

– можливість отримання більш високої пенсії. Для порівняння, накопичення у страхових компаніях при внеску співрозмірному мінімальному розміру ЄСВ – 1474 грн

дає щомісячну виплату ануїтету впродовж 15 років у сумі понад 19000 грн з урахуванням капіталізації, що особливо важливо для людей без достатньої державної пенсії [2];

– захист від інфляції та збереження купівельної спроможності вкладень;

– можливість обирати вигодонабувача та змінювати його;

– податкові преференції (пільгове оподаткування інвестиційного доходу, пільги з ЄСВ та можливість щорічного повернення податку на доходи фізичних осіб власниками полісу накопичувального страхування).

Та попри очевидні переваги накопичувальних рівнів, залишається ряд соціально-економічних проблем, серед яких виокремимо:

– недостатній рівень довіри населення через ризик втрати грошей;

– низькі доходи, адже багато фізичних осіб не можуть собі дозволити регулярно вносити внески до недержавного пенсійного фонду або до страхової компанії.

– недотримання стандартів інвестування при вкладені коштів у різні інвестиційні продукти, такі як акції, облігації та інші цінні папери, однак не всі страхові компанії інвестують відповідно до найвищих стандартів.

– невідповідність очікуванням щодо розміру пенсійного доходу через завищені сподівання або інвестиційні ризики;

– невизначеність з фінансовою інституцією, що акумулюватиме кошти ІІ рівня;

– не врегульований механізм перенесення своїх накопичень до недержавних пенсійних фондів (вбачаємо в цьому дієвий стимул розвитку ІІІ рівня);

– не розроблена система гарантій пенсійних вкладень на кшталт системи банківського гарантування депозитів;

– компенсація додаткового бюджетного навантаження, що потягне за собою модель дублюючих виплат коштів з державного бюджету (за приблизними розрахунками, кожен відсоток від зарплати обійдеться бюджету у 22 млрд грн [3], сформована недоїмка ПФУ внаслідок перерозподілу коштів між І та ІІ рівнями теж спричинить додаткове навантаження на бюджет, а отже й на платників податків, за рахунок яких в кінцевому рахунку здійснюватиметься компенсація ПФУ;

– ризик гальмування темпів капітальних інвестицій, оскільки у інвестиційному портфелі недержавних страхових організацій очікується висока частка облігацій внутрішньої державної позики, тому фактично відбудеться перетікання капіталу між різними ланками бюджетної системи;

– невідома остаточна вартість пенсійної реформи, але збільшення видатків державного бюджету неминуче відобразиться на інших соціальних напрямах;

– проблемним є визначення напрямів інвестування, які одночасно забезпечать низький ступінь ризику інвестицій та достатню їх дохідність, оскільки маємо брак надійних інвесторів здатних освоїти такий колосальний обсяг інвестицій, а як альтернативу можна розглядати лише цінні папери іноземних компаній. Зауважимо, відсоток капіталізації має перевищувати рівень інфляції та конкурувати з вартістю капіталу на ринку.

Звісно військові дії поглиблюють проблемні аспекти накопичувального страхування. Наразі, всі діючі договори страхування продовжують діяти на умовах за якими вони були укладені. Як правило ризики пов’язані з війною є виключеннями із страхових випадків. Страхове покриття військових ризиків починає поступово входити до програм страхування для цивільних осіб, які перебувають на територіях, що офіційно не ввійшли до переліку територіальних громад, розташованих в районі проведення бойових дій, або які перебувають в тимчасовій окупації на дату настання страхового випадку. Провідні компанії уже передбачили, що для цивільного населення наслідки ракетних обстрілів, підриву на міні, тощо покриватимуться за усіма обраними страховими

ризиками. У разі летального випадку здійснюватиметься одна страхова виплата, тобто умова подвоєння виплати в цьому випадку не застосовується.

Підсумовуючи зауважимо, що активна популяризація та масове залучення населення до ІІІ рівня дозволить «розвантажити» перші два, сприятиме підвищенню рівня добробуту населення через здатність генерувати додатковий інвестиційний дохід.

Література:

1. Global Age Watch Index 2018. *HelpAge International.* URL : http://www.helpage.org/global-agewatch/populationageing-data/global-rankings-table.
2. Крушинська А. В., Кравець І. М. Недержавне пенсійне страхування як перспективний напрям соціальної політики України. *Університетські наукові записки*, 2022. № 1-2 (85-86), С. 160–176.
3. Хто, скільки та куди відкладатиме на старість? Уряд нарешті показав модель пенсійної реформи. URL : https://www.epravda.com.ua/publications/2021/11/4/679394.

Кудельський Віталій Едуардович,
кандидат економічних наук, доцент кафедри
менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ РЕКРУТИНГУ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Декілька десятків років тому важливою частиною виробничого процесу та успішного функціонування підприємства були товар, ресурси, операційна діяльність. Але мало хто звертав суттєву увагу на формування людського ресурсу компанії.

Проте ряд досліджень зміг довести, що правильно впорядкована система управління персоналом не лише полегшує управлінський цикл, а й навіть дозволяю оптимізувати бюджет та отримати більші прибутки. Тому тема рекрутингу, підбору персоналу та управління кадрами була, є і буде актуальною завжди, навіть коли частина робочих спеціальностей стане автоматизованою.

Виходячи з історичних аспектів створення рекрутингу як поняття та процесу, пошуку спеціалістів, які б максимально відповідатимуть специфічним потребам підприємства. Також важливим аспектом є економія фінансових та людських ресурсів та виконання завдань за короткі терміни.

Історично, це визначення дійсно є правдивим та істинним, проте якщо розглядати сучасний рекрутинг - це уже не просто набір новобранців, а й ціла система заходів, методів та дій для досягнення ефективного кадрого впорядкування.

Робота рекрутера, як і будь-яка інша робота з людьми, безумовно, непроста. До основних особливостей роботи рекрутера можна віднести:

- стресостійкість, терпеливість та витримка;
- уміння об’єктивно оцінювати кандидатів, високий рівень комунікабельності;
- навички аналітичного мишлення, досконала система тайм-менеджменту;
- оперативність та гнучкість в роботі .

Отже, попит на рекрутингові послуги, з року в рік з боку компаній роботодавців в Україні стрімко збільшується. Значна кількість компаній у сучасних умовах господарювання (війни) відчувають потребу в професійних кадрах та активно використовують допомогу рекрутерів для вирішення поставлених перед ними завдань.

Для кращого розуміння рекрутингу як процесу підбору персоналу, варто розглянути типологію рекрутингу (рис. 1) [1].

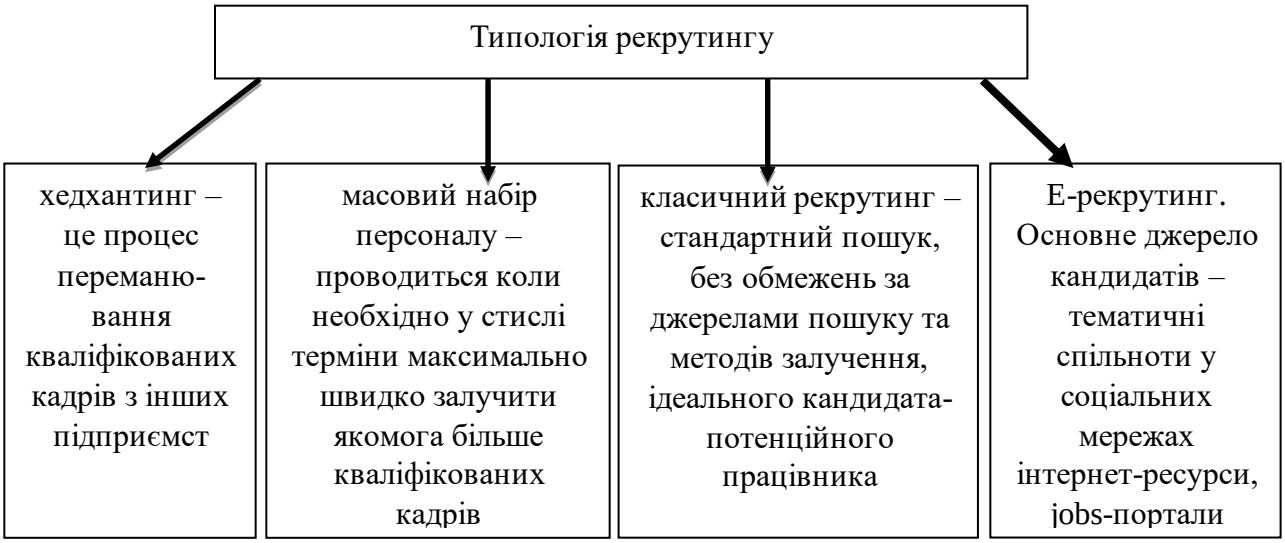

Рис. 1.Типологія рекрутингу

Отож, є суттєва різниця між зовнішнім та внутрішнім рекрутингом. Не можна дати оцінку стосовно того, що є ефективніше: штатний спеціаліст чи послуги рекрутингової агенції, тому що обидва види рекрутингу є результативними. Яким видом рекрутингових послуг користатись – обирають роботодавці відповідно до масштабів підприємства, його особливостей.

Розглянемо порівняльну характеристику зовнішнього та внутрішнього рекрутингу, адже важливо проаналізувати основні фактори саме цих видів рекрутингу. (табл. 1.).

Таблиця 1

Порівняльна таблиця факторів

Фактор	Зовнішній рекрутинг	Внутрішній рекрутинг
Заявка та клієнт на підбір працівника	представник роботодавця	керівник підрозділу
Пошук та відбір персоналу	залучення Інтернет, ЗМІ, job-сайти	пошук через співробітника групи підбору
Закриття вакантної посади	ефективна робота групи пошуку та підбору персоналу	
За час випробувального терміну – звільнення	працівник звільняється раніше ніж закінчиться випробувальний термін то агентство зобов'язується пошук нової кандидатури	працівник звільняється, раніше ніж закінчиться випробувальний термін в такому випадку рекрутер (відділ кадрів, кенрівник структурного підрозділу) займається пошуком нової кандидатури
Преміювання	основна частина заробітної згідно трудового договору та відсоток від кількості закритих вакансій	основна частина заробітної плати та частина заробітної плати у вигляді премій

Отож, ми розглянули фактори зовнішнього та внутрішнього рекрутингу для глибшого розуміння процесів. Та ще краще розмежувати цих два поняття ми можемо за допомогою наступної таблиці з перевагами та недоліками зовнішнього реркутингу.

Розглянемо переваги та недоліки зовнішнього рекрутингу (табл. 2.) [2,3].

Таблиця 2

Переваги та недоліки зовнішнього рекрутингу

Переваги	Недоліки
Широкі можливості вибору кандидатів	Високі витрати на залучення кадрів
Поява нових імпульсів для розвитку підприємства	Великий відсоток працівників, прийнятих із боку (в порівнянні з внутрішнім наймом)
Можливість повного задоволення потреби в кадрах	Сприяє росту плинності кадрів
Мала загроза виникнення інтриг всередині підприємства	Високий ступінь ризику під час проходження випробувального терміну
Новий працівник приносить свіжі ідеї на підприємство	Новий працівник погано знає підприємство
Роботодавець має можливість побачити ситуацію в колективі поза межами підприємства	Труднощі при звиканні до корпоративної культури, стилю управління
Період входження на нову посаду неминуче пов'язаний зі зниженням продуктивності.	Період входження на нову посаду неминуче пов'язаний зі зниженням продуктивності.
Тривалий період адаптації	Тривалий період адаптації

Аналіз переваг та недоліків зовнішнього рекрутингу (табл. 3) показав, що зовнішній рекрутинг має більше негативних якостей, ніж позитивних [2,3].

Для повноти розгляду, аналізу та порівнянь понять «зовнішній рекрутинг» та «внутрішній рекрутинг» необхідно розглянути переваги та недоліки й внутрішнього рекрутингу.

Таблиця 3

Переваги та недоліки внутрішнього рекрутингу

Переваги	Недоліки
Внутрішній рекрутинг підвищує мотивацію працівників	Можливі непорозуміння між працівниками
Часто допомагає утримати тих працівників, які збиралися звільнитися з підприємства	Якщо наявний працівник займає нову позицію в компанії, то його колишня позиція звільняється
Економія часу та бюджету підприємства	Вибір сильно обмежений

Отже, варто відмітити про схожість методик роботи внутрішнього та зовнішнього рекрутира, проте і там є свої переваги та недоліки. Проводячи вибір (моніторинг) вакансій рекрутер повинен враховувати потенційні перспективи та ефективність подальшого розвитку підприємства.

Література:

1. Базалійська Н.П. Світовий досвід управління трудовою діяльністю персоналу в країнах з розвиненою ринковою економікою. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 2015. № 1 (56). С. 138–142.

2. Лобза А.В., Клименко С.Ю. Особливості підбору персоналу на сучасних українських підприємствах, тенденції розвитку рекрутингу. *Університет митної справи та фінансів. Молодий вчений*. 2016. № 5 (32). С. 87–90.

3. Любохинець Л. С. Тенденції впровадження аутстаффінгу та лізингу персоналу в умовах глобалізації: світовий досвід та вітчизняна практика. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 196 6 (1). С. 133. URL : http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_6_1/132-139.pdf.

Кульбачний Владислав Борисович,
аспірант кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ АВТОПЕРЕВЕЗЕНЬ

На сьогодні жодну важливу економічну, соціальну, технологічну проблему не можна вирішити без обробки значних обсягів інформації та комунікаційних процесів. Сучасне надання міжнародних автопослуг потребує інформаційної забезпеченості, що визначає ступінь застосування прогресивних технологій. Інформаційні технології можуть бути визначені як програмне забезпечення, системи управління базами даних для міжнародних перевізників та інші технологічні засоби зберігання, обробки та передачі інформації.

Слід зазначити, що для забезпечення процесу прийняття рішень на будь якій стадії надання міжнародних автопослуг потрібні різні види інформації. Вони відрізняються одна від одної в залежності від сторони яка надає послуги перевезення так і від сторони яка бажає скористатись послугами.

Так, зазвичай, виокремлюють наступні види інформації:

- виробнича;
- технічна;
- планова;
- облікова;
- звітна;
- статистична.

Безумовно, це не вичерпний перелік всіх видів інформації, що потрібна для прийняття рішень в процесі діяльності підприємства.

У складі фінансового механізму функціонування підприємств міжнародного автотранспорту в блоці забезпечення було відокремлено розробку єдиної інформаційної системи для всебічного охоплення, обробки, розподілу, контролю інформаційних потоків. Така система дозволить вчасно отримати оперативні дані, повідомлятиме про відхилення реальних результатів від бажано прогнозованих, допоможе виявити причини цього та

знайти способи ефективного вирішення ситуації, що склалася. Така система інформаційного забезпечення, повинна базуватися на наступних основних принципах [1]:

1. Принцип достатності та надійності інформації. Для прийняття ефективних управлінських рішень потрібно знаходити та сортувати інформацію. Під якістю інформації в даному випадку ми розуміємо високу достовірність та необхідну точність даних, та перевірка джерела звідки поступила дана інформація.

2. Принцип доступності інформації полягає у заощадженні часу на отримання необхідних даних, можливості швидкого доступу до даних усі зацікавленні сторони, перевізника, експортера та імпортера товару.

3. Принцип комплексності. Розвиток системи інформаційного забезпечення, як і будь-якої іншої системи, неможливий без узгодження всіх елементів бази данних. Тільки за дотриманням даних умов можлива реалізація цієї системи – створення бази для прийняття ефективних управлінських рішень.

4. Принцип наступності. Кожна наступна інформаційна модель не повинна порушувати або кардинально змінювати основи, які було покладено в корінь системи інформаційного забезпечення. Порушення цього принципу неприпустиме, оскільки призведе до порушення принципу достатності та надійності інформації.

5. Принцип імовірності помилок. Потрібно враховувати, що потік інформації дуже значний. Тому завжди потрібно брати до уваги імовірність похибок та ризики, що можуть виникнути. Адже недостовірність наданої початкової інформації призводить до невірної оцінки ситуації та прийняття помилкових рішень, що може спричинити порушення якості роботи, а в гіршому випадку можуть призвести до краху та банкрутства усього підприємства.

6. Принцип гнучкого реагування. Беручи до уваги реалії сьогодення підприємства для забезпечення сталої роботи має швидко реагувати на усі зміни ринкових умов (чи то збільшення цін на паливно-мастильні матеріали, різка зміна виробничих можливостей експортних та імпортних товарів, чи зміни в той чи інший бік регульованих тарифів перевезення).

Від можливості підприємства швидко та гнучко реагувати на зміну ринкових умов залежить його майбутнє виживання інформаційні технології є інструментом для прийняття управлінських рішень і поєднують в собі фінансовий облік, управління матеріальними потоками та господарськими процесами.

Необхідність збирання, систематизації та обробки значних обсягів інформації різнопланового характеру (як фінансового, так і іншого) потребує створення автоматизованих систем та засобів проведення аналітичної роботи та прийняття управлінських рішень. Для цього підприємствам та вантажовідправникам необхідно організувати систематичне спостереження за ситуаціями та оперативно оцінювати данні, що надходять.

Отже, інформаційні технології є інструментом для прийняття управлінських рішень і поєднують в собі фінансовий облік, управління матеріальними потоками та господарськими процесами. Необхідність збирання, систематизації та обробки значних обсягів інформації різнопланового характеру (як фінансового, так і іншого) потребує створення засобів проведення обробки, систематизації, перевірки, аналізу та прийняття управлінських рішень. Для цього необхідно систематичне спостереження та оперативна оцінка даних, що надходять.

Література:

1. Докіль Л. П., Редзюк А. М., Штанов В. Ф. Основні напрямки розвитку автомобільного транспорту. *Автошляховик України.* 2002. № 1. С. 5–8.

Піхняк Тетяна Андріївна,
кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ВПЛИВ ПОДАТКОВИХ ПРЕФЕРЕНЦІЙ НА ДІЯЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ситуація із повномасштабним вторгненням росії на територію нашої країни внесла свої корективи у роботу бізнес-структур: більшість із них змушені були припинити свою діяльність, інші – змогли її розпочати з нуля у незнайомій для них місцевості, населеному пункті. Значних збитків у своїй діяльності саме зазнало мале підприємництво, яке ще не встигло цілком оговтатися від карантинних обмежень внаслідок COVID-19.

Малий та середній бізнес відіграє ключову роль в економіці України, забезпечуючи близько 64% доданої вартості, 81,5% зайнятих працівників у суб'єктів господарювання та 37% податкових надходжень [1].

Так, в Україні налічується майже 2 000 000 підприємців: на початок лютого 2023 року зареєстровано 1993358 тис. осіб, що на 3672 тис. осіб менше у порівняно з минулим роком (1997030 тис. осіб) та на 90073 тис. осіб більше за 2021 рік (1903285 тис. осіб). Однак, з них діючих: у 2023 р. – 17227 тис. осіб, у 2022 р. – 25719 тис. осіб, у 2021 р. – 20184 тис. осіб. У той же час, багато суб'єктів господарювання взагалі припинили свою діяльність: у 2023 р. – 17227 тис. осіб, у 2022 р. – 36632 тис. осіб, у 2021 р. – 28305 тис. осіб [2].

У свою чергу, відчутно знизилися доходи громадян: за даними Міністерства економіки падіння ВВП України за підсумками 2022 року оцінюється у 30,4%, що є найгіршим показником за всю історію незалежності нашої країни. При цьому, у 2021 році ВВП показав зростання на 3,4%, а у 2020 р. падіння ВВП склало лише 4%.

Військовий стан, запроваджений з 2022 року вимагав негайних дій з боку уряду. Тому, власне, для підтримки суб'єктів господарювання було впроваджено низку заходів, які можна поділити на наступні категорії: прямі виплати з бюджету; податкові преференції; пільгові кредити; заходи зменшення адміністративного тиску [3].

З початку війни Верховною Радою України було прийнято значні зміни до Податкового Кодексу України [4] щодо питань оподаткування та звітності платників податків, що перебувають на спрощеній системі оподаткування, зокрема:

- фізичні особи – підприємці 1 та 2 групи з 1 квітня 2022 року і до скасування воєнного стану можуть не сплачувати єдиний податок;
- фізичні особи – підприємці 1 та 2 групи з 1березня 2022 року та протягом 12 місяців після закінчення військового стану можуть не сплачувати Єдиний соціальний внесок;
- фізичні та юридичні особи, які відносяться до 3 групи, з оборотом до 10 млрд грн з будь-якою кількістю працівників (раніше було обмеження – до 7,6 млн грн доходу) можуть сплачувати 2% з доходу;
- до кінця військового стану скасовується зобов'язання фінансових установ повідомляти перевіряючі органи щодо відкриття та закриття рахунків, як фізичними, так і юридичними особами [5, 6].

Все це, звичайно, позитивно вплинуло на діяльність суб'єктів господарювання та їх колосальну підтримку. Однак, зі слів голови Комітету Верховної ради з питань фінансів, податкової та митної політики Данила Гетманцева на сплату 2% податку з березня 2022 року до січня 2023 року перейшли більше як 313 тис осіб - підприємців, з яких більше 53 тис – юридичних осіб. Через що державний бюджет країни у 2022 році недоотримав 7 мільярдів грн [7]. Отож, Україна сьогодні знаходиться в надто складній ситуації: коли податкові надходження до бюджету значно скоротилися, а потреба у фінансуванні

обороноздатності країни – збільшилася. Можливості уряду щодо залучення коштів на зовнішньому і внутрішньому ринках значно знизилися, а та допомога, яка надходить від США, Євросоюзу, міжнародних організацій та інших країн є недостатньою та несистематичною. Тому, після суттєвого зменшення податкових надходжень до бюджету було прийнято рішення щодо повернення деяких податків у березні та квітні 2022 р. [8].

Також Верховна Рада України повернула мита та податки на імпорт і розмитнення автомобілів з червня 2022 року, у вересні 2022 року – акциз на пальне. Нещодавно ухвалили також закон про повернення до «звичайного» оподаткування грального бізнесу, який також охоче користувався пільговим режимом. Більше того, за оцінками експертів, рівень переходу на сплату 2% податків цього сегменту був чи не найвищим в Україні. Іншими словами, на спрощену систему перейшла фактично вся ігрова індустрія. Аналітики підрахували, що до впровадження пільг одна така компанія в середньому сплачувала до бюджету 200 тисяч гривень податків на день. Тобто, понад 73 мільйони на рік. А перейшовши на спрощену систему - лише приблизно по 23 тис грн, тобто на 9 мільйонів на рік менше [7].

Варто наголосити на тому, що Міністерство фінансів України готує законопроєкт, який передбачає, що з 1 липня 2023 року необхідно буде відмовитися від вищерозглянутих преференцій, що стосуються фізичних осіб-підприємців 1, 2 та 3 групи, а також мораторію на проведення документальних перевірок та відсутність санкцій за порушення податкового законодавства.

А головним аргументом такої законодавчої ініціативи є: скасування податкових преференцій – як однієї із ключових умов продовження співпраці України з Міжнародним валютним фондом. Такий крок, на думку Міжнародного валютного фонду, має частково зменшити дефіцит українського бюджету й поліпшити можливості держави фінансувати армію [7].

Таким чином, для пошуку найбільш дієвих та ефективних факторів та умов успішного розвитку, функціонування суб'єктів малого підприємництва в Україні, а також важелів його державної підтримки, подальші розвідки будуть спрямовані на дослідження сучасного європейського досвіду у даному секторі економіки.

Література:

1. Підтримка малого і середнього підприємництва. URL : https://www.kmu.gov. ua/diyalnist/reformi / ekonomichne-zrostannya/pidtrimka-malogo-i-serednogo-pidpriyemnictva.

2. Фопономіка. URL: https://opendatabot.ua/ru/open/foponomics.

3. Костарной С. В., Піхняк Т. А. Податкові преференції, як засіб підтримки суб'єктів господарювання в умовах пандемії. *Збірник праць Таврійського державного агротехнологічного університету імені Д. Моторного (ТДАТУ).* №1 (45), 2022. С.112–118.

4. Податковий кодекс України. *Відомості Верховної Ради України* : документ 2876-IX, поточна редакція від 08.02.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text.

5. Сологуб І., Бетлій О. Аналітика. Економіка. URL : https://voxukraine.org/ derzhavna-polityka-maye-buty-ostrivtsem-stabilnosti-vijna-ne-pryvid-rozganyaty-inflyatsiyu-chy-spusto shuvaty-byudzhet//

6. Податки під час війни. URL : https://tr.tax.gov.ua/media-ark/local-news/print-581820.html.

7. Скасування податкових пільг в умовах війни: як пом'якшити удар для бізнесу. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3660378-skasuvanna-podatkovih-pilg-v-umovah-v ijni-ak-pomaksiti-udar-dla-biznesu.html.

8. Податкові послаблення для парків, ФОПів та інших під час війни. Що залишити, а що переглянути? URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2022/10/18/692753/.

Самарічева Тетяна Анатоліївна,
кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

СУЧАСНИЙ СТАН ЗАБОРГОВАНОСТІ УКРАЇНИ ЗА ПОЗИКАМИ ОДЕРЖАНИМИ ВІД МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Набуття Україною членства у міжнародних фінансових організаціях (далі – МФО) відкрило для неї широкі можливості доступу не лише до довгострокових дешевих фінансових ресурсів, а й до світового досвіду управління ринковою економікою та фінансами. Відтак, Україна стала членом Міжнародного валютного фонду (далі – МВФ), Міжнародного банку реконструкції і розвитку (далі – МБРР) та Європейського банку реконструкції і розвитку (далі – ЄБРР) в 1992 році. У 1993 році Україна приєдналася ще до двох організацій, а саме до Міжнародної фінансової корпорації (далі – МФК) та Міжнародної асоціації розвитку (далі – МАР), а в 1994 році до Багатостороннього агентства гарантування інвестицій (далі – БАГІ). У 1997 році Україна приєдналася до Чорноморського банку торгівлі та розвитку (далі – ЧБТР), в 2000 році – до Міжнародного центру врегулювання інвестиційних спорів (далі – МЦВІС). У 2005 році Україна уклала рамкові угоди про співробітництво з Європейським інвестиційним банком (далі – ЄІБ) та Північним інвестиційним банком (далі – ПІБ), а в 2008 році – підписала угоду з Північною екологічною фінансовою корпорацією щодо реалізації проектів з енергоефективності. Розвиток взаємовідносин з МФО сприяє формуванню позитивного іміджу України на світовій арені та пришвидшує її інтеграцію у міжнародний економічний простір. Інвестиційна привабливість економіки України значною мірою зобов'язана саме співпраці з МФО.

Важливу роль в міжнародному кредитуванні України відіграють різного роду фінансово-кредитні організації, зокрема Міжнародний Валютний Фонд, Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський інвестиційний банк тощо. Частка за позиками від МФО в загальному обсязі державного та гарантованого державою боргу України станом на 01.01.2023 року становить 31,65 % (рис.1), а в загальній сумі зовнішнього боргу – 47,54 %.

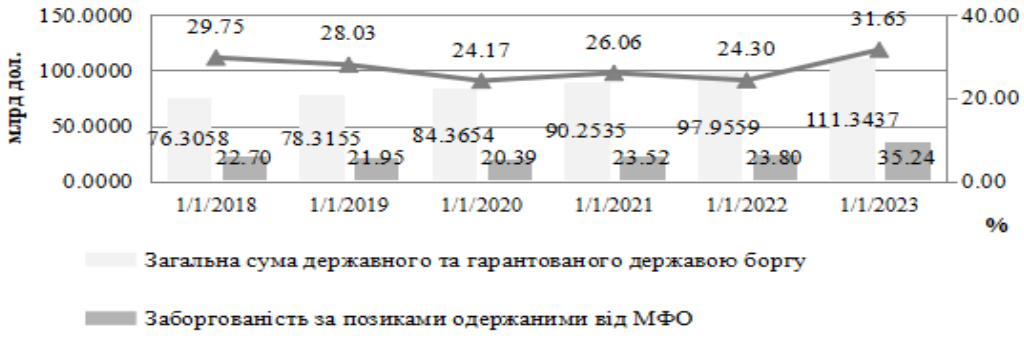

Рис. 1. Зіставлення динаміки заборгованості за позиками одержаними від МФО та загальної суми державного та гарантованого державою боргу України в 2017-2022 роках, млрд. дол. США

Примітка. Побудовано за даними [1].

Структура заборгованості за позиками одержаними від міжнародних фінансових організацій в 2017-2022 роках відображена на рис.2.

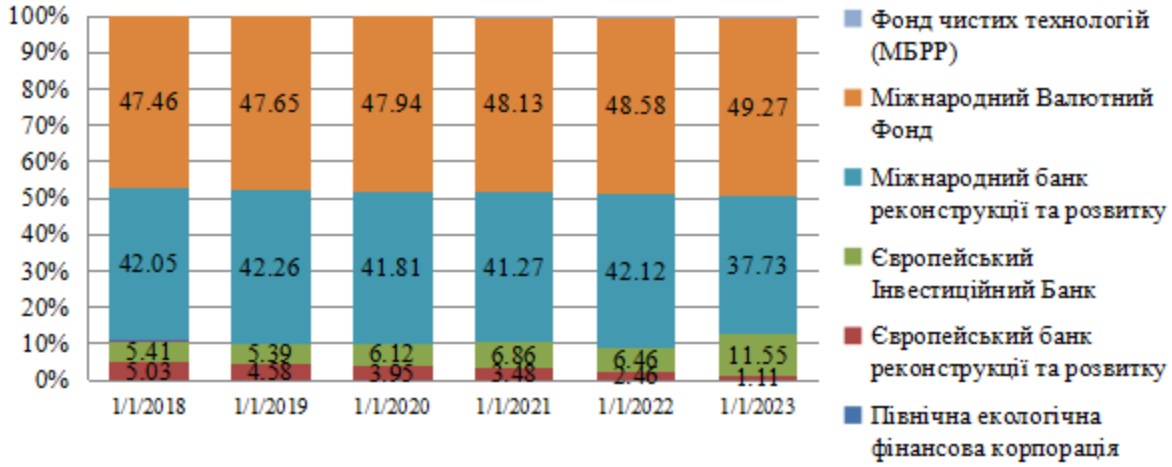

Рис. 2. Структура заборгованості за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій в 2017-2022 роках, %

Примітка. Побудовано за даними [1].

Слід відзначити, що серед міжнародних фінансових організацій на першому місці за об'ємами наданих Україні кредитів перебуває МВФ і станом на 01.01.2023 року їх обсяг становить 11,45 млрд дол. США і складає на цю ж дату 49,27 % в загальній сумі позик наданих МФО. Основними цілями співробітництва з МВФ є стабілізація фінансової системи, проведення структурних реформ та створення передумов для сталого економічного розвитку [2]. Особливостями використання кредитів наданими МВФ Україні є їх переважна спрямованість на обслуговування зовнішнього боргу держави, фінансування дефіцитів платіжного та торговельного балансів, у тому числі закупівель по імпорту для багатьох сфер діяльності, включаючи паливно-енергетичний комплекс, сільське господарство.

Водночас Світовий банк є другим, після МВФ, кредитором України. Станом на 01.01.2023 року їх обсяг позик МБРР становить 8,77 млрд дол. США і складає на цю ж дату 37,73 % в загальній сумі позик наданих МФО. За роки співробітництва Світовий банк затвердив для України 71 позику загальним обсягом більш ніж 14,4 млрд дол США та 2,1 млрд євро з яких отримано 12,31 млрд. дол. США та 1,78 млрд євро [3].

Фінансові ресурси МБРР використовуються з метою підтримки державного бюджету, забезпечення інституційних та структурних реформ, підготовки та здійснення довгострокових інвестиційних проектів у відповідності до пріоритетних напрямів економічного розвитку України. Станом на 31 січня 2023 року портфель проектів МБРР формується з 21 проектів, з яких 19 інвестиційних проектів – знаходяться на стадії реалізації та 2 системні проекти, на загальну суму 4,07 млрд дол США та 1,7 млрд євро, вибірка коштів за якими складає 3,06 млрд дол США та 1,3 млрд євро.

Таким чином, впродовж 2017-2022 років спостерігається зростання як загальної суми державного та гарантованого державою боргу України, так і ріст обсягу заборгованості за позиками отриманими від МФО. Найбільш стрімке зростання аналізованих боргових показників спостерігається впродовж 2022 року, що пояснюється воєнним станом в країні та посиленням фінансової підтримки з боку міжнародних фінансових організацій.

Література:

1. Державний борг та гарантований державою борг. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B3%2031_12_2022%20%D0%BC%D0%BB%D1%80%D0%B4_(1).xlsx.
2. МВФ і Україна. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду. URL : https://www.imf.org/en/Countries/UKR.
3. Міжнародне співробітництво. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL : https://mof.gov.ua/uk/mizhnarodne-spivrobitnictvo.

Синчак Віктор Петрович,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПОДАТКОВІ ОБМЕЖЕННЯ У ВИДАХ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ПЛАТНИКІВ ЄДИНОГО ПОДАТКУ ТРЕТЬОЇ ГРУПИ: ЗНЯТТЯ ТА ЗМІНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Із уведенням в Україні воєнного стану та проведенням стабілізаційних дій у забезпеченні обороноздатності країни неменшої вагомості набувають економічні питання, що стосуються важелів державної підтримки діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання в умовах війни та релокації бізнесу, зокрема малого та середнього. Серед таких інструментів важлива роль відводиться податковим обмеженням, що застосовуються як елементи стримування від зайняття деякими видами діяльності в умовах спрощеної системи оподаткування та позитивно себе зарекомендували на практиці у довоєнний період, судячи із тривалості їх використання. Проте здійсненні законодавчі новації в умовах воєнного стану з податковими обмеженнями, як інструментами податкового регулювання шляхом зняття окремих із них та їх модифікації у видах діяльності, ще недостатньо досліджені та потребують наукового усвідомлення, аналізу й обґрунтування.

Означене зумовлює тему цієї публікації та визначає її мету, зосереджену на аналізі й обґрунтуванні знятих і змінених податкових обмеженнях за встановленими видами діяльності для платників єдиного податку (далі – ЄП) третьої групи в умовах воєнного стану.

Відразу необхідно зазначити, що під податковими обмеженнями у спрощеній системі оподаткування будемо розуміти «адаптивні правила правового й економічного змісту, що стримують фізичних і юридичних осіб – платників єдиного податку від зайняття деякими видами фінансово-господарської діяльності та проведення не грошових розрахунків з урахуванням і дотриманням визначених умов, а відтак впливають на зміну обсягів податкових надходжень у процесі фінансово-економічних відносин суб'єктів господарювання» [1]. Дотримуючись запропонованої класифікації [1], звернемося до однієї з її груп з ознакою «За видам діяльності». До її складу віднесено види діяльності, якими платникам єдиного податку третьої групи заборонено займатись відповідно до пункту 291.5 статі 291 Податкового кодексу України (далі – ПК України [2]).

Тут лише наголосимо, що норми вказаного пункту 291.5 стануть предметом порівняльного аналізу у взаємозв'язку з положеннями підпункту 9.3 пункту 9, внесеному Законом №2120-IX [3] до підрозділу 8 розділу XX «Перехідні положення» ПК України [2]. Зазначимо, нормами вказаного закону введено термін «особливості оподаткування», які дають право суб'єктам спрощеної системи оподаткування на додаткові податкові

преференції в умовах воєнного стану. Нагадаємо, що за Законом №2120-IX [3], особливості оподаткування діють у період з 01.04. 2022 р. і «до припинення або скасування воєнного, надзвичайного стану на території України». Останні, для впорядкування податкової термінології, запропоновано відносити до групи додаткових елементів податку [4].

Отож із підпункту 9.3 пункту 9 підрозділу 8 перехідних положень ПК України, очевидно, що на платників ЄП 3-ї групи, які використовують особливості оподаткування в умовах воєнного стану, не розповсюджуються обмеження у видах діяльності, встановлені у пункті 291.5 статті 291 ПК України [2]. Загалом кількість таких обмежень, що прописані в абзацах 1-10 пункту 291.5 статті 291, становить 10 різних видів діяльності, без урахування підпунктів 291.1.2 – 291.1.8 [2], які наповнюють класифікаційну ознаку «За видами суб'єктів» (більш детально див. [1]). Натомість, для платників ЄП 3-ї групи, які використовують особливості оподаткування в умовах воєнного стану, підпунктом 9.3 пункту 9 підрозділу 8 перехідних положень ПК України встановлено скорочений перелік податкових обмежень.

Наведене у повній мірі стосується податкових обмежень у видах діяльності з підакцизними товарами. Ідеться про абзац п'ятий підпункту 9.3, який після введення особливостей оподаткування в умовах воєнного стану спочатку залишався без змін (за Законом №2120-IX [3]), порівняно з пунктом 291.5 статті 291 ПК України [2]. І лише згодом вказаний абзац п'ятий зазнав змін у бік пом'якшення податкових обмежень.

Зазначене пом'якшення сталося внаслідок розширення дозволених видів діяльності з підакцизними товарами для платників ЄП 3-ї групи, які використовують особливості оподаткування (за Законом №2142-IX [5]). Згодом таке пом'якшення розповсюдилося в однаковій мірі на фізичних і юридичних осіб (за Законом № 2173-IX [6]), що дозволило уніфікувати податкові обмеження за Законом № 2325-IX [7].

За подібним алгоритмом відбулися зміни у податкових обмеженнях стосовно видобутку та реалізації корисних копалин. Тут необхідно відмітити, що у довоєнний період для платників ЄП 3-ї групи діяли заборони стосовно видобутку, виробництва та реалізації дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння (з визначеним переліком у пункті 291.5 статті 291 ПК України). Для порівняння: за Законом №2120-IX [3] такі обмеження стосувалися видобутку та реалізації корисних копалин загалом для платників ЄП 3-ї групи, які використовували особливості оподаткування. Із набранням чинності (з 16.04.2022р.) Закону № 2173-IX [6] окремі податкові обмеження були знятті у цьому виду діяльності. Останнє стосується видобування підземних та поверхневих вод для підприємств, які надають послуги централізованого водопостачання та водовідведення, а відтак як платники ЄП 3-ї групи використовують особливості оподаткування.

Окремо слід зупинитися на знятті податкових обмежень для платників ЄП 3-ї групи, які мають право використовувати особливості оподаткування в указаному періоді воєнного стану, оскільки вони стосуються діяльності, до якої протягом останніх років спостерігалася підвищена увага з боку суспільства. Тут мається на увазі гральний бізнес, що не відноситься до переліку дозволеного виду діяльності для платників ЄП 3-ї групи, які не використовують особливості оподаткування в умовах воєнного стану (як власне це було й у довоєнний період відповідно до пункту 291.5 статті 291 ПК України). Причому з набранням чинності Закону №2120-IX [3] цей вид бізнесу спочатку також був під забороною для платників ЄП 3-ї групи, які використовували особливості оподаткування. Однак із уведенням в дію (з 26.04.2022р.) Закону №2192-IX [8] таке обмеження було знято.

Таким чином зняття та зміна заборон за встановленими видами діяльності для платників єдиного податку третьої групи, які використовують особливості оподаткування в умовах воєнного стану, дозволили, по-перше, пом'якшити податкові обмеження у сфері підакцизної продукції, грального бізнесу, в надані послуг із централізованого

водопостачання та водовідведення, і, по-друге, загалом зменшити їхню кількість для таких осіб, порівняно з суб'єктами господарювання, які не використовують особливості оподаткування. Відтак проведений аналіз визначає новий напрям дослідження у податковому регулюванні спрощеної системи оподаткування з використанням податкових обмежень (за видами суб'єктів господарювання як однієї з класифікаційних груп) для визначення їх впливу на платників єдиного податку 3-ї групи, які використовують особливості оподаткування в умовах воєнного стану.

Література:

1. Синчак В. П. Податкові обмеження у спрощеній системі оподаткування як інструменти податкового регулювання розвитку малого підприємництва. *Університетські наукові записки*. 2015. №1 (53). С. 408 далі –425.

2. Податковий кодекс України від 02.12.2010р. № 2755-VI (із змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17?find=1&text=%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%B9#w1_2.

2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від15.03.2022 р. № 2120-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#n5.

4. Синчак В. П. Термін «особливість оподаткування» як додатковий елемент податку: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами» (Луцьк, 15 груд. 2022 р.). Луць к: ЛНТУ, 2022. С. 143–145.

5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану: Закон України від 24.03.2022р. №2142-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text.

6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану від 01.04.2022 р. №2173-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2173-20#n25.

7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо перегляду окремих пільг з оподаткування від 21 червня 2022 року № 2325-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2325-20#n9.

8. Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України та розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України від 14 квітня 2022 року № 2192-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2192-20#n12.

Терлич Андрій Валерійович,
аспірант кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РОЗПОДІЛУ РИЗИКІВ МІЖ УЧАСНИКАМИ РИНКУ АВТОСТРАХУВАННЯ

Страхування відповідальності власників транспортних засобів є важливим видом страхування, який покриває ризики, пов'язані з можливою відповідальністю власника транспортного засобу перед третіми особами у випадку збитків або шкоди, яку вони можуть завдати.

Розподіл страхових ризиків при ДТП залежить від типу страхування та страхових умов, які встановлені між страхувальником (власником транспортного засобу) та

страховиком [1]. У випадку обов'язкового страхування цивільної відповідальності (далі – ОСЦПВ), яке є законом обов'язковим для всіх власників транспортних засобів, страховик покриває збитки, заподіяні іншим учасникам ДТП, якщо власник транспортного засобу є винуватцем аварії. Страховик покриває реальну вартість пошкодженого майна та майнові та особисті збитки, заподіяні третім особам, якщо вони доведені. В цьому випадку власник транспортного засобу не отримує жодних відшкодувань від свого страховика, адже ОСЦПВ страховка призначена для покриття збитків інших осіб.

У випадку добровільного страхування автоцивільної відповідальності (далі – АЦВ), можуть бути різні варіанти розподілу страхових ризиків. Наприклад, страховик може встановити деякий фіксований ліміт відповідальності, за який він буде компенсувати шкоду, а решту збитків буде покривати власник транспортного засобу. Також можуть бути встановлені додаткові умови та виключення, які можуть змінювати розподіл страхових ризиків. В будь-якому випадку, розподіл страхових ризиків повинен бути визначений умовами страхового договору, тому важливо докладно ознайомлюватися з умовами страхування та уточнювати всі неточності перед підписанням договору страхування.

Незважаючи на те, що страхові компанії мають зобов'язання виплачувати відшкодування у випадку ДТП, іноді можуть виникати проблеми, які ускладнюють процес відшкодування. Одна з яких – це недостатнє страхове покриття. Якщо власник транспортного засобу не попіклувався про достатні страхові суми, страховик може відшкодувати лише частину збитків, а решта коштів повинна бути сплачена власником. Також, якщо власник транспортного засобу відмовляється від співпраці зі страховиком або не повідомляє про ДТП, то це може викликати проблеми при відшкодуванні.

Іншою проблемою може бути недостатня документація. Власник транспортного засобу повинен забезпечити всю необхідну документацію про аварію та її причини, включаючи фотографії, звіти поліції, свідчення очевидців, медичні документи, тощо. Якщо подана документація недостатня або недостовірна, то це може ускладнити або унеможливити процес виплати відшкодування. Також можуть виникати розбіжності щодо визнання власника транспортного засобу винним у ДТП. Якщо страховик визнає власника транспортного засобу винним, то він покриває збитки, передбачені умовами договору страхування. Однак, якщо власник транспортного засобу не згоден із вирішенням страховика, то можуть виникати судові спори, які затягують процес виплати відшкодування. Сума виплати страховою компанією при ДТП залежить від умов договору страхування. У більшості випадків сума виплати встановлюється у національній валюті, зазначеній в договорі. Якщо відбулася зміна курсу валют між моментом укладення договору страхування і моментом настання страхового випадку, сума виплати буде перерахована залежно від курсу валют на дату страхового випадку. Це означає, що якщо курс валют змінився на користь страховика, сума виплати може зменшитися, а якщо на користь страхувальника - збільшитися. Проте, варто зазначити, що у деяких договорах страхування можуть бути встановлені спеціальні умови щодо зміни курсу валют, які можуть впливати на суму виплати.

Військова агресія російської федерації поставила перед страховим ринком України в цілому та ринком автострахування зокрема нові виклики, адже кількість загроз, пошкоджень та знищень автомобілів різка зросла. Сума виплат страховою компанією при автострахуванні в результаті військових дій залежить від умов договору страхування. У більшості випадків, страховий поліс автострахування може містити спеціальну класифікацію ризиків, включаючи можливість страхування від наслідків війни або політичного конфлікту. У цьому випадку, умови договору страхування будуть визначати, які саме наслідки війни або політичного конфлікту будуть підлягати страхуванню та в яких обставинах виплата страхового відшкодування буде здійснена. Однак, якщо договір страхування не містить спеціальної класифікації ризиків, пов'язаних з війною або

політичним конфліктом, тоді умови договору страхування можуть бути такі, що страхова компанія може відмовитися від виплати страхового відшкодування в разі, якщо збитки були завдані в результаті війни або політичного конфлікту. Тому, при укладенні договору автострахування, варто уважно ознайомлюватися з умовами договору, звернути увагу на наявність спеціальної класифікації ризиків, пов'язаних з війною або політичним конфліктом, та звернутися до страхової компанії за додатковою інформацією.

Дослідження в галузі страхування відповідальності власників транспортних засобів проводять різні компанії та організації, серед них: Insurance Bureau of Canada, National Highway Traffic Safety Administration (агентство управління дорожньою безпекою в США, яке вивчає ризики на дорозі та займається дослідженням та аналізом ринку страхування відповідальності власників транспортних засобів); Insurance Information Institute (займається аналізом та дослідженням ринку автотрахування); Association of British Insurers (британська організація, яка займається захистом інтересів страхових компаній в Великій Британії та проводить дослідження на ринку щодо відповідальності водіїв) тощо. Зазначені організації накопичили значний досвід, вивчення якого становить цінність для України на шляху адаптації вітчизняних правил страхування до європейських стандартів. Зокрема, в унормуванні питань щодо втрати ринкової вартості автомобіля внаслідок страхового випадку, прозорого алгоритму компенсації страховиком фінансових втрат страхувальника, включаючи відшкодування курсової різниці, інфляційних втрат, витрат на правову допомогу тощо. З іншого боку, численні дискусії викликають і визначення фінансових ризиків страховика при страхуванні автомобілів зі значним фізичним зносом, завищення суми отриманих збитків, приховування інформації, що має значення при обчисленні страхового тарифу та використання тіньових схем націлених на збільшення виплат. Недосконаліть методичного забезпечення щодо оцінювання рівня фінансових ризиків ринку автострахування призводить до негативних тенденцій розвитку в умовах невизначеності.

Література:

1. Вороніна Н. В. Інститут страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 3(2). С. 34-37.

2. Чубінський М. А. Система бонус-малус в обов'язковому страхуванні цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів та її удосконалення. *Управління проектами, системний аналіз і логістика.* 2015. Вип. 16(2). С. 112–119.

3. Карпенко К. К. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання у сфері страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2018. Вип. 2. С. 151–162.

Ткачук Наталія Миколаївна,
кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗАЛУЧЕНІ РЕСУРСИ У ФОРМУВАННІ РЕСУРСНОЇ БАЗИ БАНКУ

На сучасному етапі розвитку економіки країни важливого значення набуває подальше удосконалення практики формування ресурсної бази банків. Ресурсна база банку, її кількісний та якісний склад є ключовим чинником і необхідною передумовою здійснення його діяльності, визначаючи її масштаби, характер і специфіку.

Розглядаючи ресурсну базу банку як частину банківських ресурсів, мобілізованих на фінансовому ринку, які знаходяться у володінні та розпорядженні банку на визначений момент часу і створюють умови та можливості проведення прибуткової його діяльності, підкреслимо, що її складовими є: власний капітал і залучені ресурси, які використовується банком для формування обов'язкових резервів та здійснення своєю господарської діяльності.

Основою ресурсної бази банку є залучені ресурси, які представлені розміщеними в ньому коштами юридичних і фізичних осіб, принципово різних за фінансовими можливостями, мотивацією зберігання коштів і подальшим їх використанням, розмірами вкладів, потребах у додаткових послугах тощо. Тому банки повинні постійно використовувати не тільки наявні інструменти депозитного залучення коштів, а й приділяти більше уваги впровадженню нових та вдосконаленню таких інструментів. З огляду на це, вважаємо за доцільне розглянути окремі проблемні аспекти формування ресурсної бази банку за рахунок залучених ресурсів та акцентувати увагу на ефективних методах управління ними.

З цією метою проаналізуємо динаміку обсягів і структури залучених ресурсів ПАТ АБ «Укргазбанк», що входить до першої п'ятірки як системно-важливий банк України з державно участю у власному капіталі. Згідно офіційної звітності банку (табл. 1).

Таблиця 1

Розвиток ресурсної бази ПАТ АБ «Укргазбанк» за рахунок формування залучених ресурсів у 2017-2021рр.

Показники	Роки					Відхилення, (+,–) 2021 р. від 2017 р.
	2017	2018	2019	2020	2021	
Ресурсна база, млн. грн.	80155,0	92368,1	127563,6	151660,9	30263,4	+50108,4
Залучені ресурси, млн. грн., в тому числі:	32882,0	42072,1	46937,6	134231,2	58921,7	+26039,7
- кошти НБУ	414,1	4303,8	-	-	4699,9	+4285,8
- кошти інших банків	145,3	180,2	162,4	2505,2	263,6	+118,3
- кошти юридичних осіб	23807,0	27320,3	34589,4	96045,7	37458,6	+13651,6
- кошти фізичних осіб	7922,7	9137,3	10891,5	29767,0	13621,0	+5698,3
- інші ресурси	592,9	1130,5	1294,3	5913,3	2878,6	+2285,7
Частка залучених ресурсів у ресурсній базі банку, %	41,0	45,5	36,8	88,5	45,2	+4,2
Частка в залучених ресурсах, %:						
- коштів НБУ	1,2	10,2	0,3	1,9	8,0	+6,8
- коштів інших банків	0,4	0,4	-	-	0,4	0,0
- коштів юридичних осіб	72,4	64,9	73,6	71,6	63,6	-8,8
- коштів фізичних осіб	24,2	21,7	23,3	22,1	23,1	-1,0
- інших ресурсів	1,8	2,8	2,8	4,4	4,9	+3,1

Примітка. Складено автором на основі джерела [1]

Отримані результати свідчать про кількісне зростання залучених ресурсів даного банку за 2017-2021 рр. на 26039,7 млн. грн. або на 179,2%, але порівняно з 2020 р. обсяги залучених ресурсів банку зменшилися на 56,1%. Варто відмітити суттєве збільшення

обсягів коштів, які надішли від НБУ в 2021р. в розмірі 4699,9 млн. грн., тоді як у 2019-2020 рр. таких ресурсів у банка не було взагалі. У 2021 р. відбулося суттєве скорочення депозитів як фізичних осіб, так і юридичних осіб порівняно з 2020р., також зменшилися коштів інших банків, які були залучені банком та обсяги інших залучених ресурсів. Аналізуючи структуру залучених ресурсів ПАТ АБ «Укргазбанк» варто відмітити, що найбільшу частку в їх формуванні мають депозитні кошти юридичних осіб: 63,6% на кінець 2021 р., що менше, порівняно з 2020 р. на 7,9%, а проти 2017р. – на 8,8%. Загалом, упродовж досліджуваного періоду, питома вага депозитів фізичних осіб (21-24%) майже втричі була меншою за питому вагу депозити юридичних осіб (63-72%). Частка коштів інших банків не змінилася й становить лише 0,4% у 2017-2018 рр. і 2021 р., тоді як у 2020 р. була найвищою – майже 2%. Відбулося збільшення питомої ваги інших залучених ресурсів: з 1,8% у 2017 р. майже до 5% у 2021 р. Слід відмітити, що досліджуваний банк не здійснював емісії субординованих зобов'язань і не має субординованого боргу за досліджуваний період у своїй ресурсній базі. Участь держави у формуванні залучених ресурсів даного банку була найбільш відчутною у 2018 р. та 2021 р., частка коштів НБУ становила відповідно 0,4%.

Така структура залучених ресурсів ПАТ АБ «Укргазбанк показує, що основою формування його ресурсної бази є депозитні ресурси, зокрема кошти юридичних і фізичних осіб і кредити інших банків. Депозити є зобов'язаннями банку перед вкладниками, тобто «чужими» ресурсами, причому банк отримує їх не на безоплатній основі, а за певну плату, якою виступає депозитна ставка з її диференціацією за строками вкладів і категорією клієнтів. Важливим при цьому є її встановлення на рівні, прийнятному як для банківської установи, так і клієнтів-вкладників (юридичних і фізичних осіб). Зменшення частки депозитних ресурсів може негативно відобразитися на обсягах активних операцій банку та розміру його прибутку.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що формування ресурсної бази даного банку за допомогою залучених ресурсів, а саме, депозитних операцій має певні недоліки:

– операції щодо залучення ресурсів у вклади пов'язані зі значними маркетинговими зусиллями, грошовими і матеріальними витратами банку. Це не дає змоги банку в разі необхідності оперативно формувати фінансові ресурси для проведення активних операцій і здійснення непередбачених платежів;

– мобілізація залучених ресурсів у вклади (депозити), в більшості випадків, залежить від вкладників, а не від банку, якому часто важко, а то й неможливо досягти додаткового залучення ресурсів;

Тому перспективи подальшого розвитку формування ресурсної бази ПАТ АБ «Укргазбанк» полягатимуть у пошуку надійних джерел нарощення залучених ресурсів за рахунок удосконалення надання банком депозитних послуг з використанням ефективних маркетингових заходів, управління відсотковою політикою та запровадженням новітніх банківських послуг клієнтам.

Література:

1. Дані наглядової статистики. Згруповаі балансові залишки URL : https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#2.

Токар Іван Ігорович,
аспірант кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНИХ СТАРТАПІВ У ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ

Стимулювання розвитку вітчизняних стартапів у військовій сфері є важливим завданням для України з огляду на потребу у забезпеченні національної безпеки та обороноздатності країни. Для досягнення цієї мети можна використовувати різні інструменти та підходи.

Одним з інструментів стимулювання розвитку вітчизняних стартапів у військовій сфері є створення сприятливих умов для розвитку військових стартапів шляхом надання фінансової та організаційної підтримки.

До організаційних інструментів підтримки можна віднести:

1. Співпраця з військовими установами та іншими зацікавленими сторонами для забезпечення потреб військового сектору в новітніх технологіях та продуктах. співпраця з іншими зацікавленими сторонами, наприклад з науковими центрами, університетами та приватними компаніями, також може допомогти військовим стартапам отримати доступ до новітніх технологій та інноваційних розробок, що можуть бути застосовані у військовій сфері. Така співпраця може включати обмін досвідом та знаннями, спільні дослідження та розробки, а також спільні проекти з використанням новітніх технологій.

2. Розвиток військових технопарків та інноваційних кластерів для забезпечення співпраці між військовими підприємствами, стартапами та науково-дослідними установами. сприяти підвищенню ефективності використання ресурсів та прискоренню процесу розробки нових технологій та виробів. Військові технопарки та кластери також можуть створювати умови для співпраці з іншими країнами та міжнародними організаціями, що може сприяти залученню нових технологій та ресурсів.

3. Розробка та впровадження спеціальних програм для стартапів у військовій сфері, які б допомагали їм знаходити нові ринки збуту та партнерів, залучати інвестиції та здійснювати трансфер технологій. Напрямами таких програм є підтримка експорту, трансфер технологій, державне фінансування, створення інноваційної екосистеми підтримки, програми партнерства.

4. Підтримка зовнішньоекономічної діяльності військових стартапів шляхом укладення міжнародних угод з іншими країнами. Такі угоди можуть бути спрямовані на підтримку військових стартапів та сприяння їхньому виходу на міжнародні ринки, а також на обмін технологіями, знаннями та досвідом з партнерами з інших країн.

5. Організація спільних заходів та виставок, що забезпечують можливості для стартапів у військовій сфері для знайомства з потенційними партнерами, інвесторами та клієнтами; створення мережі менторів та експертів, які можуть надавати консультації стартапам з питань розвитку бізнесу та технічного вдосконалення.

У військовій сфері, де розробки технологій можуть бути вкрай дорогими, фінансування є особливо важливим. Фінансова підтримка є важливим інструментом для стимулювання розвитку стартапів у військовій сфері.

Один зі способів фінансової підтримки стартапів – це гранти. Гранти можуть бути надані державними або приватними організаціями. Вони допомагають стартапам здійснювати дослідження та розробки, випробування та впровадження нових технологій. Гранти можуть мати різну форму, наприклад, безповоротну фінансову допомогу або вкладення в обмін на частку в компанії.

Крім того, стартапи можуть отримати фінансову підтримку від приватних інвесторів, таких як венчурні капіталісти та бізнес-ангели. Вони можуть інвестувати свої

гроші у стартапи в обмін на частку від прибутку в майбутньому. Цей підхід дозволяє стартапам отримати необхідні ресурси для розвитку та збільшення свого капіталу.

Окрім фінансової підтримки, стартапи можуть отримати й іншу підтримку від організацій, які допомагають у знаходженні ринків збуту, партнерів, підвищенні кваліфікації, консультуванні та інших аспектах діяльності. Наприклад, в Україні існують такі організації, як «Startup Ukraine», «Інноваційна платформа» та «Асоціація українських венчурних інвесторів», які надають допомогу стартапам у різних.

Ще одним інструментом фінансової підтримки стартапів є субсидії. Субсидії є формою фінансової підтримки, яка надається державою або приватними організаціями для зменшення вартості досліджень та розробок, випробувань та впровадження нових технологій. Це може бути наприклад допомога у зменшенні податків, зниження розмірів платежів за користування інфраструктурою, пільги на землю тощо.

Зарубіжний досвід підтримки стартапів у військовій сфері може бути корисним для вдосконалення підходів до розвитку військових стартапів в Україні. Ось кілька прикладів зарубіжних ініціатив:

DARPA (Defense Advanced Research Projects Agency) – агентство Міністерства оборони США, що фінансує дослідження та розробки у галузі військових технологій. DARPA надає фінансування на основі конкурсних заявок від стартапів та науково-дослідних установ. Це дозволяє стартапам отримати фінансову підтримку для реалізації своїх ідей та розробок. США мають програму Small Business Innovation Research (SBIR), яка забезпечує фінансову підтримку досліджень та розробок малих бізнесів, в тому числі й військових. Крім того, у США діє програма Military Technologies Acceleration (MTA), яка допомагає військовим стартапам знаходити ринки збуту та партнерів [1];

Innovate UK - британська агенція, що фінансує дослідження та розробки у різних галузях, включаючи військові технології. Innovate UK надає фінансування на основі конкурсних заявок від стартапів та підприємств. Крім того, Innovate UK організовує різні ініціативи, такі як програми підтримки стартапів та технічні акселератори;

Israel Defense Forces (IDF) – військові сили Ізраїлю, які мають добре розвинуту систему співпраці з приватними компаніями та науковими установами. IDF надає фінансову підтримку стартапам, а також надає їм доступ до своїх розробок та інфраструктури. Крім того, IDF організовує програми та акселератори для підтримки стартапів у військовій сфері. Уряд Ізраїлю також забезпечує фінансування військових стартапів та створив спеціальну програму «Yozma», яка сприяла розвитку військових стартапів в країні [2];

Німеччина відома своїм сильним військово-промисловим комплексом та активною підтримкою інновацій та стартапів у військовій сфері. «Зона інновацій оборонної галузі» (Innovation Area Defence) - це ініціатива Міністерства оборони, яка має на меті створити простір для зближення військових організацій та стартапів. Це дає можливість стартапам працювати з експертами військової галузі та випробовувати свої продукти в реальних умовах. Програма «Зелений залізничний коридор» (Green Railway Corridor) – це ініціатива, спрямована на сприяння використанню зелених технологій у військовій галузі. Програма забезпечує фінансування стартапів та компаній, які займаються розробкою зелених технологій для військового транспорту. «Озброєні сили та інновації» (Armed Forces and Innovation) – це програма Міністерства оборони, яка сприяє співпраці між військовими організаціями та стартапами. Програма забезпечує фінансування та підтримку стартапів у військовій сфері, що займаються розробкою інноваційних технологій. «Ініціатива з експорту безпеки» (Security Export Initiative) – це програма, спрямована на підтримку експорту продуктів військово-промислового комплексу Німеччини [3].

Україна також намагається активно розвивати військові стартапи та інновації. Декілька прикладів організаційних інструментів підтримки стартапів у військовій сфері в Україні [4; 5]:

- Програма «Прискорення розвитку військових технологій та застосування їх у сфері національної безпеки та оборони» – ця програма спрямована на підтримку військових стартапів та досліджень у сфері безпеки та оборони, зокрема, на розвиток військово-технічного співробітництва з іншими країнами.
- Фонд підтримки військових стартапів «Innovation Ukraine» – цей фонд надає фінансову та організаційну підтримку військовим стартапам, зокрема, шляхом надання грантів та підтримки в інших формах.
- Урядова програма «Стартап Україна» – ця програма підтримує розвиток стартапів у різних галузях, включаючи військову сферу, шляхом надання фінансової та організаційної підтримки.
- Український інститут національної пам'яті – цей інститут надає підтримку військовим стартапам та проєктам, які спрямовані на збереження та відновлення історичної пам'яті України та підвищення національної свідомості.

Ці інструменти підтримки стартапів військової галузі є важливим кроком на шляху до створення ефективної системи підтримки військових інновацій в Україні. Зарубіжний досвід демонструє, що успішна підтримка військових стартапів потребує комплексного підходу, який включає фінансування, сприяння створенню військових технопарків та інноваційних кластерів, надання правової підтримки та ін. Важливо, щоб підтримка стартапів здійснювалась за допомогою різних інструментів та програм, які забезпечують належне фінансування, сприяють трансферу технологій, забезпечують доступ до ринків та партнерів.

Література:

1. Офіційний вебсайт Military Technologies Acceleration (MTA). URL : https://www.militarytechnologiesacceleration.org/.

2. Офіційний сайт Israel Defense Forces. URL : https://www.idf.il/en/.

3. Офіційний сайт Innovation Area Defence URL : https://www.innovationarea-defence.de/en/.

4. В Україні запустили грантову програму для стартапів у сфері військових технологій – до $35 000. URL : https://ain.ua/2022/07/29/v-ukrayini-zapustyly-grantovu-programu-dlya-startapiv-u-sferi-vijskovyh-tehnologij/.

5. Укроборонпром вивчає стартапи українців military-tech, найкращі отримають до $35 тисяч. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3553291-ukroboronprom-vivcae-startapi-ukrainciv-militarytech-najkrasi-otrimaut-do-35-tisac.html.

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

Іванова Олена Василівна,
в.о. асистентки кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання, аспірантка кафедри публічного управління та адміністрування Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Сьогодні маємо можливість спостерігати складний процес інституціоналізації нової для України моделі взаємовідносин у системі «влада – місцеве самоврядування – громадянське суспільство». Є потреба у посиленні заходів регіональної політики, спрямовані на збалансування, досягнення конвергенції розвитку регіонів. Оскільки законно створене об'єднане територіальне об'єднання – це лише початок формування згуртованості мешканців громади. Виключно приналежність жителів відповідної адміністративно-територіальної одиниці для об'єднання та згуртованості недостатньо. Не існує «одних» універсальних заходів для сприяння згуртованості. Важливо, щоб місцеві актори, громади максимально використовували свої територіальні особливості, навіть якщо ці особливості несприятливі [1].

У воєнний час місцеве самоврядування відіграє ключову роль у боротьбі з російськими окупантами, адже територіальні громади стикаються з найскладнішими проблемами: забезпечення евакуації населення, порятунок поранених, доставка гуманітарної допомоги, відновлення зруйнованих комунікацій, будівель і споруд, охорона території. Значна кількість деокупованих міст розробляють плани відновлення та впроваджують заходи для забезпечення належних умов життя для населення. Крім цього, тилові міста стали ще й центром гуманітарної допомоги, забезпечення житлом і товарами внутрішньо переміщених осіб. Практика та досвід роботи в цих складних умовах вкотре засвідчили, що сильне та злагоджене місцеве самоврядування разом із відповідальністю керівників територіальних громад є запорукою життя кожного регіону.

Незавершена до війни реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади з війною набула нових завдань, вимагаючи вирішення насамперед у правовій площині. Важливим є перебування в тісному контакті з громадами і бути готовим надавати консолідовану думку під час обговорень щодо кожного питання.

Для ефективної роботи системи територіальної організації влади та продовження реформи децентралізації необхідним є прийняття проєкту Закону України № 8056 «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення повноважень органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб під час воєнного стану»; проєкту Закону України № 4664 «Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою України» [2].

Важливий інструмент для оптимізації системи територіальної організації влади – це наявність відкритої інформації та відкритих дискусій що змістовного наповнення проєктної діяльності. Це сприяє відкритості, ясності, доступності, інформованості.

Підвищення ефективності процесів модернізації системи територіальної організації влади залежить від рівня кореляції між установленням загальнодержавних рішень та діяльності конкретних місцевих громад. Це проявляється в практичній реалізації ідей, проєктів, задоволення економічних потреб та переваг територіальної організації, особливо з врахуванням сучасної ситуації в Україні.

Отже, відповідно до діючого воєнного стану реформування системи територіальної організації влади в Україні зараз призупинено. Проблематичним є реалізація масштабних змін, оскільки частина України перебуває під окупацією. Проте проєктні нормативно-

правові документи, що зареєстровані у Верховній Раді, потребують розгляду та впровадження у життя.

Література:

1. Гоголь Т. В., Мельничук Л. М. Трансформація територіальних громад в умовах децентралізації в Україні. *Право та державне управління.* 2022. № 1. С. 216–225.

2. Пріоритети законодавчого порядку денного щодо децентралізації у 2023. URL : https: // gurt. org. ua / news / informator/84228/ (дата звернення: 20.02.2023).

Клімов Вадим Анатолійович,
аспірант кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПОНЯТТЯ ТА ПРИРОДА КОМПЕТЕНЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Питання про компетенцію суб'єктів публічного управління, її природу, ознаки та елементи, організаційно-правовий механізм її реалізації у різних сферах публічного управління, завжди залишалося актуальним і важливим у теорії публічного управління.

У науковій літературі висловлюється позиція, що компетенція органу виконавчої влади вичерпується його повноваженнями. Деякі вчені ставлять знак рівності між поняттями компетенції та правоздатності, стверджуючи, що компетенція органу чи посадової особи є поняття, аналогічне правоздатності фізичної особи. Однак, не можна погодитися з такою точкою зору із двох причин. По-перше, ототожнення правоздатності і компетенції призводить до висновку, що компетенція органу, стосується всіх його прав та обов'язків, в тому числі й тих, що витікають із норм цивільного права, а також із договірних відносин. Насправді ж компетенція, хоч і охоплює реальні права й обов'язки, однак можливість їх придбання при певних юридичних фактах, наприклад, при укладенні цивільно-правового договору, не є компетенцією. Правові норми, що адресуються органам, визначають не тільки їх компетенцію, але й принципи діяльності, мету, завдання [1].

Часто компетенція визначається як сукупність всіх повноважень (прав і обов'язків), якими в конкретній галузі своєї діяльності наділений будь-який орган, громадська організація чи посадова особа; сукупність встановлених нормативно-правовими актами завдань, функцій, прав та обов'язків (повноважень) державних органів, посадових осіб, громадських організацій, комерційних та некомерційних організацій; коло повноважень якогось органу чи посадової особи; закріплена законом (або іншим нормативним актом) сукупність його владних повноважень (прав і обов'язків), юридичної відповідальності й предмета відання; компетенція державних органів є спеціальною і не є рівною для всіх органів держави; добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи, особи; нормативно закріплена сукупність повноважень з розгляду певних категорій справ про адміністративні правопорушення та прийняття рішень по них у встановлених порядку та формі [1; 2, с. 239; 3, с. 369; 4; 5, с. 874; 6, с. 156].

Як зазначає В. О. Спасенко, компетенція суб'єкта публічного управління охоплює два елементи: предмети відання і повноваження, визначені законодавством. Перший елемент визначає коло справ, на які поширюються владні повноваження суб'єкта публічного управління, а також територіальні межі діяльності суб'єкта публічного управління; другий – систему прав та обов'язків, набутих у легітимний спосіб державою, місцевим самоврядуванням, державними органами і органами місцевого самоврядування,

їх посадовими особами, іншими суб'єктами правовідносин з метою забезпечення можливостей, потреб та інтересів людини і громадянина, окремих соціальних груп та суспільства в цілому [1; 7, с. 54]. Так само В. В. Терещук називає компетенцію суб'єктів публічного управління як фактичне відображення правосуб'єктності суб'єкта, а саме нормативно врегульованим втіленням можливостей суб'єкта мати права, обов'язки, нести юридичну відповідальність (правосуб'єктність загалом) як суб'єкта публічного управління. Компетенція суб'єкта публічного управління, на думку науковця є елементом правового статусу цього суб'єкта, є особливою якісною його характеристикою, яка визначає його правове становище й публічно-правову роль, а також адміністративно-правовий потенціал функціонування і складається з предмету відання та прав і обов'язків відповідного суб'єкта [8, с. 19].

На думку В. Ю. Боднарчука, поняття «компетенція» вживається для об'єднання понять «предмет відання», «функції» та «повноваження» (до останнього елемента відноситься також юридична відповідальність) [9, с. 20]. З іншого боку, А. О. Ткаченко заперечує віднесення функцій та завдань до структури поняття «компетенція суб'єкта публічного управління». Функції суб'єкта публічного управління виражають основне призначення суб'єкта, встановлюють частину тієї роботи, яку має виконувати суб'єкт публічного управління у рамках свого становища в державному апараті (загальний напрямок діяльності), а компетенція визначає, що може і має зробити орган на виконання такої діяльності (конкретні владні дії у межах загального напрямку державно-владної діяльності). Завдання суб'єкта публічного управління не визначають компетенцію, а розкривають мету діяльності, визначають зміст функцій держави та впливають на форму та методи їх реалізації. Виконання завдань направлено на досягнення певної мети, у зв'язку з чим виникає необхідність певного виду діяльності. Шляхом покладення завдань на суб'єкт публічного управління держава здійснює координування, цільову настанову його діяльності. Тобто завдання витікають із цілей, на досягнення яких повинна бути направлена діяльність суб'єкта публічного управління в рамках його компетенції [10, с. 194].

Література:

1. Спасенко В. О. Компетенція суб'єкта публічного адміністрування: поняття і структура. *Проблеми сучасних трансформацій.* 2022. № 4. URL : https://reicst.com.ua /pmtl/article/view/2022-4-01-05/2022-4-01-05.

2. Козюренко Р. Компетенція – основний елемент правового статусу суб'єкта адміністративно-деліктної юстиції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2017. № 874. С. 102–107.

3. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень / [уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. К.: Довіра, 2006. 789 с.

4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.

5. Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. Т. 1 : А–К / уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. К.: АКОНІТ, 2006. 926 с.

6. Козюренко Р. С. Діяльність судів загальної юрисдикції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення. Дис. … канд.юр.наук. Спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. К., 2017. 184 с.

7. Голосніченко Д. І. Теорія повноважень: вітчизняний та зарубіжний досвід їх формування. К.: Вид-во Г.А.М., 2009. 356 с.

8. Терещук В. В. Компетенція суб'єкта публічного адміністрування в Україні та її структура. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Ч. 3. С. 19–22.

9. Боднарчук В. Ю. Сутність і зміст поняття компетенція в державному управлінні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. № 2. С. 19–26.

10. Ткаченко А. О. Поняття компетенції державного органу. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 192–197.

Ковтун Ірина Броніславівна,
кандидатка наук з державного управління, доцентка, перша проректорка,
доцентка кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРИНЦИПИ LEADER/CLLD ЯК ОРІЄНТИРИ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УКРАЇНІ

Місцевий розвиток під керівництвом громади (Community-led Local Development – CLLD) у країнах ЄС було введено як новий інструмент, призначений для вирішення проблем місцевого розвитку. Як прямо вказано в абревіатурі, CLLD сприяє інтегрованому підходу до територіального розвитку через залучення великого представництва місцевих суб'єктів. Крім того, як зазначено в «Керівних принципах CLLD для місцевих учасників», він має шукати додаткові мультиплікаційні ефекти для програм місцевого розвитку та інтеграції [1, с. 223]. CLLD спирається на програму LEADER, яка є добре апробованим інструментом розвитку сільських територій. Абревіатура «'LEADER» походить від французької фрази «Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale», що англійською мовою означає «Links between activities for the development of rural economy» (зв'язки між видами діяльності задля розвитку сільської економіки) [2].

З 1991 р. по 2001 р. за підтримки Європейської комісії технічної допомоги було розроблено методологію LEADER, в основі якої лежать сім принципів місцевого розвитку, котрі для правильного застосування цієї методології обов'язково мають здійснюватися одночасно:

- локальний підхід. Передбачає концентрацію уваги на невеликій, однорідній та соціально згуртованій території, для якої часто характерні загальні традиції, почуття причетності або загальні потреби та очікування. На території LEADER повинні бути задані географічні межі, причому вони не завжди відповідають адміністративним. Швидше, ці межі визначаються практичними чи функціональними міркуваннями. Відштовхуючись від такої чітко заданої території, легше оцінити місцеві сильні та слабкі сторони, загрози та можливості, внутрішній потенціал території та визначити головні перешкоди до сталого розвитку.
- місцеве партнерство. CLLD-проекти управляються місцевими ініціативними групами (local action group – LAG). У LAG беруть участь партнери з публічного та приватного секторів, між якими повинен дотримуватися чіткий баланс сил і мають бути представлені всі наявні місцеві зацікавлені групи з різних соціально-економічних секторів цієї території. Діяльність LAG здійснюється у сільській місцевості, на території з населенням від 10 000 до 100 000 осіб. На рівні ухвалення рішень, приватні партнери та громадські організації у місцевому партнерстві мають представляти не менше 50 % плюс одна людина. Організаційно-правова форма у різних країнах різна, але найчастіше такі партнерства мають статус некомерційних.
- ініціатива «знизу». Означає, що всі місцеві зацікавлені сторони беруть участь у процесі ухвалення рішень з питань, пов'язаних зі стратегічним плануванням та вибором пріоритетних напрямів розвитку своєї території. До участі залучаються широкі верстви населення, економічні та соціальні групи, представники органів та організацій публічного та приватного секторів. LEADER виходить із того, що місцеві жителі найкраще розуміються на питаннях розвитку своєї території. Це можна розглядати як інструмент «партиципаторної» демократії (демократії участі), яка є доповненням до парламентської демократії.

- місцеве управління. Відповідальність за питання управління, зокрема фінансовий менеджмент програм LEADER, покладається на LAG, яка за такого підходу отримує можливість добре дізнатися про ініціаторів проектів та вивчити соціально-економічні характеристики території. Завдяки безпосередній близькості покращуються інформаційні потоки, впорядковуються та спрощуються процедури для ініціаторів проєктів. Завдяки місцевому менеджменту стає можливим стимулювати появу проектів, що відповідають місцевим потребам та потенціалу, чого не завжди можна досягти через традиційні інститути місцевого самоврядування та з позицій регіонального рівня управління.

- багатогалузева інтеграція. LEADER не є галузевою програмою розвитку; за стратегією LAG має стояти багатогалузева логіка, у кожному напрямі діяльності мають об'єднуватися одразу кілька секторів. Дії та проєкти, заплановані у місцевих стратегіях, мають бути взаємопов'язані та узгоджені як єдине ціле. LAG – спільнота, в якій представлені різні суб'єкти, але саме така різноманітність часто створює ідеальні умови для інновацій, інтегруючи різні інтереси і групи.

- мережеві зв'язки та співробітництво. LAG, самі будучи мережами, у свою чергу, повинні співпрацювати з іншими організаціями, чия діяльність спрямована на розвиток як на місцевому, так і на регіональному, національному та міжнародному рівнях. Мережеві зв'язки – це спосіб передачі передового досвіду, поширення інноваційних рішень та позитивного досвіду місцевого економічного розвитку. Завдяки таким мережам виникають зв'язки між людьми, проектами та сільськими територіями; з їхньою допомогою можна подолати ізоляцію, в якій опиняються деякі сільські території. Вони можуть стимулювати появу проектів співробітництва, поєднуючи групи LEADER навколо спільних інтересів. Співпраця, у свою чергу, йде ще далі за мережеві зв'язки. Завдяки співпраці LAG вступають у спільні проекти з LAG у своєму регіоні, з іншими групами LEADER, або з тією чи іншою групою, організованою за аналогічним методом в іншому регіоні чи навіть іншій країні. Співпраця з іншими регіонами – це джерело інновацій для LAG, адже нові погляди часто розкривають нові можливості.

- інновація. В інноваційному характері LEADER/CLLD можна побачити спосіб стимулювання появи нових рішень для місцевого економічного розвитку, відкрити для себе місцеві ресурси та почати користуватися ними за допомогою нових знань і технологій. Глибокий спонукальний мотив до змін на місцевому рівні, переосмислення громадської діяльності через створення партнерств та збільшення доданої вартості місцевих продуктів та послуг означають, що місцеве населення буде набагато ефективніше, ніж це було можливо раніше, реагувати на старі та нові можливості та труднощі розвитку.

Для країн-членів ЄС CLLD поширює метод LEADER на європейські структурні та інвестиційні фонди (ESIF) – Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF) та Європейський соціальний фонд (ESF). Зауважимо, що мінімум 5% бюджету Європейського сільськогосподарського фонду розвитку сільської місцевості (EAFRD) має витрачатися через CLLD, і це єдиний фонд, який має цільові асигнування на CLLD [1, с. 224].

Таким чином, вважаємо, що заслуговує на подальше вивчення питання застосування технологій LEADER/CLLD для обґрунтування ефективності їхнього впровадження у якості інструменту місцевого економічного розвитку сільських територій України.

Література:

1. Loris Servillo, Martijn De Bruijn From LEADER to CLLD: The Adoption of the New Fund Opportunities and of Their Local Development Options European Structural and Investment Funds Journal Volume 6 (2018), Issue 3. PP. 223–233. URL : https://estif.lexxion.eu/data/article/13233/pdf/estif_2018_03-007.pdf.
2. LEADER/CLLD explained. URL : https://enrd.ec.europa.eu/leader-clld/leader-toolkit/leaderclld-explained_en?fbclid=IwAR2fBylmG3UTtHQGpi4P978DQim-UWbgUbqX-UVjrOAD-MMhQf5Lm7gLof0.

Лалуєва Надія Миколаївна,
викладачка-стажистка кафедри публічного управління та адміністрування Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

В сучасних умовах стрімкого розвитку світової спільноти велику роль відіграє інститут громадянського суспільства. Вплив громадянського суспільства здебільшого пов'язаний із високим рівнем демократії в державі, освіченістю громадян, їх культурним та інтелектуальним розвитком. Відповідно до цього, збільшення ролі громадянського суспільства зумовлює потребу формування громадської думки.

Дослідження теоретичних та практичних аспектів громадської думки висвітлено у наукових працях таких вчених, як Г. Г Почепцов [6], В. Л. Осовський [5], В. Г. Королько [3] тощо.

Громадська думка – це сукупність загальновизнаних і узвичаєних у певному суспільстві уявлень, оцінок, суджень щодо суспільно значущих явищ, подій, особистостей, проблем тощо [4].

Також зміст громадської думки як соціальної інституції можна трактувати як сукупне ставлення, виражене у формі оцінного судження між суб'єктами громадської думки (громадськістю) та суб'єктами влади з приводу оцінки, змісту, способу розв'язання певної політичної, економічної, екологічної, соціальної проблем [5, с. 46].

Процес формування громадської думки полягає у взаємодії індивідуальних, групових, колективних суджень, установок.

Варто відзначити, що процес формування громадської думки в суспільстві може відбуватись стихійно або цілеспрямовано. Це відбувається під дією сукупності таких чинників, як рівня поінформованості, рівня суспільної свідомості, застосування елементів пропаганди, агітації, стереотипного мислення, впливу окремих осіб тощо. Крім того, велику роль у процесі формування громадської думки відіграють засоби масової інформації (далі – ЗМІ). Оскільки вони не тільки повідомляють інформацію, а й здійснюють аналіз, інтерпретацію подій чи явищ, додають емоційне забарвлення, тим самим нав'язуючи думку (певну позицію, ставлення) громадянам (телеглядачам, радіослухачам, читачам тощо). Окремі аспекти впливу ЗМІ на громадську думку розглянемо у таблиці.

Таблиця 1

Способи маніпулювання громадською думкою

№ з/п	Назва способу	Характеристика
1.	Імітувати виникнення проблеми, а потім пропонувати способи їх вирішення	штучно створюється проблема, розрахована на те, щоб викликати певну реакцію серед громадян, щоб вони самі вимагали прийняття заходів, які необхідні правлячій гілці влади.
2.	Відтягнення строків виконання	простіше погодитися на жертви в майбутньому, ніж сьогодні, що надає громадянам більше часу для того, щоб звикнути до думки про зміни і прийняти їх, коли прийде час.
3.	Відволікання уваги	відволікання уваги людей від важливих проблем і рішень, прийнятих правлячими колами, за допомогою постійного насичення медіасфери малозначними повідомленнями.
4.	Спонукати громадян захоплюватися посередністю	впроваджувати в широкі верстви населення думку про те, що краще бути неосвідченим, вульгарним і невихованим.
5.	Робити наголос у більшій мірі на емоції, ніж на роздуми	використання емоційно-психологічного чинника дозволяє зачепити підсвідоме для того, щоб впроваджувати думки, бажання, страхи, побоювання, примус або стійкі моделі поведінки.
6.	Знати про людей більше, ніж вони самі про себе знають	система має більшу владу і більшою мірою управляє людьми, ніж вони самі.
7.	Спосіб поступового застосування	для виконання будь-яких непопулярних заходів, потрібно впроваджувати їх поступово, оскільки одночасне застосування таких заходів призведе до заворушень, опору серед населення
8.	Тримати людей в неосвіченості, культивуючи посередність	якість освіти, що надається нижчим суспільним класам, повинна бути посередньою для того, щоб дефіцит знань, який відділяє нижчі суспільні класи від вищих, залишався на рівні, який не зможуть подолати нижчі класи.
9.	Посилювати почуття власної провини	змусити людину повірити в те, що тільки вона винна у власних нещастях, які відбуваються за браком її розумових можливостей, здібностей чи прикладених зусиль.
10.	Звертатися до народу, як до дітей	використовуються такі доводи, персонажі, слова та інтонація, начебто мова йде про дітей шкільного віку з затримкою в розвитку, відсталістю.

Примітка. Складено автором на основі [1].

З вищезазначеного можна зробити висновок, що ЗМІ використовують різні методи впливу на психіку людини, її поведінку, свідомість. Для цього застосовуються маніпулювання, пропаганда, переконання, навіювання. Усі ці методи можуть мати позитивну та негативну сторони. Тому важливо навчитися правильно сприймати інформацію, яку нам пропонують ЗМІ. В першу чергу, варто довіряти перевіреним джерелам інформації, співставляти різні дані, явища, обставини, аналізувати їх з різних сторін і точок зору. Важливо розуміти, хто і з якою метою подає ту чи іншу новину.

Вплив ЗМІ на свідомість людини нерідко досягається за допомогою стереотипів, міфотворчості та іміджів, які керують усім процесом сприйняття інформації. Експерти у сфері журналістики зазначають, що процес сприйняття – це механічна підгонка ще невідомого явища під стійку загальну формулу (стереотип). Тому ЗМІ стандартизує повідомлення, тобто особливим чином «підводить» інформацію під стереотип, загальну думку [2].

Отже, вплив ЗМІ на формування громадської думки дуже великий. Як бачимо, нам часто нав'язують певні переконання, ідеї, світогляд. Важливо зрозуміти це та вчасно відреагувати. Таким чином, даний науковий напрям потребує подальших досліджень.

Література:

1. Богуш Л. А. Вплив медіа на формування громадської думки у світі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.* 2021. Том 32 (71). № 1. Ч. 3. С. 299–305.

2. Городенко Л.М. Засоби масової комунікації у контексті громадської думки: формування, функціонування, жанрові прийоми. URL: http://disser.com.ua/content/242 464.html. (дата звернення: 15.02.2023).

3. Королько В. Г., Некрасова О. В. Зв'язки з громадськістю. Наукові основи, методика, практика: підр. для студентів вищих навчальних закладів. 3-тє вид., доповн. і переробл. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 831 с.

4. Розумний М. М. Громадська думка. Енциклопедія Сучасної України : енциклопедія / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL : https://esu.com.ua/article-31955. (дата звернення: 15.02.2023).

5. Осовський В. Л. Громадська думка: спроби соціологічної інтерпретації. К. : Інститут соціології НАНУ, 1999. 299 с.

6. Почепцов Г. Г. Паблік рилейшнз: навч. посіб. 3-тє вид., випр. і доп. К.: Т-во «Знання», КОО, 2006. 327 с.

Лукашук Валентина Сергіївна,
аспірантка кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

РОЛЬ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У СФЕРІ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Збереження культурної спадщини в сьогоднішніх умовах є важливим вектором внутрішньої та зовнішньої культурної політики держави. Водночас, воно є тією частиною культурної політики, де участь та відповідальність держави є найбільшими. Сучасна сфера охорони культурної спадщини неможлива без участі інститутів громадянського суспільства.

Законом України «Про охорону культурної спадщини» передбачено, що «підприємства усіх форм власності, заклади науки, освіти та культури, громадські організації, громадяни сприяють органам охорони культурної спадщини в роботі з охорони культурної спадщини, можуть встановлювати шефство над об'єктами культурної спадщини з метою забезпечення їх збереження, сприяють державі у здійсненні заходів з охорони об'єктів культурної спадщини і поширенні знань про них, беруть участь у популяризації культурної спадщини серед населення, сприяють її вивченню дітьми та молоддю, залучають громадян до її охорони» [1].

Однією із перших громадських організацій, яка була створена в 1966 році з метою, реставрації, вивчення, збереження та популяризації пам'яток культурної спадщини стало Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. Товариство також утворювало підпорядковані йому обласні, районні та міські товариства, які в свою чергу утворювали розгалужену, але добре налагоджену систему громадських організацій з центром у м. Києві.

Товариство за власні кошти, які складалися в переважній більшості з членських внесків, виконувало реставраційні роботи на пам'ятках, організовувало експедиції з

вивчення, опису та виявлення нових об'єктів культурної спадщини. До кінця 1980-х років Українське товариство охорони пам'яток історії та культури залишалося єдиною недержавною структурою в Україні, яка займалася збереженням пам'яток культурної спадщини [2].

На законодавчому рівні Українському товариству охорони пам'яток історії та культури відведено особливе місце, адже в Законі України «Про охорону культурної спадщини» визначено, що «Українське товариство охорони пам'яток історії та культури сприяє залученню широких верств населення до участі в охороні культурної спадщини, здійснює пропаганду культурної спадщини і законодавства про її охорону, громадський контроль за її збереженням, використанням, консервацією, реставрацією, реабілітацією, музеєфікацією та ремонтом, сприяє роботі органів охорони культурної спадщини» [1].

В часи незалежності, кількість громадських організацій, які займаються питаннями охорони культурної спадщини поступово збільшується, багато з таких організацій у своїй статутній діяльності поєднують декілька напрямів у сфері культури, в тому числі і напрям охорони культурної спадщини. Варто зазначити, що на сьогодні Українське товариство охорони пам'яток історії залишається найчисельнішим інститутом громадянського суспільства, де основною та єдиною сферою діяльності залишається культурна спадщина.

Збільшення інтересу до проблем культурної спадщини та залучення громадських організацій до реалізації державної політики у сфері охорони культурної спадщини пов'язано з тим, що охорона культурної спадщини залишається найбільш проблемним напрямом діяльності у сфері культури, оскільки потребує створення окремих органів охорони культурної спадщини, хоча б на рівні обласних державних адміністрацій. Об'єкти культурної спадщини є найбільш незахищеними щодо зовнішніх впливів і досить часто знаходяться на перетині протилежних інтересів органів охорони культурної спадщини та приватних інтересів забудовника.

На сьогодні інститути громадського суспільства активно долучаються до перешкоджання проведення незаконного будівництва на території пам'яток, в їх зонах охоронних або історичних ареалах. Вагомою загрозою збереження культурної спадщини є будівельні проекти, що цілеспрямовано руйнують характер історичного середовища пам'яток культурної спадщини, призводять до хаотичної забудови в історичних центрах міст та сіл. Суспільство стало більш свідомим до проблем незаконної забудови, спотворення пам'яток культурної спадщини, проведення неякісних реставраційних робіт та нищення пам'яток. У випадках коли державні органи охорони культурної спадщини є безсилими, там активно включаються громадські організації, які стають не лише на заваді проведенню несанкціонованих робіт, а й доводять, що наша країна має культурну ідентичність, яку варто зберігати, адже нам є чим пишатися.

Державна політика щодо громадських об'єднань у сфері охорони культурної спадщини активно вливає на популяризацію культурної спадщини, не лише в Україні, а й закордоном. Одним із таких важливих кроків, стало підписання у 2021 році Меморандуму про співробітництво між Міністерством культури та інформаційної політики України та рядом громадських організацій з метою зафіксувати спільні кроки держави й громадськості, які спрямовані на виявлення, документування та охорону об'єктів культурної спадщини другої половини XX сторіччя [3].

Варто також зауважити, що залучення досвіду грантової діяльності інститутів громадянського суспільства, активізація співпраці між державними органами охорони культурної спадщини та громадськими організаціями може зробити значний внесок у справу покращення рівня збереженості пам'яток в Україні. Грантові програми України, Європейського союзу, а також міжнародні програми у сфері охорони культурної спадщини здебільшого не розраховані на органи державної влади, а орієнтовані в першу на громадські організації, фізичних осіб або заклади комунальної чи приватної форми власності. Такий інструмент може бути використаний виключно у співпраці держави та

громадських організацій. Держава повинна спиратися як на власну систему органів охорони культурної спадщини різного рівня, так і на світові досягнення у збереженні культурного надбання, які передбачають всебічну участь інститутів громадянського суспільства.

Діяльність органів охорони культурної спадщини в Україні не виглядає гармонійною без участі інститутів громадянського суспільства. Саме тому, необхідно використати досвід європейських країн та активізувати співпрацю органів державної влади з громадськими організаціями щодо реалізації державної політики у сфері охорони культурної спадщини через інтеграцію інформаційних технологій і ресурсів, мультимедійних засобів, грантових проєктів та створення цифрових платформ.

Література:

1. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 р. №1805-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text.

2. Історія Товариства // сайт Українського товариства охорони пам'яток історії та культури URL : http://pamjatky.org.ua/istoriya-tovarystva.

3. МКІП та громадські організації об'єднують зусилля зі збереження архітектури XX ст. Сайт Міністерства культури та інформаційної політики України. URL : https://www.mkip.gov.ua/news/5784.html.

Марущин Юрій Віталійович,
кандидат наук з державного управління, заступник керуючого справами виконавчого апарату Хмельницької обласної ради,
старший викладач кафедри публічного управління та адміністрування Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРО ОКРЕМІ ПИТАННЯ СПІВРОБІТНИЦТВА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Співробітництво територіальних громад, або на європейський лад «міжмуніципальне співробітництво» – достатньо розвинута сфера взаємин органів місцевого самоврядування. Із прийняттям Закону України «Про співробітництво територіальних громад» у 2014 році [3], який було розроблено за передовою європейською практикою, визначено організаційно-правові основи співпраці регіональних органів влади, форми, принципи, механізми цієї взаємодії та їх фінансування. Основна ідея цього нормативного акту полягає в об'єднанні зусиль сусідніх муніципалітетів для вирішення конкретної проблеми в інтересах усіх сторін співпраці.

Даний Закон спочатку планувався як один із перехідних етапів до створення укрупнених тергромад. Зокрема, ті дрібні громади, які одразу не бажали об'єднуватися в ОТГ, не бачивши вигод від такої форми владної організації на власній території, отримали можливість почати із співробітництва. Ідея проста: домовляйтеся та співпрацюйте щодо вирішення тієї, або іншої проблеми, і, у підсумку, всі ми виграємо: отримавши ефективний результат – громади самостійно прийдуть до ідеї про необхідність утворення ОТГ.

Приємно відмітити, що перспективи затребуваності визначених законодавством форм співробітництва не втратили своєї актуальності навіть після завершення добровільного об'єднання територіальних громад. Доказом цього є те, що станом на 16 лютого 2023 року між територіальними громадами укладено 1010 договорів про співробітництво [4].

Основою розвитку співпраці є законодавчо закріплена воля зацікавлених муніципалітетів. На сьогоднішній день органи місцевого самоврядування склали практику реалізації п'яти правових конфігурацій співробітництва в Україні. Найпоширеніша форма – реалізація спільних проектів, що виробляє координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними ресурсів на певний час для спільного проведення відповідних заходів (переважно в сфері адміністративних послуг та ЖКГ).

Водночас з моменту прийняття закону минуло понад вісім років, а зменшення дохідної частини місцевих бюджетів, пов'язане з наслідками COVID-19 та російсько-української війни, диктує необхідність ще більш раціонального використання обмежених ресурсів. Одним із шляхів досягнення цієї мети є побудова ефективного співробітництва та синергії фондів партнерських громад для покращення надання послуг, забезпечення розвитку території, реалізації своїх повноважень. Зокрема, під час воєнного стану в сфері цивільного захисту повноваження були передані від ЦОВВ до муніципалітетів, які не фінансувалися належним чином державою. За таких умов реалізація нових повноважень через налагодження взаємодії між місцевими органами влади також розглядається як один із шляхів вирішення цієї проблеми. Додатково, громади нині повинні спільно працювати в напрямку реабілітації та адаптації військових ветеранів, психологічної підтримки населення в умовах війни – створювати відповідні центри; напрацюванні питань тимчасового житла для вимушених переселенців; розробці проєктів екологічного та туристичного співробітництва; також варто й надалі йти за перевіреними трендами, синхронізуючи дії в питаннях розвитку індустріальних парків, залучати релоковані бізнеси [5].

У січні 2023 року Верховна Рада України оновила та впорядкувала окремі площини співробітництва територіальних громад [2]. Так, основними законодавчими змінами є:

1) визначення договору про змішане співробітництво, який може містити елементи різних форм співробітництва;

2) спрощене запровадження порядку доєднання територіальних громад до вже діючої співпраці, шляхом укладення додаткової угоди про приєднання;

3) забезпечення можливості проведення засідань комісій з підготовки проекту договору про співробітництво, а також громадських обговорень щодо організації співробітництва в дистанційній формі.

І хоча, експерти все ж виділяють деякі застереження відносно деяких аспектів нових змін [1], та, попри це, ми вважаємо, що реалізація оновлених положень законодавства допоможе муніципалітетам більш ефективно організовувати міжмуніципальну співпрацю та реалізовувати спільні проекти, які покращать якість послуг для мешканців в умовах воєнного стану та сприятимуть повоєнному відновленню і розвитку територій.

Література:

1. Огляд законопроєкту № 5742 щодо врегулювання окремих питань співробітництва територіальних громад. URL: https://is.gd/FhTGoO (дата звернення 20.02.2023).

2. Про внесення змін до Закону України «Про співробітництво територіальних громад» щодо упорядкування окремих питань співробітництва територіальних громад: Закон України від 12 січня 2023 року № 2867-IX. URL: https://is.gd/RO7W5k (дата звернення 20.02.2023).

3. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 червня 2014 року № 1508-VII. URL: https://is.gd/pu9NWK (дата звернення 20.02.2023).

4. Реєстр договорів про співробітництво територіальних громад. URL: https://is.gd/zyJphd (дата звернення 20.02.2023).

5. Чому співпраця територіальних громад особлива важлива під час війни? URL: https://is.gd/bA8wCB (дата звернення 20.02.2023).

Мощанець Андрій Андрійович,
аспірант кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЩОДО СТВОРЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПІДТРИМКИ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Без функціонуючої економіки неможливо здобути перемогу у війні. Зважаючи на те, що основою економічної системи будь-якої держави є малий та середній бізнес, проблемним питанням залишається забезпечення належної підтримки зазначеної категорії з боку влади. На сьогодні, в умовах повномасштабної війни, державі потрібен функціонуючий бізнес, а бізнесу – допомога з боку держави.

У науковому середовищі різні аспекти співпраці органів влади та бізнесу досліджувалися цілою низкою вітчизняних науковців, серед яких: В. Дергачова, Я. Колешня, Т. Бережна та інші. Разом з тим, сучасні виклики лише посилюють важливість ґрунтовних досліджень існуючих та пошуку нових форм підтримки бізнесу в Україні.

Малі та середні підприємства відіграють провідну роль у забезпеченні зайнятості та формуванні доходів населення, виступають значним джерелом податкових надходжень, але водночас є більш вразливими до зовнішніх потрясінь порівняно з великими підприємствами.

За роки незалежності підприємці в Україні зіштовхувалися з різними труднощами: невиважена державна політика підтримки бізнесу, великий рівень податкового навантаження, обмежений доступ до кредитів, високий ступінь регуляції підприємницької діяльності та значна кількість бюрократичних перепон. Слід зазначити, що найскладнішим випробуванням для сектору малого та середнього підприємництва, який також сильно постраждав від пандемії COVID-19, стало потрясіння від російського вторгнення, що змусило значну частину бізнесу припинити свою діяльність. Компанії, які все ж таки продовжили роботу, на додаток до вищезгаданих проблем зіштовхнулися з новими загрозами, що пов'язані з наслідками війни: втрати від знищених активів, зруйнована інфраструктура, гарантування безпеки персоналу, скорочення попиту на продукцію, зменшення грошових потоків від операцій тощо [1, с. 13].

У контексті вищевикладеного доречно зауважити, що у сьогоднішніх складних та нестабільних соціально-економічних, політичних, енергетичних умовах ще більше загострюється проблема не лише прибутковості бізнесу загалом, а його виживання зокрема [2, с. 130]. Саме тому забезпечення роботи підприємств – важливе завдання для гарантування економічної безпеки країни, де одним із пріоритетних завдань влади є надання максимальної підтримки бізнесу. Зважаючи на це, на сьогодні, у надскладних умовах, держава здійснює кроки задля підтримки підприємств. Зокрема, уряд запропонував малому та середньому бізнесу низку програм підтримки, щоб допомогти відновити втрати, завдані війною [3].

Такі ініціативи уряду включають, наприклад, фінансову підтримку (щомісячна компенсація компаніям за працевлаштування ВПО; впровадження пільгового кредитування), спрощення податкового навантаження (запровадження єдиного податку у розмірі 2 % для всіх підприємств з річним оборотом не більше 10 млрд грн; скасування податку на соціальне страхування для I та II груп платників податків) та митних процедур (скорочення часу розмитнення до однієї години; звільнення від імпортного мита на всі

товари, крім алкогольних і тютюнових виробів), мораторій на державні перевірки, скасування ліцензування (з-поміж 600 дозволів та ліценцій, необхідних для ведення господарської діяльності, залишилося близько 20), боротьба з бюрократизацією (запуск єДекларації).

Також держава активно впроваджує програму релокації бізнесу, яка дозволяє не лише захистити підприємства від воєнних дій, а й зберегти виробничі потужності, робочі місця тощо. Перевезення обладнання релокованих підприємств здійснюється безкоштовно ВАТ «Укрпошта» та ВАТ «Укрзалізниця». Крім того, для релокованого бізнесу діє пільгова ставка оренди державного чи комунального майна протягом перших півроку [1]. Станом на початок 2023 року скористалися цією програмою 606 підприємств, з яких 390 вже повністю відновили свою роботу [4].

Слід зазначити, що активну роль в допомозі бізнесу відіграють також місцеві органи публічної влади, діяльність яких в більшості зосереджена на підтримці ділової активності. Наприклад, в Хмельницькому відбувся форум «Щодня можливості для бізнесу в умовах війни», Івано-Франківська ОВА розробила платформу «Save Business Now», у Львівській області створено проєкт індустріального парку «Agro.Food.Tech» тощо [1].

Доречно зауважити, що незважаючи на вже існуючі механізми допомоги підприємствам, на сьогодні в Україні для відновлення бізнесу надзвичайно важливо забезпечити страхування інвестицій. Адже без гарантування безпеки неможливо залучити інвесторів. З іншого боку, саме залучення нових інвестицій є каталізатором розвитку бізнесу та основою подальшої відбудови держави. Саме тому, на нашу думку, можливим варіантом вирішення цієї проблеми є розробка державного механізму страхування воєнних ризиків. Крім того, критичною проблемою є зниження купівельної спроможності населення і, як наслідок, зменшення попиту на товари та послуги, що виробляються бізнесом. У цьому контексті ми пропонуємо розвивати механізми підтримки підприємств для переорієнтації на зовнішні ринки.

Таким чином, можна стверджувати, що економічний фронт на сьогодні є надзвичайно важливим. Питання адаптації бізнесу до нових викликів та загроз значною мірою залежатиме від того, наскільки ефективною буде підтримка з боку влади.

Література:

1. Експрес-оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. Аналітичний звіт. Київ : Програма розвитку ООН в Україні, 2022. 77 с.

2. Дергачова В. В., Колешня Я. О. Державна підтримка малого та середнього бізнесу в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2018. № 20. С. 130–133.

3. Бережна Т. Держава підтримує український бізнес, який виявив надзвичайну стійкість в умовах війни. URL : http://surl.li/exvld (дата звернення: 14.02.2023 р.)

4. Лиса А. Підприємства в Україні закликають активніше залучатися до програми релокації. URL : http://surl.li/eyqim (дата звернення: 14.02.2023 р.).

Сем'янчук Петро Михайлович,
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

МІҐРАЦІЙНІ МОТИВИ ЛЮДИНИ У ПЕРВІСНУ ДОБУ ЯК ПЕРША СХОДИНКА ДО СУЧАСНИХ МОТИВАТОРІВ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ ПОДОРОЖЕЙ

Сучасний туризм характеризується своїми численними класифікаційними різновидами. Важко уявити, що їхні витоки беруть свій початок з Первісної доби. Дослідники Історії туризму В. Абрамов і М. Тонкошкур доходять висновку, що «діяльність людини з перших днів її існування була обумовлена необхідністю пересування з одного місця в інше з найрізноманітнішими цілями. Саме прагнення потрапити в нові місця лежить в основі сучасного туризму. Більш того, туризм і подорожі зіграли найважливішу роль у становленні і розвитку як локальних цивілізацій, так і Світової цивілізації в цілому» [1, с. 3].

Процес пізнання первісними людьми навколишнього світу супроводжувався численними мандрівками. З цього приводу Н. Соколова цілком слушно стверджує: «в епоху первіснообщинних відносин спостерігалися переміщення людей, що здебільшого обумовлювалися наступними причинами: а) кліматичними – розливи річок, виверження вулканів, сходження лавин тощо; б) біологічними – переслідування племен хижаками або небезпечними масивними тваринами: мамонтами, носорогами та іншими; в) соціальними – переслідування мисливцями первіснообщинного колективу представників іншого племені, які зайшли на їхню територію» [2, с. 8].

Варто зазначити, що міґрація у первіснообщинному суспільстві була доволі звичним, у багатьох випадках неусвідомленим, природним та поширеним явищем. Переселення первісних людей, виходячи з фізіологічних потреб, вважалися вкрай необхідними. Звідси випливає, що міґраційні процеси були складовою частиною життя первісних людей. Переміщення, які здійснювалися з однієї території на іншу були життєдіяльною необхідністю. Людей, у першу чергу, штовхав інстинкт самовиживання. Іншим важливим міґраційним мотивом людини в Первісну добу був пошук місцевости з кращими умовами життя. До останніх варто віднести такі як: кращі ресурси, більше можливостей добувати їжу, питна вода, деревина для розпалювання і підтримання вогню й інші.

Відзначимо, що міґрація була необхідною умовою уникнення різних небезпек природних катастроф, стихійних лих, хижих тварин і ворогів. За первіснообщинного ладу міґрація була основним пізнавальним фактором, що дозволяв накопичувати певні знання, зміцнювати пам'ять і сприяти розвитку людської цивілізації. Первісні люди у процесі переміщення зустрічали незвідані для себе осередки культури й пізнавали нові технології. Це дозволяло об'єднувати знання та позитивно сприяти іншим відкриттям. У результаті цього урізноманітнювалися способи пристосування до життя.

Радикальні кліматичні зміни, як от наступ льодовиків або міжльодовикові періоди, що обраховувалися тисячами років, призводили до поступової зміни ландшафту, флори та фауни. Проте траплялися і раптові катаклізми, наприклад: виверження вулкану, цунамі, землетруси, повені, що змушували первісних людей покидати одні території та перебиратися на інші. Для скотарських племен переселення найчастіше здійснювалися через напади або пошесть. Представники первісного скотарства відганяти свої стада й отари через ворожі або посушливі території. Таким чином кочівництво варто вважати однією з перших форм масового мандрівництва.

Первісні мисливці у процесі вистежування здобичі знайомилися з новими територіями. Не рідко переслідування тварин виходило далеко за межі власних стоянок.

Могли траплятися випадки, що мисливці губилися серед незнайомої місцевости. Такі випадки сприяли створенню певних міток і позначок для орієнтації, а відтак формування первісних мап території полювання. Це дозволяло подальшому просторовому пізнанню навколишнього світу. Крім того, інші члени племени мали можливість допомогти переносити здобич до місць стоянок. Досліджуючи первісну картографію людства, М. Мальська, Н. Паньків та А. Ховалко зазначають: «вони були недосконалі, створені на землі, де відзначалися безпечні шляхи, броди, пасовища, нори звірів. До найдавніших відомих людству карт слід віднести ті, що виконані на кістках тварин біля 11-14 тис. років тому: Якутія, Південна Європа, Східна Африка, Меланезія тощо. Так, на бивні мамонта, знайдено поблизу села Межиріччя Закарпатської області, вирізана карта поселення на березі річки. З часом карти стали зображати на стінах печер: Ласко (Франція), Альтаміра (Іспанія), Капова (Україна)» [2, с. 8].

Первісне збиральство (збиральництво) також було пов’язане з міграціями людей. Постійна потреба в їжі зумовлювала постійне розширення досліджуваної та господарсько-освоювальної території. Заходи безпеки первісних племен спочатку мали сугубо інстинктивний характер, але низка повторювальних небезпек та загроз у процесі життєдіяльности, в тому числі й міграційної, були хорошим стимулом для поступового вивчення й убезпечення більших за площею територій.

Первісне рибальство сприяло освоєнню струмків, річок, озер і приморських територій, а відтак подальше створення мап. Розвиток первіснообщинного ладу і технологічний поділ праці якісно збільшували її продуктивність та виникнення перших надлишків продукції. Так створилися передумови торгівлі та з’явилися первісні торгівельні маршрути. Обміни набували регулярного характеру. Спершу торгівельні операції здійснювався між сусідніми племенами, але із плином часу кількість племен збільшувалася, а торгівельні площі зростали. Прикладом цього є дослідження стоянок австралійських абориґенів та низки південноамериканських племен. Доба Неоліту відзначається появою праобразів сучасних базарів. Ці зустрічні пункти створювалися для здійснення обмінних операцій. Їхнє розташування знаходилося у зручному для сусідніх дружніх племен місці.

Ще одним мотивом первісних міграцій були військові походи, що перетворилися у загарбницькі війни. Наступний вартий уваги міграційний мотив – наукові дослідження. Навіть у первісному суспільстві були люди, яких цікавили різні природні й астрономічні явища, життя тварин, місцезнаходження свого племени й інших поселень, вирощування рослин, технології господарювання тощо. Пізнання і мандри стали взаємодоповнюючими явищами. Саме тому археологами виявлено стоянки первісних племен різного рівня розвитку на великих територіях Європи, Азії, Африки, Австралії, Південної Америки, Північної Америки та Океанії з примітивними прототипами туристичної інфраструктури.

Отже, окреслені мотиви міграцій у Первісну добу стали передумовами появи високорозвинених цивілізацій Стародавнього світу, де мотиватори подорожей поглиблювалися й урізноманітнювалися.

Література:

1. Абрамов В. В., Тонкошкур М. В. Історія туризму: підручник. Харків: ХНАМГ, 2010. 294 с.

2. Мальська М., Паньків Н., Ховалко А. Історія розвитку туризму: навчальний посібник. Львів, 2016. 117 с.

Струтинський Олег Любомирович,
аспірант кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

СВІТОВИЙ ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ

Світовий досвід впровадження альтернативних джерел енергії є досить різноманітним і залежить від багатьох факторів, таких як кліматичні умови, географічні особливості, технологічний рівень, наявність ресурсів, підтримки уряду і багатьох інших, які можуть впливати на формування стратегії впровадження альтернативної енергетики. Для прикладу, країни які є лідерами по видобуванню та виробництву викопних джерел енергії, досить повільно і тільки під впливом тиску світової спільноти починають впроваджувати використання альтернативних джерел енергії у своїх регіонах. Станом на 2017 рік, 16 держав світу мали нульову частку використання альтернативної енергетики, сюди входили: Об'єднані Арабські Емірати (далі – ОАЕ), Кувейт, Монголія, Катар, Саудівська Аравія, Гонконг, Сінгапур та інші [1]. Велика частина країн із нульовою або мінімальною часткою використання альтернативної енергетики, являються постачальниками та виробниками викопного палива, через цей фактор, такі держави дуже повільно переходять на альтернативну енергетику. На 2022 рік, під впливом світової спільноти, більшість країн із цього списку уже затвердили проєкти по збільшені частки альтернативної енергетики та побудували перши станції на основі відновлюваних джерел енергії, але перехід на альтернативні джерела енергії досі відбувається у дуже повільних темпах. Звісно є країни, які показують досвід, вартий уваги темпами позитивних змін у цьому напрямку й однією з таких країн є ОАЕ, яка планує до 2030 року задовольняти до 30% процентів своїх потреб в енергії, саме завдяки «зеленим джерелам», в основному завдяки енергії сонця, вітру, а також гідроенергії, так на 2026 рік планують будівництво гідроакумулювальної станції в Аль-Хаттаві [2].

Існує велика кількість джерел альтернативної енергії, найпоширенішими являються сонячна, вітрова, та гідроенергетика, у швидких темпах зростає виробництво та використання біопалива. Також за останнє десятиліття, в регіонах із великим вмістом геотермальних вод, набуло популярності використання геотермальних електростанцій, як для опалення приміщень, так і для виготовлення електроенергії. Деякі країни, експериментують з такими напрямками як, енергія припливів і хвиль та використання тепла морів і океанів. Також 5 грудня 2022 року у Ліверморській національній лабораторії Лоуренса в Каліфорнії, відбувся один із головних проривів науки 21 століття в напрямку альтернативної енергетики, який теоретично у майбутньому зможе забезпечити всю планету дешевим та екологічно чистим джерелом енергії. Дослідження керованого термоядерного синтезу, є одним із самих перспективних напрямків у науці не тільки у сфері енергетики, але може скласти фундаментальну основу майбутнього розвитку світу в багатьох інших сферах досліджень, адже саме через відсутність дешевого та потужного джерела енергії, багато напрямків є нерентабельними або експериментально невідтворюваними. Хоча це перший такий прорив термоядерного синтезу майже за століття досліджень, поки що цей напрямок не являється актуальним, адже не може використовуватись в комерційних цілях, а являється тільки результатом експериментів [3].

Особливої актуальності переходу від викопного палива, до альтернативних джерел енергії, став повномасштабний напад Росії на Україну 24 лютого 2022 року. Ці події, показали світу, та особливо Європейському Союзу (далі – ЄС), що альтернативна енергетика дозволяє не тільки турбуватись про екологію, але і бути самодостатніми в плані енергетики. Адже Росія своїм прикладом показала, як країни які продають викопні ресурси, можуть маніпулювати, та пробувати впливати на рішення питань на

міжнародному рівні. Уже зараз, є країни, які протягом багатьох років переходять на альтернативні джерела енергії та повністю, або частково забезпечують свої потреби в енергії. Такі країни як: 1) Швеція, уряд якої пообіцяв до 2040 року виключити викопне паливо для вироблення електроенергії. Уже зараз частка енергії яку отримують з ГЕС складає 45%, а енергія вітру 17%. 2) Коста-Рика, яка уже отримує усю свою енергію з екологічно чистих джерел. Частка у 67,5% енергії отримується від ГЕС, 17% від вітрових електростанцій (надалі ВЕС), 13,5% від геотермальних джерел, 0,84% біомаса та сонячна енергія і решту 1,16% виробляють резервні заводи. 3) Нікарагуа де частка відновлюваної енергетики становить 75,2%. 4) Шотландія, де по останнім показникам 97.4% припадає на відновлювану енергетику, більша частина якої від вітру. 5) Німеччина, яка завжди була одним з лідерів Європи по впровадженню альтернативної енергетики й уже станом на 2020 рік, 45,3% складали відновлювані джерела енергії. 6) Уругвай, де ще у 2018 році 97% енергії було з відновлюваних джерел, 60% якої було отримано від гідроенергії, решту від енергії сонця, вітру та біопалива. 7) Данія, яка 2021 році мала частку у 67% відновлюваної енергетики, в основному енергія вітру і біопаливо. Та планує до 2050 року повністю відмовитись від викопного палива. 8) Також лідером по використанню сонячної та вітрової енергії є Китай, хоча ця країна має найбільший показник викиду вуглецю в атмосферу, ще з 2017 року вона стала лідером за кількістю встановлених фотоелектричних та вітрових потужностей. Також Китай виробляє понад 70% фотоелектричних модулів у світі і являється провідним виробником гідроенергії. У 2020 році Китай пообіцяв, що до 2060 року стане вуглецево нейтральним, та до 2030 року отримуватиме до 35% енергії з альтернативних джерел. 9) Наступною країною, в якій відновлювана енергетика має статус найбільш зростаючого джерела енергії й станом на 2020 рік складає 20%, являється США. На території США активно використовують різні джерела альтернативної енергії, як от сонячна та вітрова, гідроенергія та геотермальна енергія. США одні з перших у світі почали активно впроваджувати використання та виробництво біопалива. Ще з 1990 років почала на законодавчому рівні спонукала населення грантами та дотаціями, щоб виробляти енергію з альтернативних джерел [4]. Своїм прикладом, ці країни показали як ефективно переходити на альтернативну енергетику і до яких позитивних змін це може призвести. Ще одним позитивним показником, можна назвати те, що за 2022 рік, ЄС вперше в історії, отримала від відновлюваних джерел більше енергії, чим від спалювання газу. Частка у 22% припала на енергію сонця і вітру, 20% на газ, що є на 1% менше ніж у 2021 році. Цьому показнику сприяли не тільки країни, які показані як приклад країн з дуже високою часткою альтернативної енергетики, але й такі як, Польща, Литва, Іспанія, Нідерланди, Греція, Угорщина. Ці країни, також показали сильний вплив на цю статистику і в досить швидкому темпі переходять на відновлювані джерела енергії [5]. Але не тільки ЄС показує позитивні тенденції переходу своєї енергетики на альтернативні джерела, дуже позитивну динаміку показують Індія та Японія. Ці країни, за останні роки сильно збільшили інвестиції у цьому напрямку і по останнім даним, попали у топ-5 країн по обсягу інвестицій в альтернативну енергетику. Ці країни відносно недавно почали інвестувати у цей напрямок, Індія у 2010 році, тоді як Японія зосередилась на цьому напрямку з 2011 року, після аварії на Фукусімській АЕС. Індія в основному зосередилась на енергії сонця, Японія на енергії вітру, адже через своє географічне положення, самі ці напрямки будуть найбільш перспективні [6]. Звісно не тільки ці країни переходять на альтернативну енергетику, на даний час, міжнародною спільнотою розробляється багато проєктів, які повинні допомагати країнам з різним економічним становищем у швидкому темпі переходити на альтернативні джерела енергії. Ця позитивна тенденція показала, що світ, почав активно переходити на альтернативну енергетику.

Література:

1. Which Country Uses The Least Alternative Energy? : стаття. URL : https://www.worldatlas.com/articles/countries-with-the-lowest-levels-of-alternative-energy.html (дата звернення 21.02.2022).
2. ОАЕ посилює інтерес до відновлювальної енергії : стаття. URL : https://wz.lviv.ua/news/464856-oae-posyliuie-interes-do-vidnovliuvalnoi-enerhii (дата звернення 21.02.2022).
3. Scientists achieve a breakthrough in nuclear fusion. Here's what it means. : стаття. URL : https://www.nationalgeographic.com/science/article/scientists-achieve-breakthrough-nuclear-fusion (дата звернення 21.02.2022).
4. Top 10: Nations that are leading the renewable energy charge : стаття. URL : https://sustainabilitymag.com/net-zero/top-10-nations-that-are-leading-the-renewable-energy-charge-countries-emissions (дата звернення 21.02.2022).
5. Минулого року ЄС вперше отримав більше енергії з відновлюваних джерел, ніж від спалювання газу: стаття. URL : https://zn.ua/ukr/WORLD/minuloho-roku-jes-vpershe-otrimav-bilshe-enerhiji-z-vidnovljuvanikh-dzherel-nizh-vid-spaljuvannja-hazu.html (дата звернення 21.02.2022).
6. Топ-5 країн, які вкладають у ВДЕ більше всіх: стаття. URL : https://cern.com.ua/2018/09/29/top-5-krayin-yaki-vkladayut-u-vde-bilshe-vsih/ (дата звернення 21.02.2022).

Терещенко Тетяна Василівна,
кандидатка економічних наук, доцентка,
деканеса факультету управління та економіки
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Переконані у необхідності застосування синергетичного підходу до формування та реалізації економічного потенціалу громади, оскільки саме він дозволить забезпечити раціональний розподіл ресурсів території, акумулювання резервів динамічного економічного зростання, а також формування можливостей для вирішення проблем, реалізації пріоритетів, актуальних для конкретної території. Поглиблення інтересу до вивчення синергії та принципів її реалізації при формуванні та реалізації економічного потенціалу територіальних громад (далі – ТГ) пов'язане з можливостями отримання додаткових економічних та інших результатів, які є важливими для забезпечення життєдіяльності громади та її системного розвитку [3].

Процес формування економічного потенціалу територіальної громади у розрізі усіх його елементів є надзвичайно складним. Необхідно враховувати дію численних чинників впливу, які у мінливих умовах зовнішнього середовища перебувають у стані постійного руху та неврівноваженості, до того ж взаємопов'язані. Метою нашого дослідження виступає саме визначення та систематизація ключових чинників формування економічного потенціалу територіальної громади як цього вимагає застосування синергетичної концепції системної методології.

Розпочнемо з визначення змісту економічного потенціалу територіальної громади, у науковій літературі виділяють такі основні підходи до його трактування: системний (розкриває можливості й резерви розвитку території як відкритої системи); відтворювальний (описує потенціал з точки зору структури доходів бюджету та темпів їх зростання); ресурсний (описує потенціал з позиції реальних та номінальних ресурсів, можливостями їхнього використання). З іншого боку, при розкритті сутності

економічного потенціалу ТГ виокремлюють такі його важливі аспекти: елементний, структурний, функціональний, інтеграційний, а також історичний [3].

Підкреслимо, що розвиток економічного потенціалу територіальної громади слід розглядати як багатоаспектний, тривалий у часі, динамічний процес, що відбувається під впливом цілої низки чинників. Існує досить багато підходів до систематизації чинників формування та реалізації економічного потенціалу. Зупинимось на окремих з них.

Перш за все, чинники формування економічного потенціалу ТГ доцільно розподілити на чинники, що формують зовнішнє та внутрішнє середовище громади. Так, до першої групи чинників доцільно віднести: можливість структурування потенціалу з позиції здатності території функціонувати та розвиватись в умовах ринку, державне регулювання розвитку територій, державна стратегія місцевого (регіонального) економічного розвитку, участь територіальної громади у міжнародних (європейських), національних програмах та проектах, суспільно-політичні, правові, соціально-демографічні, екологічні, науково-технічні та інші чинники. Зі свого боку, до чинників другої групи відносяться: структура економічного потенціалу та його ресурсного забезпечення, політика і стратегія розвитку території, інституційна здатність до здійснення соціально-економічних перетворень, відповідна підтримка громадян, рівень та якість життя у територіальній громаді, благоустрою території, матеріальні та організаційно-технічні умови виробництва, рівень розвитку інфраструктури, якість надання освітніх, медичних, соціальних, адміністративних та ін. послуг, інвестиційний клімат території тощо.

Окремі автори переконані, що розвиток території, а також рівень та характер її економічного потенціалу, перш за все, визначають такі зовнішні чинники як: політично-правові, соціально-економічні, технологічні, екологічні, природні та історичні. До внутрішніх вони відносять: міжнародну економічну діяльність, соціальні умови, технологічний розвиток, інноваційний, інвестиційний, природно-ресурсний, туристичний, трудовий тощо потенціал. При цьому визнається доцільність об'єднання внутрішніх чинників розвитку у групи: власне ресурсну, що визначає потенціал розвитку території відносно наявних у нього реальних та номінальних ресурсів, та регуляторну, що визначає можливість впливу на розвиток регіону з точки зору системи управління [2].

На думку окремих науковців, до ключових чинників розвитку потенціалу доцільно віднести: політико-правовий – політична стабільність та нормативно-правове забезпечення, які визначають умови діяльності; інноваційно-інвестиційний – державна підтримка у сфері залучення інвестицій; фінансово-економічний – державна підтримка через стратегії, програми розвитку, макроекономічні важелі тощо; кадровий – якісні та кількісні характеристики трудових ресурсів [1].

Підкреслимо, що у практичній площині ключовий вплив на формування та реалізацію економічного потенціалу ТГ здійснює ефективність діяльності місцевої влади, а також рівень відповідальності та компетентності її представників. При цьому важливим є використання розгалуженого аналітичного інструментарію у ході прийняття рішень щодо місцевого розвитку. Також у сучасних умовах необхідним є формування місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування гнучких антикризових (адаптивних) систем управління територіальним розвитком та формуванням економічного потенціалу з урахуванням пріоритетів та цілей національних і регіональних стратегій розвитку.

Як показує досвід, в окремих випадках провідну роль у формуванні та реалізації економічного потенціалу територіальної громади відігрівали такі чинники як якісне стратегічне планування територіального розвитку, наявність механізмів реалізації стратегічних цілей; розробка інвестиційних пропозицій та залучення інвесторів до реалізації місцевих проєктів; дієва співпраця бізнесу, влади, а також громадськості; створення сприятливого середовища для розвитку місцевого бізнесу тощо.

Великою мірою розвиток економічних потенціалів ТГ залежить від рівня підприємницької активності, ділового підприємницького клімату, залучення громадськості до прийняття відповідних управлінських рішень та, що дуже важливо, - до реалізації окремих проєктів. При цьому, звісно, доцільно зважати на такі чинники як: сприятливі кліматичні умови, наявність природних ресурсів, рівень застосування сучасних технологій, наявний кадровий потенціал тощо. Не варто забувати також про тенденції інтенсивного використання природних ресурсів територій та ігнорування необхідності забезпечення їх відновлення. За таких обставин все більшої ваги набувають нематеріальні чинники розвитку ТГ.

Загалом, формування економічного потенціалу ТГ є тривалим, складним, безперервним та нелінійним процесом, його ефективність визначається дією цілої низки взаємопов'язаних чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, належна увага до яких дозволить у повній мірі забезпечувати досягнення ключової мети – конкурентоспроможність території; місцевий економічний розвиток; високий рівень життя громади.

Література:

1. Жидков О. І., Ажаман І. А. Чинники впливу на формування та розвиток потенціалу підприємств сфери послуг. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/204.pdf.

2. Кіш Г. В. Чинники регіонального розвитку та їх стратегічне управління. URL : http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2022/1_2022/21.pdf.

3. Ковтун І. Б., Терещенко Т. В. Теоретичні аспекти формування економічного потенціалу територіальної громади: синергетичний аспект. *Science, Technologies, Innovations.* №3(19) 2021. PP. 3–9. URL : http://doi.org/10.35668/2520-6524-2021-3-01.

Хитра Олена Володимирівна,
кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПЕРСПЕКТИВИ ВІДРОДЖЕННЯ ТА ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ У ПОСТПАНДЕМІЧНИЙ І ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Інтенсифікація розвитку туристично-рекреаційної сфери в умовах глобалізації приносить низку економічних і соціальних вигод для країни: зростання зайнятості (створення робочих місць у сфері туризму та суміжних галузях), збільшення особистих (заробітна плата працівників туристичної і суміжних галузей, доходи власників факторів виробництва), комерційних (валові надходження, що створюються завдяки витратам туристів, чистий прибуток підприємств туристичної і суміжних галузей) та державних (податки, збори, доходи державних підприємств) доходів, надходжень іноземної валюти і, завдяки цьому, – підвищення частки туризму у формуванні ВВП [1, с. 71].

Варто зауважити, що упродовж 2017–2019 рр. відбувалося вагоме зростання кількості туристів, що обслуговувалися туристичними фірмами та агентами в Україні. Відповідно, збільшувалась кількість суб'єктів, які надають туристичні послуги, а також кількість реалізованих туристичних путівок.

Певний інтерес являє розподіл туристів за метою поїздки та видами туризму (табл. 1). Стабільно високою є питома вага подорожей з метою дозвілля, відпочинку

(близько 90 % у 2017 р., понад 96 % у 2020 р.). Разом з тим, слід констатувати зменшення частки туристів, які здійснюють подорожі в рамках ділового туризму (з 7 % у 2017 р. до 2,6 % у 2020 р.). Оскільки сьогодні вже нікого не здивуєш традиційним відпочинком, все більшої популярності в Україні стали набувати "нетипові" та екстремальні види туризму – болотний туризм, винний туризм, подорожі на повітряній кулі, весільний туризм тощо. Про динамічний розвиток туристичного бізнесу в Україні напередодні пандемії свідчить і той факт, що все більше українців почали користуватися послугами вітчизняних операторів для відпочинку за кордоном [2, с. 55].

Таблиця 1

Розподіл українських туристів за метою поїздки та видами туризму у 2017–2020 рр.

Показник	Рік							
	2017		2018		2019		2020	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Кількість туристів, усього	2806426	100	4557447	100	6132097	100	2360278	100
В т. ч. за метою поїздки та видами туризму:								
службова, ділова, навчання	197356	7,0	216884	4,8	271171	4,4	61198	2,6
дозвілля, відпочинок	2517065	89,7	4246177	93,1	5761645	94,0	2269271	96,1
лікування	79299	2,8	80306	1,7	65929	1,1	17921	0,8
спортивний туризм	2864	0,1	3739	0,1	4246	0,1	1538	0,1
спеціалізований туризм	2452	0,1	1976	0,1	21529	0,3	4584	0,2
інше	7390	0,3	8365	0,2	7577	0,1	5766	0,2

Примітка: складено автором за даними: https://www.ukrstat.gov.ua/

У 2020 році індустрія послуг, в тому числі сфера туризму та рекреації, зіткнулась з серйозним викликом – кризою, пов'язаною з поширенням вірусу COVID-19. Якщо у 2019 р. чисельність туристів в Україні становила 6132097 осіб, то у 2020 р. – лише 2360278 осіб. Суттєве зменшення кількості туристів спричинило закриття багатьох туроператорів і турагентів, які не змогли пережити кризу на ринку туристичних послуг, пов'язану з карантинними обмеженнями та закриттям кордонів. За оцінками експертів, падіння міжнародного туризму в 2020 році еквівалентне втраті близько 1 млрд прибуттів та 1,1 трлн. дол. США надходжень від міжнародного туризму [3, с. 10].

Повномасштабне вторгнення росії на територію України 24 лютого 2022 року поставило під загрозу не лише туризм на теренах України, але і міжнародний сектор подорожей, який щойно почав відновлюватись від втрат, викликаних пандемією COVID-19. Частина туристичних підприємств закрилася, інші переорієнтували свою діяльність на волонтерство, надаючи власний транспорт для евакуації біженців та для закупівлі чи перевезення гуманітарної допомоги з-за кордону. У тилових регіонах внутрішній туризм поступово відновлюється, проте це в основному короткотривалі виїзні тури для ВПО. Щодо виїзного туризму, то ситуація є дещо іншою – більшість українців почали цікавити поїздки за кордон з метою евакуації, а не відпочинку. Втім, частина українських туристичних агенцій розпочала співпрацю з туроператором Rainbow Tours у Польщі, який пропонує тури до Єгипту, Туреччини та інших країн [4, с. 13].

Перешкодою для розвитку в'їзного туризму стали: воєнні дії на території України; втрата значної частини туристично-рекреаційних ресурсів (пам'яток культури, архітектури, історичних пам'яток); руйнування інфраструктури в районах проведення

активних бойових дій; закриття повітряного простору для цивільної авіації; порушення логістики на території України, що пов'язано з руйнуванням шляхів сполучення або розміщенням окупаційних військ на шляхах сполучення; розміщення окупаційних військ на території областей, які є важливими туристичними центрами в Україні; значна втрата людських ресурсів, що пов'язано з виїздом персоналу за кордон, переміщенням персоналу до інших регіонів України або його задіянням у воєнних діях [5, с. 147].

Втім, у світі є багато прикладів, коли після масштабних воєнних дій країни швидко відновлювалися та з новими силами розвивали туризм на своїх територіях. Це пов'язано з тим, що збройні конфлікти, воєнні дії, тероризм впливають на створення нової спадщини та сприяють розвитку «військового туризму» і «туризму пам'яті», що ґрунтується на вшануванні пам'яті всіх, хто постраждав унаслідок воєнного вторгнення [6, с. 30]. Крім того, розвиток туризму у поствоєнний період має базуватися на національно-патріотичному вихованні; для розвитку міжнародного туризму це буде можливістю показати національну свідомість українців, засновану на національних та загальновизнаних європейських цінностях.

Слід зауважити, що Україна донедавна не мала привілею членства у Європейській Туристичній Комісії (далі – ЄТК), але протягом останніх місяців команда Державного агентства з розвитку туризму докладає суттєвих зусиль, аби українське туристичне середовище глибше інтегрувалося у європейську спільноту. Під час Загальних зборів члени ЄТК – керівники національних туристичних органів Європи – висловили свою повну солідарність з Україною і прийняли рішення про початок процедури надання членства щонайменше на три роки на безкоштовній основі. Рішення про компліментарне членство в ЄТК для України надасть змогу ДАРТ користуватися всіма ресурсами цієї організації, залучати інвестиції і фонди для розбудови туристичних локацій. Комісія має намір створити Фонд допомоги, кошти з якого буде направлено на відновлення туристичної і рекреаційної інфраструктури України [4, с. 14].

Повне відновлення туристичної діяльності на території країни стане можливим лише після припинення бойових дій і з наданням можливості безпечного перебування туристів у будь-якому регіоні, безперешкодного пересування територією України, відновленням всієї інфраструктури, транспортного сполучення і туристично-рекреаційних ресурсів [5, с. 147–148; 6, с. 31–32]. Але для цього варто також удосконалювати державну туристичну політику. Зауважимо, що відповідно до вимог та проблем розвитку сфери туризму урядом була схвалена Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року [7], для досягнення цілей якої визначені правовий, організаційний, економічний та фінансовий механізми державного регулювання розвитку сфери туризму та курортів.

Важливими напрямами у подоланні наслідків кризи в туристичній галузі є фінансування розбудови інфраструктури, забезпечення охорони пам'яток, музейна безпека, розвиток сучасних засобів цифрової комунікації та доступність інформації про туристичні локації, засоби пересування, заклади харчування в мережі Інтернет. Варто окреслити такий напрям, як зміцнення довіри через забезпечення захисту та безпеки у всіх видах туристичної діяльності, зміцнення партнерських зв'язків та солідарності на користь соціально-економічного відновлення. Важливе місце посідає підтримка розвитку туристичної інфраструктури та надання якісних послуг упродовж всього виробничо-збутового ланцюжка туристичної галузі, сприяння інвестиційній діяльності, створення сприятливих умов для розвитку внутрішнього та регіонального туризму. Максимальне використання сучасних технологій у туристичній сфері, пропаганда цифровізації з метою вироблення інноваційних рішень та інвестування коштів у розвиток цифрових навичок, особливо у працівників, що тимчасово не працюють, та осіб, які шукають роботу, сприятиме відновленню та розвитку туризму в майбутньому [3, с. 16].

Таким чином, оновлення концепції стратегічного управління розвитком потенціалу туристичної галузі в Україні є важливим для отримання синергічного ефекту, який,

насамперед, базується на сукупності економічного, інноваційного, екологічного і соціального результатів [8, с. 19]. У післявоєнний період стратегія розвитку туристичного бізнесу повинна бути націлена на пріоритетний розвиток військово-подієвого, військово-історичного і військово-пригодницького туризму, охоплювати як економічні дії, пов'язані з ринковими процесами, так і позаринкову діяльність на різних рівнях державного і недержавного управління.

Література:

1. Міщук І., Головата Р. Туристичні підприємства України в системі міжнародної туристичної діяльності. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі*. 2021. № 1. С. 69–78.

2. Вислободська Г. П. Парадигма розвитку туристичного ринку України. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 48. С. 54–58. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/48_2020_ukr/12.pdf (дата звернення: 22.02.2023).

3. Барвінок Н. В. Вплив пандемії, спричиненої COVID-19, на діяльність туристичної індустрії в Україні. *Соціальна економіка*. 2021. Вип. 62. С. 7–19.

4. Роїк О. Р., Недзвецька О. В. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* 2022. Вип. 46. С. 11–15.

5. Барвінок Н. Вплив глобальних безпекових факторів на розвиток міжнародного туризму в Україні. *Věda a perspektivy*. 2022. № 4 (11). С. 139–151. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/vp/article/view/1423/1420 (дата звернення: 22.02.2023).

6. Барвінок Н. В., Барвінок М. В. Вплив російсько-української війни на туризм в Україні та перспективи його розвитку в майбутньому. URL: http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6403/13255-1?inline=1 (дата звернення: 22.02.2023).

7. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/168-2017-%D1%80 (дата звернення: 22.02.2023).

8. Юхновська Ю. Формування концепції стратегічного управління розвитком потенціалу туристичної галузі в Україні та її регіонах. *Галицький економічний вісник.* 2019. Т. 57. № 2. С. 18–27. URL : https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/27975 (дата звернення: 22.02.2023).

Щепанський Едуард Валерійович,
доктор наук з державного управління, кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ КОРПОРАТИВНИМ СЕКТОРОМ ЕКОНОМІКИ

В сучасних умовах, на тлі процесів глобалізації та концентрації капіталу в компаніях, доводиться говорити про корпоратизацію як про неминуче та очевидне правове та економічне явище. На думку ряду авторів, зокрема О. В. Манойленко, В. Ю. Лисіна [1, с. 319]. Україні необхідно почати новий цикл ділової активності, який передбачає не лише модернізацію виробничого потенціалу реального сектору економіки, а й перегляд значення держави як регулятора ділових відносин та суб'єкта господарювання. У цьому випадку виникає необхідність вивчення зарубіжного досвіду державного управління корпоративним сектором економіки.

У зарубіжній літературі прийнято визначати термін «корпоративний сектор», маючи на увазі або частину економічної діяльності, або систему організаційних зв'язків між структурами та підрозділами національної економіки. Наявність терміну «сектор» у словосполученні «корпоративний сектор» свідчить про макроекономічну складову цієї економічної категорії. Визначення терміну «сектор» у літературі можна розглядати в трьох основних напрямах:

- як сукупність економічних одиниць;
- як сфера діяльності;
- як господарський механізм.

Історично практика управління процесами корпоратизації компаній зустрічається практично у всіх розвинених країнах світу, включаючи США, Європейський Союз, Канаду та Китай. Слід зазначити, що в економіці цих країн частка державної власності коливається від 14,5 % до 76%. Відрізняються й особливості управління державним майном. Процес управління власністю лише на державному рівні на практиці поділяється на три моделі: англо-американську, німецьку та японську.

Необхідно вивчити основні моделі управління державною власністю на прикладі економік країн, які є найбільш яскравими зразками кожної з представлених моделей. Англо-американська модель, яку у вітчизняній літературі називають моделлю довірчого управління, характерна для економік США, Великої Британії, Канади, Австрії, Туреччини, деяких країн Латинської Америки та Африки. За даними вітчизняних дослідників, останнім часом у рамках англо-американської моделі спостерігається чітка тенденція передачі більшості особливо цінних державних об’єктів під юрисдикцію національних трастів. Вважається, що в таких економіках частка державної власності зведена до мінімуму, а основне управління економічним розвитком здійснюється за допомогою непрямих методів управління [2].

Специфічна політика держави щодо державної власності випливає з потреби національної економіки у розвитку ефективного державного сектора. Економіка як Сполучених Штатів Америки, так і Великої Британії характеризується обмеженою кількістю сфер, у яких відповідно до закону мають працювати лише державні компанії. Проте для всіх сфер діяльності характерна змішана форма власності. Таким чином, державна власність у представлених країнах піддається впливу органів державної влади, але водночас залишається мобільною та гнучкою, як у приватних компаніях.

Друга – німецька модель управління державними активами. Ця модель характерна для країн Центральної Європи, таких як Німеччина, Австрія, Нідерланди, країни Скандинавії та частково Бельгії та Франції, і часто характеризується як закрита.

На появу німецької моделі вплинула низка факторів об'єктивного та суб'єктивного характеру. Перш за все, це висока концентрація власного капіталу, домінуюча роль банків у прийнятті корпоративних рішень і відносно низька диверсифікація акцій серед приватних інвесторів. Наявність значного державного сектору зумовила необхідність формування ефективної моделі його управління. Слід зазначити, що економіка Німеччини, на відміну від економік США та Великої Британії, характеризується активною участю органів державної влади в процесах прийняття рішень. Німецька модель управління державною власністю працює за принципом «виробництва завдань», який реалізується державою через пряме фінансування державних установ та оренду об’єктів [3, 4].

Японська модель носить назву країни, в якій вона була сформована. Однак слід зазначити, що до цієї моделі можна віднести економіки багатьох країн Азії (Індонезія, Таїланд, Тайвань, В'єтнам, Філіппіни, Китай).

На появу японської моделі вплинули економічні та політичні умови післявоєнного розвитку Японії, а також культура цієї країни, в основі якої лежить принцип соціальної згуртованості та взаємозалежності. Основними гравцями в японській моделі управління

державною власністю є банки, дочірні компанії та уряд. Ключову роль у цьому відіграє державна економічна політика, яка має на меті як офіційне, так і неофіційне представництво держави в низці компаній з метою її підтримки.

Управління державним майном здійснюється за принципом прямого управління. Основними інструментами, які слід назвати, є приватизація та всі складові державної економічної політики (ціни, податки, мита тощо). Слід зазначити, що використання націоналізації та лізингу як інструментів управління державним майном не характерне для економік з японською системою управління державним майном. Водночас приватизація розглядається як небажаний інструмент управління.

Таким чином дослідження закордонного досвіду трансформації державної власності та управління корпоративним сектором підтверджує необхідність створення комплексного інструментарію державного стимулювання інноваційного розвитку корпоративного сектору.

Література:

1. Манойленко А. В., Лисенко В. Ю. Методи державного фінансового регулювання корпоративного сектору економіки. *Проблеми економіки*. 2015. № 4. С. 319–323.

2. Жданов О. С. Зарубіжний досвід управління державною власністю. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. №4. С. 108–110.

3. Bundesministerium der Finanzen: Entwicklungen der Beteiligungs- und Privatisierungspolitik im Rückblick URL: http://www.bundesfinanzministerium.de/Web/DE/Themen/Bundesvermoegen/Privatisierungs_und_Beteiligungspolitik/Entwicklungen_bis_heute/entwicklungen_bis_heute.html.

4. Bundesministerium für wirtschaftliche Zusammenarbeit und Entwicklung (2014): Die deutsche Entwicklungszusammenarbeit, Einewelt, unsere Verantwortung. URL: http://www.bmz. de/de/mediathek/publikationen/reihen/infobroschueren_flyer/Infobroschueren/Materialie242_deutsche_ez.pdf.

Юричина Ірина Анатоліївна,
викладачка-стажистка кафедри публічного управління та адміністрування,
аспірантка кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА МІСЦЕВИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

Цифровізація в системі місцевого економічного розвитку, діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування є надзвичайно актуальною в сучасних умовах, проте, потребує значної уваги, як і з боку державної влади, так і громадян, які на жаль не всі застосовують сучасні технології в питаннях взаємодії із державою.

Відповідно до визначення поняття «цифровізація» — це впровадження цифрових технологій в усі сфери життя, тобто, перехід діяльності з реального світу у світ віртуальний (онлайн). На сьогодні, практично всі державні послуги переходять в онлайн – формат, роблячи життя людей більш комфортним та заздалегідь спланованим, адже йдеться про надання якісних адміністративних, медичних, освітніх та інших державних послуг, про соціально-економічний розвиток, якість життя людей, а також, про довіру до влади на місцевому та національному рівнях.

Актуальність цифровізації місцевого економічного розвитку закладена і в Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки [1]. Тому, серед пріоритетів регіонального розвитку також вказується підвищення якості та забезпечення доступності для населення послуг, що надаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, незалежно від місця проживання, зокрема на засадах цифровізації. Саме завдяки цифровізації та ефективному її впровадженню на місцях, спроможність територіальних громад на всій території України стане значно вищою та результативнішою.

Варто зауважити, що існує досить велика кількість програм, які спрямовані на покращення рівця цифровізації в усіх регіонах України. Одними із таких програм є:

1. Програма EGAP, яка заснована за підтримки Швейцарії, та основною метою якої є розвиток та підвищення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування, їх компетенцій серед сучасних запитів громадян, активізації та підвищенню комунікації між владою та громадянами для прийняття рішень, покращенню роботи ЦНАПів, підвищенню цифрової грамотності та забезпечення цифрової безпеки на рівні громад [2].

2. Програма DOBRE, яка заснована за підтримки Агенстра США з міжнародного розвитку (USAID), відповідно до цієї програми, територіальна громада має можливість для посилення місцевого самоврядування, поглиблення демократії, побудова процвітання та сприяння стабільності. Основною метою даної програми є те, що побудувати міцніші громади завдяки розвитку ОТГ, який ґрунтується на внутрішніх потребах громади та співпраці громадян зі своїм місцевим врядуванням для покращення життя [3].

Тобто, ми спостерігаємо, що цифровізація місцевого економічного розвитку, має надзвичайно багато позитивних складових. Тому, вважаємо за необхідне виділити ряд принципів місцевого економічного розвитку в рамках цифровізації:

– принцип якісності, основною метою якого є те, що за допомогою цифровізації виникає можливість зберігати значні обсяги інформації системно та щільно, отже ідея проаналізувати дані минулих років стає більш ніж реальною;

– принцип результативності – завдяки впровадженню інформаційно-комунікаційних технологій у повсякденні владні процедури, вони стають оперативними та ефективними;

– принцип прогнозування – за допомогою якісно відібраної інформації для аналізу, здібність передбачити тенденції розвитку територіальної громади є значно вищі;

– принцип оптимізації – даний принцип будується на ефективній роботі ЦНАПів, адже завдяки поширення та створення даних установ, громадяни мають змогу отримати будь – яку послугу в онлайн – форматі, адже в сьогоднішніх реаліях (пандемія «корона вірус» чи військова агресія рф) збереження життя та здоров’я громадян є найбільшою цінністю.

До переваг цифровізації в місцевому економічному розвитку ми відносимо такі як:

1. Зручність у отриманні послуг. За допомогою цифрових процесів можливість громадянам отримати доступ до необхідної інформації чи послуг у будь-якому зручному місці для них та у будь-який зручний час, є значно вищою.

2. За допомогою цифровізації прозорість надання послуг на місцях є значно вищою. Завдяки цьому знижується рівень «домовленостей» та корупції на місцях.

3. Ефективна співпраці між різними установами. За рахунок цифровізації даних, будь-який орган має більш швидкий доступ до необхідної інформації, що автоматично збільшує час на її вивчення, при чому, установи мають можливість роботи запити однин до одного, для отримання більш детальнішої інформації.

4. Концентрація витрат на важливих групах. Замість постійних витрат на папір чи інші матеріальні забезпечення, установа може придбати сучасне обладнання для зручності своїх працівників, чи витратити кошти на мотивацію працівників до роботи.

5. Підвищення демократії серед громадян. Прикладом волевиявлення та підняття актуальних питань серед жителів громади на сьогодні є інструмент «Петиції», в майбутньому це також може бути голосування на всеукраїнських чи місцевих виборах, вирішення внутрішніх питань громади тощо. Це дасть можливість у більш зручний спосіб для жителів громад формувати запити до представників влади, вирішувати питання, не прив'язуючись до конкретного місця.

Проте, одним із недоліків вважаємо те, що все ще зберігається значний розрив у володінні цифровими навичками між старшими людьми та молоддю, чоловіками та жінками, міськими та сільськими жителями, які часто не мають рівного доступу до цифрової інфраструктури. Тому даний пункт цифровізації у сфері місцевого економічного розвитку стає напрямом подальших досліджень.

Отже, цифровізація у сфері місцевого економічного розвитку є динамічним та сталим процесом впровадження інноваційних продуктів та сервісів в різних сферах діяльності громади для підвищення якості та зручності життя як людини, так і групи людей, швидкості та ефективності надання послуг та прийняття рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Всі наведені вище переваги цифровізації та ряд проаналізованих принципів, демонструють бажання громадян полегшити та скоротити час на здійснення запитів чи отримання послуг від органів місцевого самоврядування, мати доступ до інформації у будь-якому зручному місці, скоротити кількість монотонної роботи для службовців, концентруючи їх на більш важливих питаннях, які потребують значно ретельнішого вивчення.

Проте, ми маємо розуміти, що цифровізація не може відбутися швидко та без проблемних аспектів, які формують виклики для сучасної системи органів місцевого самоврядування. Мається на увазі, низька цифрова грамотність в багатьох регіонах, не повного стабільного Інтернет-покриття та страху в питаннях повноцінного захисту даних від кібер-атак. Але все ж таки, позитивних сторін цифровізації у сфері місцевого економічного розвитку є значно більше, тому впевнені, що за допомогою цього технологічного прогресу, країна отримає значні здобутки на міжнародній арені розвитку.

Література:

1. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text (дата звернення: 20.02.2023 р.).

2. Цифровізація регіонів. EGAP. URL : https://egap.in.ua/componenty/tsyfrovizatsiia-rehioniv/ (дата звернення: 20.02.2023 р.).

3. Програма «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» (DOBRE). Децентралізація : веб-сайт. URL : https://donors.decentralization.gov.ua/project/dobre (дата звернення: 20.02.2023 р.).

Яковлєв Сергій Юрійович,
аспірант кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ

На сучасному етапі демократизації суспільства, все частіше в науковому дискурсі з'являються матеріали щодо кризи традиційних моделей керування держави, оскільки вони спричиняють втрату довіри до високопосадовців та органів державної влади. У зв'язку з цим, сьогодні з уст європейських політиків ми маємо змогу чути про так зване

електроне урядування, яке являє собою сучасну форму публічного управління та адміністрування. Більшість зарубіжних дослідників визначає електронне урядування як використання державними установами інформаційних технологій та мережі Інтернет, що здатні покращити та трансформувати відносини з громадянами, бізнесом та іншими органами державного управління [2].

Перевагами електронного урядування над традиційними формами державного управління є збільшення ефективності надання державних послуг, оскільки електронний уряд може автоматизувати багато адміністративних завдань, зменшуючи кількість часу та ресурсів для їх виконання. Також збільшується доступність до державних послуг. Використовуючи онлайн-платформи, уряд здатний надавати державні послуги не залежачи від місця та часу громадян. Ще однією перевагою електронного урядування є підвищення прозорості. Це допомагає громадянам забезпечити підзвітність уряду та гарантувати, що бюджетні ресурси використовуються ефективно. Не можна ігнорувати й економію коштів, оскільки відпадає потреба в ручній праці та паперових процесах.

Серед лідерів впровадження електронного уряду є такі країни як Естонія, Південна Корея, Данія, Сінгапур, Сполучене Королівство, оскільки у цих державах високорозвинена цифрова інфраструктура дозволяє громадянам отримати широкий спектр онлайн-послуг, включаючи електронну подачу податків, електронні медичні записи та навіть електронне голосування.

Україна ж, згідно з дослідженням «E-Government Survey» займає 13 місце у рейтингу готовності до впровадження електронного уряду, а український електронний паспорт посідає 20 місце в рейтингу за доступністю відвідування різних країн [6]. Понад 63% українців користуються державними електронними послугами, кількість яких зростає вже третій рік поспіль [1]. Також наша країна може пишатись й здобутками у сфері відкритих даних. Минулого року Україна зайняла 2 місце в рейтингу «Open Data Maturity 2022» серед 35 країн [5]. Наразі Україна активно впроваджує ідею «держава у смартфоні» за допомогою мобільного застосунку «Дія», який надає низку адміністративних послуг прямо з екрана смартфона. Слід зазначити, що «Дія» стала певним брендом у цифровому світі та надихнула декілька країн створити аналогічні додатки, щоб підвищити якість надання електронних адміністративних послуг.

Незважаючи на стрімкий розвиток електронного урядування в останні роки, наша держава пройшла нелегкий шлях становлення та розвитку цифровізації суспільства. Умовно становлення електронного урядування в Україні можна поділити на наступні етапи:

1. Етап становлення (1990–2000-ті рр.). У перші роки відновлення незалежності Україні було започатковано низку ініціатив які стали фундаментом для майбутнього розвитку електронного урядування. 31 липня 2000 року Президент України прийняв Указ «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» [4]. Згодом було впроваджено систему електронного документообігу в деяких державних установах та створення урядового вебпорталу у 2000 році. Також на цьому етапі було прийнято Закон України «Про національну програму інформатизації» та Закон «Про електронні документи та електронний документообіг». Однак слід зазначити, що на даному етапі бракувало ресурсів та політичної волі задля широкомасштабного розгорнення та розвитку електронного урядування.

2. Етап прийняття нормативно-правової бази (середина 2000-х – початок 2010-х років). Цей етап характеризується прийняттям законів, які проклали шлях до впровадження електронних послуг та розвитку онлайн-порталів для доступу до урядової інформації. В цей період було прийнято Закон «Про електронний цифровий підпис» та ряд актів Уряду щодо формування нормативно-правової бази інформатизації сфер суспільства, зокрема стратегічних напрямків розвитку економіки, безпеки та оборони.

3. Етап розширення електронних послуг (середина 2010-х років – 2019). На цьому етапі Україна розпочала розширювати сфери послуг електронного урядування, акцентуючи увагу на наданні громадянам доступу до державних послуг в режимі онлайн. Основою для цього став Закон «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні». Так, у 2011 році було запущено електронну систему звернень громадян до державних органів. У 2012 році з'являється національний портал електронного урядування, який надає громадянам доступ до низки онлайн-послуг. У 2014 році в рамках реформи державного управління було засновано Державне агентство з питань електронного урядування України. Згодом, у 2016 році була запущена електронна система податкового адміністрування «Єдине вікно», яка дозволила платникам податків сплачувати податки в режимі онлайн. Також у 2016 році починає функціонувати система електронних закупівель ProZorro, яка дозволяє здійснювати прозорі та ефективні процеси закупівель. З'являється й система електронного декларування держслужбовців, яка мала значний вплив на розвиток електронного урядування в Україні та ставили на меті зменшити рівень корупції в державному секторі.

4. Сучасний етап (2019 р. – дотепер). 2 вересня 2019 року Державне агентство з питань електронного урядування України було реформовано в Міністерство цифрової трансформації України. Саме з цієї миті настає новий етап розвитку електронного урядування в Україні, оскільки в вересні 2019 році Мінцифра презентує проєкт «Держава в смартфоні», що мав містити в собі застосунок та портал «Дія». Вже незабаром у квітні 2020 року було офіційно запущено портал державних послуг «Дія», на якому можна було отримати 27 державних послуг онлайн [3]. На разі, в мобільному застосунку «Дія» можна отримати більш ніж 400 електронних послуг, серед яких, реєстрація проживання, оплата податків та штрафів, отримання довідки про несудимість тощо. Однак, візитівкою застосунку стало те, що у ньому містяться електронні версії паспортів, зокрема закордонного, які від 23 серпня 2021 року Законом України прирівнюються до паперових.

Таким чином, можна стверджувати, що Україна активно рухається в сторону розвитку електронного урядування та використовує цифрові інструменти для покращення державного управління та надання державних послуг. Очевидно, що у процесі формування електронного уряду, Україна стикається з багатьма викликами та проблемами, серед яких низька цифрова грамотність населення та недостатня координація між різними державними органами, однак наразі можна стверджувати, що Україна має один з найвищих рівнів розвитку електронного урядування та буде й надалі вдосконалювати електронні сервіси для населення та бізнесу.

Література:

1. 63% of Ukrainians use state e-services, user numbers grow for third year in row – survey : веб-сайт. URL : https://www.undp.org/ukraine/press-releases/63-ukrainians-use-state-e-services-user-numbers-grow-third-year-row-survey (дата звернення: 22.02.2023).

2. e-Government : веб-сайт. URL : https://www.worldbank.org/en/topic/digitaldevelopment/brief/e-government (Дата звернення 22.02.2023).

3. Дія (сервіс) : вебсайт. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D1%96%D1%8F_(%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B2%D1%96%D1%81)#:~:text=2%20%D0%BA%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8F%202020%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83%20%D0%B1%D1%83%D0%BB%D0%BE,%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%2027%20%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B3%20%D0%BE%D0%BD%D0%BB%D0%B0%D0%B9%D0%BD. (дата звернення 23.02.2023).

4. Запровадження системи електронного документообігу в Україні. URL : https://minjust.gov.ua/m/str_7546 (дата звернення 22.02.2023).

5. Мінцифри: Україна друга в Європі в рейтингу відкритих даних : вебсайт. URL : https://www.kmu.gov.ua/news/mintsyfry-ukraina-druha-v-ievropi-v-reitynhu-vidkrytykh-danykh (дата звернення 22.02.2023).

6. Україна піднялася на 13 місць у рейтингу готовності до запровадження електронного уряду : вебсайт. URL : https://everlegal.ua/ukrayina-pidnyalasya-na-13-mists-u-reytyngu-gotovnosti-do-zaprovadzhennya-elektronnogo-uryadu (дата звернення 21.02.2023).

Vahanova Lyudmila,
PhD (Economics), Associate Professor
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

PUBLIC INITIATIVES TO INTRODUCE FINANCIAL LITERACY OF MEDIA EDUCATION ELEMENTS AT THE REGIONAL ECONOMY LEVEL

The term «citizens' initiative» is now widely used in the political sphere of both public organizations and individual initiative groups of conscious citizens. It can be reported as a collaborative governance method, which is connected with the formation of consensus-based decisions by various stakeholders with the initiative support of the authorities [1, 544–545], oriented toward providing local public goods or services, where citizens independently decide on the goals and means of their project realization with the support or assistance of local authorities [2, c. 397]. Civil initiatives can be limited to a territorial scale, but can be of a national scale. Today media education is actively functioning in stable democratic societies and is an attribute of globalization transformations, a phenomenon of civilization scale, an important factor of democracy in the conditions of information society.

Media education in Ukraine is a part of the educational process aimed at the formation of media culture in society, the preparation of personality for safe and effective interaction with modern mass media system, including traditional and newest media taking into account the development of information technologies. The Concept of Media Education implementation in Ukraine has been approved today. The advantages of a media-educated person are that «a media/media-competent person has a developed ability to adopt, analyze, evaluate and create texts, to understand the socio-cultural and political context of media operation in the modern world, code and representation systems used by the media; the life of such a person in society and in the world is connected with civil responsibility» [3, c. 94].

The process of media study and training with the help of the media, which results in the ability: 1) to analyze, critically analyze and create media; 2) to determine media sources, their political, social, commercial and/or cultural interests, their context; 3) to interpret media and the values they spread; 4) select the appropriate media to create and distribute their own media, to gain an audience interested in your media; 5) gain free access to the media, both for perception and for reflection. The life of such a person in society and in the world is connected with civil responsibility. This is the relationship between the private and public finances. For making various decisions in the field of management of own incomes and expenses, for saving, investments, insurance we use specific sources for obtaining information, that is different media. Often we do not even realize that we use mediaym product, or media document. Media features: 1. Media transmit messages through visual aids, language and/or sound. 2. Mediameshedges are produced by mass for mass entertainment and distributed with help Gaya some technologies. 3. Those who make medical devices are not in the same physical space as the recipient(s) of these messengers.

Classical media are books, press, radio, television, Internet, cinema. Source of Financial information also: Monetary notes; payment cards; shares, bonds; financial documents: Tax payer

code; fiscal and settlement checks, receipts, bills, information, etc.; separate types of legal documents: Acts of ownership, certificates, licenses, agreements, counterparties, etc.; economic and financial indicators presented in different forms: texts, tables, diagrams; different types of advertising (in particular, words or pictures on goods, packaging, posters, flyers, etc.).

With regard to each of them, one can answer the main questions that characterize the media: 1) who designed them (created, released, published) and for what purpose? 2) what is the target audience of users? 3) what is the main message? Equally important, the skills of a modern person are critical thinking when searching for information to make financial decisions. First of all it concerns understanding of what characterize the pev¬na numerical values, which are mentioned as certain messages, namely indicators of the state of economy in news and speeches of politicians, rates of interest on deposits and credits on sites of banks, values in shops, messages about the level of inflation, changes of exchange rates etc.

For all media used in the process of managing their own finances, the equally important issue of reliability of information and determination of the source of its origin. There are still many peculiarities of compilation and generalization (methods of calculation) of statistical data, which lead to the fact that numerical indicators are not quite correctly illustrated and describe reality. And what we do not have any other reliable data, then all economic and financial decisions have to be made on the basis of these indicators. This is how the country's government and local government will have to make decisions and an average citizen. Therefore, in the course of financial literacy it is necessary to provide lessons that will form in pupils the skills of analysis of economic indicators, critical attitude to them, search for reliable sources of data and their verification.

The most widely used financial documents, which are constantly used by citizens, are a certificate about individual code of the taxpayer; a fiscal (cash) check for purchase of goods and services; a receipt for payment of utility services; a bill of payment on wages; a certificate of income. All the financial documents mentioned have a clearly defined structure, details, content of the given information and form of forms. And what the mentioned documents are often confirmation of a certain transaction, their proper execution is important for both the recipient and the person who provides the document. In addition, some of them require long-term storage. Therefore, the importance of certain financial documents, the ability to analyze them is essential for the financial competent person. This section offers several exercises and tasks that within the framework of the course of financial literacy allow to form in pupils appropriate media competence on decoding of the most used financial documents. Due to the development of critical thinking, critical autonomy is formed, which we understand as a capacity for independent judgments when evaluating information messages. High level of critical thinking of a person usually includes such features as interrogation, good awareness, flexibility of thinking, disjustice, impartiality, adequacy of evaluation criteria, persistence in search of necessary information, loyal attitude to opinion of others, aspiration to truth, etc.

First of all, media education allows to cover manipulation techniques, to oppose propaganda, obtrusive advertising and other negative phenomena connected with mass media. The next step of media education, its more complicated realization is the difference in the context in which this message was created, its social, economic, political and other grounds, that is, it is important to have an adequate understanding of the socially acute, especially new materials, because it is through such information channels that most of the manipulation influences are realized [4, 10]. The information broadcast by modern mass media undoubtedly needs to be thought. Therefore, in our opinion, to combat destructive information influence is extremely important quality: Reliability of the source of information; facts that need to be checked; bias of the message; unclear or ambiguous arguments; logical errors in chain of considerations, etc.

Reference:

1. Ansell C., Gash A. Collaborative governance in theory and practice. *Journal of Public Administration Research and Theory*. 2008. №18. P. 543–571.

2. Bakker J., Denters B., Oude Vrielink M., Klok P.-J. Citizens' Initiatives: How Local Governments Fill their Facilitative Role. *Local Government Studies*. 2012. Vol. 38. №. 4. PP. 395–414.

3. Мультимедійна платформа іномовлення України. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/3139492-mediaosvita-v-ukraini-vimoga-casu-ci-modnij-trend.html (дата звернення: 23.02.2023).

4. Горленко Г. Медіаосвіта на заняттях з фінансової грамотності. Київ : АУП, ЦВП, 2021. 76 с.

МАТЕМАТИКА, СТАТИСТИКА ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Кізляр Олександр Олександрович,
аспірант кафедри математики, статистики та інформаційних технологій
Хмельницького університету правління та права імені Леоніда Юзькова

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ «SMART CITY» НА ОСНОВІ ЦІННІСНО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ

Розумні міста відрізняються від інших міст за рядом характеристик. Саме ці особливості і використовуються для оцінки та порівняння ступеня інтелектуалізації міст, визначення рівня їх ефективності. Багато дослідників, щоб з'ясувати, що таке «розумне місто», розділили цю концепцію на багато підсистем та складових, пояснюючи це рішення складністю цілісного управління концепцією розумного міста.

Так, Н. Комнінос [1] у намаганнях описати ознаки розумного міста вказав, що воно має чотири можливі виміри. Перший вимір стосується застосування широкого спектру електронних і цифрових технологій для створення кібернетичного, цифрового, дротового, інформаційного або заснованого на знаннях міста; другий – використання інформаційних технологій для перетворення життя та роботи; третє – впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) в інфраструктуру міста; четвертий – об'єднання ІКТ і людей для розвитку інновацій, навчання та знань.

С. Дірк та М. Кілінг підкреслюють важливість органічної інтеграції різних систем міста (транспорту, енергії, освіти, охорони здоров'я, будівель, фізичної інфраструктури, їжі, води та громадської безпеки) при створенні розумного міста [2]. Дослідники, які підтримують цей інтегрований погляд на розумне місто, часто підкреслюють, що в такому щільному середовищі, якими є містах, жодна система не працює ізольовано. Р. Кантер та С. Літоу наголошують на цьому аспекті у своїй праці «Маніфест про розумні міста» [3]. Зокрема, вони стверджують, що «вливання» інтелекту в послідовно в кожну підсистему міста є недостатнім для створення розумного міста, оскільки воно має формуватися як органічне ціле. П. Ломбарді [4] пов'язав шість компонентів розумного міста з різними аспектами міського життя, як показано на рис. 1.

Рис. 1. Компоненти розумного міста та пов'язані з ними аспекти міського життя
Примітка: складено автором на основі джерела [4]

Р. Джіфінгер визначив чотири компоненти розумного міста: промисловість, освіта, участь і технічна інфраструктура [5]. Згодом цей перелік було розширено на основі дослідження, проведеного Центром регіональної науки Віденського технологічного університету, в ході якого було ідентифіковано 6 компонентів розумного міста [5]. Зокрема до них віднесено: розумна економіка, розумна мобільність, розумне середовище, розумні люди, розумне життя та розумне управління. Ці автори спираються на традиційні

та неокласичні теорії зростання та розвитку міст: регіональна конкурентоспроможність, економіка транспорту та ІКТ, природні ресурси, людський та соціальний капітал, якість життя та участь громадськості.

Особливо цікавим у попередньому списку складових розумного міста є включення до їх складу «якості життя». Цей компонент підкреслює визначення розумного міста як міста, яке підвищує якість життя своїх громадян [5]. Однак багато дослідників стверджують, що якість життя може не являти собою окремий вимір розумного міста, оскільки всі дії, які реалізуються в інших сферах, повинні мати на меті підвищення якості життя, і це є основним компонентом [6].

Одним із ключових елементів концепції «розумного міста» є формування ланцюжка цінності, що передбачає створення спільної системи цінностей між владою, бізнесом та жителями міста. Поняття ланцюжка цінності в економічний обіг ввів Майкл Портер: value chain – «ланцюжок створення цінності/вартості» включає набір операцій, що дозволяє створити певну цінність (продукт або послугу) і поставити її споживачеві. Під цінністю тут мають на увазі сукупність одержуваних споживачем вигод і понесених ним витрат, сума, яку покупці готові заплатити за пропонований компанією товар.

Відповідно до позицій ціннісного підходу концепція «розумного міста» реалізує певну місію та систему цілей, що веде до створення нової цінності, збагаченою унікальністю, відмінними рисами інноваціями. Ланцюжок створення вартості Smart City потребує спільної діяльності багатьох зацікавлених сторін, таких як державні установи, підприємства і їх об'єднання, громадські організації для досягнення загальних цілей. Насправді створення цінності в режимі співпраці передбачає спільне використання матеріальних і нематеріальних активів, комбінацій ресурсів та компетенцій, обмін знаннями, що сприяють міжорганізаційному процесу навчання. За словами Дайера і Сінгха «Надзвичайний прибуток (надзвичайна вигода), отриманий спільно під час обміну відносинами, не може бути створений жодним суб'єктом окремо, а можуть бути створені лише через спільний специфічний внесок конкретних партнерів по альянсу» [7, с.662].

Цінність «розумного міста» полягає у покращенні якості життя громадян, забезпеченні ефективного функціонування міста та збереженні природних ресурсів. Основні компоненти цінності «розумного міста» включають:

- сталість, відповідальне споживання та екологічність: зменшення шкідливих речовин та забруднення довкілля, мінімізація відходів та перехід до використання відновлюваних джерел енергії, збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь;
- висока якість життя: «розумне місто» має забезпечувати комфортне і безпечне життя громадян, забезпечувати доступність до основних послуг, таких як охорона здоров'я, освіта, культура, а також забезпечувати безпеку та захист від небезпек;
- інновації та технологічний прогрес: цінність розумного міста полягає у використанні передових технологій (такі як Інтернет речей, аналітика даних, штучний інтелект тощо) та інноваційних рішень для поліпшення життя громадян;
- соціальна справедливість: розумне місто повинно забезпечувати рівні можливості для всіх громадян, незалежно від їхнього соціального статусу, релігії, національності тощо; зменшувати соціальні нерівності та включати до управління містом широкі верстви населення;
- економічна стійкість: розумне місто повинно забезпечувати стабільний економічний розвиток та залучення інвестицій для реалізації інноваційних проектів;
- відповідальність та підзвітність: формування довіри між мешканцями та владою; надання якісних послуг та продуктів, забезпечення безпеки мешканців, дотримання прозорості роботі органів влади, оприлюднення звітів про дії та результати, а також участь мешканців у прийнятті рішень;

- інклюзивність означає, що розумне місто повинно забезпечувати рівний доступ до можливостей та ресурсів для всіх своїх мешканців, незалежно від їхньої раси, етнічної належності, статі, віку, фізичної здатності та інших характеристик;
- кваліфікація та компетентності: формування кваліфікованих фахівців, які мають розуміння процесів цифровізації та здатні розробляти та впроваджувати нові технології в міську інфраструктуру. Крім того, навчання та розвиток компетентностей має бути доступним для всіх жителів міста, щоб вони могли активно брати участь у процесах розвитку свого міста, використовувати його переваги та вносити свій вклад у створення розумного міста;
- продуктивність: ефективне використання ресурсів та забезпечення зростання економіки міста. У розумному місті продуктивність забезпечується за допомогою інноваційних технологій та новітніх методів управління ресурсами.

Таким чином, в ціннісно орієнтованому підході, поняття «розумного міста» не обмежується тільки технологічними рішеннями, а передбачає більш комплексний підхід до розвитку міста, з урахуванням потреб і цінностей його мешканців.

Література:

1. Komninos N. Intelligent Cities: Variable Geometries of Spatial Intelligence. *Intelligent Buildings International. Vol.* 3: 3 (2011). PP. 172–188.
2. Dirks S., Keeling M. A Vision of Smarter Cities: How Cities Can Lead the Way into a Prosperous and Sustainable Future Somers, NY: IBM Global Business Services, 2009.
3. Kanter R.M., Litow S.S. Informed and interconnected: A manifesto for smarter cities, Harvard Business School General Management Unit, PP. 109-141, 2009.
4. Lombardi P., Giordano S., H. Farouh and W. Yousef Modelling the Smart City Performance. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*. Vol. 25: 2. 2012. PP. 137–149.
5. Giffinger R., Gudrun H. Smart Cities Ranking: An Effective Instrument for the Positioning of Cities? *ACE Architecture. City and Environment.* Vol. 4: 12. 2010. PP. 7–25.
6. Shapiro J.M. Smart Cities: Quality of Life, Productivity, and the Growth Effects of Human Capital. *Review of Economics & Statistics*. Vol. 88:2. 2006. PP. 324–335.
7. Dyer J.H. , Singh H. The relational view: Cooperative strategy and sources of interorganizational competitive advantage. *The Academy of Management Review*. 1998. № 23. PP. 660–679.

Кулинич Роман Омелянович,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри математики, статистики та інформаційних технологій
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

СТАТИСТИЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ВПЛИВУ ІНФЛЯЦІЇ НА ДОХОДИ НАСЕЛЕННЯ

Статистичні показники про доходи і витрати населення є основною складовою частиною для характеристики життєвого його рівня. Вони використовуються для оцінки стану економіки країни, розробки її економічної політики та соціального захисту населення.

Доходи спрямовуються на споживання матеріальних благ, послуг та нагромадження капіталу для майбутніх витрат на придбання товарів тривалого користування (автомобілів, будинків, землі тощо).

Грошові доходи населення – це оплата праці всім категоріям працюючих, пенсії, доходи від власності, стипендії, субсидії та різні допомоги, надходження від реалізації сільськогосподарської продукції, продажу іноземної валюти тощо.

Грошові доходи населення а також різні види натуральних виплат та надходжень (у грошовій оцінці), одержаних населенням за роботу на підприємствах і організаціях усіх форм власності, фермерських (орендних) господарств та особистого підсобного господарства складають сукупні доходи населення.

Грошові витрати населення складають витрати на купівлю товарів і оплату послуг, обов'язкові платежі та добровільні внески, заощадження, придбання цінних паперів, іноземної валюти тощо.

Структуру грошових доходів і витрат населення покажемо на прикладі табл. 1.

Таблиця 1

Структура сукупних ресурсів домогосподарств у 2021 році
(у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя)

Показник	Рівень	
	грн.	%
Усього ресурсів, грн	14490,6	100
Оплата праці	8665,4	59,8
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	826	5,7
Пенсії, стипендії, допомоги, пільги та субсидії	2927,1	20,2
Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	362,3	2,5
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	434,7	3
Грошова допомога від родичів, інших осіб та інші грошові доходи	883,9	6,1
Інші надходження	391,2	2,7
Усього сукупних витрат, грн	11243,4	
Споживчі сукупні витрати	10265,2	91,3
продовольчі товари (включаючи харчування поза домом, алкогольні напої та тютюнові вироби)	5632,9	50,1
непродовольчі товари та послуги	4632,3	41,2
в тому числі оплата житла, комунальних продуктів та послуг	1551,6	13,8
з них		
сума пільг та субсидій	11,2	0,1
Неспоживчі сукупні витрати	978,2	8,7

Примітка. Складено автором на основі джерела [2].

З даних табл. 1 видно, що грошові доходи населення формуються в основному за рахунок оплати праці (59,8 %), а основна частина грошових витрат приходиться на купівлю товарів і оплату послуг (91,3 %).

Розглянемо динаміку структури показників доходів та витрат сукупного доходу (табл. 2).

Таблиця 2

Доходи і витрати населення в Україні у 2019 та 2020 році, млн.грн

Показник	2019	2020	2020 до 2019, %	зміна в динаміці структури, в.п.
Доходи	3744060	4045191	108,0	
у тому числі				
заробітна плата	1758588	1832294	104,2	-1,7
прибуток та змішаний дохід	678217	740334	109,2	0,2
дохід від власності, одержаний	117003	104986	89,7	-0,5
соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	1190252	1367577	114,9	2,0
Витрати та заощадження	3744060	4045191	108,0	
утому числі				
придбання товарів та послуг	3356993	3520546	104,9	-2,6
дохід від власності, сплачений	39299	45788	116,5	0,1
поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	360225	414937	115,2	0,6
нагромадження нефінансових активів	-40335	-44539	X	0,0
приріст фінансових активів	27878	108459	389,0	1,9
Наявний дохід	2905821	3117891	107,3	
Реальний наявний дохід, відсотків до попереднього року	109,0	104,5	X	

Примітка. Складено автором на основі джерела [3].

За період з 2019 по 2020 рік (табл. 2) структура сукупного доходу населення (грошові доходи плюс натуральні виплати) зазнала значних змін. Так, частка оплати праці зменшилась з 47,0% у 2019 р. до 45,3 % - у 2020 р. Значно зросли за цей період надходження від соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти (з 31,8 до 33,8 %). Відбулись значні зрушення і у структурі сукупних витрат. Якщо у 2019 р. витрати на придбання товарів та послуг складали 89,7%, то у 2020 р. їх частка зменшилася до 87,0 %, або зростання становить 2,6 в.п. На приріст фінансових активів населення України витрачало у 2019 році 0,7% від сукупних витрат, то у 2020 р. частка цих витрат зросла до 2,7%, або на 1,9 в.п.

Важливою характеристикою стану та динаміки доходів і витрат населення є оцінка зміни рівнів споживчих цін в результаті їх інфляції. Індексний метод дозволяє оцінити зміну доходів населення внаслідок інфляційних процесів на споживчому ринку.

Для проведення розрахунків застосуємо таку систему статистичних індексів [1]:

$$\frac{\sum p_1 q_1}{\sum p_0 q_0} = \frac{\sum q_1 p_0}{\sum q_0 p_0} \cdot \frac{\sum p_1 q_1}{\sum p_0 q_1}$$

Індекс номінальних доходів | Індекс реальних доходів | Індекс споживчих цін (індекс інфляції)

$\sum p_0 q_0$ і $\sum p_1 q_1$ – сума грошових доходів населення відповідно у базисному та звітному періодах;

$\sum \frac{p_1 q_1}{i_p} = \sum p_0 q_1$ – сума реальних грошових доходів населення (в порівнянних споживчих цінах) у звітному періоді.

Вихідні дані для оцінки зростання (зниження) суми доходів населення в результаті зміни реальних доходів та споживчих цін (інфляції) помістимо у табл.3.

Таблиця 3

Грошові доходи населення України за 2020 і 2021 роки та індекс споживчих цін за 2021 рік

Показник	Рік		Індекс споживчих цін	Умовні доходи у 1998 р
	1997	1998		
	$p_0 q_0$	$p_1 q_1$	i_p	$\frac{p_1 q_1}{i_p} = q_1 p_0$
Грошові доходи населення, млн.грн.	4045191	4698611	1,10	4271464,55

Примітка. Складено автором на основі джерел [1, 3].

Індексним методом визначимо ступінь впливу чинників на величину грошових доходів (табл. 4).

Таблиця 4

Розрахунок зростання (зниження) грошових доходів населення України за 2021 рік у порівнянні з 2020 роком

Чинник зміни грошових доходів населення	Зростання (+), зниження (-)	
	млн.грн.	%
Загальне збільшення (зменшення) номінальних грошових доходів $\sum p_1 q_1 - \sum p_0 q_0$	4698611-4045191=653420	+100,0
у тому числі а) реальне зниження доходів населення внаслідок росту споживчих цін (інфляції) $\sum q_1 p_0 - \sum q_0 p_0$	4271464,55-4045191= 226273,55	34,6
б) необхідне зростання доходів при фактичному рівні інфляції $\sum p_1 q_1 - \sum p_0 q_1$	4698611-4271464,55=427146,45	65,4

Примітка. Розраховано автором на основі джерела [3]

Дані табл.4 свідчать про те, що загальне зростання обсягу номінальних грошових доходів склало по Україні за 1998 рік у порівнянні з 1997 роком 653420 млн. грн.

Внаслідок 10%-го рівня інфляції за 1998 рік зниження реальних грошових доходів населення досягло 226273,55 млн.грн., що становить лише 34,6 % від загального приросту в динаміці досліджуваного показника. Відмітимо, що необхідне зростання грошових

доходів при фактичному рівні інфляції склало 427146,45 млн.грн. (65,4% до загального обсягу зростання номінальних грошових доходів), тобто бачимо перевищення частки інфляції над реальним зростанням доходів громадян.

У випадку відсутності інфляції індекс споживчих цін дорівнює одиниці, і тоді розмір зростання номінальних доходів буде ідентичним з величиною реальних доходів, що зумовить неможливим визначення реального зниження грошових доходів в результаті впливу інфляції.

Розрахунок розміру збільшення (зменшення) грошових витрат населення внаслідок впливу інфляції виконується аналогічно.

Література:

1. Кулинич О. І. Теорія статистики : підруч. / О. І. Кулинич, Р. О. Кулинич.7-ме вид. , перероб. і доп. К. : Знання, 2015. 239 с.

2. Україна у цифрах у 2021 році: корот. стат. довід. / за ред. О. А. Вишневська; Державна служба статистики України. К. : Держстат, 2022. С. 12.

3. Статистичний щорічник України за 2021 рік / за ред. І. Є. Вернера; Державна служба статистики України. К. : Держстат, 2022. С. 24, 72, 74.

Фасолько Тетяна Миколаївна,
кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри математики, статистики та інформаційних технологій
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВ

Важко уявити сучасні підприємства без системи менеджменту, яка забезпечує взаємозв’язок планувальних, організаційних, мотиваційних і контролюючих заходів. Ефективне функціонування кожного господарюючого суб’єкта за теперішніх діючих ринкових умов залежить, насамперед, від якості управління ним, тобто від здатності менеджменту планувати й організувати конкурентоспроможний випуск продукції у тривалій перспективі. Запорукою останнього є результативні управлінські заходи щодо формування та використання усіх необхідних компонентів виробничого потенціалу. Менеджмент підприємства реалізує свої функції на основі різнопланової внутрішньої та зовнішньої достовірної інформації. Внутрішня інформація дає відомості про усі наявні господарські процеси, їх кількісно-якісну динаміку, характер взаємовпливу та особливості взаємозв’язків усередині цього підприємства, установи, організації. Зовнішня інформація дає цілісне уявлення про середовище функціонування господарюючого суб’єкта, його взаємозв’язки з партнерами, постачальниками й підрядниками, а також визначальні чинники і параметри економічного та нормативно-правового характеру. Звідси випливає, що ступінь ефективності прийнятих управлінських рішень значною мірою визначається не тільки своєчасністю, актуальністю і достовірністю усієї необхідної інформації, але і створеним на підприємстві інформаційно-технологічним забезпеченням. Актуальність сказаного підсилюється викликами сучасного інформаційного суспільства за умов побудови нової економіки або економіки знань, де перманентно зростає роль інформатизації.

Власне інформаційні технології відіграють важливу роль у підтримці ефективного управління підприємством. Впровадження сучасних інформаційних технологій дозволяє підприємству оптимізувати свої бізнес-процеси та підвищити їх продуктивність.

Інформаційно-технологічне забезпечення менеджменту підприємств дозволяє зменшити кількість помилок та ризиків при прийнятті управлінських рішень.

Цілком погоджуюся з висновками, яких логічно доходить О. Боженко: «Інформатизація як важливий чинник інноваційного відтворення потенціалу підприємства є основою і водночас головним чинником формування і розвитку інформаційного потенціалу підприємства – найважливішої складової техніко-технологічної та управлінської бази сучасних підприємств. Ефективний розвиток підприємства на основі раціонального використання та інноваційного відтворення його потенціалу неможливий без адекватного сучасним вимогам інформаційного забезпечення та інформаційного потенціалу – сукупності організаційно-технічних та інформаційних можливостей, які забезпечують підготовку й ухвалення управлінських рішень» [1, с. 192].

Інформаційно-технологічне забезпечення менеджменту управління підприємства, установи й організації охоплює сукупність даних, порядок їх введення, стадії обробки, пошуку, накопичення, збереження, поширення, а також відповідних засобів і програм, що дозволяють якісно реалізувати всі необхідні операції з інформаційними даними. Вважаю за доцільне виокремити такі структурні компоненти у складі інформаційно-технологічного забезпечення менеджменту управління підприємства, установи й організації:

а) інформаційні ресурси, тобто необхідна сукупність документів, які необхідні для ефективного функціонування господарюючого суб'єкта;

б) інформаційно-комунікаційні технології, тобто сукупність науково-обґрунтованих та практично-виправданих методів, процесів і способів, які, в залежності від галузевої приналежності господарюючого суб'єкта, використовуються обчислювальною технікою і системою зв'язку для пошуку, збору, групування, систематизації, оброблення, створення, передачі та поширення інформації;

в) технічні засоби й відповідне програмне забезпечення.

Головною метою створення інформаційного-технологічного забезпечення господарюючого суб'єкта, як вважають М. Денисенко та І. Колос є підвищення ефективності менеджменту. Вчені трактують інформаційно-технологічні ресурси як «упорядковану сукупність задокументованих даних, знань і відомостей, що призначені для задоволення інформаційних потреб користувачів та можуть бути використані для прийняття рішення. Джерелами інформації можуть бути: нормативно-законодавчі акти; результати досліджень і розробок, в тому числі галузевих науково-дослідних інститутів; спеціальні джерела інформації; власні дослідження та цільові дослідження спеціалізованих організацій; конференції, ярмарки; огляди періодичної літератури; позаоблікові та облікові дані щодо внутрішнього стану і процесів, які відбуваються на підприємстві» [3].

Ефективний менеджмент підприємства, установи й організації передбачає належний та систематичний контроль за вчасним і якісним виконанням усіх запланованих завдань та ухвалених рішень. Для досягнення цієї мети Г. Бурдельна пропонує: «а) всіх користувачів об'єднати в рамках єдиної локальної обчислювальної мережі; б) створити єдину базу даних щодо виробів; в) надати можливість співробітникам підприємства працювати з єдиною базою даних з розмежованим правом доступу до її елементів; г) створити електронний архів документів; ґ) здійснити розробку програми по формалізації основних процедур життєвого циклу серійних виробів з деталізацією до вхідних в них комплектуючих» [2, с. 34]. Практичним результатом цієї наукової розробки буде єдина зведена база даних усіх наявних документів про діяльність підрозділів, технічний, кадровий і фінансовий стан, стан ресурсної бази, виконання операцій і завдань тощо. Сформована база даних покращить і пришвидшить обробку інформації, а також сприятиме поліпшеному формуванню необхідних звітів. Створення автоматизованої системи з доступом до єдиної інформаційної бази господарюючого суб'єкта забезпечить

продуктивну колективну роботу фахівців, які беруть участь у виконанні того чи іншого запланованого завдання.

І. Стреблянська зазначає, що сучасними видами інформаційно-технологічного забезпечення є: «об'ємно-календарне планування (MPS); планування необхідних матеріалів (MPR); планування виробничих ресурсів (MRP II); планування необхідних потужностей (CRP); планування фінансових ресурсів (FRP); управління ресурсами підприємства (ERP); управління відносинами із клієнтами (CRM); управління ланцюгами поставок (SCM); планування ресурсів, синхронізоване з покупцем (CSRP); управління ресурсами та зовнішніми відносинами підприємства (ERP, ERP II)» [4].

Отже, використання інформаційних технологій дозволяє менеджерам підприємств забезпечити своєчасний доступ до потрібної інформації та швидко реагувати на зміни в бізнес-середовищі. У своїй сукупності вони забезпечуватимуть якісний менеджмент підприємства. Ефективне використання інформаційних технологій дозволяє підприємству збільшувати свою конкурентоспроможність на ринку.

Література:

1. Боженко О. М. Інформаційне забезпечення управління потенціалом підприємства. *Наукові записки*. 2016. № 2 (53). С. 189–197. URL: http://nz.uad.lviv.ua/static/media/2-53/23.pdf

2. Бурдельна Г. О. Застосування інформаційних технологій управління якістю на промислових підприємствах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 12. С. 32–35. URL : http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2018/8.pdf.

3. Денисенко М. П., Колос І. В. Інформаційне забезпечення ефективного управління підприємством. URL : http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/22141/1/Kolos-2006-2.pdf.

4. Стреблянська І. А. Інформаційне забезпечення реалізації технологій рефлексивного управління процесами планування на промисловому підприємстві. *Ефективна економіка*. 2012. № 6. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1214.

Федорчук Ольга Степанівна,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри математики, статистики та інформаційних технологій
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ: МЕТОДИКИ, КОНТЕНТ, ТЕХНОЛОГІЇ

Світові тенденції інформатизації і цифровізації суспільства упродовж свого розвитку вимагали від закладів професійної підготовки фахівців формування у студентів компетенцій з освоєння сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Але пандемія коронавірусу та війна, розв'язана путіним, змінили акценти у засвоєнні та використанні інформаційно-комунікаційних технологій не тільки студентами, але й викладачами. Наголоси змістилися в сторону роботи в комп'ютерних мережах та корпоративних інформаційних системах, застосуванню інформаційно-комунікаційні технології (далі – ІКТ) у кооперації з колегами, роботі в колективі, здатності розуміти сутність та проблеми сучасного інформаційного суспільства.

Передові позиції тепер займають дистанційні освіта, спілкування та робота.

Онлайн навчання – це організація процесу самостійного вивчення навчальних матеріалів у освітньому середовищі, основою якого є інтернет-технології навчання за допомогою мережі Інтернет та мультимедіа.

Сьогодні, в силу обставин, що склалися, онлайн навчання у системі вищої професійної освіти знаходиться в руслі змін освітніх технологій, змісту, форм та методів навчального процесу.

На усіх рівнях організації навчального процесу (інституційному, управлінському, технологічному та педагогічному) сформувалося розуміння, що це не тимчасовий процес і модель онлайн навчання не можна сприймати як перенесення традиційного навчального процесу за допомогою ІКТ у віртуальне середовище.

В стратегії дистанційного навчання мають бути сучасні методики, активні та інтерактивні методи навчання, нові ІКТ (соціальні медіа, хмарні послуги, масові відкриті онлайн курси, мобільні технології), способи оцінки роботи викладача, що впроваджує актуальні педагогічні та інформаційні технології, а також студента, що отримує знання завдяки цим технологіям.

Сучасний педагог повинен не просто опанувати нові технології, але змінити методику викладання. Сьогодні вже недостатньо створити навчальний контент в Zoom, Ofice 365, чи Google Klassroom, розмістити там силабус навчальної дисципліни, методичні рекомендації, теоретичний матеріал, завдання для семінарських чи лабораторних робіт, інтерактивні посилання на літературні джерела тощо. У контент також бажано долучати відеолекції та презентації, Такі засоби графічної наочності – важливий методичний прийом, що стимулює зорову пам'ять і логічне мислення студента.

Перед викладачем, який застосовує в освітньому процесі активні та інтерактивні методи навчання та ІКТ, стоїть завдання максимально залучити студента до участі в навчальному процесі, до діалогу під час заняття.

Цьому може сприяти впровадження у процес навчання проблемних завдань, які мають бути оригінальними, спрямованими на виявлення причинно-наслідкових зв'язків, вчити студентів робити висновки та проводити порівняльний аналіз. Очевидно, що такі завдання, а також прозора система оцінки їх результатів мають змусити учнів думати, спонукати до дій.

Звичні самостійні роботи та семінарські заняття доцільно адаптувати до умов інформаційного суспільства. Адже потреба сучасних людей шукати інформацію в інтернеті та користуватися гаджетами – об'єктивна реальність.

Щоб сформувати у студентів систему мотивації необхідно чітко сформулювати критерії оцінки. Застосування бальної системи оцінки знань дозволяє вказати скільки балів нараховується за кожен конкретний результат виконання роботи: за термін, наявність активних посилань, залучення додаткових матеріалів, обґрунтовану власну думку, неодноразові виступи у віртуальному семінарі по суті завдання тощо.

В онлайн-навчанні активні та інтерактивні методи успішно реалізуються у навчальному проектуванні, під час виконання студентами індивідуальних та колективних творчих завдань.

Чайковська Інна Ігорівна,
кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри математики, статистики та інформаційних технологій
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРОГНОЗУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДУ ХЕРСТА

Розглянемо та спрогнозуємо впровадження інновацій (реалізацію інноваційних проєктів) на промислових підприємствах України. В якості досліджуваного показника обрано частку промислових підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси), в загальній кількості промислових підприємств України, % та кількість упроваджених у звітному році видів інноваційної продукції (товарів, послуг), усього одиниць за період з 2000 по 2020 роки (табл. 1).

Таблиця 1

Частка промислових підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси), в загальній кількості промислових підприємств України, % та кількість упроваджених у звітному році видів інноваційної продукції (товарів, послуг), усього одиниць за даними Державної служби статистики України

Рік	Частка промислових підприємств, що впроваджували інновації, % (x_1)	Кількість упроваджених у звітному році видів інноваційної продукції (товарів, послуг), усього одиниць (x_2)
000	14,8	15323
001	14,3	19484
002	14,6	22847
003	11,5	7416
004	10,0	3978
005	8,2	3152
006	10,0	2408
007	11,5	2526
008	10,8	2446
009	10,7	2685
010	11,5	2408
011	12,8	3238
012	13,6	3403
013	13,6	3138

Продовження табл. 1

014	12,1	3661
015	15,2	3136
016	16,6	4139
017	14,3	2387
018	15,6	3843
019	13,8	2148
020[1]	14,9	4066

[1]*дані попередні*

Розглянемо застосування показника Херста та R/S методу для обраних показників упровадження інновацій на промислових підприємствах України. На рис. 1 показано зміну співвідношення R/S залежно від довжини ряду. По осі абсцис відображається період у логарифмічному масштабі, по осі ординат – відповідне їм значення R/S у логарифмічному масштабі.

а)

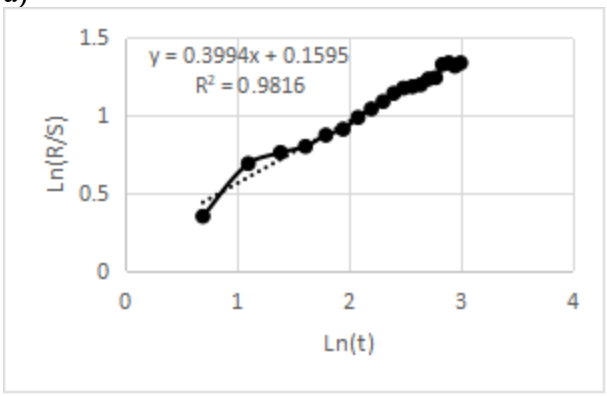

б)

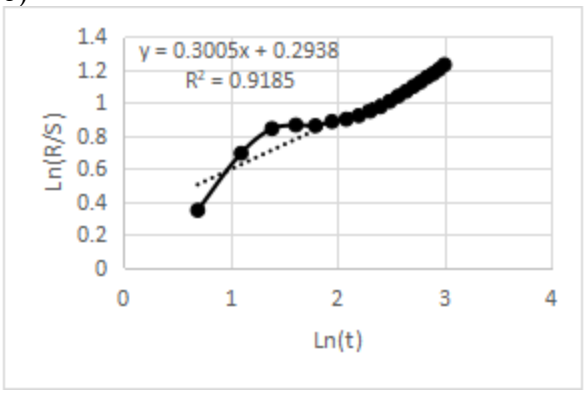

Рис. 1. Співвідношення R/S залежно від довжини ряду для показника частки промислових підприємств, що впроваджували інновації (а) та для показника кількості упроваджених у звітному році видів інноваційної продукції (товарів, послуг) (б)

Як видно на рис. 1, нормований розмах R/S зростає для всіх показників і може бути описаний рівнянням лінійної регресії. Для x_1: Ln(R/S)=0,3994Ln(n)+0,1595. Звідси випливає, що H = 0,3994 або D = 1,6006. Для x_2: Ln(R/S)=0,3005Ln(n)+0,2938, H = 0,3005 або D = 1,6995. Досліджувані показники (x_1, x_2) за показником Херста (H < 0,5) відносяться до антиперсистентних часових рядів, тому обрано для прогнозування експоненційне згладжування та ковзне середнє (табл.2).

Таблиця 2

Середньоквадратичне відхилення модельних та фактичних значень досліджуваних показників та їх прогнозне значення

Ковзне середнє			Експоненційне згладжування		
Період	x_1	x_2	Фактор затухання	x_1	x_2
2	2,03	5491,29	0,1	2,10	5824,58
3	1,92	4919,90	0,2	2,05	5741,67
4	1,82	4047,94	0,3	1,98	5660,42
5	1,71	3446,92	0,4	1,91	5580,08
6	1,62	3047,61	0,5	1,81	5500,86
7	1,54	2774,93	0,6	1,67	5425,21
8	1,45	2585,95	0,7	1,47	5363,61
9	1,35	2446,08	0,8	1,18	5372,18
10	1,24	2340,56	0,9	0,91	5875,33
Мінімальне	1,24	2340,56	Мінімальне	0,91	5363,61
Мінімальне СКВ (x_1)					0,91
Мінімальне СКВ (x_2)					2340,56
Прогноз на 2021 р. (x_1)					13,72
Прогноз на 2021 р. (x_2)					3316

Отже, прогнозні значення демонструють недостатній рівень розвитку інноваційних процесів на промислових підприємствах України та високу ймовірність збереження аналогічних тенденцій у майбутньому, що призведе до погіршення економічної ситуації як у регіоні, так і країні у цілому. Тому слід змінювати основні засади проведення інноваційної політики на промислових підприємствах із використанням підходів управління знаннями та управління проєктами.

ЗАГАЛЬНОГУМАНІТАРНІ НАУКИ

Виговська Тетяна Вікторівна,
кандидатка біологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЕКОЦИД В УКРАЇНІ ПІСЛЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЯН

Воєнний конфлікт між росією і Україною, що переріс у повномасштабну війну з 24 лютого 2022 року, з самого початку супроводжувався значними людськими втратами та руйнуванням екосистем. Та з початком повномасштабного вторгнення росіян в Україні розгорнувся воєнний екоцид- порушення екосистем середовища проживання людини в результаті бойових дій, які мають військову і політичну ціль [1].

З того часу до жовтня 2022 року було задокументовано понад 14 тисяч жертв серед цивільного населення внаслідок війни. 17,7 млн людей потребують гуманітарної допомоги. Лише в у Європу переміщено 7,5 млн українських біженців [2]. Всього ж понад 14,5 мільйона українців виїхали за кордон з початку повномасштабного наступу росії 24 лютого. Про це повідомив Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Дмитро Лубінець. Ще 4,7 млн українців є внутрішньо переміщеними особами [3].

Отож, масштаби екоциду щодо населення України величезні. Серед інших фактів злочинних діянь росіян варто зазначити акти агресії на території ЧАЕС. Сотні російських військових захопили Чорнобильську АЕС у перший же день війни. Вони спалювали дерева, рили окопи в Рудому лісі – одному з найбільш радіоактивно забруднених місць у світі. Про це розповідали співробітники ЧАЕС, що продовжували працювати під час окупації [4]. Окупація тривала 26 днів. За цей час розграбовані приміщення, винесені майже всі комп'ютери, цінні архіви знищувались або просто викидались на смітник. У зоні відчуження діяла одна з найкращих у світі систем моніторингу. Автоматична система контролю радіаційної обстановки (далі – АСКРО) кожні дві години надавала дані щодо експозиційної дози. 27 лютого система була виведена з ладу [5]. Представники уряду України та працівники ЧАЕС відзначали,що російська окупація ЧАЕС призвела до мародерства, мінування території, небезпечного опромінення персоналу [6].

За даними слідства, після захоплення військами росії Чорнобильської АЕС, генерал-майор російської поліції Олег Якушев керував операцією з її незаконного утримання. На виконання його злочинних наказів зі складів, цехів, адміністративних будівель, службових кабінетів та промислових майданчиків підприємства було викрадено понад 2 тисячі одиниць майна вартістю понад 26 мільйонів гривень. За це він заочно отримав від України підозру за трьома статтями. Йому інкримінують частину 3 статті 110, частину 2 статті 437 та частину 1 статті 438 Кримінального кодексу (посягання на територіальну цілісність та недоторканність України, ведення агресивної війни та порушення законів та звичаїв війни) [7].

19 вересня 2022 року, російська армія здійснила ракетний обстріл промислової зони Південноукраїнської атомної електростанції. Потужний вибух стався всього за 300 метрів від реакторів ПАЕС. Ударною хвилею пошкоджено будівлі АЕС, розбито понад 100 вікон. Відключився один з гідроагрегатів Олександрівської ГЕС, яка входить до складу Південоукраїнського енергокомплексу. Відключилися також три високовольтні лінії електропередачі. Наразі всі три енергоблоки ПАЕС працюють у штатному режимі. Потерпілих серед персоналу станції, на щастя, не було.

Всім зрозуміло також яка загроза Україні і світу пов'язана з окупацією Енергодару з найбільшою в Європі 6-ти блочною ЗАЕС. «Акти ядерного тероризму рашистів загрожують усьому світові. Їх треба негайно зупинити, аби не допустити нової катастрофи!», – зазначають у «Енергоатомі».

Ще одним навмисним екотерористичним діянням було пошкодження гідротехнічної споруди у місті Кривий Ріг, що на Дніпропетровщині. Для вересневого 2022 року удару по Кривому Розі ворог використовував аеробалістичні ракети типу «Кинджал» та «Іскандер», які випустили з літаків стратегічної авіації. В оперативному командуванні «Південь» вважали, що таким чином окупанти намагалися створити надзвичайну ситуацію в регіоні. Кілька районів Кривого Рогу лишилися без води. Після ракетних ударів почав стрімко зростати рівень води в річці Інгулець, піднявшись на понад 2,5 метра. В Офісі Президента заявили, що на місці ракетного удару спостерігався витік води зі швидкістю 100 кубометрів в секунду. Кілька районів Кривого Рогу лишилися без води. Після ракетних ударів почав стрімко зростати рівень води в річці Інгулець, піднявшись на понад 2,5 метра. Виникла загроза затоплення Кривого Рогу. У Науково-дослідному гірничорудному інституті заявили, що масований ракетний удар по гідротехнічних спорудах у Кривому Розі вплине не лише на якість питної води у місті, але й на флору та фауну в Інгульці [8].

У вересні 2022 року російська армія також завдала ракетних ударів по дамбі Печенізького водосховища. Існувала загроза руйнування ворогом греблі Печенізького гідровузла та катастрофічного затоплення територій, що розташовані нижче за течією. Мешканців Печенігів, а також сіл Кицівка та П'ятницьке закликали підготуватись до можливої евакуації. Але обійшлось без надзвичайної ситуації [9].

Російські окупанти застосували заборонені конвенцією ООН фосфорні боєприпаси в селі Озерне Донецької області. Фосфорні боєприпаси начинені самоспалахуючим білим фосфором, який має температуру горіння приблизно від 800°С. Фосфор випалює все, куди попадає. Фосфорні снаряди здатні вразити площу до декількасот квадратних метрів. Пожежу, яка виникає при їх падінні, дуже важко загасити. Для цього необхідно перекрити контакт фосфору з киснем [10]. Внаслідок застосування цієї зброї наші військові отримували дуже важкі опіки, які погано піддавались лікуванню.

Щодо екоциду тваринного світу, то з початку повномасштабного вторгнення вчені фіксують різке збільшення випадків загибели дельфінів біля українського побережжя. За останні півроку в акваторії Чорного и Азовського морів виявили тіла біля 2,5 тисяч загиблих тварин. Якщо врахувати, що на берег зазвичай виносить тільки 5% загиблих дельфінів, інші тонуть в морі, то реальна кількість загиблих ссавців може ,за даними начальника науково-дослідного відділу Національного природного парку «Тузловські лимани» професора Івана Русєва, може сягнути 50 тисяч особин. Багато загиблих дельфінів фіксували також дослідники із інших чорноморських країн. На думку професора Русєва дельфіни не можуть ловити для себе рибу, тому що гідролокатори російських суден порушують їх орієнтацію в просторі [11].

Перелік екоцидних актів росіян в Україні можна продовжувати довго. За визнанням міністра захисту довкілля та природних ресурсів Руслана Стрільця і міністра оборони Олексія Резнікова збитки завдані природі України російськими агресорами вже становлять біля 36 млрд. доларів, але ж агресія продовжується, тож і шкода довкіллю зростає. Пожежі, вибухи під час обстрілів та бомбардувань значно погіршують стан атмосферного повітря, води, приводять до деградації екосистем. . Екоцид є кримінально караним діянням як в українському, так і в міжнародному праві. Згідно з кримінальним кодексом України карається позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років. Саме тому ГО «Всеукраїнська екологічна ліга» з перших тижнів війни ініціювала моніторинг та облік фактів шкоди нанесеної довкіллю України російськими агресорами ,

що має допомогти покарати росіян та отримати компенсацію за нанесені природі збитки в післявоєнний період.

Якщо ж врахувати, що Україна нині є найбільш замінованою територією в світі, то можна уявити можливі масштаби майбутніх екопроблем ,які доведеться вирішувати українцям після війни.

Література:

1. Вікіпедія. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B4.

2. Через війну в Україні загинули понад 14 тисяч цивільних – ВООЗ. URL : https://www.slovoidilo.ua/2023/02/05/novyna/bezpeka/cherez-vijnu-ukrayini-zahynuly-14-tysyach-cyvilnyx-vooz.

3. Понад 14,5 мільйона українців виїхали за кордон з початку повномасштабного вторгнення рф. URL : https://lenta.ua/ponad-145-milyona-ukrayintsiv-viyihali-za-kordon-z-pochatku-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-rf-129960/.

4. Що робили російські війська на Чорнобильській АЕС. URL : https://www.dw.com/uk/shcho-robyly-rosiiski-viiska-na-chornobylskii-aes/video-61436979 .

5. Паренюк О. Наслідки окупації Чорнобиля. URL : https://biz.nv.ua/ukr/experts/yaki-naslidki-perebuvannya-rosiyskih-zagarbnikiv-u-chornobili-komentar-naukovici-50238353.html.

6.Після російської окупації небезпек на ЧАЕС стало більше . URL : https://www.dw.com/uk/pislia-rosiiskoi-okupatsii-nebezpek-na-chaes-stalo-bilshe/a-61450852.

7. Російський генерал, який керував мародерством на ЧАЕС, отримав підозру за трьома статтями. URL : https://delo.ua/uk/incidents/rosiiskii-general-yakii-keruvav-maroderstvom-na-caes-otrimav-pidozru-za-tryoma-stattyami-398499.

8. Ворог вдарив по Кривому Розі ракетами «Кинджал» та «Іскандер», – ОК «Південь». Окупанти намагалися створити надзвичайну ситуацію в регіоні. URL : https://lb.ua/society/2022/09/15/529437_vorog_vdariv_krivomu_rozi_raketami.html.

9. Рашисти б'ють по Печенізькій греблі на Харківщині, є ризик катастрофічного затоплення. URL : https:/ www.ostro.orguageneralsocietynews647545.

10. Российские «освободители» сбросили фосфорные бомбы на село в Донецкой области. URL : https://www.bagnet.org/news/accidents/1337966/rossiyskie-osvoboditeli-sbrosili-fosfornye-bomby-na-selo-v-donetskoy-oblasti-video.

11. Количество дельфинов, погибших от российских кораблей с начала полномасштабного вторжения, может достигать 50 тысяч – биолог. URL : https://magnolia-tv.com/news/78685-ukrayinska-prokuratura-rozpochala-provadzhennya-za-faktom-masovoyi-zahybeli-delfiniv-u.

Виговський Леонід Антонович,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ВАЖЛИВОЇ СКЛАДОВОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У житті будь-якої особистості інформація, без сумніву, відіграє надзвичайно важливу роль. Адже, індивід саме на засадах конкретних знань про навколишній світ і своє місце в ньому приймає рішення про те, як поступити в тій чи інший ситуації. І як що людина в умовах, наприклад, аграрного суспільства була обмежена в отриманні суспільно-значимої інформації, то в результаті науково-технічної революції вона

отримала реальний доступ до «масової» інформації (радіо, телебачення, преса, кіно, Інтернет). Це суттєво впливає на процес соціалізації особистості. Адже, конкретна інформація пропонує їй свою модель поведінки в спільноті, в тих чи інших ситуаціях на засадах певних світоглядно-ціннісних орієнтацій. Загальновідомо, що на людину впливає не тільки зміст самої інформації, але й також форми її подачі (мова, форми і стиль отримання, звернення до знайомих та значимих для неї подій тощо).

Згадаймо, що свого часу в процесі соціалізації людини широко використовувалися традиційні джерела як на рівні мікро, так і макросередовища. Особистість формувалася насамперед під впливом сім'ї, системі освіти, армії, безпосереднього оточення тощо. При цьому державні структури мали можливість це й процес жорстко контролювати. В сучасних умовах доступність людини до засобів масової інформації (радіо, телебачення, Інтернет, кіно тощо) може стати не контрольованим з боку держави. Більше того, вони можуть через надання шкідливої для неї інформацію спонукати її до дій, які направлені проти існуючого державного ладу. До цього потрібно додати й те, що в умовах глобалізації інформаційного простору держава втратила технічну можливість контролювати зміст і обсяг інформації. Тому вплив останньої на світосприйняття і світорозуміння особистості зумовлює її національну і державну самоідентифікацію. Тому інформаційна війна носить масовий характер і є небезпечною, потужною і досить ефективною зброєю. Згадаймо, що свого часу Дж. Орвелл у знаменитому романі «1984» показав те, що буде в результаті монополізації Міністерством правди засобів інформаційного впливу на людину. Таке міністерство отримало необмежену владу над суспільством і людиною, оскільки воно могло трактувати минуле, сучасне, світогляд, базові цінності у власній інтерпретації і, відповідно, зумовлювати контрольовані дії людей. На жаль, передбачення автором збулися в російській федерації. Переважна більшість її населення зомбована «телеящиком». Тому «розлюднені» пропагандою громадяни тоталітарної, фашистської по суті держави, йдуть «звільняти народ» (який живе в умовах демократії) силою зброї. Сьогодні весь цивілізований світ в шоці від того, що виробляють військові злочинці в Україні.

В умовах війни надзвичайно велику роль відіграє інформаційна безпека України. Варто зауважити, таке поняття має широкий зміст. Так, воно має на увазі як контроль за непоширенням інформації (яка має секретний характер), так і розуміння своєчасного та повного інформування громадян про події в державі, світі, відсутність цензури, викриття маніпуляційних матеріалів. При цьому потрібно пам'ятати, що, звісно, будь-яка держава у світі прагне не тільки захищати власні інтереси в інформаційному просторі, але й використовувати ЗМІ для реалізації своїх інтересів. Але, при цьому потрібно визнати, що ефект від заборонних і обмежувальних заходів не значний. Зокрема, про це свідчить те, що держави, які намагалися запровадити практику цензуру в Інтернеті, в кінцевому підсумку потерпіли фіаско. Застосування обмежень у сфері інформаційного ринку на практиці шкодить інформаційній безпеці держави. Адже, на місці забороненого інформаційного продукту з'явиться зарубіжний. А він може бути шкідливим для інтересів держави чи соціуму.

Оскільки заборонні заходи не мають бажаного результату, то в такій ситуації найбільш ефективною є стратегія формування у людей критичного мислення. Воно формує імунітет до не сприйняття інформації, яка заперечує нормальному глузду. А тому є важливим елементом інформаційної безпеки України. Адже, у сучасних умовах ведення інформаційної війни особливо використовується масова маніпуляція свідомістю громадян. Варто зазначити, що маніпуляція свідомістю людини завжди була і є ефективною зброєю. Адже, тут використовуються всі наявні технології впливу на свідомість та підсвідомість особистості. Способів маніпуляції свідомістю вигадано дуже багато. Більше того, вони постійно вдосконалюються. Тому головним засобом захисту від них є формування і утвердження критичного мислення.

Варто зазначити, що проблема та шляхи формування критичного мислення були в центрі дослідження таких відомих зарубіжних вчених як Д. Дьюї, М. Ліпман, Д. Брукфілд, Д. Халперн, Д. Х. Кларк, Р. Енніс, Е. Норріс, Д. Халперн. Серед українських учених вивченню цього питання приділяють значну увагу В. Козира, Т. Воропай, О. Пометун, С. Терно, О. Тягло.

Критичного мислення особистості можна розуміти як форму наукового мислення, в якому на логічних засадах приймається усвідомлене та незалежне рішення. Тому для нього характерним є усвідомлений та самостійний характер прийняття людиною рішень, рефлексивність (самоаналіз), логічна обгрунтованість висновків, контрольованість.

Щодо етапів, то більшість науковців у процесі формування критичного мислення в людини виокремлюють 4 етапи. На першому етапи здійснюється процес актуалізації знань по проблеми. На 2 етапи відбувається осмислення нової інформації, її критичний аналіз. На 3 етапи в результаті рефлексії формується власна думка щодо отриманої інформації. 4 етапу характерне узагальнення і власна оцінка отриманої інформації.

Головним серед шляхів формування критичного мислення є вивчення таких дисциплін як логіка та теорія аргументації. Аргументація є способом міркування, який включає в себе доведення і спростування. В процесі аргументації утверджується переконання в істинності чи хибності висунутих положень як у самого автора, так і в опонентів.

Для розвитку критичного мислення на кожній стадії її реалізації застосовуються різноманітні методи. До найбільш продуктивних можна віднести наступні:

«Метод мозкового штурму». Суть його полягає в тому, що наявну проблему виносять на загальне обговорення в колективі і аналізують подані пропозиції;

«Метод кластерів». В основі його лежить побудова графіків, які будуються в результаті аналізу отриманої інформації. Графіки наочно показують зв'язок між розглянутими процесами або явищами. Сама проблема записується в центрі листа, а навколо записують гіпотези, наявні ідеї, припущення, версії;

«Метод дискусії». Це форма колективного обговорення проблеми, коли кожен учасник починає розуміти суть проблеми, що дозволяє прийняти конкретне рішення.

Гуменчук Ольга Євгенівна,
старша викладачка кафедри мовознавства
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
Петренко Марина Олександрівна,
старша викладачка кафедри мовознавства
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МЕНЕДЖЕРА

Психологічне забезпечення роботи визначається сутністю її оптимізації управлінської діяльності керівників. В даний час для цього створені певні передумови, зокрема організаційні, акмеологічні, психологічні і педагогічні.

Передумовами психологічного забезпечення професійної та, зокрема, управлінської діяльності є те, що високопродуктивні технології вирішення цього завдання, як показує досвід, засновані на можливостях психології розвитку, і в першу чергу практичної психології.

О. С. Анісімов, А. Н. Семенов, С. Ю. Степанов звертають увагу на те, що сучасна практична психологія оперує доступними і ефективними технологіями, які можуть бути успішно використані в психологічному забезпеченні управлінської діяльності.

Наприклад, метод активного соціально-психологічного тренінгу (далі – АСПО). Досвід, отриманий у процесі, дозволяє вам поглянути на те, що ви знали раніше, з абсолютно нової точки зору, переосмислити свій попередній управлінський досвід і побачити причини власних невдач. Перевага цього методу в тому, що його результати індивідуалізовані. У той же час АСПО орієнтований не на наперед визначений кінцевий результат, а на оволодіння навиком організації відносин між менеджером і його підлеглими у різних непередбачених ситуаціях.

Оскільки управлінська діяльність неможлива без спілкування, головне в АСПО – допомогти кожному учаснику зрозуміти причини власних труднощів у спілкуванні, викликаних особистими проблемами.

У центрі уваги психологічної та акмеологічної підтримки знаходиться конкретна людина, яка присвятила себе професійній діяльності. Іншими словами, важливо постійно стежити за професійною діяльністю, основною метою якої є створення оптимальних умов для просування конкретного менеджера до власних висот. Основним завданням психологічної підтримки можна вважати розвиток професійної компетентності.

Психологічний супровід діяльності керівника має виявлятися в таких сферах:

- соціально-психологічне моделювання професійної діяльності, пріоритетне місце в якому займає управлінська діяльність сучасного менеджера;
- експертний моніторинг професіоналізації управлінського персоналу та розвитку його творчого потенціалу в процесі роботи;
- соціально-психологічний та психотехнологічне забезпечення життєдіяльності управлінського персоналу;
- організація системи психологічної та акмеологічної підтримки.

Соціально-психологічне моделювання професійної діяльності управлінського персоналу повинно включати:

- аналіз цілей, завдань, об'єктивно необхідних функцій та передумов продуктивного виконання конкретної професійної діяльності;
- розробка та апробація прогностичних і нормативних моделей специфічної професійної діяльності менеджерів;
- розробка та апробація цілісної концепції оптимізації реальних аспектів роботи (різні види професійної діяльності, повсякденні відносини в організації, особистісний розвиток керівників і загальні результати всіх видів діяльності);
- розробка обґрунтованих пропозицій щодо використання алгоритмів, технологій і виробничих процедур для конкретних видів діяльності, а також критеріїв і показників для оцінки рівня їх реалізації менеджерами;
- здійснення системного структурного аналізу, мислення і стилю управлінської діяльності управлінських кадрів, а також формулювання вимог до них згідно з інтересами професійної діяльності і потенційними можливостями конкретного керівника.

Отже, психологічний супровід управлінської діяльності сьогодні є необхідною умовою успішної реалізації управлінських функцій. Таким чином, психологічні послуги в рамках нормативних положень в разі їх прийняття, могли б ефективно сприяти оптимізації управлінської діяльності директорів освітніх установ.

Література:

1. Возняк Л. С. Управлінська адаптація як механізм розвитку особистості і посадового просування керівників. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія.* Івано-Франківськ : Вид-во «Плай» Прикарпатського університету, 1998. Вип. 2. Ч 1. С. 31–43.

2. Діденко Н. Г. Взаємодія управління, влади і держави як предмет філософського аналізу. Автореф. дис... на здобуття наук. ступ. канд. філософських наук: 09.00.03. Донецький національний університет. Донецьк, 2002. 20 с.

3. Карцев В. С. Формування особистості: детермінанти, проблеми, перспективи (соціально-філософський аналіз). Автореф. дис… доктора філос. наук: 09.00.03. Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ. К., 2003. 36 с.

4. Мотозюк Л. М. Психологічний аналіз труднощів у роботі молодого керівника. Збірник наукових праць № 23. ч. ІІ. Спеціальний випуск: матеріали науково-практичної конференції «Самовиховання як фактор розвитку особистості». Хмельницький : НАПВУ, 2002. С. 114–120.

5. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія управління: навчальний посібник. Івано-Франківськ : Плай, 2001. 695 с.

Гуменюк Оксана Григорівна,
кандидатка психологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНИЙ КОНФЛІКТ ЯК КРИЗА ГАРМОНІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Складні реалії сьогодення в яких перебуває наша держава, не можуть не позначатись на внутрішньому самопочутті кожного свідомо відповідального громадянина. Розширення інформаційного простору, конфліктність економічної, соціальної сфер життя часто призводять до переживання особистістю своєї неоднозначності, нездатності вирішити життєву проблему, складності й суперечності внутрішнього світу, неможливості реалізації прагнень і домагань – що і слугує джерелом появи найскладнішого психологічного конфлікту.

Наявність внутрішніх суперечностей і боротьба між різними прагненнями є звичним показником розвитку особистості за умови, що відбувається у межах норми і не порушує гармонійності психіки. Але за умови крайніх, кризових ситуацій у суспільстві, така боротьба стає пріоритетною і визначає поведінку людини і весь спосіб життя. Окреслені тенденції обумовлюють актуальність теми дослідження.

Відповідно до актуальності, визначено мету дослідження: проаналізувати особливості прояву внутрішньоособистісного конфлікту та визначити механізми його подолання.

Узагальнення наукових джерел дозволяє стверджувати про наявність багатьох змістовних концепцій розуміння внутрішньоособистісного конфлікту: свідоме і несвідоме у теорії З. Фрейда; типи конфліктної ситуації К. Левіна; «Я»-свідоме і «Я»-несвідоме в «Я»-концепції К. Роджерса; теорія потреб А. Маслоу; теорія комплексу неповноцінності А. Адлера; вчення про екстраверсію-інтроверсію К. Юнга; теорія психосоціального розвитку Е. Еріксона; теорія мотиваційних конфліктів К. Левіна; теорія предметної діяльності О. Леонтьєва; теорія когнітивного дисонансу Л. Фестінгера; несумісні невротичні потреби К. Хорні. Усі вищезгадані концепції об’єднує те, що ключовою проблемою у розумінні внутрішньоособистісного конфлікту є поняття суперечності між особистістю та умовами її діяльності з однієї сторони, та між внутрішньоособистісними утвореннями, з іншої.

Для більш чіткого розуміння природи внутрішньоособистісного конфлікту важливим є розуміння його характеристики і структури.

Т. В. Дуткевич виділяє наступні характеристики внутрішньоособистісного конфлікту:

1. Внутрішньоособистісний конфлікт проявляється в результаті взаємодії елементів внутрішньої структури особистості;

2. Сторонами внутрішньоособистісного конфлікту виступають різнопланові інтереси, цілі, мотиви і бажання які одночасно існують в структурі особистості;

3. Внутрішньоособистісний конфлікт виникає тільки тоді, коли сили, які діють на особистість, є рівнозначними. В іншому випадку людина із двох бід вибере меншу, із двох благ – більше, надасть перевагу винагороді перед покаранням;

4. Будь-який внутрішній конфлікт супроводжується негативними емоціями [2, с.113].

М. І. Пірен аналізуючи структуру конфлікту виділяє такі основні поняття: сторони конфлікту; умови протікання; образи протікання; конфліктна поведінка [4, с. 95].

Під конфліктною поведінкою, маються на увазі можливі дії людини, яка переживає конфлікт. В дослідженнях С. Розенцвейга було показано відмінності у типах реагування особистості на напруження у конфліктній ситуації, а саме:

- сильні реакції, швидше за все негативні емоційні переживання, з приводу ситуації, що виникла;
- самозахисні реакції у вигляді вербальної агресії, або ж у визнанні власної вини з метою ухилитися від докорів (пасивний захист);
- прагнення знайти шлях вирішення внутрішньоособистісного конфлікту у формі вимоги допомоги від інших, або прийняття на себе обов`язку вирішення ситуації (одні поринають у рефлексивні роздуми, інші тим часом починають діяти).

Причинами конфліктної поведінки може стати будь-яка ситуація, в якій зазнає утиску суттєва потреба особистості (високий рівень особистісних домагань, самооцінки; акцентуйовані домагання особистісного самоствердження; необґрунтованість домагань особистості; невідповідність очікуваних самооцінок з реальними).

Для подолання внутрішньоособистісного конфлікту важливо встановити факт такого конфлікту, визначити форму прояву конфлікту і застосувати відповідний спосіб подолання.

Таблиця 1

Форми прояву внутрішньоособистісного конфлікту

Форма прояву	Симптоми
неврастенія	Нетерплячість до сильних подразників; пригнічений настрій; зниження працездатності; поганий сон; головні болі
ейфорія	Удавані веселощі; прояв радості, яка неадекватна ситуації; «сміх крізь сльози»
регресія	Звернення до примітивних форм поведінки; відхід від відповідальності
проекція	Приписування негативних якостей іншому; критика інших, часто необгрунтована
номадизм	Часта зміна місця проживання, місця роботи, сімейного стану
раціоналізм	Самовиправдовування своїх вчинків, дій

Примітка. Складено автором.

Прогноз виходу з особистісного конфлікту може бути позитивним і негативним. Ефективні стратегії спрямовані на саму проблему, зміст суперечності і мають метою подолання тих перешкод, які створює проблема на шляху самоактуалізації особистості.

Неефективний шлях полягає в послабленні гостроти конфлікту і призводить до деградуючого для особистості ефекту. Наведемо приклади основних стратегій виходу із особистісного конфлікту:

1) Заперечення проблеми, спотворення реальності, її уникнення. Людина намагається відволіктися, переконує себе, що конфлікт є надуманим і для його подолання достатньо просто менше зосереджуватися на проблемі.

2) Людина визнає наявність суперечності, але не здатна до прийняття рішення, щоб змінити життя. Такі стратегії не дають можливості подолати конфлікт і призводять особистість до алкоголізму, наркоманії, неврозів.

Лише пошук змін та їх здійснення, що передбачає аналіз ситуації і породження нового особистісного смислу може бути дієвим у вирішенні внутрішніх конфліктних тенденцій.

Отже, вирішення внутрішньоособистісного конфлікту, це зняття внутрішньої напруги, подолання суперечностей між різними елементами її внутрішньої структури і досягнення стану внутрішньої рівноваги, стабільності, гармонії.

Література:

1. Гуменюк О. Г. Психологія загальна і професійна: підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів ВНЗ. К. : КНТ, 2014. 460 с.

2. Дуткевич Т. В. Конфліктологія: конспекти лекцій: навч. посіб. Кам`янець-Подільський, 2012. 396 с.

3. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія. Соціальна психологія особистості і спілкування. К., 2017. 267 с.

4. Пірен М. І. Основи конфліктології : навч. посіб. К., 2017. 278 с.

Куліш Наталія Стефанівна,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОЛІРЕЛІГІЙНІСТЬ ТА ТОЛЕРАНТНІСТЬ У КАНАДІ

Міграційні процеси завжди супроводжували історію людства, однак, саме Доба великих географічних відкриттів актуалізувала їх постійну затребуваність. Починаючи з XV ст. міграція величезних мас населення змінювала обличчя світу, формуючи поліетнічність, полірелігійність конгломератів нових держав Північної та Південної Америки, Австралії, в сьогоденні – країн Європи.

З XIX ст. активні міграційні процеси торкнулися Канади. Нові поселенці привнесли на її терени власні: культуру, мову, психологію, світогляд, побут та спровокували розширення релігійної палітри країни. Толерантне співжиття різних народів та етносів, їх тривалий історичний релігійний досвід витворили унікальний феномен сьогодення – майже 92% мешканців Канади вважають етнокультурну та релігійну різноманітність ключовою цінністю їх країни [1]. Свідченням важливості релігійного самовизначення для канадського суспільства є той факт, що з 1871 року кожні 10 років збирається інформація що стосується релігійної приналежності. Зазначена інформація використовується урядами, релігійними організаціями та дослідниками для глибшого розуміння різноманітності в країні, врахування відмінностей релігійного досвіду, налагодження толерантної комунікації в суспільстві. Канада одна з країн, яка активно сприяє залученню нових емігрантів, відтак її релігійна палітра має тенденції до змін та є зоною потенційного

ризику міжетнічної та міжрелігійної ескалації, саме ця обставина викликає постійний дослідницький інтерес.

У відповідності канадського перепису населення 2021 р. домінуючою конфесією в країні вважається християнство в усіх його проявах (53,3%), іслам сповідують 4,9%, індуїзм – 2,3%, сикхізм – 2,1%, буддизм – 1%, іудаїзм – 0,9%, традиційні духовні практики корінного населення – 0,2%. Водночас 34,6% канадців не відносять себе до жодної релігії чи світогляду, з них 83,780 – агностики, 86,385 – атеїсти [2].

Полірелігійність Канади має ряд особливостей. Насамперед це поширеність окремих релігій на певних територіях. Так, важливість християнських конфесій відрізняється від регіону до регіону. Католицизм є релігійною приналежністю, про яку найчастіше повідомляють у всіх провінціях і територіях. Квебек є єдиною провінцією або територією, де більше половини населення зазначили, що є католиками. Протестантські конфесії становлять більшу частку населення в атлантичних провінціях: Ньюфаундленд і Лабрадор, Острів Принца Едуарда, Нова Шотландія. Більшість населення Юкону та Британської Колумбії повідомили, що не мають релігійної приналежності. Онтаріо та Британська Колумбія мають найбільшу частку населення, яке повідомило про релігійну приналежність, відмінну від християнської. Зокрема, в Онтаріо найбільший відсоток мусульман та індуїстів, в Британській Колумбії найбільша частка людей, пов'язаних з сикхською релігією. Великі міста традиційно полікультурні, сільська місцевість – консервативна та християнська. Саме мегаполіси дають найбільший відсоток атеїстів та агностиків.

Незважаючи на полірелігійність, країна має низький рівень державних обмежень щодо релігії. Ключовими документами, які регулюють релігійні питання є Канадський білль про права (1960 р.) [3], Канадська хартія прав і свобод (1982 р.) [4] – складова Канадської Конституції. Конституція гарантує свободу совісті, релігії, думки, переконань, думок, вираження поглядів, а також право на рівний захист і переваги закону без дискримінації за ознакою релігії. В Канаді діє норма Закону за якою, відсутня вимога обов'язкової реєстрації релігійних груп, але деякі зареєстровані групи можуть отримати статус звільнених від податків.

Однак, нині, полірелігійність Канади залишається джерелом потенційних міжконфесійних викликів. Так, провінція Квебек нещодавно прийняла новий закон, який забороняє державним службовцям, включаючи вчителів, поліцейських і суддів, носити релігійні символи на робочому місці. Законодавча ініціатива уряду Квебеку одразу викликала негативну реакцію правозахисників, які заявили, що вона підриває громадянські свободи в провінції, а меншини звинуватили уряд у їх маргіналізації. Але в ухвалі також було зроблено кілька винятків, які не задовольнили уряд провінції. Обидві сторони заявили, що мають намір подати апеляцію. Іншими, не менш показовими прикладами є рішення Верховного суду, який постановив у 2006 році, що школа Квебеку не може заборонити сикхській дитині носити в школі символічний кирпан (кинджал). Нещодавно, у 2018 році, суд Квебеку постановив, що мусульманці неправомірно наказали зняти хіджаб у залі суду, і що хустки повинні бути дозволені в суді, якщо вони не завдають шкоди суспільним інтересам.

Таким чином, незважаючи на етнокультурну та релігійну різноманітність, толерантність, як цінність, проблеми релігійної нетерпимості та дискримінації не зникли та час від часу збурюють різноконфесійний релігійний загал, що зрештою кидає виклик зусиллям Канади стати цивілізованим, мультикультурним суспільством.

Література:

1. The Canadian census: A rich portrait of the country's religious and ethnocultural diversity URL: https://www150.statcan.gc.ca/n1/en/daily-quotidien/221026/dq221026b-eng.pdf ?st=xQK9B2Ys С.2.

2. Religion by visible minority and generation status: Canada, provinces and territories, census metropolitan areas and census agglomerations with parts URL: https://www150. statcan.gc.ca/t1/tbl1/en/tv.action?pid=9810034201.

3. Canadian Bill of Rights URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-12.3/page-1.html.

4. Canadian Charter of Rights and Freedom URL: https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/ Const/page-12.html.

Лозінський Сергій Валентинович,
старший викладач кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ ЯК ВАЖЛИВИЙ ФАКТОР ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

Невід'ємною частиною виховного процесу в навчальних закладах, важливим компонентом гуманітарного виховання юнаків і дівчат, формування у них високих моральних почуттів, морального та фізичного здоров'я є фізична культура спорт. Критерієм їх ефективності є рівень фізичного розвитку молодих людей, показники їхнього здоров'я, а також досягнення спортсменів.

Питання фізичної культури спорту у вихованні молоді вже певною мірою привертали до себе увагу дослідників. В останні роки відбулися міжнародні, всеукраїнські та регіональні науково-практичні конференції, за результатами яких опубліковано збірники наукових праць. Враховуючи актуальність зазначеної теми, у цій статті основну увагу звернуто на проблему мотивації молоді до занять фізичною культурою і спортом та інші фактори, що сприяють активізації фізкультурно-спортивного руху молоді, вихованню юнаків і дівчат здоровими і тілом, і духом.

У Законі України «Про фізичну культуру і спорт» зазначено, що «основними завданнями фізичної культури і спорту є постійне підвищення рівня здоров'я, фізичного та духовного розвитку населення, сприяння економічному і соціальному прогресу суспільства, а також утвердженню міжнародного авторитету України в світовому співтоваристві» [1]. Ці положення Закону України мають пряме відношення до життєдіяльності такої складної і динамічної соціально-демографічної групи суспільства, як молодь. Молодіжний вік громадян України визначається в діапазоні від 15 до 28 років [2].

В сучасних умовах наша держава переживає величезні труднощі перехідного періоду. Особливо помітним є низький рівень здоров'я населення. Особливо відчутно це після екологічної катастрофи, пов'язаної з трагедією на Чорнобильський атомній електростанції. Здоров'я – найбільша цінність не лише окремої людини, а й усього народу. Це загальновідома істина. Але поки що ця істина лише декларується. Це одна з причин погіршення здоров'я людей, особливо молодого покоління в Україні.

Якщо в стислій формі охарактеризувати ту ситуацію, яка склалась за останні роки в Україні з фізичною підготовленістю і станом здоров'я населення, то, передусім, необхідно вказати на те, що протягом останніх років її населення скорочується швидкими темпами. Різко знизилась фізична підготовленість населення, в тому числі, і особливо, підростаючого покоління. До 90% дітей, учнів, студентів мають відхилення в стані здоров'я. Не готовим виконати свій громадянський обов'язок виявляється кожний

четвертий юнак призовного віку. Приблизно лише 20% студентів і 15% молодих робітників в цілому по країні регулярно займаються удосконаленням своїх фізичних кондицій. Ще нижчі показники в цьому плані простежуються в сільській місцевості.

В сучасних умовах всебічний і гармонійний розвиток молодої людини є не тільки бажаним, а й життєво необхідним. Фізичний гарт є невід'ємною складовою гармонійного розвитку молодої людини, що є, в свою чергу, запорукою майбутнього держави. Одним з факторів, який впливає на стан здоров'я, є активно-спортивний спосіб життя, що має особливе значення для людей молодого віку. Тому заняття фізичною культурою і спортом вже не є самоціллю. Вони стають каталізатором життєвої активності, умовою невід'ємною частиною гармонійного і повноцінного життя. Україні потрібні фізично міцні, впевнені в собі люди, які не бояться труднощів. Різні види людської діяльності вимагають здоров'я. Немає фізичної тренованості немає і повноцінного працівника. Досвід переконливо свідчить, що студенти, які активно займаються фізкультурою і спортом, повністю засвоюють навчальну програму успішно складають екзаменаційні сесії, добиваються добрих результатів в науково-дослідній роботі. Що ж стосується виробництва, то працездатність у фізично тренованих людей на 20-30 % вища середніх показників, а захворюваність, особливо простудного характеру, значно нижча, ніж у іншого населення [3]. Фізична культура і спорт повинні входити в повсякденне життя всіх людей, і в першу чергу, молоді. Дбайливе ставлення до власного здоров'я як найважливішої загальнолюдської цінності повинно виступати основною мотивацією до занять фізичними вправами і спортом.

На лекціях і семінарських заняттях цікаві повідомлення з питань фізичної культури і спорту можна розглянути, зокрема, в темах з новітньої історії України. Таку інформацію студентська молодь сприймає особливо схвально. Адже студенти це молоді, бадьорі, сповнені життєвої енергії, краси та сили люди. За роки незалежності України до 2004 р. її олімпійці вибороли 72 олімпійські нагороди – 14 золотих, 26 срібних і 32 бронзові медалі. Перша золота олімпійська медаль незалежної України була здобута фігуристкою О. Баюл. Водночас, за всі 50 років українські спортсмени на Олімпійських іграх отримали 210 золотих, 154 срібних і 152 бронзових медалей. Званням «Герой України» за роки незалежності були нагородженні Олімпійський чемпіон С. Бубка, а також видатні тренери В. Лобановський та А. Дерюгіна. С. Бубка і В. Борзов входили до складу Міжнародного олімпійського комітету. Заслуговують уваги також розповіді викладачів про видатні досягнення окремих спортсменів. Наприклад, у 1998 році в шістнадцять років чемпіонкою світу з вільної боротьби серед юнацтва стала хмельничанка Ірина Мельник. Саме завдяки її високому досягненню команда українських борців серед сорока двох команд-учасниць посіла вельми пристойне шосте місце [4]. В наступні роки Ірина знову неодноразово ставала чемпіонкою світу. Доцільно повідомити студентів про спортивні досягнення чемпіонів Олімпійських ігор, чемпіонів і призерів чемпіонатів світу і континенту з окремих видів спортивних одноборств, Всесвітніх універсіад незалежної молодої Української держави.

Великий виховний вплив на молодіжну аудиторію має аналіз виступу українських спортсменів на XXVIII літніх Олімпійських Прах 2004 року в Афінах. Втретє виступаючи під національним прапором у складі збірної команди незалежної України на подібних найпрестижніших світових комплексних змаганнях чотириріччя, вони здобули на спортивних аренах Греції 23 медалі: 9 золотих, 5 срібних і 9 бронзових [5]. Імена Олімпійських чемпіонів Ю. Білонога (штовхання ядра), В. Гончарова (спортивна гімнастика), Ю. Нікітіна (стрибки на батуті), О. Костевич (стрільба з пістолета), Я. Клочкової (плавання), Н. Скакун (важка атлетика), Е. Тадєєва (вільна боротьба), І. Мерлені-Мельник (вільна боротьба) стали відомими в усій країні [6]. Вперше в історії вітчизняного спорту чинні спортсмени чемпіонка Олімпійських ігор з плавання Я. Клочкова, футболіст А. Шевченко, боксер В. Кличко за виняткові спортивні досягнення,

виявлені мужність, самовідданість і волю до перемоги, піднесення спортивного авторитету держави отримала Звання Героя України. У загальнокомандному суперництві серед 202 країн-учасниць збірна України за кількістю медалей посіла досить високе дванадцяте місце із 75 країн світу, що вибороли олімпійські нагороди [7]. Виявивши незламну волю до перемоги і встановивши нові рекорди, українські атлети збагатили спортивну славу країни, зробили вагомий внесок у справу утвердження нашої держави в міжнародному співтоваристві, стали для мільйонів співвітчизників взірцем глибокого патріотизму.

24 серпня 1991 року відбувся хвилюючий., особливої історичної величності акт – Верховна Рада України, виходячи з права на самовизначення, урочисто на весь світ проголосила про незалежність України, утворення самостійної української державності. В нових історичних умовах фізичне виховання молоді є важливим державним завданням. Духовний розвиток та фізичний гарт – дві невід'ємні складові гармонійного розвитку молодої людини, яка, в свою чергу, є запорукою майбутнього держави. Адже будувати нову державу можуть тільки свідомі і високоосвічені люди, здатні до активної діяльності в найрізноманітніших галузях суспільного життя, науки і культури. Спортивні досягнення молоді є також надзвичайно важливим фактором утвердження міжнародного авторитету нашої держави. Вшанування Олімпійських чемпіонів, чемпіонів світу і Європи, на честь яких лунає Державний гімн і піднімається синьо-жовтий прапор, на величезну аудиторію присутніх, теле- і радіослухачів практично у всіх країнах світу іноді справляє більше враження, ніж діяльність посольств і консульств в цих країнах.

В сучасних умовах всебічний і гармонійний розвиток молоді є не тільки бажаним, а й життєво необхідним. Фізична культура і спорт є важливим засобом впливу на формування всебічно розвиненої особистості. Враховуючи цю важливу роль, питання розвитку фізичної культури і спорту в молодій Українській державі повинні стати в центр уваги владних структур і суспільства, а також сім'ї. |

Література :

1. Про фізичну культуру і спорт : Закон України, 24 грудня 1993 р. Київ, 1994. С.2.
2. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України, 5 лютого 1993 р. *Голос України*. 1993. 3 червня.
3. Григоренко В.О., Григоренко О.П. Фізична культура і спорт як важливий фактор зміцнення здоров'я молоді. Духовно-психологічні аспекти медицини майбутнього. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Хмельницький, 2000. С.20.
4. Балема Р. 16-річна Ірина не послухалася батька. І стала чемпіонкою світу. *Подільські вісті.* 1998. 14 липня.
5. Волошин А. На рівні з провідними країнами світу. *Спортивна газета.* 2004. 24-27 вересня. С. 5.
6. Медалі збірної України на Олімпійських іграх 2004 року в Афінах. *Молодь України.* 2004. 31 серпня.
7. Казимиров В. Новий виток переоцінки цінностей?.. *Олімпійська арена.* 2004. No6. С. 61.

Сірий Олександр Михайлович,
старший викладач кафедри філософії,
соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Варто розпочати з того, що провідне місце серед основних завдань, які поставлені перед системою фізичного виховання у закладах вищої освіти в Україні займає зміцнення й збереження здоров'я студентської молоді. Саме тому, у зв'язку зі стрімким поширенням захворюваності на коронавірусну хворобу в березні 2020 року влада нашої держави прийняла рішення про переведення закладів освіти на дистанційну форму навчання. Це було зроблено з метою збереження життя всіх учасників навчального процесу. Особливо важливим в період карантинних обмежень є підтримання фізичної форми, оскільки це попереджує появу багатьох хвороб.

Як зазначає у своєму дослідженні вчений О. Г. Ковель систематична рухова діяльність сприяє покращенню кровообігу головного мозку, окрім того, посиленню нервових зв'язків, уповільненню процесу втрати клітин, профілактиці стресових ситуацій та депресивних станів. Усе це позитивно позначається на інтелектуальних здібностях людини. Рухова активність (аеробної спрямованості, а також спортивні ігри, які вимагають розумової напруги) є вагомим чинником уповільнення процесу старіння головного мозку, збереження пам'яті, а також ефективності мислення [1].

Фізична робота, у якій беруть участь великі групи м'язів, є природною потребою для всіх органів, тканин та систем нашого організму. Нормальна життєдіяльність м'язової, кісткової, серцево-судинної, дихальної, нейроендокринної систем є можливою при певній дозі рухової активності – сумі рухів, котрі виконуються в процесі життєдіяльності [2].

Проте у сьогоднішніх реаліях, спостерігаємо у студентів, що знаходяться на дистанційній формі навчання, стрімке зниження фізичної активності й домінування малорухливого способу життя (адже більшість часу вони проводять за комп'ютером). Тому в наш час зростає важливість проведення занять з фізичного виховання, навіть у режимі онлайн.

Необхідно підкреслити, що дистанційна форма навчання з фізичного виховання не є досконалою й має певні недоліки:

Відсутність живого спілкування між студентом і викладачем. Це ускладнює розуміння студентом навчального матеріалу.

Для дистанційного навчання необхідна самодисципліна й самоконтроль, а його результат цілком залежить від самостійності студента.

Потреба у формуванні додаткової мотивації у студентів [3, с. 47]. Тому дистанційний освітній процес потребує певних змін: модернізації технології й врахування інших механізмів, які безпосередньо впливають на ефективність роботи викладачів і засвоєння знань студентами в режимі онлайн.

Як відомо, заклади вищої освіти вимушені були негайно перейти на дистанційний формат навчання, але не всі були до цього готовими. Тому для того, щоб вирішити вищезазначені проблеми, пропонуємо урізноманітнити заняття з фізичного виховання, зацікавити й змотивувати студентів відвідувати їх у режимі онлайн. Доцільно розпочати використовувати мобільні додатки для спорту. Це дуже зручно (особливо в період карантинних обмежень). Звернемо увагу на найліпші:

- додаток «Teemo» розроблено у форматі гри, що захоплює. Для того щоб розпочати займатися, потрібно буде зареєструватися в програмі за допомогою соціальної

мережі Facebook. Далі стануть доступними всі завдання, до прикладу такі, як «Підкорити Еверест» (хоча насправді людина буде ходити по сходах). Окрім того, прогрес у виконанні вправ відображатиметься завдяки спеціальному значку [4]. Зауважимо, що користь цього додатку для студентів полягатиме в тому, що «Teemo» мотивуватиме їх займатися фізичними вправами й не пропускати заняття з фізичної культури, оскільки саме формат гри буде цікавим кожному.

- додаток «Fitbit Coach» — необхідний для кожного. Основним призначенням платформи, крім покращення фізичної форми чи здоров'я, є допомога в організації розпорядку дня. Віртуальний тренер, не лише підкаже вправу, але й допоможе знайти час під конкретне тренування. І найголовніше те, що тому, хто забув, — нагадає! [5]. Це надзвичайно зручно для тих студентів, котрим важко дотримуватися самодисципліни й тим, хто може забути про заняття.

Отже, з вищевикладеного зрозуміло, що з початком пандемії Covid-19 життя кожного змінилося, у тому числі й учасників освітнього процесу. Дистанційна форма проведення занять з фізичного виховання не є досконалою, але закладам вищої освіти необхідно модернізувати заняття для того, щоб це приносило користь навіть у режимі онлайн. Оскільки забезпечення якісної й корисної фізичної активності студентської молоді є одним із пріоритетних чинників підвищення здоров'я всієї нації.

Література:

1. Коваль О. Г. Формування рухової активності студентів під час навчання у вищому навчальному закладі. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.* Вип. 11. 2018. С. 189–196.

2. Петренко Ю. І. Формування кінезіологічної компетентності майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту у процесі їх професійної підготовки. Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Суми, 2019. 306 с.

3. Костюкевич В. М. Актуальні проблеми дистанційного навчання з фізичної культури у вищих навчальних закладах. *Науково-методичний журнал.* № 1. 2017. С. 44–47.

4. 10 безкоштовних додатків для занять спортом вдома. URL : https://social.org.ua/7827-10-bezkoshtovnikh-dodatkiv-dlya-zanyat-sportom-vdoma.html.

5. Кращі додатки для тренувань – топ 10 актуальних продуктів. URL : https://www.moyo.ua/ua/news/luchshie_prilozheniya_dlya_trenirovok_top_10_aktualnykh_dlya_2021_goda.html.

Янков Сергій Володимирович,
старший викладач кафедри філософії,
соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ МОТИВАЦІЇ ТА ІНТЕРЕСІВ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ДО ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Впровадження національної освіти відбувається, в першу чергу, через педагогічні кадри. Викладач виконує важливу соціальну функцію, здійснює духовний, розумовий, фізичний розвиток і виховання нової людини. Його робота спрямована не лише на організацію навчально процесу, а й організацію спортивно-масових заходів, оздоровчої діяльності студентів, систематичне вирішення нових завдань у формуванні рис активного

громадянина. Тим самим сприяє у реформуванні основних напрямків становленню культи здоров'я, вихованню фізично, психологічно і духовно здорового громадянина держави.

Ключовим завданням закладів вищої освіти є формування активності викладачів до фізкультурної діяльності, яка зумовлює прояв ініціативності, цілеспрямованості, рішучості, є важливим засобом поліпшення фізичного, психічного здоров'я і, в той же час, одним із показників ефективності процесу професійної підготовки, оскільки ставлення викладача до фізкультурної діяльності проектується на студентів, є прикладом для наслідування [2, с. 6–7].

Саме здоров'я – найважливіша цінність не лише кожної людини, а й загалом суспільства, а здоров'я молоді – важливий компонент якості життя суспільства та держави, адже молодь є тим ресурсом, що буде будувати та розвивати це суспільство. Тому формування основ здорового способу життя є важливою складовою усієї освіти, починаючи від дошкільних закладів та закінчуючи вузами. Питання розвитку фізичної культури у закладах вищої освіти є надзвичайно важливим, адже у заклади вищої освіти молодь приходить уже із сформованими поглядами на фізичний розвиток, а також із певними показниками здоров'я, які часто бувають незадовільними, певним рівнем фізичної підготовленості. Сьогодні, особливо в сучасних умовах, маємо нагальну потребу формувати здорову фізично та ментально молодь, перед навчальними заклади постає потреба формування вимагають нових підходів щодо виховання та соціалізації сучасної молоді.

Інтерес до занять фізичною культурою і спортом формується у студентів під впливом певних стимулів, бажань, залежать також від того, як у них був сформований фізичний розвиток у дитинстві. Більшість сьогоднішніх студентів у дитинстві відвідували спортивні гуртки, танцювальні заняття, тощо. Такі студенти позитивно ставляться до занять фізичної культури, можуть ефективно виконувати спортивні нормативи, передбачені навчальним планом, більше того, самі можуть мати та передати свій досвід спортивного життя [5, с. 68].

На жаль, існує і інша частина молоді і вона неухильно збільшується, яка не має навичок здорового способу життя. Інформаційний прогрес, активний розвиток соціальних мереж, вдосконалення методів навчання – усе це негативно впливає на здоровий спосіб життя. Сучасна молодь веде малорухомий спосіб життя. А це негативно позначається на загальному стані здоров'я, фізичному розвитку та рівні фізичної підготовленості. Ось чому надзвичайно необхідними є заняття фізичною культурою та спортом, які дозволяють зміцнювати здоров'я, цілеспрямовано впливати на увесь організм, вдосконалювати рухову діяльність та формувати фізичні якості. Їх ставлення до занять фізичної культури у вузі можна охарактеризувати як негативне або нейтральне. Саме, для зацікавлення таких студентів викладачу потрібно застосувати усі можливі шляхи мотивації. Стимулювання у студентів активності до фізкультурної культури вимагає врахування у навчальному процесі таких напрямів впливу відповідного предмету на людину: особистісного (формування адекватної самооцінки, позитивної Я-концепції, розвиток гуманістичної спрямованості студента), професійного (оволодіння елементами професійної техніки), профілактичного (оволодіння прийомами і засобами попередження професійних захворювань), активізація (підвищення тонусу організму, працездатності), релаксація (засвоєння прийомів релаксації, подолання м'язових бар'єрів), соціального (засвоєння навичок міжособистісної взаємодії, вмінь роботи в командах) тощо. Надання студентам можливості вільного вибору виду рухової діяльності та врахування їхніх мотивів, потреб, інтересів і життєвих планів змінює на краще ставлення студентів до фізичного виховання й власного здоров'я та активізує фізкультурно-оздоровчу діяльність.

Результати досліджень П. М. Гунько [1, с. 7], показали ефективність розробленої методики навчання студентів застосовувати силові навантаження в процесі фізичного виховання. Створення педагогічних умов удосконалення силових здібностей юнаків та

дівчат сприяло ефективному проведенню занять із використанням фізичних вправ силової спрямованості, а побудований алгоритм річного циклу занять силової спрямованості дав змогу оптимізувати подолання труднощів навчання, більш широко диференціювати тренувальне навантаження, методи та принципи розвитку силових якостей.

Проведені дослідження Н. І. Турчиної [6, с. 5] дають підставу припустити, що використання як спеціалізованих занять із фізичного виховання спортивних ігор (баскетболу, волейболу, настільного тенісу) сприяє розвитку таких психологічних якостей, як стійкість, переключення уваги, швидкості й переробки інформації та прийняття рішення, які притаманні деяким інженерним спеціальностям, тому їх можна рекомендувати як основу їх професійно-прикладної фізичної підготовки.

Однак за умови тривалої пандемії коронавірусу, а зараз воєнні дії на території України негативно вплинули на систему фізичного виховання у вітчизняні освіті і у вищій школі в тому числі. Тут, звичайно, основним шляхом та виходом із проблеми виступає дистанційне навчання, яке в даних реаліях має змогу дати студентам необхідну інформацію та знання. Для ефективності такого навчання воно має бути цікавим, структурованим та змістовно насиченим.

Реалізації креативних задумів викладача фізичної культури може здійснюватися лише за доступності до наступних сучасних онлайн-ресурсів:

Google Classroom – на цьому сервісі можна проводити тести, вікторини, ділитися враженнями від занять, надсилати зворотний зв'язок та спілкуватися з студентами тощо.

Viber, Telegram, Direct в Instagram, Messenger у Facebook – ці месенджери підходять для зручного спілкування з студентами. Там можна створити як індивідуальний, так і груповий чат. Проте більшість семінарів проходять у програмі Google Meet, де викладач подає студентам різноманітну інформацію, навчальні матеріали. Також студенти виконують нормативи, записуючи це на відео та викладаючи в програму, пишуть лабораторні, готують презентації тощо.

Таким чином важливою складовою сучасних занять фізкультури у вузах виступає саме самостійна підготовка студентів.

Основними її формами є наступні:

- виконувати домашні завдання з теоретичної підготовки, вміти виконувати рухи (рухові дії), вдосконалення рухових якостей;
- виконання щоденних фізичних вправ, гімнастики, зарядки, силових тренувань;
- можна також виконувати спеціалізовану зарядку (домашні тренування);
- здійснення занять в спортивних секціях, участь у спортивних змаганнях, фізкультурно-оздоровчих заходах;
- виконання індивідуальних тренувальних занять із різних видів спорту;
- виконання вправ протягом навчального (робочого) дня;
- виконання спеціальних розминок перед змаганнями або основною частиною тренувальних занять в спортивних секціях тощо [3, с. 21].

Процес фізичного виховання у вищих навчальних закладах проводиться на підставі програми з фізичної культури. Ця програма визначає мету формування у студентів стійкої мотивації у студентів для збереження свого здоров’я, фізичного розвитку, ведення здорового способу життя, формування знань про свій організм, його ресурси та можливості. Також програма має на меті формувати в студентів основ фізичної підготовки, гармонійного розвитку природних здібностей та психічних якостей; використання засобів фізичного виховання в організації здорового способу життя. Також в сучасних умовах заняття фізичної культури спрямовані на формування у студентів ментального та психічного здоров’я, що напряму впливає на фізичний розвиток сучасної молоді.

Сучасні заняття фізичної культури у закладах вищої освіти реалізовуються комплексом навчальних, оздоровчих і виховних завдань, а саме:

- формувати загальні уявлень про фізичну культуру, її роль в житті людини та суспільства;

- розширити руховий досвід, вдосконалити навички життєво необхідних рухових дій, вміти використовувати їх у повсякденному житті.

- розширити функціональні особливості та здатності організму молодої людини завдяки цілеспрямованому розвитку основних фізичних якостей і природних здібностей;

- формувати ціннісні орієнтації щодо використання фізичних вправ, індивідуальних силових та кардіо-тренувань як важливих чинників здорового способу життя, розвитку гнучкості, витривалості, сили студента;

- формувати практичні навички щоб здійснювати самостійні заняття фізичними вправами та проводити активний відпочинок [4, с. 23].

Підсумовуючи, можна зазначити, що на ставлення здобувачів освіти закладів вищої освіти до занять фізичною культурою впливає ряд як позитивних так і негативних чинників. До позитивних можна віднести високий рівень свідомості сучасної молоді, яка дотримується основ здорового способу життя, основи фізичної підготовки, закладені у них з дитинства, бажання розвивати свої фізичні якості та здібності. До негативних можна віднести малорухомий спосіб життя, залежність від гаджетів, шкідливі звички. Негативними чинниками більш глобального масштабу виявилась епідемія коронавірусу та війна, які кардинально вплинули на можливості фізичного розвитку молоді. Однак, сподіваємося, що ця ситуація незабаром вирішиться. І вища школа має розробити ряд ефективним та потужним методів і інструментів, щоб заохотити студентську молодь більше приділяти увагу фізичній культурі та спорту. Адже здорова молодь – це здорова нація, здорове суспільство.

Література:

1. Гунько П. М. Методика навчання студентів застосовувати силові навантаження в процесі фізичного виховання : автореф. дис... . канд. пед. наук : 13.00.02. НПУ ім. М. П. Драгоманова. К., 2008. 20 с.

2. Котов Є. О. Підготовка студентів вищих закладів освіти до самостійних занять фізичними вправами. Автореф. дис… канд. пед. наук: 24.00.02. Харк. держ. акад. фіз. культури. Харків, 2003. 23 с.

3. Актуальні проблеми фізичного виховання та спорту в сучасних умовах. Збірник наукових праць. Матеріали регіональної наукової інтернет-конференції. ДНУ ім. О. Гончара. Дніпро, 2020. 199 с.

4. Носко М. О., Гаркуша С. В., Воєділова О. М. Здоров'язбережувальні технології у фізичному вихованні: монографія. К.: СПД Чалчинська Н. В., 2014. 45 с.

5. Овчарук В. В. Педагогічні умови формування здоров'язберігаючої компетентності студентів засобами фізичного виховання *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.* Серія 15. Вип. 12 (106). 2018. С. 67–73.

6. Турчина С. Ю. Педагогічні особливості моделей фізичного виховання студентів вузів на різних курсах навчання : автореф. дис. канд. наук з фіз. вих. і спорту : 24.00.02. НУФВІС України. К., 2009. 23 с.

МОВОЗНАВСТВО

Nahorna Olha,
Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Language Studies Department of Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law,
Nahornyi Yaroslav,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Language Studies Department of
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

DEVELOPMENT OF CRITICAL READING SKILLS AS A PREREQUISITE FOR PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PHILOLOGISTS

Modern educators believe that critical thinking skills, a term derived from the Greek word krinein, meaning «to divide» or «to decide», are among the basic skills necessary for students of today, thus, imply an analytical and investigative approach to learning. The philosopher John Dewey introduced the concept of «critical thinking» into science due to his work «How We Think» published in 1910 [2]. Despite the presence of a large number of works devoted to the development of critical thinking, this problem still attracts the attention of many teachers and researchers.

The scientist I. Khomenko thinks that critical thinking is scientific thinking, the essence of which is to make carefully considered and independent decisions. Mainly, it is characterized by such properties as awareness and self-improvement. She considers that critical thinking is based on the laws of logic and on understanding the psychological processes that take place in our minds. I. Khomenko states that critical thinkers are characterized by a skeptical attitude towards everything and according to her to think critically means to freely use mental strategies and high-level operations for formulating reasonable conclusions and assessments, making decisions [1].

Thus, a modern institution of higher education teaches students to think critically, preparing them for learning through discovery. The development of critical thinking helps future philologists to study the opinions of others, understand them better and analyze their logic, which is a vital skill not only in the learning process, but it is also beneficial in everyday life and future career. Ajay Singh expresses the following idea in his article: «Critical thinking will permit students to do more than just remember knowledge. Utilizing critical thinking skills could be seen as a change in the standard of learning and teaching. Engagement in education will improve collaboration among teachers and students» [3].

It is obvious that critical thinking and critical reading have much in common and are interrelated. Critical reading involves a conscious approach to reading, when a future philologist can foreknow, search for necessary information, have expectations, estimate the value and reliability of the information received, which is a paramount ability to combat misinformation.

In modern pedagogy and methods of teaching foreign languages, there are many scientific studies devoted to the definition of the main components, stages, conditions, as well as technologies, forms and strategies of work that contribute to the development of critical reading, and therefore critical thinking.

One of the effective ways to develop critical reading is to use active learning, which helps turn students into active participants of the learning process, as they often passively accept the material or study it without profound comprehension or connecting it to previous knowledge. It

is very important to create such connections, which not only benefits the development of critical reading, consequently critical thinking, but also improves memory.

Therefore, a teacher by using the strategy of critical text work with future philologists not only enhances their critical reading skills, but also helps them become better informed, more confident readers and thinkers and able to distinguish a fact from a fake.

References:

1. Розвиток критичного мислення: кому, для чого і як? URL : https://inrespublica.org.ua/novyny/rozvytok-krytychnogo-myslennya-komu-dlya-chogo-i-yak.html.

2. Dewey J. How we think. Boston, New York, Chicago: B. C. HEATH & Co, 1910. 228 p. URL: https://bef632.files.wordpress.com/2015/09/dewey-how-we-think.pdf.

3. Singh Ajay (2020). Develop Critical Thinking Skills In Students. URL : https://www.theasianschool.net/blog/develop-critical-thinking-skills-in-students/.

Павлик Ольга Борисівна,
кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри мовознавства
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ВИКОРИСТАННЯ ПІСЕНЬ ЯК НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Є багато вагомих причин для того, щоб використовувати пісні на заняттях, зокрема на заняттях з іноземної мови. Насамперед, ми виходимо із того, що тексти пісень є автентичними і завдяки цьому вони розвивають цілу низку мовленнєвих навичок. За допомогою пісень можна також тренувати вимову або ознайомити із певними лінгвокультурними особливостями.

У сучасних підручниках з іноземної мови пісні знаходять досить широке застосування, адже вони розвивають комунікативні та соціальні компетенції. Адже пісні є складовою частиною певної культури, а спів є одним із видів людської комунікації. Окрім того, спів приносить задоволення, а задоволення від уроку завжди слугує підвищенню мотивації до вивчення предмета.

За допомогою інтернету сьогодні можна знайти пісні будь-якою мовою і для будь-якої вікової групи. Завдання викладача полягає у тому, щоб влучно підібрати такий матеріал, розробити завдання до нього, спланувати, які саме навички він має на меті розвивати, методично грамотно побудувати структуру заняття.

Залежно від тематики і мети заняття за допомогою пісенних текстів ми можемо тренувати аудіювання, використовуючи наступні види діяльності:

1) заповнити тексти із пропусками;
2) відновити правильну послідовність рядків;
3) винайти свої рими до наведених рядків;
4) підрахувати, скільки разів трапляється певне слово чи речення;
5) визначити правильним чи неправильним є твердження після прослуханого;
6) зрозуміти зміст пісні у загальному [1, с. 53].

Якщо ж основним завданням є тренування читання пісенного тексту, то можемо застосовувати наступні види роботи:

1) реконструювати текст (пазл з рядків пісні);
2) ідентифікувати ключові слова;

3) створити глосарій по тексту;
4) виправити неправильний текст;
5) написати своє продовження до поданого тексту;
6) відповісти на контрольні запитання щодо тексту пісні [1, с.54].

Вправляючись у писанні, доречним буде застосовувати такі завдання:
1) написати власний текст за мотивами пісні, створити перспективу;
2) написати лист-враження до музичного виконавця чи музичного видання;
3) написати свій вірш, використовуючи рядки пісні;
4) написати продовження чи свій куплет до пісні;
5) написати критику чи коментар [1, с. 53].

Якщо ж основний акцент відводиться граматичному чи лексичному аналізу пісенного тексту, то можна рекомендувати таке:
1) замінити використані у пісні часи на задані;
2) замінити у тексті особові займенники на задані;
3) виправити офографічні помилки;
4) пояснити використані у пісні лексичні засоби за допомогою інших
5) назвати почуття, які викликає пісня, використовуючи якомога більше прикметників;
6) створити асоціаграму, квест, кросворд за мотивами пісні.

Тренуючи усне мовлення, доречним буде застосовувати такі види роботи як:
1) скласти і відтворити діалог, інтерв'ю чи опитування за мотивами пісні;
2) винайти власну назву для пісні;
3) дискутувати із іншими щодо заданої тематики, ситуації;
4) написати рольову гру.

У разі використання проєктного методу роботи, можна порадити таке:

Вправляючись у писанні, доречним буде застосовувати наступні завдання:
1) разом із іншими студентами створити музичний чарт, шоу, токшоу, радіопрограму із піснями певною мовою;
2) зробити постер за мотивами пісні і презентувати його;
3) написати караоке-текст, використовуючи рядки пісні;
4) створити свій кліп на пісню.

Отже, подані нами рекомендації мають на меті заохотити викладачів до використання пісенних текстів на заняттях з іноземної мови, адже це не лише весело, а і дуже корисно. За допомогою застосування пісень у навчальному процесі можна також подолати в учнів страх чи мовний бар'єр, урізноманітнити навчальний матеріал.

Література:

1. Cemillan Dolores Rodriguez. Lieder, die ein Deutschlehrer braucht / Magazin Extra, Nr. Berlin, 2014. P. 53–57.

2. Wicke Rainer E. Musik und Kunst im Unterricht Deutsch als Fremdsprache. Berlin: Cornelsen, 2013. 160 p.

Подолянчук Ольга Володимирівна,
кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри мовознавства
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

МОВНА, МОВЛЕННЄВА ТА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Мовна, мовленнєва та комунікативна компетенції – один зі складників фахової культури майбутнього фахівця.

Мовна компетенція – це засвоєння, усвідомлення мовних норм, що склалися історично в фонетиці, лексиці, граматиці, орфоепії, семантиці, стилістиці та адекватне їх застосування в будь-якій людській діяльності в процесі використання певної мови. Це інтегративне явище, що охоплює цілу низку спеціальних здібностей, знань, умінь, навичок, стратегій і тактик мовної поведінки, установок для успішного здійснення мовленнєвої діяльності в конкретних умовах спілкування. Цей вид компетенції властивий високоосвіченій, культурній людині, сформованій особистості [3].

Мовленнєва компетенція – це вміння говорити, слухати, читати, писати, тобто вміння, пов'язані з мовленнєвою діяльністю, з побудовою діалогічних і монологічних висловлювань у конкретній ситуації, відповідно до рівнів мовної компетенції учасників спілкування [1, с. 146].

Комунікативна компетенція передбачає сформованість відповідних знань, умінь і якостей фахівця, які сприяють ефективній взаємодії з іншими суб'єктами педагогічного процесу і здатність розв'язувати завдання педагогічної діяльності у процесі спілкування на міжособистісній основі. Комунікативна компетенція фахівця ґрунтується на знаннях правил і норм організації комунікації засобами мови і чуттєвому досвіді, що дають змогу орієнтуватися в ситуаціях спілкування, розуміти мотиви, інтенції, стратегії поведінки людини [2, с. 246].

Сьогодні, в умовах воєнного стану, досить гостро постає вирішення цього питання, оскільки без знання норм сучасної української літературної мови, без оволодіння стратегіями і тактиками мовної поведінки, без вмінь, пов'язаних з мовленнєвою діяльністю, без спілкування відповідно до ситуації і стильової диференціації тощо неможливо говорити про наявність відповідних компетенцій студента як майбутнього висококваліфікованого фахівця, адже умови, в яких перебувають студенти, створюють певні виклики та перепони до набуття відповідних професійних навичок, а відтак – розвитку мовної, мовленнєвої та комунікативної компетенцій.

Найбільшими викликами сьогодення в умовах воєнного стану, на нашу думку, є:

- Руйнація закладів вищої освіти (далі – ЗВО) та її масштаби.
- Неналежні умови функціонування переміщених ЗВО і потреба пристосування до нових умов в іншому місті.
- Працевлаштування випускників окремих ЗВО.
- Законодавчо-нормативне забезпечення і врегулювання діяльності ЗВО.
- Труднощі, пов'язані з організацією освітнього процесу ЗВО.
- Визначення шляхів трансформації вищої освіти.

Однак для успішного подолання труднощів, пов'язаних із зазначеними викликами, вбачаємо шляхи їх подолання в такому:

– створення безпечних умов для всіх учасників освітнього процесу;

– забезпечення безперервності та рівного доступу до навчання, враховуючи ситуацію на кожній території окремо;

– відновлення пошкоджених закладів освіти;

– забезпечення дотримання прав студентів на освіту за українськими навчальними програмами та підручниками, а також прав викладачів на працю;

– інтернаціоналізація освіти і науки України, їх інтеграції в європейський освітні простір;

– сприяння і підтримка формування міжнародної коаліції для розвитку української освіти і науки.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь : ВГФ: «Перун», 2001. 1440 с.

2. Шишко А. В. Комунікативна компетенція як складова педагогічної компетенції майбутнього викладача іноземної мови. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2015. № 2 (10). С. 245–250. URL : https://pedpsy.duan.edu.ua/images/PDF/2015/2/43.pdf.

3. Поняття мовної компетенції. URL : http://www.educationua.net/silovs-648-1.html.

ЗМІСТ

Вітання ректора університету …….....3

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

1. ***Запровадження державного терору в УРСР як засіб збереження влади***

Місінкевич Л.Л……...……....4

2. ***Концепція «Москва – третій Рим» як ідеологічна основа московського месіанізму***

Стеньгач Н.О……..……6

КОНСТИТУЦІЙНЕ, АДМІНІСТРАТИВНЕ ТАФІНАНСОВЕ ПРАВО

3. ***Правові проблеми банківського кредитування в Україні***

Бригінець О.О…….....…8

4. ***Історія адміністративно-правового регулювання публічної служби на українських землях у період з X ст. початку XX ст.***

Владовська К.П……...……9

5. ***Про практику визначення належності особи до певної національності***

Литвиненко І.Л. ……....11

6. ***Трансформація поняття та доступу до інформації в умовах війни***

Сторожук І.П…….....13

7. **Роль операторів у забезпеченні мобільним зв'язком в умовах воєнного стану**

Чубатий Ю.С…….....15

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

8. ***Проблемні аспекти примирення сторін цивільно-правового спору в інтернеті***

Бондаренко-Зелінська Н.Л……....17

9. ***Правові наслідки позбавлення батьківських прав для особи, позбавленої батьківських прав***

Борсук В.О. ……..……19

10. ***Особливості укладання договорів щодо визначення місця проживання дитини та порядку участі в забезпеченні умов життя дитини того з батьків, хто проживатиме окремо***

Вагіна І.Д…….21

11. ***Місце адміністративного прецеденту в системі джерел сімейного права***

Ватрас В.А……..…….23

12. ***Прикладні проблеми застосування способів захисту сімейних прав при вирішенні справ про визнання шлюбу недійсним***

Гаврік Р.О……...25

13. Військове право як комплексна галузь права
Гринько С. Д.……..…..**27**
14. Медіація конфліктів подружжя на етапі припинення шлюбу
Грицишина Л.В……..**29**
15. Особливості договірного регулювання розподілу майна подружжя
Павлова А.С……..…….....….**31**
16. Дитина як учасник сімейних правовідносин: окремі питання
Сердечна І.Л.……..……..…….**33**
17. До питання про підстави, порядок та правові наслідки визнання фізичної особи недієздатною
Чорна Ж.Л……..……..…**35**
18. Legal regulation of logo
Ivanov P.V.……..…..**37**

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

19. Угода про процесуальне співробітництво у кримінальному провадженні
Балов П.О……..…..**39**
20. Окремі аспекти тлумачення права на захист у практиці європейського суду з прав людини
Барабанова Д.А……..…**41**
21. До питання доцільності наукової дискусії про можливість застосування смертної кари в Україні
Виговський Д.Л. ……..….**43**
22. Заперечення на ухвали слідчого судді, які не підлягають оскарженню
Вітушинська О.О……..…….**44**
23. Особливості кримінального процесуального доказування на стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції
Данькова С.О……..…….....**46**
24. До питання розсуду слідчого судді під час розгляду скарги на бездіяльність слідчого, яка полягає у невнесенні до єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про кримінальне правопорушення
Дзюбак О.В.……**48**
25. До питання проведення прокурором слідчих (розшукових) дій особисто
Когут І.А……..…….**50**
26. Окремі питання динаміки судово-експертного забезпечення у період воєнного часу
Кравчук О.В., Копанчук В.О., Остапчук М.О.……..…..**52**
27. Незаконна депортація та переміщення населення як різновид воєнних злочинів
Крушинський С. А……..……..**55**

28. Кримінальна відповідальність за майнові злочинні посягання, які ґрунтуються на обмані та зловживанні довірою, за законодавством Франції, Німеччини та Іспанії
Налуцишин В.В., Налуцишин В.В……..……..……57
29. Заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються за неналежне виконання професійних обов'язків медичним працівником: аналіз судових помилок
Нікіфорова Т.І……..…..59
30. Суспільна небезпека та поширеність вчинення умисного вбивства, поєднаного із зґвалтуванням або сексуальним насильством
Підопригора В. І…….....61
31. Особливості законодавчого закріплення системи злочинів проти життя за англо-американською правовою сім'єю
Плисюк Н. М……..63
32. Історія розвитку процесуальних повноважень прокурора у досудовому кримінальному провадженні
Присяжна А.В……..…….....64
33. Кримінальна відповідальність за порушення права особи на безкоштовну медичну допомогу
Римшин Т. А…….....67
34. Окремі питання механізму відшкодування збитків, завданих знищенням та пошкодженням майна у воєнний час
Семенюк-Прибатень А. В……...……....70
35. Реалізація гарантій адвоката на стадії досудового розслідування кримінального провадження через призму практики Європейського суду з прав людини
Урода О. В……..72
36. Формування цілісного підходу участі неповнолітніх у правосудді дружньому до дітей
Хмелевська Н.В……..……....74
37. Учасники кримінального провадження, права та обов'язки яких детально не врегульовано або відсутнє їхнє правове регулювання у нормах Кримінального процесуального кодексу України
Циганюк Ю. В……..76

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО, АГРАРНЕ ПРАВО ТА ТРУДОВЕ ПРАВО

38. Правові засади використання землі як основного національного багатства
Костяшкін І.О…….....79
39. Правові проблеми реформування рибного господарства в Україні
Місінкевич А.Л. …….....81

40. *Юридична категорія «гарантії права власності на землю» : сучасні підходи до інтерпретації*
Навроцький В.А……………..…………………………………………...………….…...83
41. *Окремі історичні аспекти виникнення та розвитку юридичної служби в Україні*
Тараненко Л.С……………………….………………………………….………...85

МІЖНАРОДНЕ ТА ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО

42. *Генеза зовнішніх зносин як базис міжнародного права*
Іваницький А.М……………………….…………………….………………………...88
43. *Захист культурних цінностей під час збройних конфліктів*
Кірик А. Ю……………………….……………………….…………………………...90
44. *Types of intergovernmental organizations of special competence in economic direction*
Ivanova R.Y……………………………………………………….…………..…92

ФІНАНСОВО-УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

45. *Роль зеленого інтелектуального капіталу у формуванні конкурентних переваг організації*
Арзянцева Д. А………………………………………………………..……..94
46. *Використання міжнародного досвіду щодо організації логістичної діяльності у сфері охорони здоров'я*
Булат Г.В…………………………………………………………………......96
47. *Зарубіжний досвід організації фінансування підготовки кадрів для сфери публічного управління*
Варгатий І.Ю………………………………………………………………...…99
48. *Особливості управління професійною кар'єрою працівників підприємства*
Граматович Ю.В……………………………………………………………...…101
49. *Проблеми розвитку агрострахування в Україні*
Гришнюк О. М………………………………………………………..……....103
50. *Типологія дауншифтингу як форми споживчого ретретизму*
Захаркевич Н. П…………………………..…………………………….....105
51. *Детермінанти інноваційної ефективності виробничих підприємств*
Іжевський П.Г……………………………..………………………………......108
52. *Фінансування інновацій на умовах краудфандінгу в Україні*
Кашуба Л.В………………………………..……………………………...…110
53. *Види та фактори ризиків при іпотечному страхуванні*
Корба В.Ю………………………………………………………...........…112
54. *Теоретична сутність внутрішнього середовища організації*
Корюгін А.В…………………………………………………………………...114

55. Сучасні аспекти регулювання соціально-трудових відносин в Україні
Кравець І.М……..…116
56. Проблемні аспекти недержавного пенсійного страхування в Україні
Крушинська А.В……..…118
57. Особливості рекрутингу персоналу на підприємстві
Кудельський В.Е…….....120
58. Інформаційне забезпечення фінансового механізму розвитку міжнародних автоперевезень
Кульбачний В.Б……..…123
59. Вплив податкових преференцій на діяльність суб'єктів господарювання під час російсько-української війни
Піхняк Т.А……..…125
60. Сучасний стан заборгованості України за позиками одержаними від міжнародних фінансових організацій
Самарічева Т.А……..…127
61. Податкові обмеження у видах діяльності для платників єдиного податку третьої групи: зняття та зміни в умовах воєнного стану
Синчак В.П……....129
62. Проблемні аспекти розподілу ризиків між учасниками ринку автострахування
Терлич А.В……....132
63. Залучені ресурси у формуванні ресурсної бази банку
Ткачук Н.М……..…133
64. Стимулювання розвитку вітчизняних стартапів у військовій сфері
Токар І.І……..…136

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНСТРУВАННЯ

65. – Особливості реформування системи територіальної організації влади в Україні
Іванова О.В……....139
66. Поняття та природа компетенції суб'єктів публічного управління
Клімов В.А……...140
67. Принципи LEADER/CLLD як орієнтири для ефективного розвитку сільських територій в Україні
Ковтун І.Б……..…142
68. Вплив засобів масової інформації на формування громадської думки
Лалуєва Н.М……..…144
69. Роль інститутів громадянського суспільства у сфері охорони культурної спадщини
Лукашук В.С……..146
70. Про окремі питання співробітництва територіальних громад в умовах воєнного стану
Марущин Ю.В……..…148

71. Діяльність органів публічного управління щодо створення механізмів підтримки бізнесу в Україні
Мощанець А.А……150
72. Міграційні мотиви людини у Первісну добу як перша сходинка до сучасних мотиваторів туристично-рекреаційних подорожей
Сем'янчук П.М……152
73. Світовий досвід впровадження альтернативних джерел енергії
Струтинський О.Л……154
74. Чинники формування економічного потенціалу територіальної громади
Терещенко Т.В……156
75. Перспективи відродження та інтенсифікації туристичної діяльності в Україні у постпандемічний і післявоєнний період
Хитра О. В……158
76. Зарубіжний досвід державного управління корпоративним сектором економіки
Щепанський Е.В……161
77. Вплив цифровізації на місцевий економічний розвиток
Юричина І.А……163
78. Електронне урядування в Україні: етапи становлення та розвитку
Яковлєв С.Ю……165
79. Public initiatives to introduce financial literacy of media education elements at the regional economy level
Vahanova L.V……168

МАТЕМАТИКА, СТАТИСТИКА ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

80. Визначення сутності «SMART CITY» на основі ціннісно орієнтованого підходу
Кізляр О.О……171
81. Статистичне визначення впливу інфляції на доходи населення
Кулинич Р.О……173
82. Інформаційно-технологічне забезпечення менеджменту підприємств
Фасолько Т.М……177
83. Дистанційне навчання: методики, контент, технології
Федорчук О.С……179
84. Прогнозування інноваційного розвитку промислових підприємств України із використанням методу Херста
Чайковська І.І……181

ЗАГАЛЬНОГУМАНІТАРНІ НАУКИ

85. Екоцид в Україні після повномасштабного вторгнення росіян
Виговська Т.В.……..184
86. Формування критичного мислення особистості як важливої складової інформаційної безпеки України
Виговський Л.А.……..186
87. Психологічний супровід управлінської діяльності менеджера
Гуменчук О.Є., Петренко М. О……..188
88. Внутрішньоособистісний конфлікт як криза гармонізації особистості
Гуменюк О.Г……190
89. До питання про поліреліґійність та толерантність у Канаді
Куліш Н.С……..192
90. Фізична культура і спорт як важливий фактор виховання молоді
Лозінський С.В……..194
91. Особливості організації освітнього процесу з фізичного виховання здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання
Сірий О.М……..197
92. Визначення рівня мотивації та інтересів здобувачів освіти до занять фізичного виховання у закладах вищої освіти
Янков С.В……198

МОВОЗНАВСТВО

93. Development of critical reading skills as a prerequisite for professional training of future philologists
Nahorna O.O, Nahornyi Y.V……..202
94. Використання пісень як навчального матеріалу на заняттях з іноземної мови
Павлик О.Б……203
95. Мовна, мовленнєва та комунікативна компетенції студентів в умовах воєнного часу: виклики сьогодення
Подолянчук О.В……205

Наукове видання

ЗБІРНИК ТЕЗ

XXVII щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

«Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави»

Відповідальний редактор – *Шевчук І.В.*
Комп'ютерний набір – *Данілова А.В.*

Підписано до друку 01.03.2023 р. Формат 60×84 1/16.
Ум. друк. арк. 31,9. Наклад 50 прим. Зам. № 79.
Видано у Хмельницькому університеті
управління та праваімені Леоніда Юзькова.
29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, буд. 8.
Тел.: (382) 71-75-91, (382) 71-80-80.
Ел. адреса: nauka@univer.km.ua
Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики,телебачення та радіомовлення України про внесення суб'єктавидавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 6982 від 19.11.19 р.